

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

BAUCSEK CSABA

**A füleki ferencesek szervező szerepe Fülek társadalmában, művelődésében
és kulturális emlékezetében a XIX. század végétől 1945-ig**

Doktori (PhD) értekezés

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Dr. Óze Sándor DSc

Témavezető:

Dr. Óze Sándor DSc

intézetvezető, a doktori iskola vezetője, az MTA doktora

Budapest 2020

Tartalomjegyzék

Módszertani bevezetés	5
A disszertáció célkitűzései	5
Módszertani szempontok, a téma eddigi feldolgozottsága és a forrásadottságok	7
A kutatás forrásai:	11
Köszönetnyilvánítás	17
I. Füleki és a ferencesek a XIX. század végétől 1918-ig.....	18
1. A Füleki Ferences Kolostor története és szerepe a város életében alapításától a századfordulóig	18
1.1. Koháry II. István által újraépített füleki ferences templom (1694-1730)	25
1.2. A Füleki Ferences Kolostor Rozsnyói Püspökséghez való csatolása	30
1.3. A 19. század zavaros időszaka, a szekularizáció, XIII. Leó és a német „kultúrharc”	33
1.4. A kiegyezés időszaka és a 19. századi gazdasági fellendülés.....	39
1.5. A magyarországi egyházellenes törvények és a politikai katolicizmus kialakulása	42
2. Belső Rendtörténet	51
2.1. A 19. századi rendi reform magyarországi és füleki végrehajtása.....	51
2.2. A ferences rendtagok száma és a kolostorok közötti áthelyezések a 19. században	58
3. A ferencesek szerepe a város/térség történetében	59
3.1. Kapás Arnold tevékenysége Füleken, a ferencesek hatása a város életére és kulturális fejlődésére	59
3.2. Társadalmi és politikai folyamatok alakulása Füleken	66
3.3. A füleki elit meghatározása a XIX. század végétől 1918-ig.....	72
3.4. A kolostorok szerepe az átutazók ellátásában és a vendégek elszállásolásában....	75
3.5. A ferencesek részvétele a közigazgatásban és a választásokon.....	80
3.6. A ferencesek szerepe az oktatásügyben	90
3.7. A ferencesek erőfeszítése a Füleki Járásbíróság megőrzésében	93
3.8. Kossuth Lajos temetése és annak visszhangja a füleki háztörténetben	96
3.9. Monarchia korabeli jelentősebb egyházi események, béralkozás Füleken.....	98
3.10. Harangszentelés Füleken a monarchia alatt és a harangok sorsa az első világháborúban	101
3.11. A ferencesek által 1918 előtt meghonosított egyesületek, intézmények.....	105
3.12. A füleki ferencesek tevékenysége a „Nagy Háború” alatt	113
3.13. A ferencesek karitatív tevékenysége az első világháború alatt	122

II. A monarchia összeomlásától az első bécsi döntésig a ferencesek visszaemlékezései alapján	125
1. Az őszirozás forradalomtól Trianonig tartó időszak Füleken a ferences háztörténet tükrében	125
1.1. A Felvidék és Fülek környékének megszállása, egyben betagozódása Csehszlovákiába	128
1.2. Csehszlovák hatalomátvétel Pozsonyban és környékén a háztörténet leírása alapján	131
1.3. A Tanácsköztársaság időszaka Füleken és a csehszlovák megszállók elleni harcok a ferencesek visszaemlékezései alapján	134
1.4. Az alsósebesi kolostor működése a Tanácsköztársaság alatt	138
1.5. A trianoni békediktátum és a csehszlovák hatalomátvétel Füleken a ferencesek visszaemlékezése alapján	141
1.6. A füleki magyar lakosság anyagi hátterének leépítése Trianon után és a csehszlovák földreform hatása	144
1.7. Az első csehszlovákiai választás és annak végeredménye	148
1.8. Az 1921-es csehszlovák népszámlálás Füleken és Pozsonyban	153
1.9. A magyar lakossággal szemben elkövetett atrocitások és az emlékezettudat rombolása Csehszlovákiában	156
2. Belső rendtörténet	160
2.1. A csehszlovák állam magatartása a katolikus egyházzal és a ferencesekkel szemben	160
2.2. A csehek megítélése a ferencesek szemszögéből	165
2.3. A pozsonyi, az alsósebesi és a füleki ferences kolostor betagozódása az újonnan alakult szalvatoriánus provinciába, Olsovsky Mansvét szerepe a szalvatoriánus provincia létrejöttében	166
2.4. Olsovsky Mansvét szerepe a pozsonyi magyar identitástudat és közösség megőrzésében	173
2.5. Renden belüli feszültségek a füleki magyar és csehszlovák érzelmű ferencesek között	176
2.6. Kósa P. Szalvátor konfliktusa a füleki hívekkel	188
2.7. A füleki kolostor jelentősebb támogatói a két világháború között	194
2.8. A füleki magyar oktatásügy története az első Csehszlovák Köztársaság alatt	197
3. A füleki ferencesek támogatásával szervezett jelentősebb ünnepek és rendezvények az első Csehszlovák Köztársaság alatt	200
3.1. Bémálkozás Füleken az első Csehszlovák Köztársaság alatt	200
3.2. Az új harangok felszentelése az első Csehszlovák Köztársaságban	204
3.3. A füleki ferencesek által 1918-1938 között létrehozott egyesületek	211
III. A füleki ferencesek tevékenysége a visszacsatolástól a második világháború végéig ...	217
1. A ferences renden belüli változtatások az 1938-as visszacsatolás után, a provinciák átszervezése	220

1.1. Fontosabb társadalmi események, új célok kitűzése a füleki ferencesek számára 1938-tól 1945-ig	222
1.2. Az Aranyvonat Füleken	222
1.3. Vármegyei ünnepség Füleken	224
1.4. Az egyházi élet fellendülése és a munkásság evangelizációja.....	226
1.5. A front átvonulása a háztörténetek tükrében.....	233
IV. Kitekintés: A füleki magyar ferencesek sorsának alakulása 1945-től napjainkig	238
Összegzés	244
Felhasznált források, felhasznált irodalom.....	249
Levéltári források	249
Nyomtatott- kiadott források.....	250
Felhasznált irodalom	252
Mellékletek:.....	262
1.1. Az első bécsi döntés előzményei és visszhangja Füleken, a második világháború eseményei a Historia Domus alapján	262
1.2. Érsekújvár bombázása és a front átvonulása a háztörténet alapján	271
1.3. A második világháború hadi eseményei Kassán a ferences rend szemszögéből	274

Módszertani bevezetés

A disszertáció célkitűzései

A XIX-XX. század fordulóján XIII. Leó pápa elindította a katolikus egyház megújítását. Korszakos jelentőségű, Rerum novarum kezdetű enciklikájában (1891) fejtette ki az egyház szociális tanítását. A pápai körlevél az ipari forradalom következtében Európaszerte megduzzadt munkásság életét meghatározó szociális kérdésekre adott keresztény válasz, az egyház társadalmi tanításának foglalatja volt, mely célul tűzte ki az egyház és a kultúra összhangba hozását. Két kiemelkedően fontos területet vett célba. Egyik a katolikusok szerepvállalása a világnézeti alapokon létrejövő érdekképviseleti és politikai szervezetekben, másik a vallásos megújulás, a katolicizmus értékeinek megőrzése és vonzóvá tétele volt a szekularizálódott társadalmakban.

A füleki ferencesek életében és működésében vajon megmutatkozott-e XIII. Leó pápa útmutatásának követése? A disszertáció egyik célja annak bemutatása, hogy az 1776-ban alapított rozsnyói egyházmegye területén, különös tekintettel Fülekre és térségére, miként nyilvánult meg a katolikus egyház korabeli megújulása, más szóval a katolikus reneszánsz. E különleges történelmi jelentőségű település katolikus lakosságának életében meghatározó szerepet játszottak a füleki ferencesek. Lelkipásztori tevékenységük révén elsősorban a hitéletben, de évszázadok óta fennálló jelenlétük, így a XVI-XVII. századi török háborúk alatt és után, illetve a XVIII. század elején meginduló újjáépítés idején, társadalomszervező hatással volt Füleken kívül a régióra is.

A kultúrpolitika alakításában a XIX. század utolsó harmadában az egyház elveszítette addigi domináns szerepét. Az állami intézmények fokozatosan átvették az egyház helyét. Másik célom annak megvizsgálása, hogy Füleken és környékén a gyakorlatban hogyan valósult meg a kultúrharc megvívása, ennek a folyamatnak milyen jelenségei voltak és hogyan csapódott le füleki viszonylatban, azaz a füleki ferenceseket miként érintette az állam és egyház szétválasztása, vezető szerepének elvesztése.

A füleki ferencesek tevékenysége minden időszakban elválaszthatatlan volt Fülek város történetétől. A ferencesek és a házfőnök szerepe Fülek kulturális életében a XX. század elejétől

különösen felértékelődött. Célom, a Historia Domus, a rozsnyói egyházmegye levéltárában fellelhető egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica Visitatiók), a rendtartomány előjárói és a kolostor közötti levelezések alapján, a mindenkori zárdafőnök Fülek társadalmában és a helyi kulturális életben betöltött pozíciójának értékelése, a XIX. századtól az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásán keresztül egészen 1945-ig, valamint a házfőnökök füleki elithez fűződő kapcsolatának elemzése.

A XX. század elején a város megindult az iparosodás útján. Megvizsgálom, hogy a füleki zománcgyár alapítása, a munkásréteg megjelenése milyen hatással volt a térség lakosságának vallásosságára és a ferencesek milyen választ adtak a kialakult helyzetre. Bemutatom, hogy a ferencesek hogyan viszonyultak az első világháború eseményeihez, a háború alatt milyen szerepet töltek be a füleki emberek életében.

Trianon után szakadás állt be a felvidéki magyarság és a katolikus egyház életében. Egy új állam, Csehszlovákia részeként, államalkotó magyar nemzetből kisebbségi közösséggé degradálódott. Ez a lefokozás nemcsak lelkiileg rázta meg a magyarságot, hanem a kulturális emlékezetre és emlékekre is romboló hatással volt. A magyar kulturális emlékezet és identitástudat 1920 után megtört kategóriába került. A csehszlovák állam részéről megkezdődött a magyar emlékhelyek megsemmisítése és a magyar szellemiség eltörlése. Az ország területén megtiltották a magyarországi sajtó terjesztését. A csehszlovákiai magyar sajtó és könyvkiadás a kezdeti időkben erős cenzúra alá került. A katolikus egyház a monarchia alatt megkérdőjelezhetetlen helyzetben volt. Az újonnan alakult csehszlovák államban elvesztette előjogait, sőt gyakran került konfliktusba az államilag támogatott csehszlovák egyházi vezetőkkel.

Felmerül a kérdés, hogy a felvidéki magyar katolikus egyház keretén belül, a füleki ferencesek milyen szerepet töltek be az identitástudat, a kulturális élet és a kulturális emlékezet alakításában és megóvásában. 1920-ban Fülek még egy majdnem szintiszta magyar város volt, lakossága az 1921-es adatok szerint 3200 fő körül mozgott. A békediktátum után megváltozott a ferencesek kulturális küldetése és szerepe, tevékenységük még inkább felértékelődött, ami kihatott a város kulturális életére is. Dolgozatomban bemutatom, mi volt a szerepük a magyar szervezetek létrejöttében és a helyi magyarság identitástudatának megőrzésében. Fülek kulturális élete, a füleki magyarság megmaradása elképzelhetetlen lett volna a ferencesek nélkül. Kutatásaim alapján ismertetem, hogy a helyi csehszlovák hivatalok hogyan viszonyultak a magyar ferencesekhez és hogyan próbálták akadályozni tevékenységüket.

Felvidék 1938-as visszacsatolása után milyen új feladatok, kihívások vártak a füleki ferencesekre. Disszertációm másik fontos célja annak megrajzolása, hogy Magyarországon a két világháború között fénykorát élő katolikus felvirágzás, hogyan érintette a füleki lakosságot, illetve a vereséggel végződő második világháború után, Csehszlovákiában miként találta meg helyét Fülek társadalma és a rendház. A füleki magyar ferenceseknek milyen új céljai voltak, és hogyan érintette őket a ferences rend 1950-ben történt felszámolása.

Fülek szülöttként elsődleges célom, hogy szűkebb pátriám jelenkori lakóinak figyelmét ráirányítsam a település történelmének különleges, sok szempontból embert próbáló fejezeteire. Fülek lakossága számára a bemutatott időszak egyaránt jelentett békés, építő munkát lehetővé tevő időszak(ka)t és szomorú, életreszóló traumákat. Munkám egyúttal tiszteletadás is kíván lenni őseim, Fülek és környékének egykori lakói, valamint az itt működő barátok munkája és helytállása előtt. Nekik köszönhetően van mire emlékezni: ahogy felmenőim átadták nekem a múlt ismeretét és a szülőföldemhez való kötődést, úgy tőlem telhetően én is szeretném azt megismerni, feltárni és örökölni.

Módszertani szempontok, a téma eddigi feldolgozottsága és a forrásadottságok

A füleki ferencesek és a település, valamint a régió kapcsolatának vizsgálata legalább háromféle megközelítést tesz lehetővé: 1) egyháztörténeti / rendtörténeti, 2) társadalom- és művelődéstörténeti, valamint 3) helytörténeti jellegű feldolgozást. Jóllehet a téma esetében mindhárom megközelítésnek létjogosultsága van, opponenseim véleményét figyelembe véve és segítségüket megköszönve, illetve az általam az eddigiekben feltárt forrásanyag jellegéből adódóan, dolgozatomban elsősorban a társadalom- és a helytörténeti jellegű megközelítésre törekszem. A füleki rendház és plébánia történetéről fennmaradt források lehetővé tennék a plébániatörténetírás módszertanát¹ alkalmazó elemzést is. Mivel kutatásaim során elsősorban a ferencesek Fülek társadalmára gyakorolt sokrétű hatására fókuszáltam, ezért a településnek a tárgyalt korszakbeli társadalmát kívánom bemutatni, a ferences rendház tagjainak közösség szervező és lelkipásztori működését állítva középpontba.

¹ Vanyó Tihamér: A plébániatörténetírás módszertana, Pannonhalma, 1941.

A kronológiai rendet alapul véve doktori disszertációmát három nagyobb egységre osztottam. Az első rész a 19. század végétől, a katolikus megújulástól egészen 1918-ig tart. A második nagy egység Trianontól az 1938-as visszatérésig terjedő időszakot öleli fel. Ezek az évek különleges periódust jelentettek. Ekkor alakult meg Csehszlovákia, és a füleki ferencesek is ebben az időben tagozódtak be a szlovák katolikus egyházi szervezetbe, egyben a szlovákiai szalvatoriánus rendtartományba. A harmadik nagyobb egységben az 1938-1945 közti időszakot, a Felvidék Csehszlovákiába történő visszacsatolásáig tárgyalom. Röviden foglalkozom még a rend 1951-es megszűnésével és 1989-es újjáéledésével.

A közelmúltban több olyan helytörténeti munka látott napvilágot, amely Fülek és környékének történetét dolgozza fel.² A füleki ferencesek XVI-XVIII. században játszott szerepének jelentőségére, a nemrég megjelent füleki ferences rendház könyvtáráról kiadott katalóguskötet³ világít rá.

Munkám során a szlovákiai levéltárak Fülekre vonatkozó iratanyagát igyekeztem feltárni. Dolgozatom gerincét a füleki ferences kolostorban található Historia Domus Filekiensis 1738–1945 közötti időszakra vonatkozó része, és a rendház levéltárában fellelhető dokumentáció adja. Fontos forrásegüttest képez a Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzött két fond, melyből az egyik a Mariánus Provincia fondja (1253-1918), mely majdnem az összes mariánus kolostor anyagát tartalmazza. Ez a fond számomra nem meghatározó, mivel Füleken nem mariánus kolostor volt, de az anyag gazdagsága miatt, a dokumentumokat a témában kutató történészek figyelmébe ajánlom. A fondban az érsekújvári kolostor anyagát vizsgálva megtaláltam Ocskay László kuruc, majd később labanc vezér végrendeletének az újvári ferencesek által készített 1710-es átiratát. Ugyanebben a mariánus fondban található az 1708 novemberében Heister császári generális és a kurucok közti béketárgyalások dokumentumainak másolata, melyet szintén az újvári ferencesek készítettek. Munkám szempontjából fontosabb a második, a szalvatoriánus ferences fond (1918-1950), amely tartalmazza az alsósebesi, a kassai, a pozsonyi, a nagyszőlősi és az érsekújvári kolostortörténeteket. A szalvatoriánus fondban olvasható a füleki ferencesek levelezése a mindenkori tartományfőnökkel, és a kolostorból küldött pénzügyi beszámolók.

² (szlovák nyelven: Drenko, J.: ...; Parti Zoltán: Fülek. Plectrum, Fülek, 2007; főleg Losoncról, részben Fülekről is; Puntigán József: A civil társadalmi élet a (cseh)szlovákiai, kiemelten a nógrádi és losonci magyarság életében. Civil Szemle 3. évf. 2. sz. (2006), p. 121-138.), ezek – Drenko kivételével – csak érintőlegesen tárgyalják a ferences rendnek a térségben való jelenlétét

³ Martí 2012.

Viszonylag kevés a füleki kolostort érintő levelek száma, de mindenképpen érdekes, hogy ezek a levelek elsősorban a ferences kolostorban élők közti belső konfliktusokkal foglalkoznak.

A Szlovák Nemzeti Levéltárban fellelhető mariánus és szalvatoriánus ferences rendtartomány anyaga jól katalogizált. Az iratok kutathatósága viszont erősen korlátozott, tekintettel arra, hogy egy minisztériumi rendelet alapján a levéltár 2017-ben zárta az összes bírósági és egyházi dokumentumot. Mivel a levéltárban található iratanyag nagy része mind a mai napig a szlovákiai provincia tulajdonát képezi, erre való hivatkozással és a provinciális engedélyével hozzáférhettem és digitalizálhattam a ferencesekre vonatkozó dokumentumokat. Ezek a dokumentumok elsősorban a provinciális levelezéseit tartalmazzák az állami szervekkel.

Továbbá átnéztem a Magyar Nemzeti Levéltár, Nógrád Megyei Levéltára Salgótarjáni Levéltárának Fülekre vonatkozó iratanyagát. Munkám szemponjából Fülekre és a kolostorra vonatkozó kevés használható dokumentumot találtam. A budapesti Magyar Ferences Könyvtár és Levéltárban a füleki kolostorral foglalkozó iratok és dokumentumok száma elenyésző. Ezek főleg schematizmusok és tabulák. Dreska Gábor levéltárossal való konzultációm után kiderült, hogy azért ilyen kevés a füleki anyag, mert Trianon után a felvidéki ferences kolostorok anyagának jelentős része az újonnan megalakult Csehszlovákiában maradt.

A füleki kolostorban lévő iratok és levelezések a ferences kolostor könyvtárában két papírdobozban találhatóak. Ezek nincsenek rendszerezve és iktatva, az iratok az 1700-as évektől 1900-ig bezárólag össze vannak keverve.

Lavrencsik Ildikó levéltáros segítségével a Rozsnyói Püspöki Levéltárban megtaláltam az 1906-1925 között végzett canonica visitatiók dokumentumait, melyek alapján átfogó, hiteles képet kapunk a plébánia akkori helyzetéről. 1925 után csak két visitatio iratai maradtak fenn, egy 1940-ből és egy 1947-ből.

A ferences rend magyarországi történetének szerteágazó és bő szakirodalma van. Az összefoglaló rendtörténeti munkák közé tartozik dr. Karácsonyi János „Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig”⁴ című két kötetes műve, amelyben a szerző részletesen bemutatja a magyarországi ferences rendtartományok és kolostorok történetét. A „Ferencrendiek a magyar történelemben”⁵ című munkájában dr. Szabó György Piusz a ferences

⁴ Dr. Karácsonyi János 1924: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* I.-II. könyv, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

⁵ Dr. Szabó György Piusz 1921: *Ferencrendiek a magyar történelemben*, Budapest.

rend magyar történelemben és társadalomban betöltött szerepét emeli ki. Mindenképpen említésre méltó Galla Ferenc egyháztörténész, aki könyvében „Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században”⁶, a rend történetét és tevékenységét elemzi a török hódoltság ideje alatt. A modern magyar egyháztörténetírás jelentős eredményeket ért el a ferencesek hódoltságban játszott meghatározó szerepével kapcsolatban. A kora újkori, az 1622-ben Rómában létrehozott Hitterjesztés Kongregációja által koordinált, a hódoltság és a Balkán különböző területeire irányuló ferences missziók történetéről, valamint a hódoltság egyházszervezetének, társadalmának és a ferencesek tevékenységének kölcsönhatásáról napjainkban tekintélyes historiográfia érhető el.⁷ A Kárpát-medence török alól felszabaduló területein újjáinduló szerzetesi közösségeknek, így a ferenceseknek a vallási élet beindításában játszott szerepéről az utóbbi évtizedekben is több tanulmány látott napvilágot.⁸

A füleki régió ferences múltját, illetve a Fülekhez közel eső, a szalvatoriánus provincia központjaként is működő szécsényi rendház történetét P. König Kelemen dolgozta fel. Művében a „Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332-1932”⁹, a háztörténet alapján nemcsak a szécsényi ferences rendház történetét írta meg részletesen, hanem a település történetét is. König Kelemen OFM¹⁰ (1893–1978) a füleki vár történetéről is írt egy értékes áttekintést,¹¹ illetve tervei közé tartozott a füleki rendház történetének feldolgozása is. Noha utóbbi művére, legalábbis annak tervére, utalást tett a füleki várról írt könyvében, Amerikából a Margit körüti ferences levéltárba került hagyatékában a kézirat (ha a szerző egyáltalán megírta) nem található meg. Az ezredforduló után a magyarországi ferences rend legfontosabb történeti forrásainak közreadása céljával kiadványsorozat indult, amelynek kötetei között megjelent a szécsényi *Historia Domus* kora újkori részének eredeti, latin nyelvű szövege, valamint magyar nyelvű fordítása.¹² A közelmúltban is jelentek meg a ferences renddel kapcsolatos művek és tanulmányok. Ezekben belül külön csoportot képeznek a rend tagjainak egy-egy településhez vagy régióhoz kapcsolódó tevékenységének feldolgozásai: ezek közé

⁶ Dr. Galla Ferenc 2005: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. Budapest-Róma, Gondolat.

⁷ Molnár Antal, 1995, Tóth István György, *Litterae missionariorum* stb.

⁸ Siptár Dániel, A szerzetesség első megtelepedési hulláma a töröktől visszafoglalt dunántúli városokban, in: *Urbs: magyar várostörténeti évkönyv*, 2012/7, 339–358; Uő, A szerzetesség és a töröktől való visszafoglalást követő "második konfesszionalizáció" Baranya megyében, *Korall*, 15 (2014) 57. sz., 70–91.

⁹ König Kelemen 1931: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben*, Vác, Kapisztrán nyomda.

¹⁰ König Kelemen 1944–1947 között írt naplója a közelmúltban jelent meg: Király György: *Naplóm, 1944-1947*, szerk. Sági György, Budapest, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, 2018.

¹¹ König Kelemen: *Fülek vára, Fülek, Ferences Rendház*, [1942].

¹² Nagy András OFM: *A szécsényi rendház historia domusa*, ford. Boros Gyevi Imre, a latin szöveget s. a. r. Tömösvári Emese, Budapest : Kapisztrán Szt. Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, 2006.

tartozik Fáy Zoltán „Ferencesek Gyöngyösön“¹³ című műve, de említésre méltó a bajai¹⁴ és a veszprémi egyházmegyében működő ferencesek¹⁵ története is. A ferences rend tevékenységének a Kárpát-medence művelődéstörténetére gyakorolt hatását vizsgálja az Őze Sándor és Medgyesy S. Norbert által szerkesztett konferenciakötet, a „Ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára I-II.“¹⁶ A piliscsabai rendtörténeti konferenciák kötetei részeként 2013-ban jelent meg a „Nyolcszáz esztendő a ferences rend I-II.“¹⁷ című kötet, (szerk. Őze Sándor, Medgyesy S. Norbert és Ötvös István), amelynek tanulmányai a rend lelkiségével, hivatásával és szerepével foglalkoznak. A csíksomlyói ferencesek lelkiségéről, működésük kiemelkedő művelődéstörténeti és oktatási jelentőségét Medgyesy Schmikli Norbert dolgozta fel monumentális monográfiában.¹⁸

A kutatás forrásai:

a) Egy különleges hely-, egyház-, társadalom- és művelődéstörténeti forrás: a füleki ferences rendház Historia Domus kötetei

A Historia Domusok a plébániai és a rendi irattárak legértékesebb dokumentumai közé tartoznak.¹⁹ Annak ellenére, hogy sokszínűségükkel és adatgazdagságukkal jelentős forrásanyagot nyújtanak, a történészek a megérdemelnél kevesebb figyelmet szentelnek ezeknek a forrásoknak. Ezek a háztörténetek kisebb-nagyobb megszakításokkal nem egy esetben évszázadokon át íródtak. Segítségükkel betekintést nyerhetünk egy adott település életébe, tanúivá válhatunk a közösség, a város fejlődésének, időnkénti hanyatlásának. A Historia Domusok feldolgozásánál figyelembe kell venni, hogy szubjektív tapasztalatokon

¹³ Fáy Zoltán 1999: *Ferencesek Gyöngyösön*. Budapest, Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány.

¹⁴ Lakatos Pál, Historia Domus Bajensis. Chronik des Franziskanerkonvents in Baja. Band I. 1694-1840, Magyar egyháztörténeti vázlatok, 5 (1993) 1-2. sz., 226-227.

¹⁵ Takács J. Ince-Pfeiffer János, Szent Ferenc fiai a Veszprémi Egyházmegyében a 17-18. században, szerk. Kapiller Imre, Zalaegerszeg–Pápa–Szombathely, 2001.

¹⁶ Őze Sándor, Medgyesy - Schmikli Norbert 2005: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Piliscsaba-Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

¹⁷ Őze Sándor, Medgyesy - Schmikli Norbert, Ötvös István 2013: *Nyolcszáz esztendő a ferences rend (I-II. kötet) - Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*. Budapest, Magyar Napló Kiadó.

¹⁸ Medgyesy-Schmikli Norbert: *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiség-történeti háttere*. Piliscsaba, PPKE; Budapest, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, 2009.

¹⁹ Beke Margit, A historia domus fontossága, helye és gyakorlata, Magyar egyháztörténeti vázlatok, 9 (1997) 3-4. sz., 149–154.

alapulnak és a bejegyzéseket tevő személy véleményét, egyéniségét is tükrözhetik, ezenkívül tartalmuk csak egy-egy plébánia körzetére vonatkozik.

A Pécsi Egyháztörténeti Intézet 2006-ban kiadott műve „A magyar egyháztörténet-írás és forrásadottsága” számba veszi az egyházi forrásokat és annak kutatási módszertanát. Varga Szabolcs és Vértesi Lázár tanulmánya bővebben foglalkozik a Pécsi Egyházmegyében található Historia Domusokkal és azok forrásértékével. A tanulmányban felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy a plébániaforrások elsősorban plébániatörténetek megírására alkalmasak, de a plébánián található iratok a helytörténészek és demográfiaival foglalkozó kutatók számára is elengedhetetlen források. A plébániai és helytörténeti kutatások fontosak az adott közösség életében. Erősítik az összetartozás élményét, alkalmat adnak a közös ünneplésekre. A plébániákon található dokumentumok, elsősorban a Historia Domusok, nélkülözhetetlen források az egyháztörténeti kutatásokhoz, egyben a közösséghez szorosan kötődő helytörténeteknek is szerves részét képezik.²⁰

Ez az állítás a füleki magyarságra és társadalomtörténetére többszörösen is érvényes, mivel Trianon után az utókor számára kevés helytörténeti forrás maradt fenn. A füleki Historia Domusból részletekbe menően informálódhatunk az első és a második világháború eseményeiről, a cseh-magyar konfliktusokról és a fülekiek magyar identitásvállalásának nehézségeiről. Ezt a tényt támasztja alá a Füleki Helytörténeti Múzeum 2019-ben készült dokumentumfilmje is, amiben a második világháborút megélt füleki lakosok mesélték el élményeiket. A film vezérfonalként a ferences háztörténet feljegyzéseit használta fel. A 10 riportalany személyes élményekkel támasztotta alá, vagy egészítette ki a Historia Domusban lévő feljegyzéseket. Elmondható tehát, hogy a Historia Domus Fülek helytörténete szempontjából is egyedi forrásnak számít.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a plébániai források legnagyobb ellensége az esetlegesség. Míg Füleken és Pozsonyban lelkiismeretesen vezették a háztörténeteket, addig például Alsósebesen 1890-1925 között hanyagolták a bejegyzéseket. Jóformán csak a legfontosabb egyházi eseményeket jegyezték fel. Mindezek tudatában levonható a következtetés, hogy a forrásanyag minősége függ a háztörténet írójának műveltségétől, pontosságától, lelkiismeretes munkavégzésétől, történeti attitűdjétől.

A füleki háztörténet a maga nemében azért is egyedi, mert adatokkal szolgál azokról a magyar egyesületekről, melyeket a csehszlovák állam az 1945 utáni jogfosztottság időszakában felszámolt. Az 1920 és 1945 között létrejött magyar egyesületekről szinte semmilyen magyar

²⁰ Varga Szabolcs – Vértesi Lázár 2006: *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai*. Pécs, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, 135-139.

vonatkozású helytörténeti forrás nem maradt fenn. Míg Brunda Gusztáv *Egyesületek Nógrád Megyében*²¹ című művében Füleken 1890-1945 között hat magyar egyesületet említ meg, addig a háztörténet 15 olyan vallásos szervezet létrejöttéről számol be, melyek megalakulásában fontos szerepe volt a ferenceseknek. Ezeknél több egyesület is működhetett Füleken, de az 1945-ös felszámolásuk után ezek feledésbe merültek. A magyar egyesületekről szóló dokumentumok nagy része megsemmisült, vagy szlovák levéltárakban feldolgozatlanul hever. A magyar vonatkozású dokumentumok teljes feldolgozása sem történt még meg. A legtöbb szlovák levéltárnak nincs magyar nyelvet bíró alkalmazottja, így nem tudják értelmezni a dokumentumok tartalmát, ami a kutathatóság szempontjából elengedhetetlen. A felvidéki szlovák levéltárak magyar dokumentumai a magyarországi történészek számára még sok értékes információval szolgálhatnak.

Trianont követően Fülek, Kassa, Alsósebes és sok más település elszakadt az Anyaországtól, aminek következtében a felvidéki magyar vonatkozású mikrotörténelmi adatbázis minimálisra csökkent. Ebben szerepet játszott, hogy Trianon után magyar hivatalnokok tömege hagyta el a Felvidéket, és a helyükbe érkező cseh hivatalnokoknak nem állt érdekében a magyar vonatkozású események feljegyzése, régebbi dokumentumok megőrzése. Az új hatalom nem óhajtotta, hogy a magyar emlékezetkultúra fennmaradjon, mivel szerintük a felvidéki magyar politika számára mobilizációs tartalékot jelentett és könnyen egységbe kovácsolhatta volna a közösséget. Jan Assmann német egyiptológus és vallástörténész szerint „a lakott emlékezés” a funkcionális emlékezeten alapul. Ennek különböző jegyei lehetnek: szelektív, értékkötött, jövőorientált stb. Az emlékezés-csoport által megalapozott sarokkövek és a történelemfolyamból kiemelt események azok, amelyek a csoporthoz való viszonyon keresztül létrehozzák az egyéni identitást. Mivel az egyén eleve egy adott társadalmi, kulturális alakulatba születik bele, ezáltal kölcsönösen hatással vannak egymásra. A személy identitása lényegében véve a társadalom, a helyi közösség visszatükröződése.²² A csehszlovák állam a magyar kulturális emlékek elpusztításával és az egyház magyar jellegének megfosztásával, hosszútávon óriási károkat okozott a felvidéki magyarság történelmi emlékezzettudatában, ami idővel a magyar identitástudat gyengüléséhez vezetett.

²¹ Brunda Gusztáv 1993: *Egyesületek Nógrád Megyében*, Salgótarján, Nógrád közművelődési füzetek, 71, 170.

²² Jan Assmann 1992: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest.

A rendnek a Csehszlovák Köztársaságba történő betagozódása után a háztörténetek forrásértéke felértékelődött. Ezekből a háztörténetekből értesülünk a megszálló csehek és a felvidéki magyarok közti konfliktusokról, drámai eseményekről, a magyar lakosság megfélemlítéséről. A jól működő csehszlovák cenzúrának köszönhetően ezek az események hivatalos feljegyzésként ritkán maradtak fenn. A Historia Domusok tanulmányozása segít megérteni, hogy a globális, vagyis világméretű történelmi traumák hogyan csapódtak le, miként érintették egy-egy közösség életét. A Historia Domusban kronológiai sorrendben nemcsak a plébánia, a templom és a katolikus közösség történetét tüntették fel, hanem az adott település mikrotörténetét is. Igyekeztek minden olyan eseményt feljegyezni, ami nemcsak a katolikus közösség életére volt hatással, hanem az egész településre. A háztörténetek előnye és hátránya szubjektivitásukban rejlik, amit forrásfeldolgozásnál mindig szem előtt kell tartani. A háztörténetek egyedi módon tudósítanak a felvidéki közösségek eseménysorozatáról. A felvidéki magyarság életét ilyen közvetlenséggel megfogalmazó más híradások, források nem jellemzőek erre az időszakra. A háztörténetek anyagának felhasználása esetében ajánlott kontrollforrások bevonása és a forráskritika.

Mikrorégiókkal és közösségekkel kapcsolatos objektív kontrollforrás csak minimális mértékben áll rendelkezésre, kevés a helyi szintű forrás és feljegyzés.

A Historia Domus Filekiensis először egy könyvtárrendezés során került a kezembe. A füleki ferences könyvtárat 2004-ben Sz. Nagy László és segítői rendszerezték. Mivel én is jelen voltam a rendszerezésnél, így beletekinthettem a Historia Domusba. Ekkor jöttem rá, hogy a füleki történelem egy darabját tartom a kezemben. A könyvek rossz állapotban voltak, ezért úgy döntöttem, hogy állagukat lapozgatással nem rontom tovább, így digitalizáltam az anyagot.

A füleki Historia Domus négy kötetből áll. Az első kötet latin nyelven íródott, kemény borítású füzetben őrződött meg. A 180 oldal tartalmazó háztörténet az 1738-1788 közötti időszakot öleli fel. A második 330 oldal terjedelmű, latin nyelvű kötetet 1791 és 1863 között írták. A harmadik kötet 374 oldal és az 1863 és 1913 közötti időszakot tartalmazza. Ezt a harmadik kötetet 1863-tól 1888-ig latinul vezették, de már található benne magyar nyelvű levelezések átiratai is. A kötetet 1888-tól kizárólag magyar nyelven vezették. A negyedik magyar nyelven írott kötetet 1913-1945 között vetették papírra. Formája valószínűleg keménykötésű volt, mert látszik, hogy az 1945 utáni időszakot tartalmazó részt kitepték a kötetből. A hiányzó 1945 utáni feljegyzéseknek, vagy további Historia Domusnak sem a pozsonyi, sem a besztercebányai állami levéltárban nem akadtam nyomára. A Gyöngyösi Ferences Levéltár anyaga sem tartalmazza a hiányzó részt.

b) További források

Kutatásaim során törekedtem a többi felsőmagyarországi, illetve Trianon után Csehszlovákiához tartozó ferences rendházak Historia Domus-ait is átnézni. A helyi események megismerésén túl a háztörténetek leírásainak tanulmányozásával céltom a ferences tartományok működésének összehasonlító vizsgálata is. E források révén ugyanarról az időszakról, különböző területeken működő rendtagok nézőpontját ismerhettem meg.

A háztörténetek olvasása során értettem meg, hogy a Historia Domusok nemcsak a kolostorok történetét rejtik magukban, hanem a városok történetéből olyan momentumokat is tartalmaznak, amelyek sok esetben még nem kerültek feldolgozásra. Világossá vált számomra, hogy a kolostor története szinte elválaszthatatlan a város művelődéstörténetétől. A Historia Domus Filekiensis igazi „különlegesség“, és feldolgozásával új, eddig nem tárgyalt összefüggésekre mutathatók rá a város fejlődéstörténetében. Bár narratívája szükségszerűen szubjektív, de sokszor az évszázadokra visszamenő folytatólagos történetmesélés mégis egyedivé és értékessé teszi a kutatók számára.

A háztörténeteken kívül fontos forráscsoportot jelentettek a canonica visitatiók. Ezeket a kutatás során egyfajta kontrollforrásként használtam, természetesen figyelembe vettem a forrástípus jellegzetességeit. Míg a Historia Domus folyamatosan íródott, a canonica visitatio egyetlen pillanatot rögzített. A háztörténet szubjektív, nincsenek előzetes szempontjai, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek objektív, előzetes szempontok alapján a felsőbb hatóság kérésére készültek.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek (canonica visitatiók) különleges értéke abban rejlik, hogy az egyházmegye egész területén egy időben, azonos szempontok alapján írták össze a templom állapotát, felszereltségét, a plébános kapcsolatát a hívekkel, a hívek számát és vallási buzgóságát. Feljegyezték például, hogy hány kereszt és hány vallási jellegű szobor van a település környékén, és kik gondolják. Figyelemre méltó, hogy az iparosodás előrehaladtával és a gyári munkások számának növekedésével, a füleki hívekről egyre több negatív hangvételű bejegyzés került a visitatiókba. 1906-ban még ezt írták: „a hívek nem a legjobbak, fizetni pedig nem szeretnek“²³. 1918-ban már konkrétan megnevezik a problémás közösséget: „A hívek nem a legjobbak, különösen a zománcgyári munkások nem járnak templomba.“²⁴

²³ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1906. július 10.

²⁴ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1920. július 6.

Értekezésemben igyekszem más kolostorok tevékenységét is megvizsgálni és összehasonlítani a fülekivel, vagyis mennyire hasonló vagy eltérő egyik háztörténet tartalma a másiktól. Választásom a pozsonyi és az alsósebesi rendházra esett. Pozsony és Alsósebes Fülelkel ellentétben kisebb magyar diaszpórával rendelkezett (1938-ban nem kerültek vissza Magyarországhoz). Szeretnék rávilágítani a magyar közösség asszimilálódásának folyamatára, valamint az ott tevékenykedő ferencesek nemzetiségi összetételére. Ugyanakkor összehasonlítom, hogy Fülelkehez képest Kassán, Alsósebesen és Pozsonyban milyen szerepe volt a ferenceseknek a magyar kulturális tudat alakításában és megőrzésében.

A kassai háztörténet két kötetét sikerült felkutatnom. Az egyik 161 oldal tartalmaz, 1743 és 1773 között latin nyelven írták. A másik 199 oldalas *Historia Domus* 1939-től 1945-ig magyarul vezették. 1945 után írt kassai háztörténetet más levéltárban, így az Eperjesi Állami Levéltárban sem találtam.²⁵

Az egykori alsósebesi ferences kolostorban működő Szlovák Nemzeti Levéltár kihelyezett alsósebesi fiókjában megtalálható az alsósebesi *Historia Domus*. Ezt a háztörténetet 337 oldalon, 1838-tól 1949-ig három nyelven vezették. 1905-ig latinul, utána 1924-ig magyarul, majd 1924-től 1928-ig ismét latinul jegyezték bele. Végül 1928-tól 1946-ig már csak szlovákul írták a háztörténetbe.

A Pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban két kötet pozsonyi háztörténetet találtam. Az első 416 oldalas kemény borítású latin szövegű dokumentum 1709 és 1823 között íródott. A második szintén kemény borítású kötet 1824-től 1924-ig, 357 oldalon át informál a pozsonyi ferences rendház életéről. 1824-től 1908-ig latinul, 1908-tól 1921-ig magyarul vezették, majd 1921-től 1924-ig ismét latinra váltottak.

Dolgozatomban kontrollforrásként használom a füleki házfőnököknek az 1920-1938-as évkörben, a szalvatoriánus ferences tartományfőnökkel folytatott levelezését. A levelezés gerincét a mindennapi életet meghatározó problémás dolgok, személyi kérdések megvitatása alkotja. A házfőnök ebben az esetben a *Historia Domus*ban nem feltétlenül örökítette meg a számára kényelmetlen eseményeket.

²⁵ A kassai ferencesek történetét Wick Béla dolgozta fel: Wick Béla, *Szent Ferenc rendjének története Kassán*, s. a. r., szerk. és az utószót írta Sas Péter, Budapest, Múz. Antikvárium, Bookmaker, 2005.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik hozzásegítettek ahhoz, hogy ez a munka létrejöheszen. Az értekezés létrejöttében megkerülhetetlen szerepet játszott témavezetőm Őze Sándor, aki rámutatott a témában rejlő lehetőségekre. Neki tartozom köszönettel a szakmai konzultációk alkalmával adott tanácsaiért, építő kritikáiért. Hálás vagyok Martí Tibor, Guitman Barnabás útmutatásáért a témában, és egykori egyetemista társam, Jusztin Péter tanácsaiért.

Disszertációm elkészítéséhez nagyban hozzájárult a Magyar Ösztöndíj Bizottság és a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjprogram nyújtotta lehetőség, hogy a témával kapcsolatban Szlovákiában kutathattam. A levéltárakban fellelt források és dokumentumok dolgozatom megírását nagyban elősegítették.

Tisztelettel megköszönöm Ö. Kovács Józsefnek, a bíráló bizottság elnökének, Fejérdy András, Kálmán Péter Peregrin OFM opponenseknek, M. Kiss Sándornak és Medgyesy S. Norbertnek, hogy a műhelyvitán ismertetett javaslataikkal, észrevételeikkel hozzájárultak disszertációm minőségi javításához.

Végül, de nem utolsó sorban szeretnék köszönetet mondani feleségemnek és szüleimnek, akik kiegyensúlyozott háttérrel teremtettek, hogy nyugodt körülmények között foglalkozhassak a témával. Köszönet Baucsek Erikának a nyelvi lektorálásban nyújtott segítségéért.

I. FÜLEK ÉS A FERENCSEK A XIX. SZÁZAD VÉGÉTŐL 1918-IG

1. A Füleki Ferences Kolostor története és szerepe a város életében alapításától a századfordulóig

A füleki római katolikus felekezet története az évszázadok során folyamatosan összekapcsolódott a vár és a város történetével. A környező lakosság, hogy valamelyest védve legyen a történelem viharaitól, ezért elsősorban a füleki vár köré telepedett le. A vár területén belül a XIII. század közepén Füleken már templom állt,²⁶ és egy 1246-ból származó oklevél említést tesz egy Ladomér nevű füleki lelkésről. Fülek ekkor még az esztergomi érsekséghez tartozott.²⁷

Az 1331 és 1337 között íródott pápai tizedjegyzék megemlíti, hogy Füleken „egy plébánia áll templommal”.²⁸ Itt Füleket Silec nevű községként említi, ahol egy Pál nevű pap szolgált, aki 6 forintot vallott be adóalapnak, ami után köteles volt 18 garast fizetni.²⁹ A források szerint a XIV. században a füleki templomot valamilyen okból átépítették, vagy újraépítették.³⁰

A régészeti leletek közül említésre méltók egy zöldmázás cserépkályha alkotóelemei, melyek Szent Pétert és Pált, Szent Imrét, Szent Katalint és Szent Borbálát ábrázolják. A cserépdarab, mely Szent Imrét ábrázolja színes mázzal van bevonva és a XV. századból származik.³¹

A füleki kolostort feltehetően 1476 körül a ferences rend Itáliából elterjedt, az eredeti Regula szellemében működő, rendi szabályokat betartó obszerváns ágának rendházaként alapították. A rend obszerváns irányzata az 1339-ben létrehozott bosnyák vikariátus által terjedt el Magyarországon.³² A korban gyakran háborúval zaklatott Balkánon a ferencesek helyzete a boszniai területeken bizonytalanná vált, emiatt a vikáriának kezdettől fogva voltak házai a Magyar Királyság területén, hogy a ferencesek ezekben a kolostorokban pihenhessenek

²⁶ König Kelemen 1942: *Fülek vára*. Vác, Kapisztrán nyomda, 31.

²⁷ Jozef Drenko 1996: *Fülek 750*, Fülek, 247.

²⁸ Jozef Drenko 1994: *Kapitoly z dejín Filakova 3.*, Lučenec, 3.

²⁹ Borovi József 1942: *A mai rozsnói egyházmegye területének középkori kialakulása*, Rozsnyó, Sajó-vidék könyvnyomda, 75.

³⁰ Drenko 1994, 3.

³¹ Drenko 1994, 3.

³² Martí Tibor 2012: *A Füleki Ferences Rendház könyvtárának régi állománya*, Eger, Líceum kiadó, 11.

a boszniai missziók után.³³ 1368-tól egyre több kolostort alapítottak Magyarországon, és lassan az egész ország területén megtelepedtek. A nép nyelvén cseri barátoknak nevezett ferences közösség ekkortól vált a magyar egyházi élet fontos szereplőjévé. Az 1384-es összeírás szerint a bosnyák rendtartomány 7 őrségből állt. A rendtartomány belső szervezete lassan különvált a többi ferences tartománytól. A bosnyák tartomány egyik legjelentősebb vikáriusa Alvernai Bertalan volt (1367–1407), akinek vikáriussága alatt rendezték a vikária jogi helyzetét és átvették a Pauloccio Trinci által megfogalmazott és elindított reformokat, ami egyet jelentett az obszervancia átvételével.³⁴

Az obszervánsok a ferencesek szigorúbb ágát képviselték. Szent Ferenc szegénységről vallott szabályait szigorúan betartó vallásos közösség volt, mely a megújulási mozgalmak idején jött létre. Az obszerváns ferences kolostorok létrejöttében szerepet játszott az ortodox keresztények megtérítése, valamint a törökök és a huszitizmus elleni fellépés. Az obszervánsokra jellemző volt, hogy vándorprédikátorok útján is térítettek. Az irányzatot követő ferenceseknek kezdetekben azt sem engedték meg, hogy a kolostorok kisebb ingatlanokkal és állandó jövedelemforrással rendelkezzenek (malmok, szőlők jövedelmének bizonyos hányadával). Megélhetésüket kizárólag kétékezi munkából és adományokból biztosíthatták. A ferences szerzetesek eleinte tiltakoztak a meghirdetett új szabályok ellen, de 1368 után országszerte egyre több kolostor fogadta el a Pauloccio Trinci által kidolgozott rendszabályokat.³⁵

Az 1444-es rendtartományi gyűlésen hozott döntés értelmében a Magyarországon található kolostorok élére Kenyeres Fábián személyében önálló vikáriust neveztek ki.³⁶ A magyar kolostorok 1446-ban önállósultak és a Magyar Királyság területén a Hunyadiak segítségével, hozzájutottak a Provincia Hungariae legjelentősebb kolostoraihoz (Pest, Buda). 1523-tól a Legszentebb Üdvözítőről nevezett provinciának, latinul Provincia Sanctissimi Salvatorisnak hívták. A Magyar Obszerváns Vikáriában 1475-ben 10 őrség működött 50 kolostorral, és 1510 körül már 70 kolostorban 1500-1700 szerzetes szolgált. A rendtartomány 1900-ig állt fenn.³⁷

³³ Karácsonyi 1923, 310-312.

³⁴ Martí 2012, 11.

³⁵ Karácsonyi 1923, 312.

³⁶ Karácsonyi 1923, 326.

³⁷ Martí 2012, 11.

A ferences rend letelepítését a füleki várat 1454 óta birtokló Perényi családnak 1470-ben Mátyás király engedélyezte³⁸. A Perényiek³⁹ a szalvatoriánus ferenceseket még 1484 előtt Mátyás uralkodása alatt hívták Fülekre és építettek számukra templomot és kolostort.⁴⁰ Az első ismert lelkipásztor, akit Fülekkel kapcsolatban megemlítenek Gyulai Gergely szécsényi őr⁴¹ volt, aki Füleken 1484-ben Pásztóhy Miklóst és nejét Máriát felvette a konfráterek közé.⁴² A szalvatoriánus rend megjelenésének okát pontosan nem ismerjük. A legelfogadhatóbb feltételezések szerint ezeknek a kolostoroknak az alapítására azért volt szükség, hogy a szerzetesek a csehek felvidéki rablásai és pusztításai által egyre erősödő huszita tanok terjedését gátolják és ellensúlyozzák.⁴³ A huszitizmus ideje alatt a Felvidéken több kolostort is alapítottak. Ilyen volt például a szakolcai kolostor, továbbá az 1476-ban Liptó megyében alapított okolicsnói, Sáros megyében a sóvári kolostor és Nógrádban a füleki.⁴⁴ Fontos volt, hogy ellenséges támadás esetén a kolostorok jól védhetőek legyenek mint az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelés idején, amikor a szerzetesek nemcsak lelkiekben segítették a közösséget, hanem ha kellett a fegyveres védelem megszervezésében is helyt álltak.

A szeméremújlaki kolostorban 1475. május 14-én tartott rendtartományi közgyűlésen döntöttek a tartomány tíz őrsegre való felosztásáról. Ezen a közgyűlésen említik meg Füleket nevét is. Tehát 1484-re vélhetően már mind a tíz őrségben működtek a kolostorok, ezért ezek rendes kormányzásáról és felügyeletéről gondoskodni kellett.⁴⁵ A füleki kolostort megalapítása után 1476-ban először a „tótországi“ őrségbe osztották. Füleket 1484-ben már az utolsó a tizedik szécsényi őrség tagja volt. A felosztás szerint a tizedik őrségbe a füleki, a szécsényi, a gálgóci és a szakolcai kolostor tartozott. A tíz őrséghez mintegy 49-50 kolostor tartozhatott, ami őrségenként 4-5 kolostort jelentett. Ez a felosztás több mint fél évszázadig maradt érvényben.⁴⁶

³⁸ Karácsonyi 1924, 49.

³⁹ Erzsébet királynő 1438-ban Perényi Imre fiának 6000 Ft-ért zálogba adta a Füleket várat, ezáltal a vár az egész középkoron át a Perényiek tulajdonában maradt. Perényi István a vár ura rablólovag módjára le-le csapott a kereskedőkre, még a király embereivel is ellentétbe került. Mátyás király 1483-ban Lábatlan András vezetésével sereget küldött Füleket ellen. Perényi nem nyitotta meg a vár kapuit, sőt ágyúlövésekkel fogadta a király seregét. Az ellenállás ellenére Lábatlan András rövid időn belül elfoglalta a várat. (Kalmár János 1959: *A füleki (filakovo) vár XV-XVII. századi emlékei / Régészeti Füzetek II/4.*, Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Múzeum Budapest, Budapest, 1-2.)

⁴⁰ König 1942, 31.

⁴¹ Drenko 1994, 247.

⁴² König 1931, 63.

⁴³ Hunyadi kormányzó az 1450-es években a huszita Giskrával tárgyalásos úton próbált megegyezni. Az elhúzódo tárgyalások alatt Giskra jelentős területeket szakított el az országtól, ekkor foglalta el Füleket is. A huszita vezér rövid időn belül elfoglalta az ipolysági premontrei prépostságot, a Garam melletti Szent Benedek apátságot, Gács várat és a Losonc melletti Szent István kolostort, amit később fa- és földművekkel erősített meg. Hunyadi 1451. szeptember 7-én Losonc mellett megütközött a huszita seregekkel, ahol csúfos vereséget szenvedett. (König 1931, 49.)

⁴⁴ Karácsonyi 1924, 345.

⁴⁵ Karácsonyi 1923, 345.

⁴⁶ Karácsonyi 1923, 346-348.

A törökök miután 1541-ben elfoglalták Budát és Magyarország középső részét, a megszállt területeken a kolostorok nagyrésze megszűnt. Az 1544-es nagyvárad rendtartományi gyűlésen az őrségek számát hatra csökkentették. Mivel az esztergomi őrség kolostorai közül is csak kettő maradt meg, s hogy ezeket legalább fenntarthatassák, megszüntették a szécsényi őrséget és a hozzá tartozó négy kolostor közül a szécsényit és a fülekit az esztergomihoz, a lipóit és a vámosit a sárospatakihoz csatolták. Így tehát az esztergomi őrség a gyöngyösi, jászberényi, szécsényi és füleki kolostorokból tevődött össze.⁴⁷

A XV. századból a füleki kolostorról kevés írott emlék maradt az utókorra. A források szerint az első ferences kolostor 1513-ban épülhetett, melynek előjárója Keszy Ferenc⁴⁸ gvardián volt (1531).⁴⁹ 1542 és 1544 között a Teleki-kódex⁵⁰ egyik másolója Sepsiszentgyörgyi Ferenc állt a füleki kolostor élén.

XVI. századi feljegyzések szerint 1531-től Füleken a következő gvardiánok szolgáltak: 1531 Keszy Ferenc, 1533 Dévai András, 1535 Böszörményi Pál, 1537 Poltári János, 1539 Kápolnai Mátyás, 1542 Szepsiszentgyörgyi Ferenc,⁵¹ 1544 Erdélyi Mihály.

1544-ben miután Füleket az esztergomi őrséghez csatolták⁵², 1546-ban már nem választottak guardiánt,⁵³ mert Bebek Ferenc⁵⁴ füleki várkapitány az 1530-as években a protestantizmus híve lett, és a városban működő ferenceseket 1546-ban elűzte.⁵⁵ Bebek a várat megerősítette és új részeket építtetett hozzá. A jobboldalon lévő bástya⁵⁶ falában számos gót

⁴⁷ Karácsonyi 1923, 403-406.

⁴⁸ Keszy Ferencet 1544-ben a törökök meggyilkolták, amikor a többi környékbeli zárdával együtt a szécsényi kolostort is feldúlták. Az egész országban csak négy ferences zárdát maradt meg: Gyöngyösön, Szegeden, Szakolcán és Csíkszékbén. (Shvoy Miklós: *Nógrád megye leírása 1874-1875* – In Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 51., 2006, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 158-160.)

⁴⁹ Drenko 1994, 247.

⁵⁰ Teleki-kódex, (1525-1531) a kódex 191 levél terjedelmű, magyar nyelvű, vegyes tartalmú kézirat. A dokumentum négy másolója közül az egyik Sepsiszentgyörgyi Ferenc OFM volt. A kutatók feltevése szerint a kódexet a marosvásárhelyi ferences harmadrendi apácák számára készítették. A dokumentum Szent Anna, Ádám-Éva és Szent Makárius legendája mellett, Szent Bonaventura *Meditationes vitae Christi* c. elmélkedésének részleteit is tartalmazza. Volf György 1884: *Teleki Codex*. In: Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. XII. kötet, Budapest 18-20.

⁵¹ Szepsiszentgyörgyi Ferenc 1542-1544 között volt a füleki kolostor guardiánja. Ő is a „Teleki kódex” másolói közé tartozott. 1544-ben az előjáróság, valószínűleg székely származása miatt Erdélybe helyezte. (König 1931, 85.)

⁵² A szécsényi őrség megszűnt. 1544-ben a már említett Keszy Ferenc guardiansága alatt a török feldúlta az őrséget. (Nagy András OFM 2006: *A szécsényi rendház historia domusa I*. Budapest, 32.)

⁵³ Karácsonyi 1924, 49.

⁵⁴ 1548-ban jelentős mértékben gyarapodott a Bebek család vagyona. Bebek Ferenc Ráskay Dorottyaival kötött házassága révén a Ráskay uradalmak a Bebek család tulajdonába kerültek. A hozomány részét képezte: Fülek vára, Salgó vára és Csóvár. Bebek Ferenc már előbb is birtokolta ezeket a várakat. 1548-ban kötött házassága révén adománylevelet kapott hozzájuk és ezután már törvényesen rendelkezhetett a várak felett. Salgót eladta, a csóvári és a füleki várat megtartotta. Cs. Sebestyén Kálmán - Szvirček Ferenc 1997: Salgótarján birtoklástörténete In: Salgótarjáni új almanach 1. ,Salgótarján, 1997, 68-75.

⁵⁵ König 1942,7.

⁵⁶ Ez a Fekete huszár bástya. (Drenko 1996, 247.)

stílusú faragott kő fedezhető fel, sőt látható egy díszesen faragott gótikus párkány részlet is, ami nem volt jellemző az akkori várépítési szokásokra. Ezek a beépített kövek a gótikus templom részei lehettek, és több mint valószínű, hogy Bebek az ősi plébánia-templom köveit használta fel az építkezésnél.⁵⁷ 1554-ben Fülek vára cselszövés következtében török kézre került.⁵⁸ A török huzamosabb időre rendezkedett be Füleken. Megerősítették a várat, a ferencesek volt kolostorát átalakították mecsetté, melléje pedig fürdőhelyet építettek.⁵⁹ Füleket 39 évig birtokolta a török. A katolikus hívek lelkipozását a gyöngyösi ferencesek próbálták ellátni, mivel ők voltak a legnagyobb működő kolostor. A ferencesek Füleken kívül a környező falvakban is prédikáltak. A török ugyanis csak a ferenceseket és a jezsuitákat tűrte meg a fennhatósága alá tartozó területeken, más rendhez tartozó papok nem vehettek részt a lelkipozásban.⁶⁰

1593. november 12-én seregével Tieffenbach Kristóf császári tábornok és Pálffy Miklós a törököktől visszafoglalta a várat. A várban nem volt aki ellássa a katolikus várórség lelki gondozását, ezért Bosnyák Tamás⁶¹, aki 1606 és 1633 között volt Fülek főkapitánya, minden követ megmozgatott, hogy Füleken ismét letelepedhessenek a ferencesek. A régi kolostor viszont a háborús időszakban teljesen elpusztult, újat kellett építeni.⁶²

A káptalan 1610-ben Felnémeti Miklóst helyezte Fülekre előljárónak, melléje pedig Sas Jakabot nevezte ki segítőnek. Az új székház megépítéséhez szükséges földterületet, saját telke egy részének felajánlásával, Bosnyák Tamás várkapitány biztosította. Még mielőtt elkészült volna az építmény 1614 végén, vagy 1615 elején teljesen leégett.⁶³ A ferencesek, hogy újra felépíthessék a kolostort, alamizsnáért folyamodtak a környező katolikus urakhoz. Kérésüket arra alapozták, hogy a környező községekben is ők végzik a hívek gondozását. Karácsonyi János szerint 1616-ban már állt az új kis kolostor.⁶⁴ Még ebben az évben 1616-ban helyezték Fülekre előljárónak Nyíró Jánost, és mellé az öreg Angyalosi Lajost, aki később itt fejezte be életét.⁶⁵

⁵⁷ König 1942, 31.

⁵⁸ Egy török várfogoly észrevette, hogy a szemétkidobó nyíláson keresztül le lehet ereszkedni a várból. Kapcsolatba lépett a szécsényi béggel, s amikor Bebek Ferenc várkapitány és Jánossy Pál várnagy egyszerre volt távol a vártól, a fogoly egy kötélhágcsón beeresztette a törököket a fellegvárba. (König 1942, 7.)

⁵⁹ König 1942, 7.

⁶⁰ Borovszky Samu 1911: *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság, 512.

⁶¹ Bosnyák Tamás 1605-ben Bocskai számára Rhédey Ferenc és Géczy Ferenc segítségével foglalta el a füleki várat. A fejedelem annyira megbízott Bosnyákban, hogy egy alkalommal őt küldte követként a török szultánhoz. Bosnyák a találkozás révén kiismerte a számító török politikát. (König 1942, 11.)

⁶² Karácsonyi 1924, 50.

⁶³ Karácsonyi 1924, 50.

⁶⁴ Karácsonyi 1924, 50.

⁶⁵ Karácsonyi 1924, 50.

Bosnyák Tamásban annyira megbíztak a ferencesek, hogy az egyik eltévelyedett szécsényi szerzetes testvérük ⁶⁶ Jánosi Benedek fogvatartását is rábízták. A szerzetes túlzott alkoholfogyasztásnak hódolt, és rokonszenvezett a protestantizmussal. Később megszökött az igazságszolgáltatás elől és protestáns hitre tért. ⁶⁷

A ferencesek 1619-ben elmenekültek Fülekről, mert hadaival Bethlen Gábor erdélyi fejedelem közeledett a város felé. Félték, hogy ők is a kassai jezsuita szerzetesek sorsára jutnak. A három vértanút (Pongrácz István, Grodecz Menyhért, Kőrösi Márk) katolikus hitük miatt Rákóczi György hajdúi kegyetlenül meggyilkolták. A ferencesek félelme nem volt alaptalan, mert a kolostort a városon átvonulók felgyújtották. A nikolsburgi béke (1621) után Bosnyák szerette volna, ha a ferencesek ismét letelepednek Füleken, de az 1622. június 27-i rendi káptalan a következő határozatot hozta: „hogya Bosnyák Tamás és a többi jótevő úrral együtt felépíti a kolostort, akkor a provinciális küldjön oda alkalmas testvéreket, máskülönb legyenek türelemmel a fülekiek is a testvérek is.”⁶⁸

1623-ban és 1626-ban Bethlen hadai ismét átvonultak Füleken. Ezalatt az idő alatt a kolostor újjáépítése szünetelt. 1626-ban újra hozzáfogtak a félbehagyott kolostor építéséhez, s miután elkészült, Bosnyák Tamás ismét ferenceseket kért Fülekre⁶⁹. Somlyai Jakab provinciális 1627 februárjában útra kelt, hogy megtekintse Gyöngyöst és környékét, az akkori „alsómagyarországi“ részeket. Útközben betért Fülekre is és úgy találta, hogy a kolostor már lakható állapotban van, ezért teljesítette Bosnyák Tamás kérését. Még 1627-ben Szécsényből Fülekre rendelte előljárónak Dúsi Jakabot,⁷⁰ mellé pedig segítőnek egy laikus testvért Temesvári Fazekas Pált.⁷¹ 1628-ban Losonczy András volt az előjáró, az idős Dúsi Jakab pedig az igehirdető. ⁷²Az 1629-es közgyűlés a füleki kolostort konventi rangra emelte, és Leó Mátyást nevezte ki guardiánnak. ⁷³

⁶⁶Karácsonyi 1924, 50.

⁶⁷Jozef Drenko 1994, 4.

⁶⁸Karácsonyi 1924, 50.

⁶⁹ Bosnyák Tamás egyetlen fia István papi pályára lépett. 1635-ben esztergomi kanonok, majd pécsi, veszprémi és nyitrai püspök lett. (Borovszky 1911, 513).

⁷⁰ A salvatoriánus ferencesek közül a XVII. században először Dúsi Jakab gyűjtött és komponált magyar egyházi énekeket. 1589-ben Szakolcán tanult. 1603-tól a gyöngyösi kolostorba helyezték, ahol vándor igehirdetőként tevékenykedett a közeli fálvakban. 1612-ben igehirdetőnek Szécsénybe helyezték. 1626-ban már kormánytanácsos és szécsényi igehirdető. 1627-ben áthelyezték Fülekre, innen Szendrőbe küldték kísérettel lelkésznek, majd 1631-ben visszatért Gyöngyösre, ahol 1640. november 13-án halt meg. (König 1931, 154.)

⁷¹ Karácsonyi 1924, 445.

⁷² Karácsonyi 1924, 50-51.

⁷³ 1629-től a következő guardiánok szolgáltak Füleken: 1629 Leó Mátyás, 1631 Szentbenedeki Ferencz, 1635 Jászai György, 1638 Patai Mihály, 1640 Szombathelyi Csernovics Mihály, 1641 Gyöngyösi Iván, 1642-44 Somlyai Mihály, 1646 Szeniczzei Barilovics Egyed, 1647 Gyöngyösi Iván, 1649 Szeniczzei Barilovics Egyed, 1650 Fábri András, 1651 Jászberényi Gáspár, 1656 Mihalik Miklós, 1657 Fülekpüspöki Didák, 1660 Fábri András, 1663 Ludányi Márton, 1665 Erdős Atanáz, 1667 Ivánkovics Ambrus, 1668 Szűcs Benedek, 1669 Baróti Máté, 1671

Bosnyák Tamás, akit később Nagyszombatba udvari magyar kancellárnak neveztek ki, 1635. október 14-én írt levelében arra kérte a kongregáció elnökbíborosát, hogy a füleki várban állomásozó német katonái lelki gondozására, küldjön a szomszédos osztrák tartományból egy németül beszélő ferencset.⁷⁴ A török hódoltság területéről katolikusok sokasága menekült el. Közülük szép számban telepedtek le Füleken is. A várban és a vár környékén élő katolikus hívek gyermekeiket protestáns iskolába járatták, mert a város nem rendelkezett katolikus iskolával. Hasonló volt a helyzet Szécsényben és a szendrői végvárbán is, ezért a ferencesek a katolikus gyermekek számára megpróbálták iskolákat alapítani. Az iskolák létrehozásának fő szószólója Fulgenzio da Iesi⁷⁵ volt, aki a kongregációtól 125 aranyforintot kért a világi tanerő részére. Fulgenzio minden igyekezete ellenére sem ítélték meg az összeget, ezért terve nem valósulhatott meg, és nem építhették fel a katolikus iskolákat.⁷⁶

A várban az 1640-es években jelentek meg az első német ferencesek.⁷⁷ Bosnyák leszármazottai később is szerény szállást és ellátást biztosítottak a német ajkú szerzeteseknek.⁷⁸

A harmincéves háború (1618-1648) alatt 1640 és 1644 között Rákóczi György kétszer is elfoglalta Füleket. A kolostor az ostrom és az utána következő fosztogatások során mindkétszer leégett. Rákóczi György csapataival egészen Brünnig vonult, ahol egyesült a svéd király seregeivel. Amerre elhaladt a Felvidéken, csapatai kifosztották a legtöbb kolostort, köztük a szakolcait és a galgócit is. A ferences testvérek a protestáns hadak elől a török hódoltságban lévő szegedi és gyöngyösi kolostorba menekültek, mert attól tartottak, hogy hasonló sorsa jutnak, mint alsósebesi testvérük Körmendi Miklós, akit 1644 júniusában Rákóczi katonái megkínóztak és kivégeztek.⁷⁹

A ferencesek élete ebben a zűrzavaros bizonytalan időszakban gyakran került veszélybe. Útjaik során előfordult, hogy a reformátusok vagy a kurucok fogságába estek. Ez történt 1678-ban a két Fülekre helyezett ferencessel, Szécsi Kázmér szónokkal és Halasi Dénes szakáccsal,

Fülöp András, 1672 Kecskeméti Gellért, 1674 Honti Miklós, 1675 Erdős Atanáz, 1677 Szécsényi György, 1679 Szegedi Pál, 1680 Fodor Gergely, 1681 Markóczi Konrád. Karácsonyi 1924, 50-51.

⁷⁴ Galla 2005, 15.

⁷⁵ Fulgenzio da Iesi a római rendtartományból 1628-ban jött Magyarországra, hogy az ifjú szerzetesi nemzedék nevelőjeként a szalvatoriánusok között meggyökereztesse a Trentói Zsinat által előírt szigorított ferences fegyelmet. A szécsényi kolostorban humaniorát – az algimnázium tárgyait –, logikát és hittudományt adott elő. Annak ellenére, hogy nem Magyarországon született, az őt ideiglenesen befogadó rendtartomány kormánytanácsosává is megválasztották. Nagyon megszerette Magyarországot és a magyar népet. (Galla 2005, 7.)

⁷⁶ Galla 2005, 16-17.

⁷⁷ Német nyelvű ferencesek: 1641-1647 Sziléziai Bernardin, 1660 Grabeszinszki Bertalan, 1662 Podjebrázcki Ambrus, 1665 Szaladin Cziprián, 1667 Haberman Bonaventúra, 1671 Bekker Boldizsár, 1673 Tretin Ambrus, 1675 Weimann Dániel, 1676 Osvald Imre, 1677 Vier Hilarius, 1678 Mayer Lipót, 1679 Weimann Dániel, 1680 Cziegler Simon. (Karácsonyi 1924, 51.)

⁷⁸ Karácsonyi 1924, 51.

⁷⁹ Karácsonyi 1923, 457.

akik a homonnai kolostorból Fülek felé tartotottak, és a Sajó mellett a kurucok fogságába estek. A kurucok a szerzeteseket megkötözték és Putnokra vitték. Hitehagyásra akarták őket rávenni, de ők ellenálltak minden kényszernek, verésnek nem hagyták el hitüket, ezért mindkettőjüket halálra ítélték. Szerencsés módon páter Kázmér nyakát a hóhér bárdja nem vágta át, hanem csak megsebesítette⁸⁰. Életüket Forgách Ádám⁸¹ közbelépése mentette meg.⁸²

Karácsonyi János egyháztörténész szerint 1646-ra már elkészült az újjáépített kolostor, ezért házfönöknek Gyöngyösről Fülekre helyezték Barilovich Egyedet.⁸³

1.1. Koháry II. István által újjáépített füleki ferences templom (1694-1730)

A feljegyzések szerint 1612-ben Füleken a katolikus hívek rendelkezésére csak egy imaház állt, amit később 1640 körül templommá bővítettek. Az építmény nem sokáig szolgálta a híveket, mert 1682. szeptember 2-án Thököly Imre Fülek vára alá érkezett, hogy megostromolja.⁸⁴ Szeptember 10-én elesett a város és fogságba esett a ferencesek mindenkori pártfogója Koháry II. István. A török parancsára Thököly Fülek várát és a várost elpusztította. A várossal együtt megsemmisült a templom és a ferencesek kolostora is.⁸⁵

Fülek 1685-ben újra császári kézre került. A környéken élő katolikus lakosok a ferences kolostor építését adományokkal próbálták segíteni. A ferencesek nagylelkű támogatói között meg kell említeni Csáktornyai Borbálát, aki Tassy Mihály Heves vármegye alispánjának özvegye volt. Özvegy Tassy Mihályné már korábról, Fülekről és Homonnáról jól ismerte a ferenceseket és tevékenységüket. Az özvegy 1685 és 1688 között Fülekről Egerbe költözött, ahol 1688. szeptember 6-án írott végrendeletében a vagyonának egy részét a ferencesekre

⁸⁰Karácsonyi 1923, 481.

⁸¹ Forgách Ádám (I.) gróf, Zsigmond nádor fia, (1601-1681). 1627-ben királyi komornok-mester, egyben Szécsény várának főkapitánya volt. 1640-ben grófi rangot kapott. 1643-ban Kassa, egyben Felsőmagyarország főkapitánya lett. Részt vett a híres vezekényi csatában. 1663-ban a török 51000 fős hadsereggel indult elfoglalni Fülek várát. Forgách Ádám szeptember 25-én látva a túlerőt, szabad elvonulás kikötése mellett feladta a várat. A király Forgáchot és parancsnoktársait haditörvényszék elé állította, de az eljárás végén felmentették. Ezután hadi pályán többé nem jutott jelentős szerephez. 1670-ben országbíróvá választották, két ízben nádorjelölt is volt. Nógrád és Borsod vármegye főispáni rangját is viselte. Horváth István 2000: *A szabálytalan ember Gróf Forgách Simon (1669-1730) kuructábornok tanulságos életpályájának összefoglalása* In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIV., Salgótarján 2000, 9-15.

⁸²Drenko 1994, 5.

⁸³ Karácsonyi 1923, 461.

⁸⁴ A kurucok talán azért is haragudtak a füleki ferencesekre, mert az esztergomi érsek, mint királyi helytartó az elűzött református pap kertjét a kolostornak adományozta. (Karácsonyi 1924, 52.)

⁸⁵Karácsonyi 1924, 51-52.

hagyta, azzal a kikötéssel, ha Egerben felépül a ferencesek temploma, akkor halála esetén oda temessék, ha nem készül el, akkor a Szent-Mihály templomba. Az özvegynek volt egy nagyméretű 11 drágakövből álló nászfája, amiből az egyik drágakövet a ferencesek egri templomának felépítésére hagyományozta. Végakarata szerint halála után el kellett adni Szentdomonkos falut, és annak árát egyenlően elosztani a négy (gyöngyösi, szécsényi, füleki, egri) kolostor között.⁸⁶

Miután a városba visszatért lakosok létszáma ugrásszerűen megnőtt, ezért Koháry II. István az 1690-es években elhatározta, hogy a hívőknek egy nagyobb templomot építtet. 1694-ben megépült egy kisebb kolostorként működő épület, ami körülbelül három személy részére nyújtott férőhelyet. A gyűlés előjárónak Göcz Rafaelt,⁸⁷ míg egy segítőtestvérrel igehirdetőnek Dulszky Andrászt küldte Fülekre.⁸⁸

A galgóci kis rendtartományi gyűlésen 1698. május 4-én határozat született az ostrom alatt elpusztult kolostor újjáépítéséről. Ezzel a feladattal a Fülekre helyezett új gvardiánt, Andrassy Miklóst bízták meg.⁸⁹ A kolostor építését többször abba kellett hagyni, mert Rákóczi csapatai a szabadságharc alatt 1702 és 1703 között, Füleket más szalvatoriánus kolostorokkal együtt elfoglalták. 1702-ben Koháry István Fülekről eltávolította a református várórséget és földesúri jogánál fogva a reformátusok városban maradt harangjait a kolostornak⁹⁰ ajándékozta. Mivel Koháry II. István hű maradt a Habsburgokhoz és nem támogatta Rákóczi Ferenc szabadságharcát, ezért a „kamara” elkobozta Koháry birtokait, köztük Füleket is. A fejedelem 1707-ben a Kohárytól elkobzott birtokokat hűséges alattvalójának gróf Eszterházy Dánielnek adományozta.⁹¹ Koháryval ellentétben a ferencesek rokonszenveztek a felkelés eszméivel és szívesen fogadták a felkelő csapatokat, valószínűleg ezért nem esett bántódásuk az elfoglalt területeken.⁹² 1709-ben a Rákóczi-féle szabadságharc vége felé Szakolcát, Galgócot, Beckót,

⁸⁶ Karácsonyi 1924, 37.

⁸⁷ 1694-től a következő előjárók szolgáltak a kolostorban: 1694 Göcz Rafael, 1696 Kecskeméti Gellért, 1698 Andrassy Miklós, 1699 Vas Szilveszter, 1701 Sisto Atanáz, 1702 Föczén Fortunát, 1708 Koós Ferencz, 1710 Vas Szilveszter. Drenko 1994, 6.

⁸⁸ Karácsonyi 1924, 52.

⁸⁹ Karácsonyi 1923, 506

⁹⁰ „Fülekre Koháry István engedélyével és támogatásával visszatértek a lakosok lakóházakat és épületeket kezdtek építeni. A reformátusok és evangélikusok vallásuk gyakorlását sem akarták elhanyagolni, ezért kiásták a Fülek ostroma alatt 1682-ben elrejtett harangjait és előbb kezdtek vallásgyakorlatot folytatni, mint a katolikusok. 1693 nyarán azonban visszatértek elhagyott kolostorukba a ferences rendi szerzetesek is és — mivel saját harangjaik nem voltak — a protestánsok (mint állították) „a jó szomszédság kedvéért” megengedték nekik, hogy a kálvinista templom harangjait használják mindaddig, amíg a páterek harangokat tudnak készíttetni saját templomuk számára. Ezzel kezdődött egy legalább két évtizeden át húzódo súlyos vallási vita, amelyet jelképe miatt „a harangok ügyének” neveztek sokan.” (Pálmány Béla 1986: Végváarak Nógrád vármegyében a török kiűzése és újratelepítés korszakában 1663-1703. In *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XII.* 93.)

⁹¹ Pálmány Béla 1986: Végváarak Nógrád vármegyében a török kiűzése és újratelepítés korszakában 1663-1703. In *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XII.* 94-95.

⁹² Karácsonyi 1923, 486.

Pruszkát, Körmöcbányát, Füleket, Szécsényt, Kecskemétet, Szegedet és Nagyváradot már a császáriak birtokolták.⁹³ A Rákóczi szabadságharc után Koháry II. István visszakapta birtokait, és folytathatta a kolostor és a templom építését. Az 1700-as⁹⁴ évektől a füleki alesperességi területhez tartozott: Füle, Fülekpüspöki, Bolyk, Sávoly és Fülekkovácsi.⁹⁵

A Koháry család⁹⁶ egy mélyen vallásos katolikus család volt. Füleken és az ország más részein is bőkezűen támogatta a ferences rendet. A Koháryak támogatása tette lehetővé, hogy 1668-tól a ferenceseknek stúdiumházuk legyen a városban. A stúdiumházban felváltva tartottak teológiai, filozófiai és morálteológiai kurzust. Füle stúdiumházzá nyilvánításában földrajzi helyzete is szerepet játszott, mivel közel volt a török megszállás határához, így könnyebb volt az érintkezés a török hódoltság területén működő gyöngyösi, szegedi és kecskeméti rendházakkal. A teológiai stúdiumok Fülekre helyezése jelentősen növelte a könyvtár állományát.⁹⁷ A ferencesek hálából a nagylelkű adományokért 1681-ben Csandler Didák udvari káplánt küldték idősebb Koháryné (Újfalussy Éva) szolgálatára.⁹⁸

Az új ma is álló templom építéséhez 1692-ben láttak hozzá. A templom alapzatába fa- és kőpilléretet helyeztek be. Erre azért volt szükség, mert a füleki vár környéke mindig mocsaras, lápos terület volt, s nem bírt volna el ekkora épületet, ilyen nagy megterhelést. Az alapok ilyen típusú megerősítése jelentősen megnövelte a templomépítés költségeit. A külső falak felhúzásához 1694-ben fogtak hozzá.⁹⁹ Ahogy már említettem a Rákóczi-féle felkelés akadályozta az építkezést, s ennek következtében csak 1725-re készült el a templom és a boltív. Valószínűleg elhibázott statikai számítások okozták, hogy a boltív szétnyomta a falakat és a templom mennyezete 1726-ban beszakadt, a hajó bedőléssel fenyegetett. Koháry, hogy a

⁹³ Karácsonyi 1923, 519.

⁹⁴ 1710-től a kolostor előjárói voltak: 1712 Maróti Basilius, 1713 Sütő Sándor, 1714 Szerencsés Foczen, 1715 Götz Rafael, 1717 Szenczi Casparus, 1718 Sárközi Inocent, 1719 Kutasi János, 1720 Vas Szilveszter, 1721 Luboczi Jakab, 1723 Dominicus Vodnap, 1724 Koós Ferenc, 1725 Kutasi János, 1726 Horváth Bernardin, 1727 Lukács Dániel Prot-Gu, 1728 Roll Péter, 1729 Bacsa János, 1730 Nagy Miklós, 1731 Györi Ferenc, 1732 Szentkirályi Emericus, 1735 Vajda Pál, 1736 Kutasi János, 1737 Besenyei Anton, 1739 Novák István, 1741 Palásti Dionysius, 1742 Fisser István, 1743 Süket Pál, 1744 Jancsek Mátyás, 1745 Nedeczki Orbán, 1746 Rusvai Lőrinc, 1747 Csapó Florentius, 1748 Major Dionysius, 1749 Kalcsó Adalbert, 1750 Greskovics Péter, 1752 Kalcsó Adalbert, 1753 Szóvai Emericus, 1754 Komlósi József, 1755 Kriston Fülöp, 1756 Balázs Zsigmond, 1757 Olasz Márton, 1758 Kriston Fülöp, 1759 Pap György, 1760 Szihalmi Athanáz, 1762 Palik Adalbert, 1763 Verebélyi Ambróz, 1764 Utsi Anton, 1767 Palik Adalbert, 1769 Hablik Anton, 1770 Bato Ferenc, 1771 Baján Lőrinc, 1773 Kenyeres Mátyás, 1774 Hablik Anton, 1777 Megyei Péter, 1778 Bizovszki Ivan, 1779 Balázs Zsigmond, 1780 Hablik Anton, 1781 Paliki Adalbert, 1783 Tót Ágoston, 1784 Zatyisio Gábor, 1785 Móró Lőrinc, 1788 Kézsmárki Kelemen, 1791 Kardos György, 1794 Kis László, 1797 Novák Bernár és 1800 Kézsmárki Kelemen. R. P. F: URBANI Fridrich:, *Historiae Provinciae Salvatoris*, Cassovia, MDCCLIX, 166.

⁹⁵ Borovszky 1911, 515-516.

⁹⁶ A Koháry-Coburg család egészen a huszadik század első feléig támogatta a füleki ferences kolostort. Erről dolgozatomban egy későbbi fejezetemben még említést teszek.

⁹⁷ Martí 2012, 13.

⁹⁸ Karácsonyi 1924, 51-52.

⁹⁹ Drenko 1994, 9.

templomot megmentse saját építészeit hozatta Fülekre, az új alapokra erős támfalakat építtetett¹⁰⁰. Az újjáépítés tervrajzát 1729-ben Mathias Hair bécsi építész-statikussal készítette el. (1.kép) A templom nagyobb méretezésének a kolostor bejárati kapuja is áldozatul esett. A szép barokk kapu jobb oldali szárnyát beépítették a templom falába (2. kép).¹⁰¹ Ez a bejárat napjainkban is megtekinthető a templom észak-keleti részéhez csatlakozó, 1725-ben épült kétemeletes kolostor részeként. A kolostor bejárata fölé Kohárytól származó idézetet véstek (3. kép). A ma is megtekinthető, Koháry II. István gróf által épített kolostort 1727-ben konvent rangra emelték. A kétemeletes rendház a templom észak-nyugati részéhez kapcsolódik. A négyzet alapú épület egy központi udvart ölel körbe.¹⁰² Az elkészült templom barokk stílusban épült. A főoltáron a mennybe felvett Szűz Mária képe látható, a belső teret hat mellékoltár díszíti.

A torony építéséhez 1727-ben viszonylag későn kezdtek neki, mert előbb a beszakadt boltívek és a falak átépítését kellett befejezni.¹⁰³ Egyedi megoldás a torony csatlakozása a templomhoz, mert nem a főbejáráshoz építették, hanem a főoltár bal oldalához a főhajó és a kolostor közé.

A ferenceseket 1753-ban újabb csapás érte, az újonnan épült rendház és a templom tetőszerkezete tűz martalékává vált. Szerencsére Koháry András és más jótevők segítségével sikerült a leégett rendházat újra felépíteni, és az új templom tetőszerkezete is elkészült egy éven belül.¹⁰⁴

Koháry II. István hosszútávon is gondoskodott a füleki ferencesekről. A kolostornak 1727 szeptemberében nagyobb összeget, 10 000 forint alapítványi pénzt adományozott.¹⁰⁵ Említést érdemel, hogy a ferencesek Koháry István 1727-ben létrehozott alapítványából felújításokra folyamatosan tudtak meríteni. Még 1885-ben is igényeltek belőle, mikor a kolostor tetőszerkezete olyan rossz állapotba került, hogy kénytelenek voltak egyes gerendákat kicserélni és újracsindelyeztetni a tetőt, ami nem csekély anyagi erőforrásokat igényelt. A szükséges összeget alamizsnából, adományokból és a Koháry István által még a XVIII. században létrehozott alapítványból akarták fedezni. Ozorovski Mátyás zárdafőnök részéről hosszú utánajárást igényelt, hogy a szükséges összeget az alapítványtól megszerezze.¹⁰⁶

¹⁰⁰ 1726-1728 között fejezték be az összedőlt templom újjáépítését. (Drenko1994, 9).

¹⁰¹ König 1942, 33.

¹⁰²Drenko1994, 9.

¹⁰³ Dr. Szabó György 1921, 253.

¹⁰⁴ Dr. Szabó György 1921, 253.

¹⁰⁵ Drenko 1994, 18.

¹⁰⁶FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 174-175., 177., 179., 180.

Először levélben kereste meg Koháry István Bécsben élő leszármazottját¹⁰⁷Fülöp Szász-Coburg-Gothai herceget, hogy engedélyezze az alapítványi összeg egy részének kiutalását. A zárdafőnök az 1727-ben létrehozott Koháry István Alapítvány kezelőjéhez az Esztergomi Káptalanhoz pénzkivételi engedélyért, csak a herceg jóváhagyása után fordulhatott.¹⁰⁸

Részletes költségvetés benyújtása után kapta meg a kért összeget. Az 1000 koronát a javítások befejezéséig takarékpénztárban helyezték el.¹⁰⁹

Az alapítványból felújításokra, javításokra még a századforduló után is igényeltek pénzt. A háztörténetbe bejegyezték Schlik István esztergomi kanonoknak, a Koháry István Alapítvány kezelőjének 1904. december 10-én kelt levelét, melyben az akkori füleki házfőnöknek Kapás Arnoldnak az Esztergomi Káptalanhoz benyújtott folyamodványára¹¹⁰ a következőt válaszolta: „Igen tisztelt főtisztelendő Zárdafőnök Úr! Az átküldött nyugta alapján van szerencsém a méltóságos főpásztor megbízásából a pénzt megküldeni.” Kapás Arnold később megjegyezte: „Ezen összegből Rozsnyóra küldtem 1000 koronát gyümölcsöztetés céljából, 93 korona 22 fillér értékben némely elkerülhetetlen javítást fedeztem, amely összegről számadást küldtem.”¹¹¹

A füleki templom és a kolostor mellett felbecsülhetetlen eszmei értékkel rendelkezik, a mai napig a ferences kolostor tulajdonát képező rendkívül értékes könyvtár, amelynek alapítása az 1740-es évekre tehető. 1752-ben a könyvtár jelentős adománnyal bővült. Szabina István ecsegi plébános saját gyűjteményéből negyvenkét kötetet adományozott a könyvtárnak.¹¹²

A ferences rendház és a Füleki Vármúzeum könyvtárának régi (1850 előtti) állományát önálló katalógus(kötet) formájában Martí Tibor dolgozta fel.¹¹³ A füleki ferences kolostor könyvtárának értékes gyűjteménye, a könyvek, a nyomtatványok, a kéziratok és a levelezések (1722 kötetben, 1929 mű) nagyobbik fele a kolostor könyvtárszobájában eredeti helyén

¹⁰⁷ A Szász-Coburg család magyarországi ágának alapjait Ferdinánd György herceg, császári királyi altábornagy (1785-1851) rakta le. 1816. január 2-án feleségül vette szitnyai és csábrági Koháry Ferenc herceg magyar királyi udvari kancellár egyetlen leányát Mária Antónia Gabriella hercegnőt. Koháry Ferenc érdemeit elismerve az 1827. évi XLI. törvénycikkely értelmében Ferdinándot honfűsítették. A királyi kamara becslése alapján egy millió és néhány százezer forint lefizetése után Ferdinánd a koronától megkapta a Koháry család birtokait, amelyekbe 1830—1832 között hivatalosan is beiktatták. (Borovszky 1911, 593)

¹⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1. , 174-175., 177., 179., 180.

¹⁰⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1. , 174-175., 177., 179., 180.

¹¹⁰ A házfőnök előzőleg pénzt kért az alapítványból, az 1093 korona 22 fillér egy levél kíséretében meg is érkezett.

¹¹¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 303.

¹¹² Nagy 2006. 158-159.

¹¹³ Martí Tibor 2012: *A Füleki Ferences Rendház könyvtárának régi állománya*, Eger, Linceum kiadó.

található¹¹⁴. A gyűjtemény kisebb részét (307 kötetben, 384 mű) az 1900-as évek második felében a Füleki Vármúzeum kezelésébe adták.¹¹⁵

A Füleki Ferences Könyvtár köteteinek és bejegyzéseinek behatóbb vizsgálata során elénk tárul a ferences kolostorok között mozgó kötetek provenienciája. A könyvtár köteteinek túlnyomó többsége más ferences rendházakból került Fülekre. A szerzetes közösség kéziratgyűjteménye 85 kötetből áll. Az állomány részét képezi egy rendkívül értékes négy kötetes kézirat, a füleki kolostor *Historia Domusa*. A háztörténet, melyet 1738 óta megszakítás nélkül vezettek, egyedülálló módon dokumentálja a kolostor, Fülek város és a környező települések lakóinak életét, mindennapjait.

A kolostor gazdálkodásáról szóló számadáskönyvek a tabulák és egyéb feljegyzések (koldulási naplók, vizitációk, inventáriumok, időjárással és népi orvoslással kapcsolatos feljegyzések) mellett például betekintés nyerhető a Koháry uradalmak gazdálkodásába is. A könyvtár egységben megmaradt állományát 2029 kötet és 2313 nyomtatvány alkotja. A ferences könyvtár gyűjteményének, a háború után néhány évvel államilag elrendelt elvitelét, esetleges megsemmisítését, Ónodi Károly Albert ferences szerzetes és plébános lélekjelenléte akadályozta meg. Ónodi Albert plébános 1945 és 1995 között szolgálta a füleki híveket.¹¹⁶

1.2. A Füleki Ferences Kolostor Rozsnyói Püspökséghez való csatolása

Az esztergomi főegyházmegye feldarabolását 1635 körül már Pázmány Péter is tervezte. Jezsuita szerzetesként 1601-ben még jóval érsekké történt kinevezése előtt néhány hónapot Kassán töltött, ahol missziós munkában is részt vett. Útjai során megtapasztalta, hogy Torna, Szepes és Gömör vármegyében milyen kevés pap szolgálja a híveket.¹¹⁷

Pázmány Péter érseksége alatt (1616-1637) ismét szembesült a keleten kialakult paphiánnyal, és az ebből adódó megoldásra váró nehézségekkel. Egyrészt az érsekségnek nehéz volt tartania a kapcsolatot a török által zaklatott keleti vármegyék plébániáival (Nógrád, Gömör, Torna), másrészt szinte lehetetlen volt hathatósan irányítani őket. A legkiválóbb

¹¹⁴ Az összesen több mint 2400 régi nyomtatványból, valamint kéziratokból álló anyag feldolgozását 2003–2004 folyamán Szelestei N. László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének „Régi magyarországi irodalom” specializációjában részt vevő tanítványaival kezdte el. A rendház könyvtárának rendezése után a régi állományról kézíratos inventáriumot készítettek. Ebben a munkában részt vettek: Bogár Judit, Jusztin Péter, Ollé Viktória, Pekarik Zita, Schmikli Norbert és Stempely Irén. *A kolostor és a Füleki Vármúzeum régi nyomtatványainak teljes feldolgozását 2010-2011 folyamán Martí Tibor végezte el.* Martí 2012, 16.

¹¹⁵ Martí 2012, 16-17.

¹¹⁶ Martí 2012, 16-18.

¹¹⁷ Borovi József 2000. *Az Esztergomi Érseki Egyházmegye felosztása*, Etfő Kiadó és Nyomda, Budapest, 55.

munkatársait Érsekújvári Farkast (Hontba), Egri Imrét (Gömörbe), Püsky Jánost (Tornába), Hosszútóthy Lászlót (Szepességbe) küldte keletre, de a kívánt eredményt ők sem tudták elérni. Az eredménytelenség oka az is lehetett, hogy a keleti végeken aggasztóan kevés felszentelt pap szolgált. Míg a pozsonyi, a barsi, a sasvári és a nyitrai, vagyis a nyugati főesperességek területén 160 felszentelt pap működött, addig a nógrádiban 5, a gömörben 3, a tornaiban egy sem szolgált, Szepességben pedig csak egy káptalan volt. A keleti és a nyugati rész közti arány a felszentelt papok számát illetően 160:8-hoz volt.¹¹⁸

Pázmány Péter a nagy területű érseki megyéből négy új püspökséget (nógrádi, gömöri, szepesi, zólyomi) akart létrehozni. A legfontosabbnak a szepesi püspökség megalakítását tartotta, mert egyes források szerint Szepesben már volt egy püspökség nélküli püspök. A szepesi püspökség területe egybeesett volna Szepes, Árva és Liptó vármegye területével. A püspökség fenntartásának anyagi háttérét a vármegyék által beszedett tizedek és a szepesi prépostság jövedelme biztosította volna. A gömöri és tornai vármegye területén a rozsnói püspökséget akarta megalakítani. A gazdasági háttérrel ebben az esetben is a vármegyék által befizetett tizedekből és az érseki birtokok bevételeiből kívánta fedezni. Túróc és Zólyom vármegye területén alakította volna meg a harmadik, a túróci püspökséget. A püspökség jövedelmét szintén a vármegyék tizedéből és a túróci prépostság bevételeiből tervezte bebiztosítani. Tervei szerint a negyedik egyben utolsó püspökségként a nógrádit akarta létrehozni, melynek területét maga Nógrád vármegye alkotta volna. A működéshez szükséges pénzt a befolyó tizedekből és a ipolysági prépostság és érseki birtokok jövedelméből kívánta fedezni.¹¹⁹

Pázmány Péter terve az Esztergomi Egyházmegye felosztására, a török ellen vívott háborúk és a harcok következtében kialakult kaotikus viszonyok miatt nem valósult meg. A nógrádi püspökség létrehozását is a török térhódítása akadályozta meg. A szepesi püspökség megalapítását maga a jezsuita rend akadályozta meg, mivel az új püspökség működéséhez a prépostságnak is hozzá kellett volna járulnia. A prépostság a nagyszombati jezsuita kollégium fenntartására évente 3000 forintot fizetett, amitől a püspökség létrejötte után a kollégium elesett volna.¹²⁰

Politikai okok egyaránt hátráltatták a püspökség létrehozását, mert II. Ferdinánd erősíteni kívánta főkegyúri jogait, ezért a királyi címhez vissza akarta szerezni az „apostoli királyi” címet. A Habsburg uralkodó törekvése kiváltotta a pápa VIII. Orbán rosszallását és

¹¹⁸ Borovi 2000, 48-54.

¹¹⁹ Borovi 2000, 58-59.

¹²⁰ Borovi 2000, 73-74.

ellenállását. Pázmány csak abban az esetben alapíthatott volna új püspökségeket, ha tervét a király elé terjeszti, a király pedig a pápát kéri meg, hogy alapítson új püspökségeket. Az adott politikai helyzetben ez elképzelhetetlen volt.¹²¹

Pázmány Péternek az Esztergomi Főegyházmegye egy részének felosztására szőtt tervét később Mária Terézia valósította meg. A sors fintora, hogy az újonnan létrehozandó püspökségek anyagi hátterének jelenetős hányadát az 1773-ban felosztatott jezsuita rend vagyona és jövedelme alkotta. A Magyarországon elkobzott és zár alá helyezett jezsuita vagyon „massa jesuitica“ körülbelül 7,762,521 forintot tett ki.¹²²

Az Esztergomi Főegyházmegye felosztásának elkészítésével Richwaldszky György esztergomi kanonokot bízták meg. Richwaldszky a 63 ívből álló tervezetet 1774. április 7-én nyújtotta át királynőnek.¹²³ A tervezetben Jászót jelölte meg a rozsnyói püspökség központjaként, mivel szerinte könnyebb lett volna püspöki székhely rangjára emelni, mint bármelyik más várost. Az államtanács ezt a megoldást nem fogadta el és Rozsnyót jelölte ki a püspökség székhelyének.¹²⁴

Mária Terézia 1776-ban Batthyány József kalocsai érsekkel ismertette az Esztergomi Főegyházmegye felosztásának tervezetét, és haladéktalanul kinevezte őt esztergomi érsekké. Batthyány József elfogadta az uralkodó döntését és elfoglalta az érseki széket.¹²⁵ A közigazgatási változtatásokat az úgynevezett Vegyes Bizottságok készítették elő. A Vegyes Bizottság a rozsnyói püspökség területét Batthyány érsek tanácsára jelölte ki. A püspökség 70 plébániából, 15 kápláni állomásból és hat esperesi kerületből állt.¹²⁶

A Vegyes Bizottság 1775. december végén befejezte előkészítői munkáját, ezek után akadálytalanul hozzáfoghattak a felosztás végrehajtásához. A felosztásról már csak Rómát kellett hivatalosan értesíteni. Mária Terézia Bécsben a királyi palota lovagtermében 1776. január 1-én jelentette be, hogy jóváhagyta az Esztergomi Főegyházmegye egy részének feldarabolását. A bejelentéssel egyidőben kinevezte a három új püspököt, Besztercebányára gróf Berchtold Ferenc pozsonyi prépostot, Rozsnyóra Galgóczy János esztergomi nagyprépostot, Szepesre Szalbek Károly váci nagyprépostot. A kinevezés valószínűleg meglepetésként érte a három új megyéspüspököt.¹²⁷

¹²¹ Borovi 2000, 70-72.

¹²² Borovi 2000, 90.

¹²³ Borovi 2000, 93-95.

¹²⁴ Borovi 2000, 112-113.

¹²⁵ Borovi 2000, 117-118.

¹²⁶ Borovi 2000, 181.

¹²⁷ Borovi 2000, 194-196.

Mária Terézia a püspökségek létrehozásakor figyelmen kívül hagyta a protokollt, ennek ellenére VI. Pius a felosztás tényét nem fogadta ellenségesen. A pápa az Esztergomi Egyházmegye felosztását, és a három püspökség (besztercebányai, rosznyói, szepesi) megalakítását az 1776. március 13-án kiadott pápai bullában rögzítette. A pápa az uralkodónőnek és utódainak átengedte a jogot, hogy az új püspökségek élére ezután ők nevezhessék ki a püspököket.¹²⁸ A pápai oklevél értelmében a rosznyói püspökséghez Nógrád megyéből hozzácsatolták a Füleki, a Losonci, a Gácsai járást és a Szécsényi járásból néhány községet. Galgóczy János 1776. január 15-én kapta kézhez az uralkodó leiratát, melyben értesítette, hogy a Rozsnyói Egyházmegye első püspökévé nevezte ki. Galgóczi János még hivatalos beiktatása előtt 1776. április 5-én elhunyt.¹²⁹ Ennek ellenére őt tekintik Rozsnyó első püspökének, utódjául az uralkodónő Révay Antalt (1776-1780) nevezte ki.

Fülek a rosznyói egyházmegyéhez került és ezáltal elveszítette a szentkúti kolostor adminisztrációját, amely továbbra is az esztergomi főegyházmegye alá tartozott. A füleki konvent többször kisegítette a szentkúti atyákat, s valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy annak idején 1781. július 26-án Szent Anna ünnepén őket bízták meg a szentkúti kegyhely irányításával és adminisztrációjának vezetésével.¹³⁰

Megjegyzendő, hogy Szentkút adminisztrációját Fülek 1781-ben annak ellenére kapta meg, hogy a kolostorok már két külön egyházmegyéhez tartoztak. A kegyhely irányítását rövid ideig végezhette a füleki kolostor, mert 1790. február 1-jén Konde Miklós esztergomi általános helynök a szentkúti templom adminisztrációját elvette a füleki konventtől. A helynök azért adta át a szentkúti templom adminisztrációját a szécsényi konventnek, mert Fülek az Esztergomi Főegyházmegye területén kívül helyezkedett el. A szentkúti adminisztráció először a szécsényi, rövid ideig a füleki konventé volt, majd újra a szécsényihez csatolták, végül 1811-ben a gyöngyösihez került.¹³¹

1.3. A 19. század zavaros időszaka, a szekularizáció, XIII. Leó és a német „kultúrharc”

Európában és Olaszországban IX. Pius 32 évnyi hosszú (1846-1878) pápasága alatt gyökeres változások mentek végbe. Vele egyidőben a Szárd-Piemonti Királyság élén II. Viktor

¹²⁸ Borovi 2000, 217-218.

¹²⁹ Borovi 2000, 204-205.

¹³⁰ MFL Historiae Domus Eremi Sacri Fontis de Matraverobely ab anno 1844, VI. 18. , 1. kötet, 10.

¹³¹ MFL Historiae Domus Eremi Sacri Fontis de Matraverobely ab anno 1844, VI. 18. , 1. kötet, 10.

Emmánuel (1849–1878) állt, aki célul tűzte ki Olaszország egyesítését. A király legfőbb támogatója és tanácsadója Camillo Cavour (1810-1861) miniszterelnök volt. Elődjével a konzervatív XVI. Gergely pápával szemben IX. Pius liberális nézetű pápának számított, aki megértően fogadta az olasz nemzeti törekvéseket. IX. Pius és a Szárd-Piemonti Királyság közötti jó viszony akkor romlott meg, mikor 1848-ban a pápa nem volt hajlandó csatlakozni egy Habsburg ellenes koalícióhoz. A konfliktus 1859-ben tetőzött, mikor az egyesített olasz hadak elfoglalták Romagna tartományt, majd 1860-ban Umbriát és Marciát. IX. Pius hiába közösi tette ki II. Viktor Emmánuel, ő 1861-ben az egyesített Olasz Királyság uralkodójává kiáltotta ki magát. A 700.000 lelkesre zsugorodott Egyházi Állam, mely már csak Rómát és környékét foglalta magába, elvesztette területének háromnegyed részét. Az államot francia segédcsoportok tartották fenn. A francia katonák Rómát az 1870-1871-es német–francia háború miatt kénytelenek voltak elhagyni, s ezután a védtelenül maradt Egyházi Államot 1870. szeptember 20-án az Olasz Királyság csapatai elfoglalták. IX. Pius ettől kezdve a „Vatikán foglyának” tartotta magát, és elvetette az 1871-es úgynevezett garanciatörvényt, mely továbbra is biztosította volna előjogait.¹³² IX. Pius pápa, ha politikailag el is szigetelődött, de az egyházat belsőleg megszilárdította. Folytatta elődje munkáját, irányította a katolikus világegyház elterjedését, aminek megvalósulásától Bismarck annyira rettegett. A missziós területeken 206 új püspökséget alapított.¹³³

IX. Pius pápa halála után XIII. Leó néven Gioacchino Pecci került a pápai trónra (1878-1903). XIII. Leó rugalmasabb politikájával feloldotta az egyházon belül régóta fennálló feszültséget, és a pápaságot ismét a nemzetközi politika központjába helyezte. Az új papa, aki megválasztása előtt Perugia püspöke volt, tehetsége révén a katolikus egyházban nagy karriert futott be. A Róma környéki nemesi családból származó XIII. Leó főként a papnevelés, a népmisziók és a szociális munka szervezésében ért el vitathatatlan eredményeket. Az olasz állammal a kiegyezés lehetőségét kereste, bár minden törekvése ellenére nem tudott velük megegyezni. XIII. Leó a kiegyezést megpróbálta nemzetközi porondra vinni, amiben főleg Franciaország támogatására számított, de a kiegyezés így sem valósult meg. Tevékenysége során igyekezett az egyház és a modern kultúra közötti ellentéteket feloldani.¹³⁴ Elődje IX. Pius teológiai műveltségét, szellemi képességét és látókörét XIII. Leó pápa messze túlhaladta. Programját első körleveleiben fogalmazta meg, melyekben célul tűzte ki az Egyház és a modern

¹³² Adriányi Gábor 1974: Az egyháztörténet kézikönyve. Auróra könyvek, München, 190.

¹³³ Adriányi Gábor 1991: *A Katolikus Egyház helyzete Itáliában, Franciaországban, Németországban és Magyarországon a XIX. században*. In: Bárdos István - Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban* Esztergom, 1991, 49.

¹³⁴ Adriányi 1974, 190-193.

kultúra harmonizálását, valamint az egyház és az állam viszonyának rendezését. Kifejtette, hogy a modernizáció következtében elvallástalanodott világot újból kereszténnyé kell tenni, a keresztény közéleti szerepeket pedig a korszerű világ követelményeinek megfelelően át kell alakítani. A fejlődés érdekében, hogy az egyház a társadalommal szemben ne veszítse el a kapcsolatot, nyitnia kellett a modern világ felé, a társadalmi életben tevékenyen részt kellett vennie, az emberek és a kor problémáira megoldást kellett kínálnia. XIII. Leó pápasága 25 éve alatt 85 enciklikát adott ki. Enciklikái a katolikus emberek életének szinte teljes területét érintették. A legjelentősebb enciklikái: „Diuturnum illud”, 1881; „Quod apostolici muneris”, 1878; „Immortale Dei”, 1885, az emberi szabadságjogokról („Libertas praestantissimum”, 1887), az állampolgári kötelességekről („Sapientiae christianae”, 1890) és a keresztény demokráciáról („Graves de communi”, 1901). Útmutatása a szociális és munkáskérdést illetően korszakalkotó volt. Híres „Rerum novarum” kezdetű körlevele (1891. május 15.) több évtizedes késéssel keletkezett, mivel a katolikus egyháznak már nem volt akkora beleszólása a társadalmi életbe, mint elődjei idejében. A „Rerum novarum” kezdetű enciklikájában kifejtette nézetét, egyben új irányt szabott a katolikus egyház szociális tanításának. XIII. Leó volt az első pápa, aki enciklikában fogalmazta meg a szociális rendre, a munkára, a munkásra és a munkaadója viszonyára vonatkozó keresztény irányelvet.¹³⁵

XIII. Leó pápa tehetséges és előrelátó politikus volt. Bár nem minden állammal sikerült megegyeznie, legnagyobb sikereit kétségtelenül a külpolitikában érte el. Szakított elődje IX. Pius kompromisszum nélküli politikájával, és kiemelkedő képességű államtitkárai (Ludovico Jacobini, 1880–1887, Mariano Rampolla del Tindaro, 1887–1903) segítségével véget vetett a németországi és a svájci kultúrharcnak. Megegyezett és államközi egyezményt kötött a dél-amerikai államokkal (Argentína, Brazília, Chile, Peru, Kolumbia, Ecuador, Mexikó). 1882-ben javított a Vatikán Oroszországhoz fűződő viszonyán is. Elérte, hogy a cári kormányzat enyhítsen a katolikusokat hátrányosan megkülönböztető törvényeken, sőt a cár engedélyezte, hogy országa területén néhány katolikus püspökséget alapítsanak. Jó kapcsolatot alakított ki Spanyolországgal és Nagy-Britanniával. Az Amerikai Egyesült Államok, ahol a pápa tekintélye egyre magasabb szintet ért el, és a Vatikán között egyenesen kitűnő volt az együttműködés.¹³⁶

A kultúrharc elindítója Otto von Bismarck német kancellár volt, aki célul tűzte ki, hogy megtöri az erősödő német katolikus kisebbséget, főleg annak politikai szövetségét a Centrum Pártot. Bismarck azzal vádolta a katolikusokat, hogy a pápai tévedhetetlenség dogmája a katolikus egyházat állammá teszi az államban, ezért megkezdte jogaik korlátozását. Bismarck

¹³⁵ Adriányi 1974, 190-193.

¹³⁶ Adriányi 1974, 193.

a Német Birodalom egysége szempontjából például károsnak tartotta, hogy a hittant és az istentiszteletet a keleti területeken lengyel nyelven tartották. Szerinte az egyház efféle tevékenysége a német egységet veszélyeztette. Bismarck 1870-ben először IX. Pius pápával tárgyalt, hogy rajta keresztül befolyást szerezzen a katolikus világi erőket tömörítő német Centrum Pártban, és korlátozza annak működését. A Bismarck által irányított liberális sajtóban megjelent, hogy a pápa korlátozza a Centrum Párt működését. A Szentszék gyorsan reagált, és úgyszintén a sajtón keresztül megcáfolta az álhírt.¹³⁷

Otto von Bismarck azért érzett ellenszenvet a katolikus egyház iránt, mert attól tartott, ha az egyház vezetésével a legyőzött katolikus államok Ausztria és Franciaország egyesítik erőiket, létrehozhatnak egy új katolikus világhatalmat, ami könnyedén szétverheti az újonnan létrejött Német Császárságot. Elhatározta, hogy nemzetközi koalíciót hoz létre és segítségével fog harcolni a „klerikalizmus“ és Róma ellen.¹³⁸ Bismarck jogosan félt Ausztriától és Franciaországtól, mert a német egyesítés során mindkét királyságot érzékeny területvesztés érte, és az 1870-es évek elején a Német Császárság még egy fiatal, alig pár éves birodalomnak számított. Bismarck félelmeit August Reichensperger¹³⁹ 1871. november 19-ei naplóbejegyzésében is megörökítette: „Tegnap mesélte nekem Ketteler¹⁴⁰ püspök, hogy egy hotelben másfél órán keresztül volt egy őszinte beszélgetése Otto von Bismarckkal. Bismarck azt állította, hogy a pápai tévedhetetlenség az ő szemében kis probléma. Ő tudja, hogy a püspöki kar és a szentszék között titkos paktum jött létre, és az ultramontán erők összefognak a poroszok ellen, amiben a lengyelek is részt vesznek. Ez ellen neki mindenképpen fel kell lépnie.“¹⁴¹

Mint említettem Bismarck az egyház elleni harcához először nemzetközi koalíciót akart létrehozni. Olaszországgal és Oroszországgal próbált szövetkezni, de Olaszország az 1870-1871-es francia-porosz háborút arra használta fel, hogy területét Róma kárára növelje és a pápai államot teljesen visszaszorítsa a Vatikán falai közé. Ennek az lett a következménye, hogy a pápa és Olaszország között megromlott a viszony. Az olasz politikai elit eleinte üdvözölte

¹³⁷Karl Bachem 1927: *Vorgeschichte, geschichte und politik der deutschen Zentrumsparthei III*. Verlag J. P. Bachem G.M.B.H., Köln, 207-209.

¹³⁸ Bachem 1927, 213.

¹³⁹ August Reichensperger (1808-1895). A politikai katolicizmus egyik vezér alakja volt. A katolikusok a porosz képviselőházban eleinte a liberális ellenzékhez tartoztak. Karl Otto von Raumer miniszteri rendeletei következményeként a Reichensperger testvérek vezetése alatt katolikus pártot hoztak létre, amely 1861-ben Centrum Párttá alakult át. Majunke Pál 1897: *A porosz-német kulturharc története*. A Magyar Egyházirodalmi Iskola kiadványai 1. kötet - 60. évfolyam, Buschmann Nyomda, Budapest, 73.

¹⁴⁰ Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811-1877) mainzi püspököt a történészek többféleképpen jellemzik. Általában német konzervatív püspökként említik, de Németországban a liberális katolicizmus nagy alakjai között is gyakran megemlítik a nevét. 1871-1872 Centrum Párt képviselője. Fazekas Ibolya Diána 2012: *Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházipolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt*. In: Egyháztörténeti Szemle 13. 2012 / 3. szám. 50.

¹⁴¹ Bachem 1927, 214-215.

Bismarck kultúrharcat, de egyre elutasítóbbá vált, mikor látta, hogy a Német Császárság területén a katolikusok milyen üldöztetésnek vannak kitéve. A kultúrharc során Bismarck megpróbálta rábírní az olasz kormányt, hogy a némethez hasonló módon lépjen fel a katolikus egyházzal szemben.¹⁴²

Az oroszok hamar kiléptek az egyház ellen irányuló koalícióból, mert az orosz külpolitika szempontjából előnyt élvezett Konstantinápoly és a Balkán helyzete, és az amúgy is lázadásokkal feszített orosz kézben lévő lengyel területeken a cár nem akart egy újabb felkelést.¹⁴³

Bismarck a birodalmon belül az ókatolikus és a protestáns egyház támogatását kereste. Az ókatolikus egyház az első Vatikáni Zsinat, a pápai tévedhetetlenség kihirdetése után, 1871-ben szakadt ki a katolikus egyházból. Vezetői szabadkőműves kapcsolatokkal rendelkeztek, és a „humanizmus nevében“ szembekerültek a katolikus egyházzal.¹⁴⁴ Bismarck törekvéseit az evangélikus egyház is támogatta, mert a kulturkampfból segítségével egy régen dédelgetett álmukat látták beteljesedni, vagyis egész Németország az evangélikus vallást fogja követni. Rövid ideig úgy tűnt, hogy a liberális vezetők és az ortodox protestánsok céljai közösek. Bismarckot a protestánsok gyakran nevezték „második Luthernek“, vagy a „reformáció beteljesítőjének“.¹⁴⁵ Bismarck tervei között szerepelt a „Német Nemzeti Egyház“ létrehozása. A német katolikus egyházat el akarta szakítani Rómától, és az ókatolikusok vezetésével az új „Német Nemzeti Egyházban“ egyesítette volna a katolikus és az evangélikus egyházat, melynek élén, mint vallási vezető és főpüspök, a császár állt volna.¹⁴⁶

Bismarck 1871. július 8-án a művelődési minisztériumban megszüntette a katolikus ügyosztályt, amelyet a protestáns többségű országban még 1840-ben Poroszország területén hoztak létre a katolikusok érdekeinek képviseletére. Az ügyosztály megszüntetése olyan gyorsan és titokban ment végbe, hogy a vezetője dr. Krätzig gyógykezelése alatt az újságokból értesült, hogy hivatala és funkciója megszűnt, őt pedig nyugdíjazták. A birodalmi kancellár az ügyosztály működését illetően főleg azt nehezményezte, hogy Posen (Poznan), Nyugat-Poroszország és Felső-Szilézia lengyel iskoláiban nem törődött a németesítéssel. Bismarck figyelmen kívül hagyta, hogy az ügyosztály célja nem a németesítés volt.¹⁴⁷ A Katolikus Ügyosztályal egyidőben megszüntette a Protestáns Ügyosztályt is és

¹⁴² Bachem 1927, 217., 219.,

¹⁴³ Bachem 1927, 219.

¹⁴⁴ Bachem 1927, 224.

¹⁴⁵ Bachem 1927, 229.

¹⁴⁶ Majunke 1897, 109-110., 201.

¹⁴⁷ Majunke 1897, 109-110., 210-211.

helyette létrehozta a „Lelkeszi Hivatalt“, amelynek már csak protestáns vezetője és alkalmazottai voltak.¹⁴⁸

A büntető törvénykönyv kiegészítéseként 1871. november 25-én Bismarck elfogadtatta az úgynevezett "Kanzelparagraphen"-t, vagy másképpen pulpitustörvényt, mely szerint a 130-as paragrafus értelmében börtönbüntetés járt azoknak az egyházi személyeknek, akik pozíciójukat felhasználva politizáltak.¹⁴⁹

Az 1872. július 4-én elfogadott „jezsuita törvény“ alapján betiltották a jezsuita rendet, tagjait pedig kitiltották az országból. A jezsuita intézményeket államosították.¹⁵⁰ Bismarck a Szentszékkal megszüntette a diplomáciai kapcsolatot. A vallásügyi miniszter 1872. június 15-én hozott rendelete alapján minden szerzetesrendnek, kongregációnak megtiltotta iskolák vagy közintézmények fenntartását, egyben a katolikus iskolákban bevezette az állami felügyeletet és a szigorúbb ellenőrzést. A vallásügyi miniszter egy újabb július 4-én kelt rendeletében pedig minden vallási társulatot, egyletet és intézményt megszüntetett. Érdekes módon az „Evangélikus Biblia Társulások“ nem számolták fel, sőt még tevékenységüket sem korlátozták.¹⁵¹

Az egyházellenes rendelkezések az 1873-as úgynevezett „májusi törvények“ kihirdetésével érték el tetőpontjukat. A törvények szerint minden teológus köteles volt három évig állami egyetemen tanulni. Előírták a papság állami vizsgáztatását nyelvészetből, bölcséletből és történelemből („Kulturexamen“). A vizsgák nyilvánosak voltak, ahol azt figyelték, hogy a vizsgázó viselkedése lojális-e az állammal szemben. Hamarosan a papok száműzetésére is sor került.¹⁵²

Bismarck 1874-ben először Poroszországban, majd egy évvel később az egész birodalom területén bevezette az anyakönyveztetést, a kötelező polgári házasságot és egyházi esküvőre csak a polgári házasság megkötése után kerülhetett sor.¹⁵³ 1875. május 31-én „új kolostortörvény“ lépett életbe, mely szerint betiltották a szerzetesrendek és a katolikus közösségek egy részét, képviselőiket pedig kiutasították az országból. Egyedül a katonák ápolását ellátó rendek működhetek tovább, mert tevékenységüket a hadügy nem tudta nélkülözni.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Bachem 1927, 233.

¹⁴⁹ Dr. H. J. Schmidt 1926: *Der Kulturkampf*. Druck und verlag von Ferdinand Schöning, Padenborn, 4.

¹⁵⁰ Schmidt 1926, 7-8.

¹⁵¹ Schmidt 1926, 8-9.

¹⁵² Schmidt 1926, 10-11.

¹⁵³ Schmidt 1926, 10-11.

¹⁵⁴ Schmidt 1926, 22-23.

Poroszországban rövid időn belül kilenc püspökség és több mint ezer plébánia megüresedett. Két érseket száműztek, sok püspököt letartóztattak és papokat börtönbe juttattak¹⁵⁵. Ezek az intézkedések nemhogy megtörték volna a német katolicizmus erejét, hanem híveit még inkább öntudatra ébresztették. Bismarck kultúrharca a katolikus többségű területeken, mint Bajorország, Elzász és a lengyel többségű régiókban kontraproduktív volt, mivel a katolikus lakosság mártírként tekintett az üldözött papokra. A katolikus hívek és lelkipásztorok még jobban összefogtak és növelték az ellenállást. A Bismarck által utált és üldözött Centrum Párt népszerűsége a lakosság körében nemhogy gyengült volna, inkább erősödött, ami már megmutatkozott az 1873-as tartományi és az 1874-es birodalmi választáson is, mert mandátumuk száma a várakozások ellenére növekedett. Bajorországban az 1874-es választások alkalmával a Centrum Párt 12 olyan kerületben szerzett többséget, ahol addig a „kultúrharcosok” voltak fölényben, így mandátumainak száma 63-ról 91-re emelkedett. Feljegyzések szerint az első választásokhoz képest a Centrum Pártra leadott szavazatok száma megkétszereződött. A Centrum Párt míg 1871-ben 696,586, addig 1874-ben már 1.443,170-re szavazatot kapott.¹⁵⁶

Bismarck belátta, hogy a „kultúrkampf” kudarcot vallott, és XIII. Leó pápa trónra lépésével megpróbált a kultúrharcból úgy kihátrálni, hogy megőrizze tekintélyét. XIII. Leó pápa előrelátásának köszönhető, hogy Bismarck német kancellár felé engedményeket tett, s ezáltal lehetővé tette az egyházzellenes törvények fokozatos visszavonását.¹⁵⁷

A németországi kultúrharca káros hatása megmutatkozott az európai liberális politikát folytató országokban, így Svájcban, Ausztriában és Magyarországon is. Az egyház és az állam közötti összeütközés az említett országokban azonban nem ért el olyan magas szintet, mint a Német Birodalomban.

1.4. A kiegyezés időszaka és a 19. századi gazdasági fellendülés

Az 1867-es kiegyezés az osztrák-magyar viszonyt új alapokra helyezte. Ferenc József, aki osztrák császár és magyar király is volt, uralkodása révén egyesítette Ausztriát és Magyarországot, így létrejött az egységes Osztrák-Magyar Monarchia. Mindkét ország

¹⁵⁵ Egy 1880-as jelentés szerint 989 plébánia állt üresen és 1400 lelkészt, papot, szerzetest űztek el a Német Császárság területéről. Schmidt 1926, 30-31.

¹⁵⁶ Majunke 1897, 383-387.

¹⁵⁷ Adriányi 1974, 194-195

rendelkezett saját parlamenttel, kormánnyal és közigazgatással. A monarchiát irányító három alapvető minisztérium, a külügyi, a hadügyi és a pénzügyi egyközpontúak voltak. Közös miniszterek irányították, akik sem a magyar, sem az osztrák kabinethez nem tartoztak.¹⁵⁸

Az ország irányításával kapcsolatos minden más feladat, úgy a birodalom két önálló országának törvényhozó, végrehajtó és egyéb szerveire tartozott. Magyarországon a törvényhozó hatalmat, az alkotmányos állam szabályainak megfelelően a királlyal együtt, a megválasztott képviselőházból és főrendiházból álló kétkamarás országgyűlés gyakorolta.¹⁵⁹

Az egyesületek alakításának és működésének engedélyezése a közigazgatástól és a belügyminisztérium jóváhagyásától függött. Az egyesületek alapszabályzatának elfogadását a belügyminisztériumban csak abban az esetben akadályozták, ha az egyesület alapítói politikai célokat próbáltak a közéletbe átültetni. Gazdasági és kulturális egyesületek szervezése elé általában nem gördítettek jogi akadályt. Ennek köszönhetően a XX. század elejére a monarchia területén több ezer kulturális egyesület jött létre. A dualizmus kori magyar állam a kornak megfelelő modern alkotmányosság szabályai szerint szerveződő államok közé tartozott Európában.¹⁶⁰

A kiegyezést követő ötven év a magyar gazdaság szempontjából sikertörténetnek számít. A történészek a fejlődés dinamikájáról eltérően vélekednek, abban viszont konszenzus van köztük, hogy Magyarország elmaradott agrárországból a huszadik század elejére fejlett élelmiszeriparral rendelkező agrár-ipari országgá vált, és a gépipara is gyorsan fejlődött. Az ország agrár jellege miatt először az élelmiszeripar kezdett el ugrásszerűen fejlődni. A magyar malomipar 1860 és 1870 között világviszonylatban is élvonalba került. Budapest az 1890-es évekig a világ legnagyobb malomipari központja volt. A nagyipari fejlődés az élelmiszeripar után leghamarabb a téglagyártásban, gépiparban, papír-és nyomdaiparban bontakozott ki. A dualizmus alatt Magyarországon az ipar fejlődésének késése előnyökkel járt. Az újonnan telepített magyar gyáripár már kiforrott, a termelésben hatékony technikát és eljárásokat telepíthetett a gyárakba. A magyar nagyüzemek külföldi szabadalmak és technológiai eljárások megvételével, valamint önálló fejlesztésekkel próbáltak versenyképes termékeket előállítani az európai piacra.¹⁶¹ A gyáripár termelése 1898 és 1913 között megduplázódott. A nehézipar Magyarországon három térségre koncentrált, Felvidéken a Gömör-Szepesi-Érchegységre, Hunyad és Krassó-Szörény megyére, valamint Budapestre és környékére. Ezen a három

¹⁵⁸ Gergely András 1998: *19. századi magyar történelem*. Korona Kiadó, Budapest. 375-380.

¹⁵⁹ Gergely 1998, 375-383.

¹⁶⁰ Gergely 1998, 375-383.

¹⁶¹ Fónagy Zoltán 2001: *A modernizáció és polgárosodás*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 130-136.

területen volt az ország nehéziparának több mint 60 százaléka. A közlekedés, benne a vasút fejlődése szintén húzó hatással volt a magyar iparra. 1884-ben a hazai gépipari termelés 63 százalékát a közlekedési gépgyártás tette ki.¹⁶²

A modern közlekedés és hírközlés alapjai ugyanilyen gyors ütemben fejlődtek. Magyarországon 1846-tól 1867-ig 2160 km vasútvonal épült, ami 1890-re 11 ezer km-re emelkedett és 1913-ra már elérte a 22 ezer kilométert. Tehát, ha az adatokat figyelembe vesszük, akkor 1867 és 1910 között a vasútvonalak hossza az országban megtízszereződött. Magyarország ezzel a vasútsűrűséggel Európa élvonalába került. A vasút gyors fejlődése természetszerűleg magával hozta a nehézipar, a kohászat, az építőipar és a szénbányászat fejlődését, valamint közvetett módon az élelmiszeripar növekedését is.¹⁶³

1871 és 1872 között megépült a Fülek-Salgótarján-Zólyom közti vasútvonal. A város bekapcsolódott a monarchia vasúti infrastruktúrájába. A vasút megjelenése elősegítette Fülek iparosodásának kezdetét, ami jelentősen hozzájárult a település további fejlődéséhez.¹⁶⁴ Az uralkodónak Ferenc Józsefnek is a vasút volt az egyik kedvenc közlekedési eszköze.

1880. október 17-én Füleken jelentős eseményre került sor. Ferenc József császár rövid ideig a füleki vasútállomáson tartózkodott, ahol fogadta a város delegációját, majd a külön gyorsvonatán tovább utazott.¹⁶⁵

A gazdasági növekedés két legfontosabb előmozdítója a modern hitelrendszer és infrastruktúra kiépülése volt. A kiegyezést követő években gomba módra szaporodtak a bankok, a takarékpénztárak és egyéb hitelintézetek. Míg 1867-ben az országban csak 85 pénzügyintézet működött, és az általuk közvetített tőke 85 millió volt, addig 1890-ben már 1225 pénzügyintézet 1,2 milliárd tőkét közvetített. Ez a szám 1913-ra 6,6 milliárdra nőtt, amit az ügyfelek számára 5033 pénzügyintézet biztosított.¹⁶⁶

A kiegyezés utáni időszak Magyarország történetében a gazdasági prosperitás időszaka volt. A nemzeti össztermék évente átlagosan 2,5-3 százalékkal emelkedett. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem átlagosan 2 százalékkal növekedett. Magyarország gyors fejlődését mutatja, hogy az európai növekedés átlagát is meghaladta. A magyarországinál magasabb növekedést csak a dán (3,2%), a svéd (3,0%) és a német (2,9%) gazdaság produkált, a nemzeti jövedelem értéke 1900-ra megháromszorozódott, 1914-re pedig megnégyszereződött. Azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a nyugat-európai országok már jóval fejlettebb gazdasággal

¹⁶² Fónagy 2001, 136-137.

¹⁶³ Fónagy 2001, 139.

¹⁶⁴ Drenko 1993,77.

¹⁶⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 150.

¹⁶⁶ Fónagy 2001, 143-145.

rendelkeztek, és nem tudtak már olyan kiugró eredményeket felmutatni, mint a gazdasági fejlődés elején álló Magyarország.¹⁶⁷

Egy másik számítás szerint, amely a bruttó nemzeti jövedelemre (GNP) vonatkozik, és a szolgáltatások mellett a külföldről szerzett jövedelmeket is figyelembe veszi, az Osztrák-Magyar Monarchia 1850 és 1910 között 1,51%-os, miközben Európa egésze 1,74%-os évi növekedést ért el. Az egy főre jutó GNP növekedés pedig az adott időszakban a monarchiában átlagosan 0,79 százalék, Európában pedig 0,92 százalék volt. Ezzel az ugrásszerű fejlődéssel az Osztrák-Magyar Monarchia leelőzte a balkáni és a dél-európai országokat, egy súlycsoportba került Belgiummal, Hollandiával, Norvégiával és Oroszországgal.¹⁶⁸ Hiába produkált csodás számokat a magyar gazdaság, mégsem mondható el, hogy egyből a gazdag országok közé került. Majdnem 150 év török uralom és a kiegyezésig tartó forradalmakkal teli zavaros időszak, olyan mély sebet hagyott a magyar gazdaságon, amit pár évtized alatt nem lehetett leküzdeni. Bár tény, hogy Magyarország gazdasági hátrányából a nyugati államokkal és Ausztriával szemben nagyon sokat lefaragott, de nem tudta utolérni őket.¹⁶⁹ Erre már nem is volt lehetősége, mert a világháború és az utána következő trianoni békediktátum, újabb évtizedekre megakasztotta Magyarország gazdasági fejlődését, mivel 1920 után ipara és piaca jelentős részét elveszítette.

1.5. A magyarországi egyházellenes törvények és a politikai katolicizmus kialakulása

A politikai katolicizmus magyarországi megjelenése a tizenkilencedik század utolsó évtizedéhez, az egyházpolitikai törvények ratifikálásához és a magyar kultúrharc lefolyásához kötődik. A kultúrharc Magyarországon a Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződő „elkeresztelési rendelet” 1890-es kiadásával vette kezdetét. Az Egyház a magyar kultúrharcra a Néppárt 1895-ös januári megalakulásával, vagyis a politikai katolicizmus létrejöttével és a katolikus körök megalapításával válaszolt.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Fónagy 2001, 144-145.

¹⁶⁸ Gergely 1998, 373-378.

¹⁶⁹ Fónagy 2001, 145-146.

¹⁷⁰ Dr. Szántó Konrád OFM 1987: *A katolikus Egyház története III. kötet.* Ecclesia, Budapest, 1041-1042.

Csáky Albin¹⁷¹ 1890 februárjában adta közre „a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldéséről” szóló rendeletet. A törvénytervezetet 1889 szeptemberében ismertette Simor János hercegprímással, s még mielőtt megérkezett volna a hercegprímás válasza, Csáky már lépéseket tett a tervezet elfogadtatásáért.¹⁷²

Elsősorban kereste a liberális beállítottságú, a rendelettel kapcsolatban elfogadó álláspontot képviselő püspökök támogatását. A püspöki kar többségét liberálisok alkották, de voltak akik az ultramontán irányzatot követték, mint például Schopper György rozsnyói püspök, aki a pápa elvárásának megfelelően erőteljesebb fellépést sürgetett a kormánnyal szemben. Csáky Albin törkvéseit támogató liberális egyházi vezetők közé tartozott Bende besztercebányai, Császka szepesi és Bubits kassai püspök. Püspökké választásukat megelőzően Bende és Bubits a Szabadelvű Párt tagjai voltak. Kinevezésüket Róma és a hercegprímás sokáig halogatta, nem szentesítette. A kormány javaslatára magatartásuk jutalmaként 1893-ban Bende a nyitrai püspökséget, míg Bubits a kalocsai érsekséget kapta meg. Mindkét pozíció sokkal nagyobb jövedelemmel járt.¹⁷³

Csáky 1890-es rendeletével megerősítette Trefort Ágoston 1884. évi hasonló tartalmú intézkedését. A rendelet értelmében pénzbírsággal sújtották azt a lelkészt, aki más felekezethez tartozó gyermeket keresztelt meg, és nyolc napon belül erről anyakönyvezés végett nem küldött bizonylatot a megkeresztelt vallása szerint illetékes lelkésznek. A rendeletet be nem tartó lelkészt 10-50 forintig tejedő pénzbírsággal sújtották. A református felekezet lelkészei általában feljelentették azt a katolikus papot, aki a törvényben rögzítetteket figyelmen kívül hagyta és nem küldte meg a református lelkész hivatala alá tartozó gyermek keresztelési bizonylatát.¹⁷⁴ Azt a papot, aki ismételten nem tett eleget a rendeletnek és már volt büntetve, a bíróság akár 100 forintra is megbírságozhatta.¹⁷⁵

Wekerle Sándor első kormányfősége idején mélyült el a konzervatív és a katolikus egyházhoz kötődő politikai és társadalmi csoportok és a kabinet közötti ellentét.¹⁷⁶ Wekerle kinevezése után (1892-1895) azonnal hozzáfogott a kötelező polgári házasságról, az állami anyakönyvezésről, az izraelita vallásnak a többi bevett vallással való egyenjogúsításáról szóló

¹⁷¹ Csáky Albin (1841-1912) a Szepes megyei Korompán született. A család Magyarország egyik leggazdagabb főnemesi családjai közé tartozott. A lőcsei gimnázium diákja volt, jogi tanulmányait Kassán és Pozsonyban végezte. 1865-ben országgyűlési képviselő, 1867-ben Szepes vármegye főispánja lett. Csáky Albin 1888 és 1894 között kultuszminiszter volt. Egyik kiemelkedő újjátása az 1891-es kisdédóvó és az iskola előtti gyermeknevelési rendszer kidolgozása és elfogadtatása volt. Eszterhai Nagy Gabriella 2000: *Csáky Albin a kultúrpolitikus*. In. Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. Századi Magyarországon, Elte BTK, Budapest, 2000, 137-138.

¹⁷² Salacz Gábor 1938: Magyar kultúrharca, Bécs, 43-44.

¹⁷³ Salacz 1938, 46-47.

¹⁷⁴ Salacz 1938, 47-48.

¹⁷⁵ Salacz 1938, 48.

¹⁷⁶ Szántó 1987, 1041.

törvény megalkotásához. Az igazságügyi minisztérium vezetésével Szilágyi Dezsőt bízta meg, aki 1893-ban benyújtotta a „Házassági jogról“ szóló törvényjavaslatot, amely 1894-ben életbe is lépett. A „házasságról szóló“ törvény csak a polgári házasságot tekintette érvényesnek és biztosította¹⁷⁷ a válás lehetőségét is.¹⁷⁸

A füleki háztörténetben egyházellenes törvényre utaló megjegyzés kevés található. Kapás Arnold házfőnöksége alatti időszakból sem az elkeresztelési rendelettel, sem a házassági törvénnyel kapcsolatban nincs bejegyzés. Az első beírás a háztörténetbe a „rezerválissal“, vagyis a vegyes házasságból született gyerekek vallásával kapcsolatban történt. Az 1890-es papi gyűlésen elhangzottakról a következőt írták: „1890-április 23-án a füleki kerület papi gyűlést tartott meg a zárdában. A kellő időben az alesperesi kerület minden papja – plébánosa és káplánja- megérkezett, a fülekpüspöki címzetes kanonok kivételével. - A tanácskozások szépen végződtek, megbeszélve az utolsó koronától a mai napig minden nevezetes mozzanat. Főtisztelendő Lechniczki Pál ipolybolyki plébános, a füleki alesperesi kerület buzgó jegyzője némi megütközéssel hozza fel a gyűlésben, „ hogy a zárdafőnöknek nincs megadva a jog arra, hogy a püspöknek fenntartott esetektől a híveket feloldozhassa, ami elkerülhetetlen szükséges a kerületben, miután úgy ő, mint paptársai egyes reservatusokban sýnylőddöket a füleki quardiánhhoz szokta küldeni. Ennélfogva indítványozza, miután sok tollhiba lehet véleménye szerint a jurisdictioban e kifejezés“ intactis videlicet casibus nihi reservetion a mentibus, hogy gyűlésileg keressék fel püspök ő nagyságát, hogy a szokásjogot méltóztassék a füleki zárdafőnöknek minél hamarabb megadnia. A gyűlés helyeslőleg fogadja az indítványt és ez értelemben terjesztette fel a püspök ő méltóságának. Számos világi úr is volt délután az ebédlőben úgy helybeliek, mint vidékiek. Dr. Valihora János losonci plébános szintén tisztelgett a zárdában és jól érezte magát a testvérek között.“¹⁷⁹

Kapás Arnold valószínűleg azért nem foglalkozott az elkeresztelési rendelettel és a vegyes házasságokkal, mert Fülekre nem volt jellemző. Ezt a feltételezést támasztja alá az 1918-as canonica visitatio is, aminek alkalmából összeírták, hogy Füleken 1889-től hány vegyes házasságot kötöttek. Ezek szerint a plébánián 1889-től 1915-ig 23 vegyes házasságot anyakönyveztek. Ebből 15 evangélikus és 8 református egyén házasodott katolikus vallásával.

¹⁷⁷ Magyarországon a törvény elfogadása előtt nem volt egységes házasságjog. A házasság felekezeti ügy volt, amelybe a kormánzatnak vagy az állami bíróságnak nem volt beleszólása. Vegyes házasságok esetén a válás gondot okozott, hiszen míg a katolikus kánonjog nem ismerte a válás fogalmát, addig a protestáns és az ortodox felekezetek egyházjoga, megengedte a különválást. Így a vegyes házasságok esetében egyáltalán nem volt elhanyagolható szempont, hogy melyik vallás egyházi bíróságának joghatósága alá tartoztak a házaspárok.

¹⁷⁸ Szántó 1987, 1041-1042.

¹⁷⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 210.

Minden házasságot a római katolikus templomban kötöttek meg, kivéve az evangélikus földbirtokos Stephany Ervint és a római katolikus Losonczy Edinet, akik 1896-ban az evangélikus imaházban keltek egybe. Nevüknél megjegyezték, hogy a fiú az apa a lány pedig az anya vallását fogja követni. Magdolna lányukat (*1907) római katolikus templomban keresztelték meg, és a feljegyzések szerint katolikus hitben nevelték. A összes többi vegyes házasságból született gyermeket is a katolikus templomban keresztelték meg, és később is katolikus hitben nevelték. A Füleken végzett canonica visitatio 11. pontjában megjegyezték: „A vegyes házasságból született gyermekek többségében katolikus hitben nevelkedik.”¹⁸⁰

A városban túlnyomó többségben katolikusok éltek, ennek köszönhetően Kapás Arnold házfőnöksége alatt (1888-1912) az egyházellenes törvények Füleket olyan nagy mértékben nem érintették, mint az ország más részeit. Kapás Arnold a háztörténetben időnként büszkén jegyezte meg: „hogymint kikeresztelkedett egy eltévelyedett a református vallásból. December 4-én Faragó Teréz hajadon református tévelyét elhagyván ünnepélyesen visszavétett az egyedül üdvözítő egyházba. Az igaz hitről valló hitvallást a zárdafőnök kezébe tette le. Ezen leány volt a hatodik, aki Kapás Arnold adminisztrátor ideje alatt megtért, mint a római katolikus hitre áttértek anyakönyve mutatja”¹⁸¹

XIII. Leó 1893 szeptemberében kiadott Constanti Hungarorum kezdetű körlevelében kifejtette véleményét a magyarországi egyházpolitikai eseményekkel kapcsolatban. A körlevélben leírtak szerint a magyar katolikus egyháznak hallatnia kell a hangját, ki kell nyilvánítania a véleményét, nagygyűléseket kell tartania, befolyást kell szereznie a politikai életben és a parlamenti választásokon a katolikus értékek iránt elkötelezett jelölteknek kell állítania. A pápa külön kitért a katolikus sajtó szerepére és a hitelesítés leghatékonyabb módjára, vagyis a gyermekek vallásos nevelésére. A körlevél tartalma a magyar liberális politikai elit részét felháborította, és XIII. Leó pápa enciklikáját külső hatalom illetéktelen beavatkozásának minősítette. A liberális sajtón keresztül több támadást indítottak a katolikus egyház ellen.¹⁸²

Katolikus nagygyűlést Magyarországon először 1894. január 16-án rendeztek. A Pesti Vigadóban elmondott beszédében a gyűlést megnyitó Vaszary Kolos hercegprímás megemléltette, hogy a majd ezer éves magyarországi katolicizmus története alatt ez az első katolikus nagygyűlés. Véleménye szerint: „Mostanra érett meg a helyzet, most kell

¹⁸⁰ RPL Canonica Visitatio, Füle 1918. július 4.

¹⁸¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 248-249.

¹⁸² Szántó 1987, 1043.

a katolikusoknak tömörülniük és harcolniuk a jogaikért.“ A gyűlésen felszólaló gróf Zichy Nándor kijelentette, hogy minden katolikusnak kötelessége elmenni szavazni és olyan jelöltet támogatni, aki az egyház értékeit, érdekeit híven képviseli. Zichy ezenkívül szorgalmazta katolikus egyesületek alapítását és tevékenységük támogatását.¹⁸³ A gyűlésen felszólalt a hercegprímás titkára Rajner Lajos is, aki hangzatos beszédben hívta fel a jelenlévők figyelmét, hogy a katolikusok kötelessége az egyetértés, az egyházi sajtó támogatása, a híveket pedig arra buzdította, hogy a közéletet keresztény szellemben formálják át. A keresztényi célok elérése érdekében keresztény egyesületeket, olvasóköroket, esetleg a jövőben politikai pártot is szervezni kell.¹⁸⁴

A katolikus nagygyűlésen elhangzottak hatása és az egyház törekvése a nagyobb társadalmi szerepvállalásra, hamarosan érződött Füleken is. A későbbi papi gyűlések is rendszeresen foglalkoztak a témával:

„1904 május volt tavaszi papi gyűlés : A gyűlés imával kezdődött, majd az elnöklő esperes egy szép beszédet tartott, amelyben a papságnak a kettős kötelezettségét hangoztatta, rosszul tenné az a pap, ki csak misézne, prédikálna, betegeket ellátva, egyszóval – úgymint-csak a templomra szorítkoznék, de azzal nem törődne, ami körülötte a világban történik. Nem, kedves testvérek a pap ajkai nem csak őrizzék a tudományt és a törvényt hanem hirdessék is. Hirdessék nemcsak a templomban és iskolában, hanem a társadalmi életben is. Legyen a pap valóban sal terrae et lux mundi.- Ragadjon meg minden alkalmat a néppel való érintkezésben, hogy őket a kor gonosz elméitől megóvja. Hibásan jár el tehát az a pap, ki hasznos egyházi teendőit elvégzi, de azután nem törődik azzal, ami történik a zöld asztalnál. Ne vonuljon vissza a pap a közélet teréről, mint a csiga a házába, mert megengedi, hogy az ilyen kedve lesz a mai kor emberei előtt. Ezután egy tanulmányt „ a capite vis et metus nyomán fejtegette ft. Krompaczky István Ipolybolyk plébánosa, amely tétel kidolgozását a múlt őszi gyűlésen biztára az esperes.- A tételt egy házasság nyomán fejtegette s kimutatta, hogy milyen erőszak és félelem szükséges, hogy a házasság semmis legyen. - Miután a felvett házassági esetben megállapította a vitathatatlan és mérten bontó akadálynak a létezését, és arra a megállapításra jutott, hogy a félelmet szenvedő fél –y- jogosulva van házasságát a püspöki szentszék előtt megtámadni, s annak felbontását kérelmezni. A következő gyűlés témája Mi a pap teendője

¹⁸³ Salacz 1938, 284-285.

¹⁸⁴ Gianone András – Klestenitz Tibor 2017. *Katolikus Nagygyűlések Magyarországon*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 47-49.

tekintettel a mind inkább elharapódzó alkoholizmus látván. Fejtegetésre az elnök nagytiszteletű Kapás Arnold füleki adminisztrátort kérte fel.”¹⁸⁵

Az 1894-es katolikus nagygyűlésen megjelölt célok megvalósításában a katolikus egyház a püspöki kar mellett, számíthatott több főnemesi nagybirtokos támogatására is, így a Zichy, a Batthyány, az Esterházy, a Wenckheim és az Apponyi család több tagjára. Az alsópapság által vezetett középréteg, vagyis a városi kishivatalnokok, kisiparosok és állami alkalmazottak, valamint a vidéki, mezővárosi, falusi parasztpolgári és nagygazda réteg is jelentős támogatást biztosított. Ez a társadalmi csoport ingatlanvagyonra, földtulajdonra, vagy mezőgazdaságból származó jövedelmi cenzus alapján, már a választópolgárok közé tartozott. A németországi Centrum Párthoz hasonlóan a magyarországi katolikus elit is részese akart lenni a politikának, hogy jogot formálhasson a törvényalkotásra. A Katolikus Néppárt megalakulását az 1894. november 17-én rendezett székesfehérvári katolikus gyűlésen hirdették ki. A párt megszervezésében elengedhetetlen szerepe volt gróf Zichy Nándornak és Esterházy Miklós Móric grófnak. A Katolikus Néppárt megalakításának kihirdetése után hosszas előkészítő tárgyalásokra került sor. A párt alakuló értekezletét Budapesten 1895. január 28-29-én az Esterházy-palotában tartották, ahol ismertették a párt programját is. A párt többek között célul tűzte ki az 1867-es közjogi állapotok visszaállítását, és a liberális államgépezet reformját, de megfogalmazta a toleráns nemzetiségi politikát is, mivel számított az ország északi részén élő szlovák katolikus hívek szavazataira. A Néppárt összhangban a katolikus egyház céljaival, bevette programjába az egyházpolitikai törvények eltörlését, így az 1894. évi XXXI. (a házassági jogról), az 1894. évi XXXII. (a gyermekek vallásáról) és az 1894. évi XXXIII. törvénycikket (az állami anyakönyvekről).¹⁸⁶

A Katolikus Néppárt elnökévé Zichy Nándort választották meg, a szervezet befolyásos tagjai voltak többek közt Zichy János, Zichy Aladár, Esterházy Miklós Móric és Rakovszky István. A párttagok között számos katolikus pap is volt, többségük a lelkipásztorkodó alsóklérushoz (plébánosok, káplánok, hitoktatók) tartozott.¹⁸⁷

A Néppárt megalakulásával Magyarországon is gyökeret vert a keresztényszocializmus. A Néppárttal ellentétben a keresztényszocialista mozgalom nem félt a társadalmi reformoktól, és következetesen síkra szállt a szociális haladás ügyéért. A magyarországi keresztényszocializmus ideológiai alapját elsősorban XIII. Leó „Rerum novarum” kezdetű enciklikájából merítette.

¹⁸⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 296-297.

¹⁸⁶ Szántó 1987, 1044-1049.

¹⁸⁷ Salacz 1938, 357-360.

Egyháztörténészek szerint a keresztényszocialista mozgalom alapjait Prohászka Ottokár rakta le, aki reálisan látta a szociális feszültségek okát és hirdette, hogy a megoldáshoz gyökeres reformokra van szükség, aminek elérésében az Egyháznak is részt kell vállalnia. Szerinte meg kell törni a nagytőke embertelen uralmát és mindenki számára biztosítani kell az emberhez méltó életet. Úgyszintén a keresztényszocialista mozgalom egyik meghatározó alakja és előmozdítója volt a Bécsben végzett, s a győri tanítóképzőben tanároskodó Giesswein Sándor pápai prelátus és politikus, aki a keresztényszocialista szervezetek létrehozását szorgalmazta. Giesswein 1898-ban megalapította a Győri és Győrvidéki Keresztény Munkás Egyesületet. A keresztény munkásság egyesületekbe tömörítését Szombathelyen, Budapesten, majd vidéken is a mozgalomban fontos szerepet játszó Herényi Jenő ügyvéd és Huszár Károly vállalta fel. A Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségének alakuló kongresszusára 1904 októberében került sor. A szövetség mindenekelőtt társadalmi jellegű munkásegyletek és gazdasági jellegű szakszervezetek megalapítására törekedett. A keresztényszocialista mozgalom 1907-ben önálló keresztényszocialista párttá alakult. Az Országos Keresztény-Szocialista Párt 1907. november 10-én tartotta alakuló gyűlését, ahol elfogadták a párt programját is.¹⁸⁸

Az egyház a Katolikus Néppárt és az Országos Keresztényszocialista Párt szervezése mellett, hogy vidéken stabilizálja és aktivizálja társadalmi bázisát, fellendítette a katolikus körök és népkörök szervezését. Megkezdte a katolikus hitélet megújítását, támogatta a templomépítéseket, egyletek és egyesületek létrejöttét (Mária kongregációk, oltáregyletek, harmendrendek, katolikus olvasókörök). Míg 1894-ben Magyarországon hetvennyolc katolikus egyesület működött, addig ezek száma 1896 őszére elérte háromszázhetet. Ha a katolikus olvasókörök és egyesületek számát összehasonlítjuk más elven működő egyesületek számával, akkor a mérleg nyelve a katolikusok javára billen, mivel az ellenzéki függetlenségieknek hetven, míg a kormányzó liberálisoknak tíz civil egyesületük, olvasókörük működött. A katolikus olvasókörök, egyletek működésük során színdarabok bemutatásával, előadások és felolvasó estek szervezésével, lapok és könyvek előfizetésével, elsősorban a katolikus sajtó és nyomtatványok terjesztésével segítették a konzervatív katolikus politikai nézetek ismertetését és népszerűsítését.¹⁸⁹

Kapás Arnold füleki házfőnök úgyszintén támogatója volt a katolikus egyház azon törekvésének, hogy a településeken egyesületeket és olvasóköröket hozzanak létre. Az olvasókör alapításáról a *Historia Domusban* a következőt írta:

¹⁸⁸ Szántó 1987, 1046-1047.

¹⁸⁹ Szántó 1987, 1051-1054.

„1904 január, már évekkel előbb óhaja volt a zárdafőnöknek Füleken egy Római Katolikus Egyletet alapítani, amelynek felépítéséhez minden megadatott a mi végre testet öltött. Új év napján a délutáni lytánia után a már megalapított bizottság tagjai a megalakulandó egylet alapszabályainak kidolgozására a meghívottak a nagy iskola termében tárgyaltak: Megnyitót tartotta a zárdafőnök- fővédnök választása alapszabály felolvasása- esetleges módosítások indítványozása- Elnök választás. Titkár jegyző választmányi tagok ideiglenes választása- Kezdeten ezen ügynek igen szépen mutatkozott, nagy számmal jelentek meg iparosok és segédek, lelkesülve a nemes cél iránt ?

Jegyzőkönyv felvétel a Füleki Katolikus Olvasókör és legény egylet ezen közgyűlésen mely olvasható a közhelységében tartott. Majd a zárdafőnök elnök, a közgyűlés által elfogadott szabályok alapján a Katolikus Olvasókör s legényegylet nagy lelkesedéssel megalapítottnak jelenti ki, s az alapszabályokat megerősítés végett a magyar királyi Kormánybiztos felterjeszti.. Az alapszabályok felterjesztvén, már ez év február 5-én jóvá hagyási záradékkal ellátva volt. s rögtön a rozsnyói nyomdába került.

Természetesen ezen egyletünk alakítása Ő méltóságának a rozsnyói püspöknek bejelentetett, s azt atyai örömmel vette tudomásul- mint az alábbi írott leveléből is kitérünk.:

>>Örvendetes és elismerő tudomásul veszem, Nagytisztességnek jelentéséből, hogy iparos család hazafias és valláserkölc képzésre Katolikus Olvasókör és legényegylet alakítatott.- Az egyletnek mellékeltem visszapostáztam alapszabályait jóváhagyá tudomásul vettem- Az egylet üdvös és eredményes működéséhez az Úr szent kegyelmét erre kívánom miszerint szellemileg és anyagilag felvirágozzék s a teremje az iparos lelkekben valláserkölciség, becsületes munkásság és boldog megalégedés hasznos gyümölcseit. Az egyesület tagjaira, jótevőire és családjaira főpásztori áldásomat adom.<< Az elnöki kinevezés szövege így hangzik: >>Nagytisztelendő Házfőnök Úr! Az újonnan alakult füleki kath. Kör és legény egylet egyházi elnökévé főhatósági jogomnál fogva ezennel NTsztelendőségedet nevezem ki. Bízván, miszerint az ifjú egylet ügyet NTséged teljes lelkesedéssel és odaadó buzgalommal fogja felkarolni s virágzásba emelni.

Ivánkovits János püspök<<

Sok gondot okozott a helyiség, amelyben megkezdhetné működését amíg végre is a zárdafőnök gróf Bertchold-féle úri házat 10 évi törlesztésre 6000 (hatezer) 200 (kettő) koronáért megvette sa Katholikus Körre iratta- bízva a jótévedők áldozatkészségében s a tagokban – Serényen fáradozva azon, hogy előkészítés után a kör ünnepélyesen megnyittasék.”¹⁹⁰

Az 1918-ban tartott canonica visitatio alapján Füleken az olvasóköron és legényegyleten kívül még a következő egyletek és társulatok működtek: Mária társulat 105 taggal (alapítás éve 1887), Oltáregylet 134 taggal (1887), Kapuláré társulat 420 taggal (1898), és a Ferences Harmadik Rend 42 taggal (1890).¹⁹¹

P. Kapás Arnold házfőnök a katolikus egyház elvárásainak igyekezett minden területen megfelelni. Mindamellet, hogy támogatta új szervezetek, egyletek létrehozását, helyi szinten a politikai életben is részt vállalt, de nem mint passzív szemlélő, hanem az egyház elvárásának megfelelően 1910-ben a füleki választáson megyebizottsági jelöltként is megmérettette magát. Erről a következőt írja: „1910. december 15-én volt a Nógrád megye- megyebizottsági tagok választása. Természetesen a választás izgatottsággal van összekötve és mint a magyaroknál szokás kortesfogásokkal is élnek. Füleken Szőke Antal gyógyszerész és Kapás Arnold zárdafőnök között volt a választás. Zárdafőnök kapott 85 szavazatot, Szőke Antal daczára annak, hogy terrorizálta a választásokat és egész nap közöttük ivott- kapott 10 azaz tíz szavazatot, amelyek között saját szavazata is ott volt. Zárdafőnök mint elnök volt kijelölve a megyéből, de hogy a korteskedésnek még a látszatát is elkerülje átadta a kijelölt alelnöknek Szlovák István főjegyzőnek. Szőkére szavaztak: Szabó János, Voksi János, Püspöki István, Varga István, Kovács János, Kovács József, Sztronga Ferenc, Tóth János, Szabó András és Szőke Antal.”¹⁹² A választás végeredménye is igazolja, hogy Kapás Arnold zárdafőnök közkedvelt volt a füleki választók körében. Megválasztása helyi szinten is hozzájárult az egyház nagyobb társadalmi, politikai szerepvállalásához.

Mivel Füleken elvétve kötöttek vegyes házasságot, így a plébániát az elkeresztelési rendelet és a házasságkötésre vonatkozó törvények alig érintették. A füleki ferencesek az egyletek és társulatok számának növelésével igyekeztek maradéktalanul eleget tenni az egyház azon törekvésének, hogy minél szélesebb réteget bevonjanak az egyház életébe. Viszont a politika terén a füleki ferencesek szerepvállalása már szelektív volt, elhatárolódtak

¹⁹⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 294-295.

¹⁹¹ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1918. július 4.

¹⁹² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 365.

a Függetlenségi Párttól és a később létrejött Munkapárttól is. A háztörténet bejegyzéséből kiderül, hogy Kapás Arnold az 1906-os és az 1910-es választáson nem támogatta a fent említett pártokat.:

„1910.04.07. Ma Füleken tartotta jelölő közgyűlését, melyen Szilárdi Ödön .udvari tanácsos elnökölt. Török Zoltán nyugalmazott főispán ajánlatára Mocsáry Sándor dr. lapujtói földbirtokost jelölték, aki mindjárt el is mondta programbeszédét. A főispán, alispán, főszolgabírák s több előkelő úr felkereste a zárdafőnököt a zárdában, de nem találván senkit sajnálkozva távoztak. A zárdafőnök s a vicarius Sőregre távoztak az espereshez tudva, hogy ily mozgalmas napok kiindulása leszen. A zárdá-központ- lévén Füleken így is sok áldozatot hoz a közügynek. 1910 május 13. a zárdá vendége volt Konsch Ferenc, aki Mocsáry Sándor munkáspárti jelöltnek a főkortese levén a nagymozgalomba akarta bevinni a zárdafőnököt, aki azonban ilyenre kapható nem volt.“¹⁹³

2. Belső Rendtörténet

2.1. A 19. századi rendi reform magyarországi és füleki végrehajtása

A XX. század eleje jelentős változást hozott a ferencesek életében. 1900. március 7-én Rómában úgy döntöttek, hogy megváltoztatják a magyarországi ferences provinciák szerkezetét. A reformnak már voltak előzményei, és későbbi véghezvitele a magyar rendtartományokban gyakran váltott ki ellenállást.

Még IX. Pius pápasága alatt megkezdődött egyesítést a renden belül viszonylag hosszú egyeztetések előzték meg. Az egyeztetések kezdete egybeesett a reformok híveként ismert reformált P. Bernardin del Vago de Portogruarónak a ferences rend generálisává történt kinevezésével. Az új generális művelt, széleslátókörű szerzetes volt, aki végig látogatta a provinciákat és például elérte, hogy az egyházellenes törvények miatt elüldözött ferencesek visszatérhessenek Franciaországba és Poroszországba.¹⁹⁴ Az egyesítés megvalósítását XIII. Leó karolta fel, akinek javaslatára az unió gondolata az 1895-ben Assisibe összehívott generális káptalanon kapott nagyobb hangsúlyt. A pápa Ferrara püspökét a dominikánus Egidio Mauri-t

¹⁹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 358-359.

¹⁹⁴ HOLZAPFEL, Heribert 1909: Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens, Freiburg im Breisgau u. a., 373.

bízta meg, hogy a ferences renden belül az egyesítés szellemiségét fenntartsa. A püspök minden tőle telhetőt megtett, hogy az unió létrejöhessen. Az unió mellett foglaltak állást az obszervánsok, a reformáltak és a rekollektusok, míg az alkantarínus ferencesek ellene voltak. A hosszúra nyúlt tárgyalások végén a 108 küldöttből 77-en az unió mellett tették le voksukat, míg 31-en ellene szavaztak, így az egyesítés terve el lett fogadva. Az ellenzők közül egy nappal később még 23 fő jelezte, hogy támogatja az egyesítés gondolatát. A generális káptalan a rekollektus Aloysius Lauert és csoportját bízta meg az új egységes konstitúció kidolgozásával.¹⁹⁵ A előkészítésben részt vett P. Portogruaró Bernardin és P. Parmai Alajos is. Az egyesítés alapjául szolgáló generál konstitúció 1897. május 15-re készült el.¹⁹⁶

XIII. Leó 1897. október 4-én adta közre a *Felicitate quadam* című bulláját, amelyben elrendelte a négy ferences család, az obszervánsok, a reformáltak, a rekollektusok és az alkantarínusok (sarutlanok) egyesítését. Az 1517-es Uniós bulla kiadása óta nem volt példa ehhez hasonló összevonásra. A zárdákban ezek a családok már két évszázad óta külön saját szabályzat szerint éltek. Habár ugyanannak a regulának vetették magukat alá, és ugyanannak a generálisnak engedelmeskedtek, mégis saját helyi előljárójuk volt. XIII. Leó által egyesített négy ferences család a Kisebb Testvérek Rendje nevet kapta. A pápa az összes régi titulust és privilégiumot megszüntette. Az egyesítéssel együtt járt a szigorúbb életvitel és rendszabályok bevezetése. Megváltozott a ferencesek viselete, a szürke, a fekete és a kék színű helyett általánossá tette a barna habitus viselését. XIII. Leó reformja a ferenceseknél nem kis ellenállást váltott ki, évekig tartott mire az összes európai ferences provincia maradéktalanul teljesítette a bullában rögzítetteket.¹⁹⁷

A pápa egységesítette a rendi vezetést, az egyesített rendet egy minister generális és egy prokurátor irányította. Azoknak a provinciáknak, amelyek nem fogadták el a bullát, megtiltotta új noviciusok felvételét. Egyes országokban megváltoztatta a provinciák szerkezetét, néhol újat hozott létre, máshol egyesített. XIII. Leó reformjainak legtovább a spanyol és a francia rendtartományok álltak ellen, de idővel ők is alávetették magukat a pápa akaratának.¹⁹⁸ Mivel Magyarországon az obszerváns ferenceseken kívül nem voltak más famíliák, ezért a reform elsősorban a jozefinizmus következményeinek felszámolására irányult, ami az új konstitúciók bevezetésével vette kezdetét. A pápa 1895. június 11-én P. Fermendzsin Özséb (1845-1897)

¹⁹⁵ HOLZAPFEL 1909, 375-376.

¹⁹⁶ HOLZAPFEL 1909, 377.

¹⁹⁷ HOLZAPFEL, Heribert 1909: *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau u. a., 377-379.

¹⁹⁸ HOLZAPFEL, Heribert 1909: *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau u. a., 377-379.

definitor generálist kérte fel, hogy tájékoztassa a magyar tartományok belügyeiről, a belső megújulás és egyesülés lehetőségeiről. P. Fermedzsin Özséb ismerte a magyar rendtartományokat és a magyar helyzetet, mivel bánási bolgár szülők gyermekeként az Arad-megyei Vingán született. Vingán a latin iskolában a kolostor ferences szerzetesei tanították. Fiatalon lépett be a ferences rend kapisztránus rendtartományába. Tanulmányai után Baján teológiatanárként működött, majd hosszabb időt töltött Rómában. P. Fermedzsin Özséb XIII. Leó számára készített jelentésében június 13-án részletesen beszámolt a magyarországi helyzetről és az egyesítés lehetőségeiről.¹⁹⁹

A magyarországi rendtartományok a bullát és a ferences életvitelt meghatározó új szabálykönyvet elutasítóan fogadták. A magyar tartományfőnökök egyhangúlag foglaltak állást a konstitúciónak a magyar tartományokra való kiterjesztése ellen. Tették ezt annak ellenére, hogy P. Lauer Alajos 1898-ban és 1899-ben személyesen utazott Magyarországra, hogy a reformmal kapcsolatban a tartományfőnököket megpróbálja jobb belátásra bírni. A tartományfőnökök közös memorandumban fejtették ki véleményüket, mely szerint II. József rendeletei óta²⁰⁰ és a történelmi fejlődésből kifolyólag is, joguk van a jelenlegi életmód folytatásához, amelytől nem hajlandóak eltérni, mert szerintük az a tartományokat alapjaiban rengetné meg, vagy akár a megszűnésükhöz is vezethetne. A lazább életmódhoz szokott szerzetesek II. József rendeleteit részesítették előnyben²⁰¹ és nem óhajtottak a megszokott szellemről, pénzhasználatról és más előnyökről lemondani. A rendtartományok elutasították a reformnak azt a követelményét is, hogy szakítsanak a jozefinizmus nyomán megszokott elvilágiasodott életmóddal. Meg voltak róla győződve, hogy az új szabályok bevezetésével Magyarországon megszűnik a nagymúltú ferences rend. Mivel a magyar rendtartományok mereven ellenálltak a reformoknak, ezért 1898-ban P. Lauer generális Magyarországra küldte

¹⁹⁹ P. König 1931, 288-289.

²⁰⁰ II. József, noha nem oszlatta fel, mindenesetre szűkítette a ferencesek mozgásterét. A reformáció óta először vettek el kolostorokat. A mariánusok elvesztették 7, a szalvatoriánusok 5 kolostorukat, a ladiszlaiták házáinak száma 19-ről 15-re csökkent. A stefaniták és a kapisztránusok aránylag simábban megúszták. http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=01%20Enchiridion%2F20%20Magyar%20rendt%F6rt%E9net&behiv=05%20A%20jozefinizmus%20%E9s%20a%2019_%20sz%Elzad.htm
Lásd A Jozefinizmus és a 19. század. Letöltés dátuma 2019. július 6.

²⁰¹ „II. József rendeletei által a ferencesek csak enyhe területi veszteséget szenvedtek. Súlyosabbak voltak azok a rendeletek, amelyek beleavatkoztak a kolostori életbe. Először is megtiltották a római egyetemes főnökkel való kapcsolattartást, fegyelmi kérdésekben a megyéspüspököknek kellett döntenüik. Beleszólt a rendi hivatalok betöltésének módjába, szűkítette az előljárók jogkörét. A rendelet legsúlyosabb következménye, hogy a noviciátusokat és rendi studiumokat bezárták, és a növendékek teológiai tanulmányaikat az ún. központi szemináriumokban kellett végezniük, ahol a császár által kinevezett, felvilágosodott szellemű tanárok oktattak, akik nem egyszer gúnyt tárgyává tették a szerzetesi életet. Így érthető, hogy a növendékek egy része, nem igazán ismerve a szerzetesi életet, tanulmányai befejeztével nem tért vissza szerzetesi közösségébe.” http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=01%20Enchiridion%2F20%20Magyar%20rendt%F6rt%E9net&behiv=05%20A%20jozefinizmus%20%E9s%20a%2019_%20sz%Elzad.htm
Lásd A Jozefinizmus és a 19. század. Letöltés dátuma 2019. július 6.

P. Fleming David angol visitatort, hogy felkutassa az új rendszabályok elfogadására hajlandó rendtagokat. Fleming látogatásának elején a ferences tartományfőnökök még azt remélték, hogy igazukról meg tudják őt győzni. A magyar ferencesek számára rövid időn belül világossá vált, hogy a generális nem enged a reformokból. A rendtagok a magyar rendtartományokból tömegesen „menekültek“ az egyházmegyék szolgálatába. A tartományfőnökök azon vették észre magukat, hogy alig maradt rendi tag, aki a reformokat elfogadta volna. A generális P. Lauer Alajos, hogy megakadályozza a magyar rendtartományok széthullását, ezért 1899-ben másodszor is Magyarországra látogatott. Néhány kolostor „Komisszairátusba“ tömörült, hogy azok a szerzetesek, akik elfogadták az új szabályokat ott gyülekezzenek.²⁰²

Az sem nyugtatta meg a rendtagokat, hogy a „Felicitate quadam“, azaz a pápai döntés senkit sem kötelezett az új szabályok elfogadására. Viszont a rendbe a régi szabályok szerint noviciusokat többé nem vehettek fel.²⁰³

A generális végül P. Tamás Alajos fiatal kapisztránus tartományfőnököt bízta meg, hogy Magyarországon a provinciákban rendezze le a reform által keletkezett zavaros helyzetet.²⁰⁴ P. Tamás Alajos a magyarországi kolostorokat végigjárva szembesült a valósággal, hogy a reformokat csak a szerzetesek kis része volt hajlandó elfogadni. Például a szalvatoriánus provincia 264 tagjából mindössze a kaplonyi kolostor 4 pátere és egy fráttere csatlakozott a reformokhoz és fogadta el az új életmódot.²⁰⁵ Irányításával a rendi vezetőség 1900. június 3-án átrendezte a ferences rendtartományait, és a rend tagjai a 20. század kezdtével új keretek és új tartományi határok között folytatták életüket. A reform után az öt ferences provinciából három maradt meg. Megszűnt a szalvatoriánus és a ladislaita provincia. A Dráván túli házakból Zágráb székhellyel kialakították a Cirill és Metód provinciát. Az osztrák provinciához került Bécs, Maria Enzersdorf, Maria Lanzendorf és St. Pölten, az erdélyi provinciához pedig Alvinc, Déva és Körösbánya. A megmaradt 6 kapisztránus házhoz (Buda, Baja, Bács, Mohács, Dunaföldvár, Máriaradna) hozzácsatoltak 17 volt szalvatoriánus (Gyöngyös, Szeged, Kecskemét, Jászberény, Vác, Szabadka, Szolnok, Szécsény, Eger, Fülek, Rozsnyó, Eperjes, Bártfa, Alsósebes, Sztropkó, Kaplony, Nagyszőlős) és 4 ladislaita kolostort (Pécs, Siklós, Szigetvár, Máriagyúd). A reform után a mariánus provinciát 29 ház alkotta.²⁰⁶

²⁰² P. König 1931, 290-293.

²⁰³ P. König 1931, 290-296.

²⁰⁴ P. König 1931, 290-293.

²⁰⁵ P. König 1931, 291-292.

²⁰⁶ http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=01%20Enchiridion%2F20%20Magyar%20rendt%F6rt%E9net&behiv=05%20A%20jozefinizmus%20%E9s%20a%2019_%20sz%E1zad.htm Lásd A Jozefinizmus és a 19. század. Letöltés dátuma 2019. július 6.

A Historia Domus keveset foglalkozik a rendtartományok megreformálásával, pedig a reform a füleki kolostort is érintette. Kapás Arnold, aki 1888 és 1912 között volt Füleki házfőnöke, először 1898. június 28-án írt a reformról, mikor Karkecz Alajos Lajos²⁰⁷ kapisztránus rendtartományfőnök canonica visitatiót tartott Füleken. Kapás Arnold első bejegyzésében még a reform mellett foglalt állást, de a következő beírás hangvétele már inkább reform ellenes:

„28-án főtisztelendő Karkecz Alajos rendtartományfőnök Atya, Herman Tádé titkár kíséretében visitálás végett megérkezett. Szívesen látott kedves vendégek!! Mindent rendben talált a főelőjáró. A mai szorongatott törvénytelen helyzetben, amelyet Ő fenségének háta mögé bújít szerzetesek okoztak – bátorító szavakat adott rendtársainknak s ígérte, hogy a jogos és méltányos életet pártolva, az igazságért a végsőig harcolni fog. Adjon az Isten erőt, kitartást nehéz munkájában!”²⁰⁸

Kapás Arnold a Historia Domusban legközelebb Tamás Alajos füleki canonica visitatiója alkalmából, 1899 augusztusában fejtette ki véleményét a rendtartományok reformjáról. Bár, az előjárónak megadta a kellő és kijáró tiszteletet, de feljegyzésében továbbra is érezhető, hogy nem volt híve a reformnak:

„Egyszerű, de szívélyes magyar barátsággal fogadtatott a magas rangú vendég, s megadatott maga személyének az őt illető hódolat, de még sajnós azon a téren nem mozoghatunk, amelyre óhajtott vezetni:- Mi tisztelve a magas megjelenést, azon alázatos kifejezéssel s szent meggyőződéssel élünk, hogy valamint eddig teljes erővel iparkodtunk megfelelni terhes, de édes kötelességeinknek, úgy ez után is a jól betöltött kötelesség szeplőtelen öntudata indít arra, hogy úgy magunk, mint mások betöltvén kötelességeinket. Megfeleltünk-e kötelességeinknek? Erkölcsileg tettünk-e egyszer is bontránkoztatót- Kérdezzék – meg a néptől nyilvánosan? Nem szoktunk-e éjjel s nappal szolgálatukra lenni mindenkor, minden órában? Ha százan gyóntak is, maradt-e el egyszer is a szent prédikáció? Stb. Minő a plébános Zárda főnök, s szerzetesek viselete? Sérti-e bontránkoztatja-e a híveket? Minden más kérdésre megfelel a püspöki rendeletre tett, s megtartott visitatio nyilvános visitatio- melyet a keresztény papság esperes plébános s a három község előljárói valamint a tekintélyesebb hívek írtak alá s pecsételték meg nevökkel. Ha tekintünk ugyanekkor kelt

²⁰⁷ Karkecz Alajos Lajos (1854 - 1933): A gimnáziumot Szolnokon és Jászberényben végezte. 1871-ben belépett a kapisztránus ferences rendbe. Teológiát Gyöngyösön és Szegeden tanult. 1878-ban Gyöngyösön pappá szentelték. 1885-ben Szegeden a tartományfőnök titkára és a növendékek hittanára volt. 1890-ben Szabadkán volt házfőnök-plébános. 1898-ban távozott a rendből, átlépett az esztergomi főegyházmegyébe. 1899-ben Pilismaróton volt adminisztrátor, 1910-től Ipolyvarbón, majd 1914-től élete végéig Bussán volt plébános. Pallas Nagy Lexikona X. 167. l. és önéletrajzi adatok.

²⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 251.

Visitatiokat egyes plébániákról Rozsnyó egyház megyében- Úgy mi akkor felkiálthatunk: Deo gratias! Kik Istennel működnek közre, Isteni munkát végeznek, a rágalmakkal nem érdemes törődni.”²⁰⁹

A ferenceces renden belül a reform elfogadtatása hosszabb időszakot ölelt fel. A káptalani nagygyűlés 1906. augusztus 2-án újból Tamás Alajost választotta meg tartományfőnöknek. A gyűlésen jelen volt P. Schuller Dénes a ferences rend miniszteri generálisa is. Tamás Alajos az 1906-os káptalani nagygyűlés után körlevelet adott ki, melyben pontokba szedte elvárásait a szerzetesi életet illetően. Gyengeségként és hibaként rótt fel például a szerzetesi szabályok felületes megtartását, világiakkal való „szertelen barátkozást” és a rokonok iránti túlságos ragaszkodást. A felsorolt hiányosságokon kívül 11 pontban foglalta össze a szerzetesi élet rendszabályait. Ezek magukba foglalták a rokonlátogatást, miserendeket, ruhaviseletet és a pénzkezelést.²¹⁰

Tamás Alajos 1907 júliusában ismét körlevelet bocsájtott ki, melyben dicsérő szavak mellett hosszasan taglalta a javítani való hiányosságokat. Elítélte a kolostorokon belüli viszályok gyakoriságát, kolduló rendhez nem illő költséges és fényűző táplálkozást. Fontosnak tartotta a szerzetesi ruha viseletét, nem helyeselte a klauzúra nyitottságát. A körlevélben szóvá tette az ebéd és a vacsora alatti lelki olvasmányok elmaradását. A szerzetesek a rendelkezés szerint a kolostort több napra csak a provinciális engedélyével hagyhatták el. Tamás Alajos megreformálta a mise alapítványok kezelésének szabályait is. A körlevélben kitért a kolostorok gazdálkodására és a templombiztosítások felülvizsgálatát is szorgalmazta. Hasznosnak tartotta a tűzkár elleni biztosítást, de a biztosítók részéről sokszor tapasztalt nyereszkeskedést és túlárazást. Ezentúl új biztosítást csak a provincia engedélyével köthettek. Megtiltotta drága irodalom vásárlását, mert ezzel több évre előre megterhelhetik a kolostor költségvetését.²¹¹

Kapás Arnold a Historia Domusban a provinciák egyesítésével később már nem foglalkozott. Bejegyzései a templomban és a kolostorban zajló renovációs munkákra és a helyi események leírására szorítkoztak. Több mint valószínű, hogy a reform hatására kezdődött el a kolostor renoválása. A reform előtt a szerzetesek vagyonhasználata és az ingatlan vagyon karbantartása nem volt teljesen szabályozott. Kapás Arnold úgy írt a felújítási munkálatokról, mintha a templom és a kolostor romos állapota éppen akkor vált volna égető kérdéssé, holott ez az állapot urakodhatott már az 1888-as megérkezésekor is.²¹²: „1901 márciusában a

²⁰⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 265.

²¹⁰ MFKL Acta Provinciae 1906-1909, Tamás Alajos körlevele 1906. augusztus 2.

²¹¹ MFKL Acta Provinciae 1906-1909, Tamás Alajos körlevele 1907. július 24.

²¹² Kapás Arnold a Historia Domusban csak 1899 májusában tett említést a kolostor és az alsószint rossz állapotáról. Megkezdték a földszinti szobák újraparkettázását és az addig nyitott quadrum beépítését, ablakokat

templomon végre megkezdődhetnek a már régóta várt helyreállítási munkálatok. Ezeket már nem lehetett tovább halogatni, mert a kolostorban a pusztulás jelei mindenütt megmutatkoztak. A tető annyira rongyos volt, hogy a boltozat beázott, a külső falak pedig vakolás nélkül voltak. A kolostor földszinti folyosóit nagyobb eső esetén elöntötte a víz, az ebédlőt már nem lehetett kifűteni, mert az ablakai annyira rosszak voltak. A kerítés kőfalai pedig dűledeztek. A kolostor már szinte lakhatatlan állapotban volt.”²¹³

Tamás Alajos 1908. március 14-én újabb körlevelet adott ki, melyben felhívta a kolostorok figyelmét az általa és kíséretével végzendő canonica visitatiókra. Kérte a kolostorok vezetőit, hogy készítsenek elő minden dokumentumot.²¹⁴ Füleken 1908. június 13-án került sor a visitációra. Kapás Arnold szűkszavúan írt a látogatásról. Szavai szerint: „a tartományfőnök legnagyobb meglepésére a kolostorban mindent rendben talált”.²¹⁵ A tartományfőnök a rendtartomány végigjárása után a tapasztaltakat az 1908. július 22-én kelt körlevelében foglalta össze. A levélben nehezményezte egyes rendtársak erkölcstelen viselkedését és megkövetelte tőlük a tisztaság feltétlen megtartását. A kolostor lakóinak megtiltotta, hogy sötétedés után a hívők házáinál tartózkodjanak kivéve, ha a betegek kenetét szolgáltatják ki. Aki nem tartja be a szabályokat áthelyezi más kolostorba, s ha a „gyengeség” továbbra is fennáll kizárja a rendből és eltitlja a misézéstől. Figyelmeztette az előljárókat, hogy a mise stipendiumokat ne halmozzák, mert nem helyén való, ha a miséket gyakran hónapok múlva, vagy egy évre rá végzik el. Külön kérte a régi obszervancia szerint élő atyákat, hogy kérését tartsák tiszteletben és ne vállaljanak stipendiumos misét.

Füleken a rozsnyói egyházmegye is végzett canonica visitatiókat. A Füleken tartott visitatiókról csak 1906-tól állnak rendelkezésre dokumentumok. Az 1906-os visitatiót a rozsnyói püspökség számára Fábíán Kamill alesperes végezte. Kapás Arnoldot ekképpen jellemezte: „Kapás Arnold zárdafőnök szorgalmasan teljesíti kötelességeit a hitelemzést is. Készséges a szentségek kiszolgáltatásában. Hívei szeretik, jó viseletű. Fiókegyházainak gondját viseli. A polgári hatóságokkal jó viszonyban van. Mindhárom templom jó állapotban van. Tűzkár ellen biztosítva”.²¹⁶ Az 1908, 1910 és 1911-es visitatióról készült beszámolók is hasonló hangvételűek. A visitatiót végzők elégedettek voltak a kolostorban tapasztalt viszonyokkal. A rendelkezésre álló források alapján elmondható, hogy Kapás Arnold

raktak be. A parketta alá aszfaltot raktak, mert a talajvíz rendszeresen beszivárogott a földszinti szobákba. Felújítás közben vették észre, hogy a kolostor alapja elmozdult. Az alap megerősítésére háromezer téglát használtak fel, ami nagyban megnövelte a kiadásokat. FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 242-243.

²¹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 268.

²¹⁴ MFKL Acta Provinciae 1906-1909, Tamás Alajos körlevele 1908. március 14.

²¹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 337.

²¹⁶ RPL Canonica Visitatio, Füleken 1906. július 10.

házfőnöksége alatt a füleki kolostor rövid időn belül teljesítette Tamás Alajos reform törekvéseit, elvárásait, komolyan vette intelmeit.

Az adott időszakban zajló reformmal kapcsolatban a füleki Historia Domusban több bejegyzést nem találtam. A kolostor lakói valószínűleg elfogadták és betartották a provincia által megszabott előírásokat.

2.2. A ferences rendtagok száma és a kolostorok közötti áthelyezések a 19. században

A Szalvatoriánus Provincia schematizmusában regisztrált nevek alapján a 19-ik század végére a ferences renden belül már jelentős létszámbeli csökkenés állt be. A füleki kolostorban 1832-ben még 8 páter és két fráter tartózkodott. A létszám a maximumot 1850-ben érte el, amikor a füleki család 11 személyből, azaz 8 páterből és 3 fráterből állt. A fokozatos létszámbeli csökkenés 1855 után vette kezdetét. A szalvatoriánusok számára a mélypontot a provincia 1900-as megszűnése jelentette, amikor már csak 3 páter és 2 fráter volt Füleken.

1.táblázat: Füleken és Szécsényben tartózkodó ferencesek száma 1832-1913 között.

Év	páterek száma Fülek	páterek száma Szécsény	fráterek száma Fülek	fráterek száma Szécsény
1832	8	8	2	2
1840	9	11	2	2
1855	8	9	3	3
1860	6	5	3	3
1865	7	4	2	2
1870	9	5	1	2
1875	5	4	2	2
1880	5	5	2	3
1888	4	5	2	3
1900	4	4	2	1
1906	2	3	1	1
1909	2	5	1	3
1913	2	4	1	2

Forrás: Schematismus SS. Salvatoris, 1832, 1840, 1855, 1860, 1870, 1875, 1880, 1888, 1900. Schematismus Sancti Joannis a Capistrano, 1906, 1909, 1913.

A táblázatból kitűnik, hogy 1855 után a rendtagok száma Füleken és Szécsényben hasonló ütemben csökkent. Szembetűnő viszont, hogy 1860-1865 között Füleken több ferences lakott, mint a jóval nagyobb szécsényi kolostorban. A trend 1880 után változott meg, ezután már a szécsényi kolostorban élt több szerzetes. Az összehasonlításnál figyelembe kell venni, hogy az összlétszámban nem szerepelnek a szécsényi rendházban élő noviciusok.

Az 1897-es rendi reform hatása mindkét kolostorban érezhető volt. A rendtagok száma drasztikusan lecsökkent. 1906-ban Füleken már csak három, Szécsényben négy szerzetes tartózkodott. 1913-ban Fülek háromnak, Szécsény pedig Füleket megelőzve hat szerzetesnek adott otthont. A létszámcsökkenésnek több kiváltó oka is lehetett. A rendi reform következtében sok szerzetes elhagyta Szent Ferenc rendjét és világi papként működött tovább. A füleki kolostor egyre romló állapota sem tette lehetővé, hogy több ferences lakjon a kolostorban.

A schematizmusban nyomon követhető a füleki rendtagok kolostorok közötti vándorlása is. Egyes házfőnökök viszonylag hosszú ideig, például P. Gyurko Emericus 15 (1855- 1870), Ozoróvszki Petrus Mathias 13 éven át (1872-1885) szolgálta a füleki híveket. Leghosszabb ideig, majdnem 25 évig (1888-1912), Kapás Arnold házfőnök tartózkodott Füleken. Míg 1900 előtt a házfőnökök segítségére rendelt pátereket gyakran helyezték át más kolostorokba, addig 1900 után áthelyezésekre már ritkán került sor. 1900 és 1916 között Füleken általában csak 2 páter és egy fráter tartózkodott, ebben az időszakban áthelyezés elvétve fordult elő.

3. A ferencesek szerepe a város/térség történetében

3.1. Kapás Arnold tevékenysége Füleken, a ferencesek hatása a város életére és kulturális fejlődésére

A ferencesek mindig jelentős szerepet játszottak Fülek művelődéstörténetében. Természetesen több tényező is befolyásolta, hogy mikor milyen mértékben vettek részt a város életében, és egyes időszakokban mennyire lendítették előre a település fejlődését. Milyen tényezőkre kell itt gondolni? Például a kolostor állapotára.

Füleken a 19. század elején 12 szerzetes szolgált, míg a század vége felé átlagban már csak öt, vagy még kevesebb.²¹⁷ Az 1840-es évekből származó feljegyzések még egy jó állapotban lévő sok szerzetessel rendelkező kolostorról számolnak be. Közel 50 év elteltével a századforduló végén már siralmas állapotok uralkodtak, és a kolostorban ekkor már csak két vagy három szerzetes tartózkodott. Ha a ferencesek a kolostor javításával voltak elfoglalva kevesebb idejük maradt a hívekre. További meghatározó tényező volt a házfőnök közkedveltsége és társadalmi beágyazódottsága. Ahhoz, hogy a hívők hogyan viszonyultak az egyházhoz és a rendhez, abban fontos szerepe volt annak is, hogy a házfőnök milyen mértékben vett részt a társadalmi életben és mennyire volt közkedvelt. Ezekkel a tényekkel tisztában volt Kapás Arnold ferences szerzetes, aki 25 éves füleki ténykedése során nemcsak újjáépítette a kolostort és a templomot, de a városban felvirágoztatta a lelki életet is.

Kapás János Arnold életéről annak ellenére nagyon keveset tudunk, hogy Füleken milyen jelentős szerepet töltött be. A salvatoriánusok rendi schematizmusai szerint 1853-ban született, a ferences rendbe 22 évesen 1871-ben lépett be. Az örök fogadalmat 1876-ban tette le, pappá 1877-ben szentelték. A teológiát Kecskeméten végezte. 1874-1879 között Gyöngyösön, 1878-ban Füleken tanító, majd 1880-tól Szécsényben, 1884-től 1888-ig Fülekre helyezéséig Szegeden hittanár.

Kapás Arnold Fülekre helyezésének előzménye, hogy már a ferences rendtartományi főnökség is látta a füleki kolostor és templom siralmas állapotát, ezért a kolostor élén személycserét hajtott végre. Így került Fülekre házfőnöknek Kapás Arnold, aki meghatározó szerepet töltött be nemcsak a kolostortagok életében, hanem a füleki lakosokéban is. Füleket 1890-ben a szlovák adatbank szerint 1904 lakossal rendelkezett. Ebből 1820 volt magyar ajkú, 52 szlovák és 22 német. Vallási megoszlás szerint 1589 római katolikus, 87 evangélikus, 37 református és 175 izraelita élt az 1904 lakosú településen.²¹⁸ Az 1890-es salvatoriánus schematizmus szerint a füleki plébánia pasztorációja alá 2415 lélek tartozott.²¹⁹

Kapás János Arnoldot (4. kép) 1888 júliusában a szegedi zárdában tartott gyűlésen²²⁰ nevezték ki a füleki zárda előljárójává. A gyűlés után pár nappal útnak is indult, hogy minél hamarabb átvegye a rábízott „édes terhet.“ Kapás szavait idézve: „Azért is inkább kellett sietnie az új házfőnöknek, mert a volt házfőnök nyugtalankodott alig várta azt a percet, mely az utálatos Fülekről megszabadítja.“ Az új házfőnök Kapás Arnold füleki elődje Tóth Mariann

²¹⁷Schematismus SS. Salvatoris 1860-1900.

²¹⁸ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk Füleket népesség számának változása. Letöltés dátuma 2019. március 25.

²¹⁹ Schematismus SS. Salvatoris 1890, 31.

²²⁰ Schematismus SS. Salvatoris 1870-1900.

Mihály volt, aki 1842-ben Gyöngyösön született, a ferences rendbe 1857-ben lépett be, az örök fogadalmat 1864-ben tette le és pappá 1865-ben szentelték. Papi tanulmányait Kecskeméten végezte. 1866-1867, 1870-1874 között Szolnokon, majd 1868-1869, 1878-1884 között Gyöngyösön volt gimnáziumi tanár. Leváltása után 1888-ban Fülekről visszatért Gyöngyösre, ahol folytatta tanári munkáját.²²¹

Fülekre 1888. július 24-én délelőtt 10 órakor gyorsvonattal érkezett meg az új házfőnök Kapás Arnold, akit két szerzetes Szincsek Ambrus és Medveczki Ottó várt az állomáson. Tóth Mariann leváltott házfőnök ezalatt a szőlőhegyek alatt sétált. Délben a házfőnök bemutatkozott a tisztelendő testvéreknek, akiket a következőképpen üdvözölt: „Venerabilis Communitas! E Dei gratia et dispositone congregationis superiorum nostrorum cum pace et charitate veni ad vos, colendissimi Patres, ea spe et fiducia, ut inter nos charitas fraterna porro quoque preseveratura erit,- fac sit Deus optimus ut in optata valetudine transigamus dies nostros - fraternis affectibus me commendo – vivant.“²²²

„Tisztelendő rendi közösség! Isten kegyelméből és rendünk előjáróinak akaratából békével és szeretettel érkeztem hozzátok, tisztelendő Atyáim, azon reménnyel és abban bízva, hogy testvéri szeretet és állhatatosság fog közöttünk kialakulni. Adja Isten, hogy a kívánt egészségben éljük napjainkat. Testvéri szeretetekbe ajánlom magamat! Éljetek soká!“

Hogy Tóth Mariann ferences szerzetes miért gyűlölte meg a várost és örült, hogy végre elhagyhatja az „utálatos” Füleket, erre sem a Historia Domusban, sem a Budapesti Ferences Levéltárban nem találtam utalást. Esetleg a hívekkel kerülhetett konfliktusba, mivel a rozsnyói canonica visitációk a fülekieket gyakran jellemzik negatívan. Elgondolkodtató, hogy Tóth Mariann az új házfőnököt Kapás Arnoldot nem köszöntötte a vasútállomáson. A leváltott házfőnöknek valószínűleg a renden belül is lehetett konfliktusa, mert a schematizmusok alapján 1889 után a neve már nem szerepel egyetlen rendtartományban sem. Kiléphetett a rendből és világi papként folytathatta munkáját.

Kapás Arnold házfőnök egy agilis és igen tehetséges szervező volt. A templom és a kolostor felújításához sok pénzre volt szükség, ezért támogatók után nézett úgy világi, mint egyházi vonalon. A kolostornak szüksége volt bőkezű mecénásokra, mert a hívek nem tudtak vagy nem akartak adakozni. Ezt támasztják alá az 1906-1914 közötti püspökségi canonica visitációk is. A dokumentumokban rendszeresen megemlítik, hogy: „A hívek eljárnak a

²²¹ Schematismus SS. Salvatoris 1870-1900.

²²² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 190.

templomba, de a füleki hívek ellen több kifogást lehet tenni, meglehetősen nyers emberek, kik azt a csekélységet, mivel tartoznak, sem fizetik szívesen. A vegyes házasságokból született gyermekek kevés kivétellel katolikus hitben nevelkednek”²²³.

Kapás Arnold Porciunkula ünnepe után meglátogatta a rozsnyói püspököt, majd 1889 augusztusában útra kelt Selmecebányán keresztül Antolra, hogy bemutatkozó látogatást tegyen Szász Coburg Fülöp hercegnél. A herceg Kapás Arnoldot megérkezése napján délután négy órakor fogadta, s csaknem félórán keresztül társalgott vele. A zárdafőnök távozáskor a hercegnek egy folyamodványt adott át, melyben kérte, hogy a pusztulásnak indult füleki zárdatemplomot saját költségén újítsa fel.

A fülekihez hasonlóan az 1900-as évektől a pozsonyi²²⁴ háztörténet is sokat foglalkozik a templom és a kolostor javításával, felújításával. A füleki bejegyzésekhez képest arányában jóval részletesebb a költségvetésük szétírása. A *Historia Domust* olvasva hiányérzetem volt, mert Kapás Arnoldhoz képest a pozsonyi ferencesek jóval kevesebbet írnak a városban történekről, az emberek hétköznapjairól és a ferencesek szerepéről a lakosság mindennapi életében.²²⁵

Kapás Arnold 25 éves tevékenysége során fontos szerepet töltött be a Fülek életében. Jelentős szereplője volt a monarchia korabeli választásoknak is. Feljegyzései részletesen informálnak a választások menetéről és az esetleges csalásokról és konfliktusokról. Támogatója és egyben patrónusa volt az Olvasókörmnek, amely 1905-ben Fülek legjelentősebb kulturális egyesületének számított. Minden jelentős eseményen részt vett és elsőként köszöntötte a díszvendéget. Fontos szerepe volt Fülek kulturális emlékezetének megőrzésében. Kapás Arnold részletekbe menő, lelkiismeretes bejegyzései a város életének egy rég elfelejtett történetét tárják elénk.

Kapás Arnold házfőnök ténykedését úgy egyházi mint társadalmi szinten nagyra becsülték, ennek ellenére életét meghatározó eseményekről, személyével foglalkozó

²²³ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1914. június 24.

²²⁴ A ferences rend pozsonyi megjelenésének és letelepedésének első lehetséges időpontja 1228-ra tehető. Ugyanis a Magyar Királyság területén ebben az évben kezdték meg missziós munkájukat a bécsi ferences szerzetesek, akik több missziós házat is létesítettek. Pozsonyi helytörténészek feltételezése szerint, mivel Pozsony földrajzilag közel volt Bécshez, ezért itt is kellett működni missziós háznak. (Hudec 2009, 13-14.) Az első oklevél, melyben a pozsonyi kolostor említésre kerül 1290-ből származik. A fennmaradt írásos dokumentum ellenére az első ferences kolostor megépítésére hamarabb, 1250 körül kerülhetett sor, ugyanis ekkor 1250-ben alapították a győri őrséget. Ahhoz, hogy az őrség legalább négy kolostorból álljon hozzácsatolták a pozsonyit. 1271 és 1273 között Ottokár cseh király hadai feldúlták Pozsonyot. Harcok, fosztogatások áldozatául esett a ferencesek temploma és kolostora is, mindkettő majdnem teljesen megsemmisült. A ferencesek pozsonyi rendházukat 1278-ban IV. László király nagylelkű adakozásának köszönhetően építhették újjá. (Karácsonyi 1924, 229.)

²²⁵ SZNL P Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 235.

feljegyzésekről jóformán csak a schematizmusok adnak néhány rövid információt. Kapás Arnold betegsége, későbbi halála megrendítette az őt tisztelő egyházi méltóságokat, rendtársait, a város előljáróit és nem utolsó sorban hívei nagy számát. A Historia Domus szerint: „az egyházi előljárók látták, hogy egészségi állapota egyre rosszabbodik, s hogy könnyebbé tegyék a házfőnökséggel járó kimerítő munkát, ezért az 1912-es nagykáptalan Simontornyáról Fülekre helyezte P. Rozmanith Kázmért”. Később kiderült, hogy P. Rozmanith Kázmért botránnyos viselkedése miatt helyezték Fülekre, és az új házfőnöknek Bálint Benedeknek gyakran meggyűlt a baja az engedetlen szerzetessel.

Miután Kapás Arnoldon elhatalmasodott a betegség Ikába küldték gyógykezelésre. Ika ismert üdülő- és fürdőhely volt és a XIV. századtól egészen 1918-ig Habsburg fennhatóság alatt állt. Kapás állapota a kezelések ellenére sem javult, ezért 1912. szeptember 24-én visszatért Fülekre.²²⁶

Gleidura Géza salgótarjáni apátplébános és Dittel István irodaigazgató kíséretében október 16-án Balás Lajos rozsnyói megyéspüspök ismételten meglátogatta a nagybeteg zárdafőnököt. A látogatásról Bálint Benedek a következőt jegyezte fel: „mely nemes tettével Őméltósága újabb tanujelét adta, hogy mennyire kedves előtte beteg zárdafőnökünk. Ez alkalommal atyai szavakkal vigasztalta és bátorította a szenvedőt, végül főpásztori áldásában részesítvén a nagybeteget, érzékenyen elbúcsúzott kedvelt papjától.”²²⁷

Kapás Arnold a haldoklók szentségének fölvétele után október 22-én éjjel hunyt el. Utolsó útján a füleki temetőbe rengeteg ember kísérte el a szeretett zárdafőnököt, aki 25 éven át vezette a plébániát. Kapás Arnold temetéséről Bálint Benedek a Historia Domusba a következőt írta: (5. kép)

„ A megboldogult 25 éven át vezette igazi buzgalommal a zárda és plébánia ügyeit egyházi ügyek mellett mindenkor élénken részt vett a társadalmi életben is. Egy munkabíró, mindig szeretettel munkálkodó lelkipásztort vesztettek el benne a hívek s egy köztisztelt és szeretetben álló tagját siratja benne a társadalom. Mi pedig zárdabeliek egy igaz szerető jó szívű előljárót valósággal atyánkat veszítettük el benne. 24-én a délelőtti gyorsvonattal megérkezett a főtisztelendő Provinciális atyánk, hogy a megboldogult zárdafőnök temetésén részt vegyen és az árván maradt zárdában a szükséges intézkedéseket megtegye a temetésre nagyszámban jelent meg a kerületi, sőt egyházmegyei papság- köztük a losonci, gácsi, rimaszombati, salgótarjáni apát és prépostplébános urak – úgyszintén a plébános urak és káplán urak, hogy

²²⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 374.

²²⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 375.

végtségén jelen legyenek az általános kedvelt és szeretett paptársunknak a temetési szertartása 3 órákor vette kezdetét...

...A templomban megjelent az egyházmegyei papság kíséretében főtisztelendő P. Unghváry Antal provinciális atya. Barmos György szegedi és Bracsics Metód szolnoki házfőnök asszisztálása mellett, hogy a beszentelést végezze. Megható volt látni a zsúfolt templomban, hogy nemcsak híveink, hanem messze vidékről jött jó falusi népek is megsiratták a buzgó lelkiatyát, kihez mindenkor oly nagy bizalommal fordultak bajaikban. A törvényhatóság, a városi képviselőtestület, különböző egyesületek és testületek, a tanulóifjúság nagy számban vettek részt a temetésen. Könnyek közt kísérték utolsó útjára a szeretett lelkiatyát a hívek is, kik jóságos, mindenkor segíteni kész, gondos atyát vesztek el az elhúnytban. Nyugodjék békében! Részvétnyilvánító táviratok és levelek nagy számban érkeztek mindenfelől papoktól úgy mint világi uraktól, ami bizonyítja azt, hogy mily általánosan kedvelt és tiszteletnek örvendő egyéniség volt a megboldogult zárdafőnök.

A temetésen jelen volt templomunk áldottlelkületű jótévője Özvegy Gróf Czebrían Istvánné született báró Vécsey Magdolna továbbá a boldogult kebelbarátja méltóságos Bertchold Arthur Budapestről; Nagyságos Stephani Ervin földbirtokos nejével, ki a ravatalt is saját üvegházi növényeivel gyönyörűen feldíszítette. Nagyságos Borek Viktor galaczi konzul és neje és sokan mások; a városi előljáróság szép koszorúval róttá le a hála kegyelet adóját a boldogulttal szemben; a koszorú szalag felirata a következő volt: „Közügyünk buzgó harcosának-Fülek nagyközség. Legyen emléke áldott.“²²⁸

A temetésen résztvevő emberek tömege is bizonyítja, hogy a zárdafőnök központi szerepet játszott a város életében. Ha ez nem így lett volna, akkor az emberek ilyen nagy számban nem vettek volna részt a temetésen. A megüresedett házfőnöki posztot Bálint Benedek²²⁹ foglalta el.²³⁰

Kapás Arnolddal kapcsolatos utolsó dokumentum, amire kutatásaim során ráakadtam 1916-ból származik, és a végrendelete körüli hagyatéki vitát tartalmazza. Kapás Arnold megtakarított pénzét a templomra hagyományozta, amit Bálint Benedek a templom felújítására fordított. A végrendelet miatt a ferencesek és az adóhatóság között hosszú hagyatéki huza-vona vette kezdetét, ami 1915-ben az adóhatóság által kirótt 2740 koronás bírságban csúcsosodott

²²⁸FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 376-377.

²²⁹ 1885-től 1945-ig a füleki kolostor előljárói a következő ferences szerzetesek voltak: 1885-1887 Sztónosi János, 1888 Tóth Mihály, 1888-1912 Kapás Arnold, 1912-1927 Bálint Benedek, 1928-1933 Kósa Szalvátor, 1933 Engelbert Péter, 1933 Szilágyi Bernát, 1934-1936 Kósa Szalvátor, 1936-1938 Szilágyi Bernát, 1938-1940 Faustinus Fábrián, 1940-1944 Halász Jeromos, 1945 Pásztor Elemér.

²³⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 378-379.

ki. Az adóhivatal kirótt a büntetést annak ellenére, hogy a házfőnök nyugtákkal bizonyította, miszerint Kapás Arnold hagyatékát festésre és a kolostor vitelére fordította,. Bálint Benedek a provinciálishoz írt 1915. augusztus 26-ai keltezésű levelében beszámolt a végrendelet körüli bonyodalmakról és tanácsot kért az ügyben.²³¹

A provinciális a füleki házfőnök levelére nem várt választ adott: „Mondhatom bántó az adóhivatal eljárása. Csak azt nem tudom, ki mondhatta el ezeknek, hogy a boldogult Arnold atya után maradt valami? Kár is volt velök szóba állni; egyszerűen meg kellett volna minden felvilágosítást tagadni. De ha már nyakunkon a kellemetlenség, rajta kell lenni, hogy mielőbb lerázzuk. Megfogalmaztattam a pénzügyigazgatóságához a beadványt, tessék aláírni és mielőbb személyesen Balassagyarmatra bevinni...”²³²

A Bálint Benedek által a pénzügyigazgatóságához benyújtott beadványból kiderül, hogy Kapás Arnold után 13 700 korona hagyaték maradt, ami után az adóhivatal 1370 korona illetéket és 1370 korona bírságot követelt. Ez az összeg Kapás Arnold magánvagyonára lehetett. A beadványban igyekeztek ezt az összeget úgy feltüntetni, mintha az a ferences rend vagyona lett volna, és a nem a pénz tulajdonosa hunyt el, hanem a kezelője.²³³

Bálint Benedeket 1916. január 21-én felkereste a magyar királyi adóhivatal egyik tisztviselője, aki már 2800 korona kifizetését követelte. A hivatalnok szerint az összeget múlt év szeptemberétől az illeték és a kamat növelte meg. A tisztviselő zálogolási jegyzőknnyvet vett fel és elvitt 4 darab 6 százalékos hadikölcsönkötvényt, amit a kolostor alapítványi pénzekből vásárolt. Bálint Benedek végül ügyvédhez fordult.²³⁴

A kirótt büntetés után Bálint Benedek ismét a provinciális tanácsát kérte. A tartományfőnök a levélre így reagált: „A Kapás-féle hagyatékban nagy mulasztást követtek el akkor, amikor nekem annak idején nem jelentették be azt, hogy a szegény megboldogult végrendeletet tett, mert akkor még könnyű lett volna segíteni frissében, de most már veszett fejszének alighanem csak a nyelét fogjuk megmenteni. Különben az ügy elintézését Nagytiszteletű Atyaságod bölcs belátására bízom: tessék a szakértők véleménye szerint eljárni, egyebet most már nem tehetünk.”²³⁵

²³¹ MFKL Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek levele a provinciálishoz, 1915. augusztus 26.

²³² MFKL Acta Provinciae 1915, a provinciális levele Bálint Benedekhez a Kapás-féle hagyaték ügyében, Gyöngyös 1915. augusztus 30.

²³³ MFKL Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek kérvénye a ballasagyarmati pénzügyigazgatóhoz, Fülek 1915. augusztus 30.

²³⁴ MFKL Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek levele a provinciálishoz, Fülek 1916. január 22.

²³⁵ MFKL Acta Provinciae 1915, provinciális levele Bálint Benedekhez a Kapás hagyaték ügyében, Gyöngyös, 1916. január 26.

3.2. Társadalmi és politikai folyamatok alakulása Füleken

Fülek társadalmi és politikai életének alakulásáról kevés adat áll rendelkezésre. A társadalmi és politikai kapcsolatokat és a község fejlődését főleg a népszámlások és a választási jegyzékek alapján lehet feltérképezni. Míg a népszámlálások a város társadalmi szerkezetéről adnak képet, addig a választási jegyzék a választási census alapján, az egyén társadalomban betöltött pozíciójáról tanúskodik. A választási censusból kiderül, hogy kik voltak a város legmódosabb polgárai és kik képezték a hivatali és városi elitet.

Az első teljeskörű a lakosság egészére kiterjedő népszámlálásra II. József uralkodása idején került sor, majd ezt követően 1850-ben és 1857-ben az osztrák adminisztráció hajtott végre népszámlálást. Az első magyar közigazgatás által végrehajtott összeírást 1870 elején tartották. Az 1869. évi III. törvénycikk alapján Magyarországon a hivatalos népszámlálás 1870 januárjától vette kezdetét.

Az 1870-es népszámlálás szerint Füleken 295 lakóház állott. A lakosság létszáma 1692 fő, ebből 825 volt férfi és 867 nő. Helyi lakos 1418 fő, ebből 675 volt férfi és 743 nő. Más községekből 140 férfi és 122 nő tartózkodott Füleken. Ezenkívül még 2 külföldi élt a városban.

236

Műveltség szempontjából a következőt jegyezték fel: olvasni tudó férfi 69, nő 267, azaz összesen 336. Írni-olvasni tudó férfi 397, nő 218, összesen 612. Analfabéta 741 fő, ebből 359 volt férfi és 382 nő. A város lakossága foglalkozás szerint a következőképpen oszlott meg: 6 szerzetes és pap, 16 közhivatalnok (6 állami hivatalnok, 4 megyei és járási, 6 városi), 2 tanító, 2 tanuló, 21 művész, 1 ügyvéd, 2 orvos, 1 bába, összesen 30 személy. Mezőgazdaságból élők: 72 birtokos, 10 gazdatiszt, 120 évenszolga és 284 napszámos, összesen 486. Az iparban dolgozók száma: 65 önálló vállalkozó, 12 hivatalnok, 58 munkás, összesen 135 egyén. A kereskedelemben 19 önálló vállalkozó és 11 munkás dolgozott. 1870-ben a lakosság 29 százaléka a mezőgazdaságban, 4 százaléka az iparban, 3 százaléka a közigazgatásban és

²³⁶ Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt, Athenaeum Nyomda, Pest, 1871.

közszolgáltatásban dolgozott. A város lakóinak a megélhetést, a fő jövedelmet és a bevételi forrást a földművelés biztosította.²³⁷

2. táblázat: Fülek lakosságának anyanyelvhasználat szerinti megoszlása 1870-1910 között.

év	lakosok száma	magyar	szlovák	német	egyéb
1870 ²³⁸	1692	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
1880 ²³⁹	1697	1545	53	38	59
1890 ²⁴⁰	1904	1820	52	22	9
1900 ²⁴¹	2191	2098	67	23	3
1910 ²⁴²	2665	2576	42	39	8

3. táblázat: Fülek lakosságának felekezeti megoszlása 1870-1910 között

év	lakosok száma	római katolikus	evangélikus	református	izraelita	görög kat.	Egyéb
1870 ²⁴³	1692	1497	54	5	129	7	-
1880 ²⁴⁴	1697	1424	79	21	165	1	7
1890 ²⁴⁵	1904	1589	87	47	175	5	-
1900 ²⁴⁶	2191	1902	81	50	155	3	-
1910 ²⁴⁷	2665	2186	162	76	214	21	6

²³⁷ Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt , Athenaeum Nyomda, Pest, 1871.

²³⁸ Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt , Athenaeum Nyomda, Pest, 1871.

²³⁹ Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1882.

²⁴⁰ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1882.

²⁴¹ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 1. A népesség általános leírása községenként Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1902.

²⁴² 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása , Budapest, 1912.

²⁴³ Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt , Athenaeum Nyomda, Pest, 1871.

²⁴⁴ Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1882.

²⁴⁵ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1882.

²⁴⁶ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 1. A népesség általános leírása községenként Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1902.

²⁴⁷ 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása , Budapest, 1912.

4. táblázat: Fülek lakosainak foglalkozás szerinti megoszlása 1870-1910 között.

Év	lakosok száma	köztisztviselő	mezőgazdaság	ipar/ nagyipar	szolgáltatás (pénzügyintézet, forgalom)	egyéb (cselédek napszamosok)
1870 ²⁴⁸	1692	30	486	135	30	n.a.
1880 ²⁴⁹	1697	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
1890 ²⁵⁰	1904	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
1900 ²⁵¹	2191	66 ebből 37 kereső 29 eltartott	855 ebből kereső 327 eltartott 528	524 ebből kereső 251 ²⁵² eltartott 273	371 ebből kereső 153 eltartott 218 (közlekedés 301 pénzügy 70)	375 ebből 175 kereső eltartott 200
1910 ²⁵³	2665	79 ebből 31 kereső 48 eltartott	602 ebből kereső 259 eltartott 343	965 ebből kereső 456 eltartott 509	629 ebből kereső 231 eltartott 398 (közlekedés 505 pénzügy 124)	390 ebből 189 kereső eltartott 202

A táblázat szerint 1900-ban jelentősen megnőtt az iparban dolgozók száma. Füleken már nemcsak egy-két fő alkalmazó magánvállalkozók voltak, hanem a város egy 13 holdon elterülő gőztéglagyárral is rendelkezett. A téglagyárat Stephany Ervin alapította 1897-ben.

A téglagyár a maga 17 épületével, amiből 12 téglaszárító volt, 1900 elején modern létesítménynek számított. A termelékenységet egy 27 lóerős gőzgép is segítette. A gyár éves termelése elérte a kétmillió téglát.²⁵⁴

Az 1900-as felmérésből kiderül, hogy 100 kataszteri holdnál nagyobb területtel rendelkező földbirtokos egy, haszonbérelő 2 volt, ezenkívül 34 kisbirtokos vagy bérlő és 38 kisbirtokos-napszamos lakott Füleken.²⁵⁵

A zománcgyár működésének beindulása magával hozta a munkások létszámának ugrásszerű növekedését. Az ipar 1910-ben már 965 embernek biztosított megélhetést. A Füleki Edénysajtoló- és Zománczó - Művek épületeinek alapkövét 1906-ban Barok Miksa

²⁴⁸ Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt, Athenaeum Nyomda, Pest, 1871.

²⁴⁹ Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1882.

²⁵⁰ A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1882.

²⁵¹ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 1. A népesség általános leírása községenként, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, Budapest, 1902.

²⁵² 251 munkásból 33 a gőztéglagyárban dolgozik.

²⁵³ 1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása 1912.

²⁵⁴ Drenko 1993, 119.

²⁵⁵ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 2. A népesség foglalkozása községenként. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 54-55.

magántőkés és Mészáros Ádám vállalkozó rakta le. Több más jelentkező közül a választás azért esett Fülekre, mert vasúti csomópontban helyezkedett el. Így Salgótarjából könnyen a gyárba lehetett szállítani a barnaszén, az Union zólyomi lemezgyárból pedig az edénysajtóláshoz szükséges lemezt. 1910-ben a gyárnak 255 munkása volt, 1918-ban pedig már 450 volt az alkalmazottak száma.²⁵⁶

A „füleki zománcgyár“ történetének és fejlődésének legmeghatározóbb alakja a Bánságból Fülekre került örmény származású Hulita Vilmos volt. A gyár szolgálatába 1915. február 18-án lépett. Fülekre egykori iskolatársa Horváth Henrik műfordító révén került, akinek bátyja Albert mérnökként dolgozott a gyárban. Horváth Albert 1915-ben bevonult katonai szolgálatra, és az ő helyére került a mérnöki diplomával nem rendelkező Hulita Vilmos (a Műegyetemet négy félév után otthagyta). Füleki pályafutását a horganyozóműhely vezetőjeként katonacsajkák gyártásával kezdte. Hulita Vilmos gyárigazgatói kinevezésekor az üzemnek körülbelül 400 alkalmazottja volt.²⁵⁷

Az ipari fejlődést Füleken és a monarchia egész területén a vasút megjelenése tette lehetővé. 1871. május 4-én megindult a közlekedés a Fülek-Salgótarján, majd 1871. június 18-án a Fülek-Losonc-Zólyom vonalon. 1873. szeptember 10-én adták át a Fülek-Feled-Bánréve összekötő vasútvonalat, így közlekedés szempontjából Fülek össze lett kötve a rima-murányi régióval. Füleken 1910-ben a vasút már 505 embernek adott munkát és családjának biztos megélhetést.²⁵⁸

Az 1900-as népszámlálás eredményeit tartalmazó negyedik összefoglaló kötet külön kitér a Füleki járásra. A Füleki járás abba a kilenc járásba tartozott, ahol a foglalkoztatás az iparban és közlekedésben 40 százalék felett volt. Füleken az ipar és a közlekedés a lakosság 37 százalékát foglalkoztatta, ami országos szinten is előkelő helyet jelentett.²⁵⁹ Az összegzés szerint a Füleki járás azon négy járás közé tartozott, ahol a lakosok 30-40 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban. Füleken ez az arány 39 százalék volt.

Ami a mezőgazdaságból élőket illeti Füleken 1910-ben már nem volt olyan földbirtokos, akinek 100 kataszteri hold feletti földje lett volna, csak egy haszonbérelő művelt

²⁵⁶ Drenko 1993, 111-118.

²⁵⁷ AGÓCS ATTILA 2008: *Hulita Vilmos, A füleki gyár változó életlehetőségeihez alkalmazkodni tudó igazgatója*
In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII., Salgótarján 2008, 9-21.

²⁵⁸ Drenko 1993, 119.

²⁵⁹ 1900. évi népszámlálása, végeredmények összefoglalása, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása, Budapest, 1909, 154.

meg 100 kataszteri holdnál nagyobb területet. 10 és 100 kataszteri hold között 15 fő, 10 kataszteri hold alatti kisbirtokos vagy napszámból élő 51 fő volt.²⁶⁰

A Füleki járás az 1910-es népszámlálás értékelésében ismét előkelő helyen szerepelt. Az iparban dolgozók 58 százalékaival országos viszonylatban az ötödik helyre került. A Füleki járást a Kiszepesi 76, a Petrozsényi 68, a Gölnicbányai 62 és az Ózdi járás 58 százalékkal előzte meg. A Füleki járás megelőzte a Tatai, a Breznóbányai, a Váci, a Nagymartoni és a Besztercebányai járást. Az összegzés szerint a Füleki járás ezt az előkelő pozíciót a „bányász népeességnek” köszönhette.²⁶¹

Ha a kimutatásba beleszámítjuk a gyáriparban és a közlekedés terén dolgozókat is, akkor Füleken 2665 lakosból az ipar 1594-nek biztosított megélhetést, ami a lakosság 60 százalékát jelentette. Az aktív keresők számát figyelembe véve az iparban 632-en dolgoztak, ez az összes 1214 aktív kereső 52 százaléka.²⁶² Összességében elmondható, hogy a járás többi településével ellentétben Füleken nem a bányászat nyújtotta a fő munkalehetőséget, hanem a gyári termelés és a vasút.

A település 1910-ben már jelentős munkásréteggel rendelkezett, ami a ferenceseknek nem kis fejtörést okozott, hogy miként pasztorizálják a felduzzadt munkáslétszámot.

A munkások megjelenésével Füleken már az 1900-as évek elején tartott canonica visitatiók is foglalkoztak. A plébániai hívek magatartásával a canonica visitatiók 11-es pontja foglalkozik, és a plébánosnak a következő kérdéseket kellett megválaszolni: „Nem uralkodnak-e a hívek között valamely nevezetesebb erkölcstelen hajlamok vagy szokások? Érdeklődnek-e egyházi és vallási ügyeik iránt? Szorgalmasan látogatják-e az istentiszteletet? Szívesen szolgáltatják-e ki a plébánost megillető járandóságokat vagy a stólát? Vannak-e ágyasságok? A vegyes házasságokból született gyermekek mily vallásban neveltetnek és a plébános figyelemmel kíséri-e azokat?”

A füleki hívekről az 1906-1910 között tartott canonica visitatiókban legtöbbször a következő nem éppen pozitív bejegyzések találhatók: „A hívek nem a legjobbak, templomba ugyan eljárnak, de a plébános csekély járandóságát sem fizetik.”²⁶³

²⁶⁰ 1910. évi népszámlálás 2. rész A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása, Budapest, 1913, 242-243.

²⁶¹ 1910. évi népszámlálása, végeredmények összefoglalása, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása, Budapest, 1920, 123.

²⁶² 1910. Évi népszámlálás 2. rész, A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1913, 992-993.

²⁶³ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1910. augusztus 22.

Az 1911-es canonica visitációban már utalnak a hívek magaviseletének a romlására, de itt még nem említik meg a munkásságot. A hangulatváltozást viszont már lejegyzték: „A hívek eljárnak a templomba, de a füleki hívek ellen több kifogást lehet tenni, meglehetősen nyers emberek, kik azt a csekélységet, mivel tartoznak sem fizetik. A vegyes házasságokból született gyermekek kevés kivétellel a kath. Hitben neveltetnek.”²⁶⁴

Az ipari munkások jelenlétével és viselkedésével először az 1916-os canonica visitáció foglalkozik.: „A hívek, főképp a gyári és vasúti munkások, nem a legjobbak. Az istentisztelet elég szorgalmasan látogatják, de plébánosukat nem igen fizetik, illetve a neki járó csekély járandóságnak elég kis részét fizetik meg. A vegyes házasságokból született gyermekek majdnem kivétel nélkül katolikus Hitben nevelkednek.”²⁶⁵

Az 1917-es visitáció hangneme már kritikusabb a gyári munkásokkal szemben: „A hívek elég szorgalmasak az istentisztelet és szentségek látogatásában, de a sok gyári munkás csak a hívek romlására van. A helyi plébánosnak alig fizetnek valamit.”²⁶⁶ A visitáció írója ebben az esetben már külön kitér a gyári munkásokra, és felrója negatív hatásukat a templomba járó hívekre. Figyelemre méltó, hogy több negatívumot nem ír a munkásokról, vagyis a plébános és az ipari munkásság között a kapcsolat, ha nem is felhőtlen, de legalább békés volt. Nem fordult elő kirívó eset, vagy rossz példa, amit érdemes lett volna lejegyezni. A dokumentumok alapján a füleki munkásság nem volt buzgón vallásos, de eljárt a templomba, amit alátámaszt az 1918-as canonica visitáció is: „A hívek nem a legjobbak, különösen a zománcgyári munkások, templomba eljárnak, de a helyi plébánost nem igen fizetik.”²⁶⁷ Figyelembe kell venni, hogy az első világháború végén vagyunk, és a háború következményeként általában emelkedik a vallási buzgalom és erősödik a hitélet. A ferencesek miközben szem előtt tartották a munkásság pasztorációját, igyekeztek alkalmazkodni az új társadalmi helyzethez és megérteni a munkások igényeit. A házfőnök 1917 októberében a háztörténetbe a következőt jegyezte be:

„Október 14-én a helybeli katolikus olvasókör helyiségében keresztény szocialista értekezlet volt, melyen az iparosok és gyári munkások részéről többen megjelentek. Az értekezleten Székely János központi titkár tartott tanulságos előadást a munkások helyzetéről, majd utána meg lett választva az előkészítő bizottság, melynek feladata a helybeli keresztény szociális szervezet megalakítása és a keresztény szocialista eszmék terjesztése.”²⁶⁸

²⁶⁴ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1911. január 24.

²⁶⁵ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1916. július 24.

²⁶⁶ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1917. július 16.

²⁶⁷ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1918. július 4.

²⁶⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1) 945, 35.

3.3. A füleki elit meghatározása a XIX. század végétől 1918-ig

Fülek esetében az elitet, más szóval egy közösség színe-javának számító réteget, nem egyszerű meghatározni. Trianon után az új Csehszlovák Köztársaságban elitátrendeződésre és elitcserére került sor. A monarchia hivatalnok elitje, ha nem esküdött fel az új csehszlovák alkotmányra, akkor jobb esetben felmentették állásából, rosszabb esetben kiutasították az országból. A földbirtokos elit egy része szintén elhagyta a Felvidéket és Magyarországra költözött. A magyar egyházi elit egy részét kitiltották az országból, vagy leváltották. A forrásanyagok megsemmisülése miatt a Trianon utáni időszakból a kisebb közösségekről, a városok magyar elitjéről, vezető rétegéről kevés dokumentum maradt fenn. A kevés rendelkezésre álló anyag ellenére megpróbáltam a füleki elit egy meghatározó rétegét feltérképezni. Döntésem az 1906-os választási névjegyzékben szereplő választópolgárookra és azok társadalmi pozíciójának vizsgálatára esett. Az 1874-es választójogi törvény elfogadása után a választási cenzusnak csak egy nagyon szűk réteg felelt meg.

A képviselőház 413 tagját az ország felnőtt férfilakosságának mintegy negyede, azaz az összlakosság 6-7%-a választotta meg. A választójogról az 1874. évi XXXIII. Törvénycikk rendelkezett. A választójogosultság alapfeltétele volt, hogy a választópolgár telek, esetleg földtulajdonos legyen, vagy háromszobás városi házzal rendelkezzen, ezenkívül legalább 105 forint adóköteles évi jövedelmet mutasson fel. Önálló iparosok esetében legalább egy segéd alkalmazása, az értelmiségiek esetében pedig a diploma és az ennek megfelelő állás jogosított választásra.²⁶⁹

A törvény értelmében jövedelemre való tekintet nélkül választójoggal rendelkeztek a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, okleveles gazdák, okleveles erdészek, okleveles bányászok, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók és az okleveles kiseddóvók abban a választókerületben, ahol állandó lakhelyük volt. A lelkészek és segédlelkészek a választójogot akkor gyakorolhatták, ha valamely egyházközségben hivatalos alkalmazásban álltak. A tanárok, iskolatanítók, kiseddóvók és községi jegyzők választójoggal

²⁶⁹ 1874. évi XXXIII. törvénycikk : Az 1848. V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk a választási törvény módosításáról és kiegészítéséről, Kiadja Páth Mór, Budapest, 1875.

abban az esetben bírtak, ha pozíciójukba hivatalosan kinevezték őket és hivatalukat már elfoglalták.²⁷⁰

Választójoggal nem rendelkezők körét a törvény 10. paragrafusában rögzítették. Ezek közé tartoztak a szülői, gyámi, vagy gazdai hatalom gyámsága alatt állók. Gazdai hatalom alatt levő kereskedők, iparostanoncok, valamint a köz- és magánszolgálatban álló szolgák és cselédek. A 11. paragrafus szerint választójogot nem gyakorolhattak a hadsereg állományában tényleges szolgálatot teljesítő katonák, tengerészek, honvédek, valamint a pénzügy-, adó-, vámórség tagjai és a csendőrök.

Az 1885. évi VII. Törvénycikk bevezetése után a felnőtt arisztokrata férfiak már nem automatikusan, hanem csak akkor lehettek a főrendiház tagjai, ha legalább évi 3000 forint, majd később 6000 korona föld- és házadót befizettek.²⁷¹

Az 1874-es választási törvény rendelkezéseit figyelembe véve, a választási jegyzékben szereplő egyének Fülek város módosabb rétegét képviselték. Füleken 1906-ban 107 választásra jogosult egyén volt. Ebből 46 választó földtulajdon (4 földbirtokos, 4 háztulajdonos, 3 földész, 3 földművelő, 3 földtulajdonos), 46 jövedelem (1 mézárós, 1 vendéglős, 1 virág kereskedő, 1 téglamester, 3 vashivatalnok, 1 ács, 2 cipész, 3 csizmadia, 4 szabó, 3 szatócs, 3 pályafelügyelő, 3 vaskereskedő, 6 kereskedő, 1 fakereskedő, 2 vegyeskereskedő, 3 kovács, 1 pék, 1 állomásfőnök, 1 postamester, 1 molnár, 1 földbérlő, 1 gazdatiszt, 1 hentes, 1 magánzó) alapján szavazhatott. Ezenkívül még 15 értelmiségi (1 erdész, 2 gyógyszerész, 1 közorvos, 1 háztulajdonos, 3 tanító, 1 gazdatiszt, 1 rabbi, 2 lelkész, 1 ügyvéd, 1 közjegyző, 1 orvos) szavazhatott.²⁷²

Ha a választás névjegyzékét összehasonlítom a Historia Domusban található bejegyzésekkel, akkor egyértelműen beazonosítható annak a néhány füleki lakosnak a személye, akik anyagiakkal, vagy munkával támogatták a kolostort, vagyis tevékenyen részt vettek az egyházi életben.

²⁷⁰ 1874. évi XXXIII. törvénycikk : Az 1848. V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk a választási törvény módosításáról és kiegészítéséről, Kiadja Páth Mór, Budapest, 1875.

²⁷¹ Gergely 1998, 375-383.

²⁷² MNL NML. IV. 404. 1906. évi országgyűlési országgyűlési képviselőválasztók állandó névjegyzéke. Fülek

5.táblázat: Az 1906-os névjegyzékben szereplők nevei, akiket a Historia Domus megemlíti mint támogatókat:

Név	választási jog	egyházi szerep	Foglalkozás
Ács József	jövedelem	hitközség tagja és karitás választmányi tagja	Szatócs
Benkó János	értelmiségi	kántortanító	Kántortanító
Csaba József	jövedelem	hitközségi főgondnok	Szatócs
Kovács József	földbirtok	hitközségi tag	Földész
Lóska Károly	jövedelem	katolikus olvasóköri főpénztárnoka	Szabó
Stephany Ervin	földbirtok	A kolostor nagylelkű támogatója: 1000 Čk adomány az új harangra 1924. 2100 Čk adomány az orgona felújítására 1925. 500 Čk a templom villamosítására 1927. 4800 Čk adomány az orgona elektromos befűjőjára.	nagybirtokos, gyártulajdonos

Forrás: MNL NML. IV. 404. 1906. évi országgyűlési országgyűlési képviselőválasztók állandó névjegyzéke. Fülek FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945.

A táblázatban szereplő néhány egyénen kívül a támogatók jóval többen lehettek, de több név nem volt beazonosítható. a háztörténetben kevés információ szerepel az adakozókról, ennek ellenére elmondható, hogy a füleki elit egy része úgy anyagiakban, mint akciók megszervezésében támogatta a ferenceseket, vagyis az egyházat. A ferencesek a mindenkori zárdafőnökkel az élen igyekeztek az elittel és a nagybirtokosokkal jó kapcsolatot ápolni. A Stephani és a Czebrián család rendszeresen nagy összegekkel támogatta a füleki kolostort. Például 1925-ben Czebrián Magdolna 5291 cseh koronát adományozott a harangok elkészítésére, és még ugyanebben az évben 2000 cseh koronát ajánlott fel a templomtető megjavítására.

3.4. A kolostorok szerepe az átutazók ellátásában és a vendégek elszállásolásában

A kolostornak a hívek lelki gondozása mellett mindenkor volt egy másik íratlan szabálya, illetve feladata, mégpedig az utazók elszállásolása. Füleken 1800 és 1910 között csekély számú szálláslehetőséggel csak néhány kisebb kocsma és vendéglő rendelkezett.²⁷³ A füleki templomot és a kolostort gyakran látogatták meg környékbeli és átutazóban lévő papok és szerzetesek, akik útjuk során egy-egy éjszakára, vagy egy ebédre megálltak a ferenceseknél. Szerzeteseken és papokon kívül a kolostor számos magas rangú személyt is vendégül látott. Ezek közé tartozott többek között gróf Czebrían László, aki 1889. június 24-én látogatta meg a ferenceseket, továbbá dr. Lajosi losonci főgimnáziumi tanár, Borbás Géza vilkei és dr. Valihora János losonci plébános. Ezek az urak és papok mindig a zárda szívesen látott vendégei voltak.²⁷⁴ A szerzetesi és papi látogatók száma 1905 és 1910 között jelentősen megnövekedett, átlagosan havonta egy vagy két egyházi személy vendégeskedett Füleken. A rövidebb hosszabb ideig tartó látogatásoknak a kolostorban több oka is lehetett. Egyik, hogy Kassa, Pozsony, Besztercebánya és Budapest irányába Fülek mindig fontos közlekedési csomópont volt. A másik pedig, ahogy már említésre került, Füleken nem volt megfelelő szállás, fogadó vagy vendéglő, ami az ide érkező átutazók igényeinek megfelelt volna. Ezt a feltételezésemet erősíti a zárdafőnök egyik feljegyzése is: „1894. december. Erős hidegek jellemzik a hónapot. Kint minden hóban; úgy mint minden hónapban ebben is gyakori vendégek látogatták a zárdát. Különösen idegen papok- nem lévén keresztény vendéglő- éjjeli szállást-ingyen a klástromban keresnek és találnak.”²⁷⁵

Az átutazók elszállásolásában és vendéglátásában a pozsonyi rendház is hasonló szerepet töltött be mint a füleki. Figyelembe véve a város jelentőségét és elhelyezkedését a pozsonyi kolostort jóval magasabb rangú személyek is meglátogatták. A mohácsi vészt 1526-ot követően a pozsonyi ferencrendiek kolostora országos viszonylatban is kiemelt szerephez jutott, jelentős helyé vált. A ferences kolostor gyakran volt országos szintű és jelentőségű események színhelye. II. Lajos király halála után 1526. december 17-én a Ferdinándot támogatók a ferencesek ebédlőjében tartották gyűlésüket. I. Ferdinándot másnap ugyanitt kiáltották ki magyar királlyá. A kolostor jövedelemszerzés céljából időnként bérbe adta

²⁷³ Drenko 1993, 111-112.

²⁷⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 197.

²⁷⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 234.

helyiségeit. Például havonta fizetett bérleti díj fejében 1529 és 1530 között Haller János pénzverdének bérelte ki a kolostor egy részét.²⁷⁶ A városi tanács pedig a Pozsonyba érkező vendégeket rendszerint a ferenceseknél szállásolta el. A fülekihez hasonlóan a pozsonyi rendháznak is fontos szerepe volt az átutazók elszállásolásában.

Az országgyűlésre érkező követek, küldöttek is sokszor választották tanácskozásuk helyszínéül a kolostor termeit. A Magyar Királyság történetét befolyásoló fontos események közvetlen vagy közvetett színhelye nem egyszer volt a pozsonyi ferences templom és kolostor. Főleg 1541 után értékelődött fel a szerepe, mikor Pozsony lett a Magyar Királyság fővárosa. A Szent-Márton templomban megkoronázott király kíséretével átvonult az úgynevezett „második ünnepség“ helyszínére a ferencesek templomába, hogy ott lovaggá üsse az aranysarkantyús vitézeket.

Előfordult, hogy kíséretével maga a király látogatta meg a kolostort. Így volt ez 1638. január 17-én is, mikor a pozsonyi ferences kolostorban ebéden látták vendégül III. Ferdinánd királyt és kíséretét Lipót főherceget.²⁷⁷

Fülekhöz hasonlóan a zárda vendégszeretét nemcsak világi, hanem egyházi méltóságok is igénybe vették. Átutazásuk során a kolostorban gyakran szálltak meg püspökök és érsekek, sőt volt olyan főpap is, aki végrendeletében meghagyta, hogy a pozsonyi ferences templomban helyezték örök nyugalomra. Az első főpap Frangepán Ferenc egri püspök volt, akinek az volt az óhaja, hogy a ferencrendiek templombejárata elé temessék. A püspök végrendeletében 100 aranyat és két értékes miseruhát hagyott a barátokra. Fejérvári István, aki hosszú időn át királyi helytartó és egy rövid ideig esztergomi érsek is volt, szintén a pozsonyi ferences templomot választotta végső nyughelyéül. Ide temették a ferencesek igazi, bőkezű támogatóját Telegdy János kalocsai érseket is.²⁷⁸

Ahogy fentebb említettem Füleken az 1900-as évek elején nem volt megfelelő szálláshely, vagy fogadó, ezért a kolostorban az átutazóban lévő papokon kívül gyakran megszálltak, vagy étkeztek magas rangú tisztviselők, országgyűlési képviselők, katonák, főurak is. Ezekkel a vendégül látott magas rangú egyénekkal a házfőnök általában jó kapcsolatot alakított ki, akiknek későbbiekben számíthatott a támogatására, esetleg segítségére. A zárdafőnök feljegyzéseiben gyakran ír az átutazók feladatáról, úti céljáról és a fülekiekkel való kapcsolatokról is.

²⁷⁶ Karácsonyi 1924, 229-230.

²⁷⁷ Karácsonyi 1924, 235.

²⁷⁸ Karácsonyi 1924, 236.

Íme néhány tisztviselő és magasrangú személy neve, akik megfordultak a kolostorban. 1889. június 25-én Jakobovics József²⁷⁹ balassagyarmati törvényszéki bíró volt a kolostor vendége, akinek tiszteletére a kolostorban vacsorát adtak, amelyre hivatalos volt a füleki intelligencia és a városvezetés is. A törvényszéki bíró az éjszakát is a zárdában töltötte.²⁸⁰ A füleki városvezetés, azért a kolostorban találkozott a magasrangú vendéggel, mert a városháza épülete csak 1905-ben épült meg, és az akkori középületek nem voltak megfelelőek egy ilyen ünnepi találkozó megrendezésére.

1892. augusztus 30-án az esti vonattal kisfiával együtt Szegedről Fülekre érkezett a Szegedi Törvényszék elnöke Muskó Sándor²⁸¹. A házfőnök szerint: „ő a szegedi zárdánk anyala, akit természetesen szíves fogadtatásban, a vendéget megtisztelő ellátásban részesítettük. Másnap délután Csízbe utaztak tovább.”²⁸²

1894. augusztus 15-én a füleki búcsú napján a díszebéden a szép számban megjelent papságot: „megörvendeztette a zárdát látogató nagyságos gróf Weinkheim Ferenc²⁸³ családjával. Ő méltóságai igen jól érezték magukat mint a zárda vendégei, s csak este 6 órakor távoztak el 4-es fogatukon lakásukba a híres Gács várába.”²⁸⁴

Köztisztviselőkön kívül magas rangú katonák és csendőrök is gyakran voltak a kolostor vendégei, mint például 1891. április 26-án Radecky János császári és királyi őrnagy Budapestről, akit Záborszky György tekintetes úr kísért el.²⁸⁵ Marsó Verebélyi Lőrinc²⁸⁶ magyar királyi csendőrfőhadnagy 1893. június 10-én volt a kolostor vendége.²⁸⁷

²⁷⁹ Jakobovics (Dobonyosi) József, 1908. április 23-ától a királyi ítélőtábla bírása volt. (Reiszig Ede 1911: Nógrád vármegye nemes családjai. In Borovszky Samu (szerk): *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság, 614.)

²⁸⁰FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 197.

²⁸¹ Muskó Sándor (1844-1897), Kúriai bíró és törvényszéki elnök volt. Élete jelentős részét szülővárosában Szegeden töltötte. Kitűnő jogász hírében állt és országos elismertségnek örvendett. A Dégenfeld-Schomburg-féle peres ügyben és a hódmezővásárhelyi méregkeverők ügyében különösen kitűnt bírói tehetsége. Az 1860-as években a Szabados János szerkesztése alatt álló Szegedi Híradónak volt a munkatársa. Jogi lapokban és folyóiratokban számos szakcikke és írása jelent meg. (Szinyei József 1903: *Magyar írók élete és munkái*, 9. kötet, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedés., 214.)

²⁸²FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 220.

²⁸³Wenkheim Ferenc gróf 1855. december 14-én Bécsben született. A katonai pályát választotta, belépett a császári és királyi lovas testőrség századába, ahol főhadnagyi rangig vitte. 1881-ben kamarási méltóságot adományoztak neki. A census alapján a főrendiháznak is tagja volt. 1884–1887. évi országgyűlés (Halász Sándor, szerk.: *Országgyűlési almanach 1887. Főrendiház Budapest, 1887.* 171.)

²⁸⁴FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 232.

²⁸⁵FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 211.

²⁸⁶ A család Nyitra vármegyéből származott, leszármazottaik a 18. században Trencsénben, Heves és Külső-Szolnok vármegyében is éltek. A nemesi rangot 1665. január 19-én I. Lipót király adományozta a családnak. 1795-ben Marsó József, János és György verbói lakosok (Nyitra vármegye) nemesség igazoló pert indítottak. Miután hiteles dokumentumokkal bizonyították származásukat, kérelmüket elfogadták, sőt 1891-ben Marsó Lajosnak engedélyezték a »verebélyi« nemesi előnév használatát. A család nevét néhány esetben »sz« betűvel is írják. (Dr. Komáromy András 1899: In Nagy Iván (szerk): *családtörténeti értesítő* 1. 1899, Budapest, 111-112.)

²⁸⁷ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 224.

1896. december 17-én Csáky-Pallavicini²⁸⁸ Hyppolit²⁸⁹ örgróf személyében ismét egy rangos személyiség látogatta meg a kolostort, akit egy szerény ebéddel vendégeltek meg.

A zárdafőnök a *Historia Domus*ban leírtak alapján részletesen tájékoztat úgy a kolostorba látogatókról, mint a jelentősebb füleki eseményekről, történésekről, így például egy nagyobb tüzesetről: „17-én hétfőn midőn üres volt a város, az emberek kocsikon elvitték a katonaság poggyászait Balassagyarmatra- és érdekes módon esti 3 óra tájban gyulladt ki Coburg herceg erdészének lakása, amely alig 8 lépés távolságban van a zárdától- s oly rettentő tűz volt, aminőre Füleken nem emlékeznek öreg emberek se- Az érintett lakás teljesen leégett- disznók szintén elégtek. A padláson mintegy 10 kочи széna- az udvarban 10 öl fa lett a lángok martaléka. Nagy volt a veszedelem és az ijedtség nincs toll, amely képes volna leírni. A zárdai északi ablaka kétszer kigyulladt- Isten után a zárdát renováló ácsoknak, kőműveseknek tulajdonítható, hogy Szűz Máriának egyik legdíszesebb temploma még nem üszkös tanyája. A sütőház egy része kigyulladt el is égett.- Isten óvja, őrizze az emberiséget az tüztől! Szent Flórián könyörögj értünk.“²⁹⁰

Előfordult, hogy az átutazók hosszabb ideig vendégeskedtek a kolostorban. Ezek közé tartoztak azok a katonák és katonatisztek, akik az 1894 szeptemberi balassagyarmati hadgyakorlaton vettek részt. Kapás Arnold ezt írja a váratlan vendégekről:

„E hó elejétől a végéig a zárdai mintegy felfordult- ugyanis a Balassagyarmaton eltartandó nagyhadgyakorlaton óriási számban mentek időközönként a katonák. Több tiszt volt a zárdai vendége. A zárdafőnök tiltakozása dacára még 7 közlegényt- lovakkal együtt kvartélyoztak a zárdába – kikkel is igen sok kellemetlenség adta elő magát. A cselédség nem tudott eléggé vigyázó lenni és éjjel különösen a padláson lévő szalmát lopták a huszárok.“²⁹¹

A zárdafőnök a *Historia Domus*ban főleg az átvonuló katonák viselkedését kritizálja, de beszámol a füleki lakosok katonákkal szemben tanúsított viszonyáról is. Olykor bírálónan jegyzi meg a fülekiek gyarló viselkedését. Ebben az esetben a füleki nép nyereszkedését bírálja:

²⁸⁸ Csáky-Pallavicini, örgrófi család. Pallavicini Roger örgróf (1814—1874) örökbe fogadta nejének, gróf Vay Euláliának első házasságából született két fiát, gróf Csáky Zsigmondot (született 1842) és Hippolitot (született 1844), akik 1876-ban jogot nyertek a Pallavicini név és címer viselésére. (Brutus-Csát 1912: in *Révai Nagy Lexikona, 4. kötet*, Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 742 .)

²⁸⁹ Örgróf Csáky-Pallavicini Hippolyt Zsigmond (született 1844. június 27-én) császári és királyi kamarás, valamint százados a magyar királyi honvéd-lovasságnál. Neje klockoczi és trebinjei gróf Voikffy Flóra. Esküvőjük 1869. február 4-én volt Zágrábban. (Keresszegi-Adorjáni 1888: *Magyar nemzeti zsebkönyv 1.rész Főrangú családok*. Budapest, Magyar heraldikai és genealógiai társaság, 73.)

²⁹⁰ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 233.

²⁹¹ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1863-1913*, 233.

„A tüzérek jobban viselték magukat. A közös hadsereg- és honvéd gyalogság igen ki volt éhezve, s a füleki nép nyereszkedett a kenyéren- mit szomorúan említettek fel a szegény katonák...²⁹²

...Báró Fekete, Horthy²⁹³, Korolje huszár főtisztok- Bolla Kálmán²⁹⁴ dandárparancsnok pápai tábornok és több honvéd főtisztok a zárdánk kedves vendégei voltak.“²⁹⁵

A ferencesek nemcsak a városba látogató és hosszabb rövidebb ideig ott tartózkodó arisztokráciával tartották a kapcsolatot, hanem bizonyos esetekben a füleki szerzetesek más településekre, előkelő családokhoz mentek el gyóntatni, vagy lelkigyakorlatot tartani. Ilyen bizalmas kapcsolat volt például a Károlyi család szolgálata.

„1899. február 3-án Donáth atya Sajó-püspökibe ment gyóntatni a hívőket s ott 26-ig maradt onnan hazajött és tovább ment Rimaszombatba kisegíteni, de innen 28-án távirat útján a zárdafőnök magasabb parancsra hazahívatta. Miután ART Bognár Márktól jött a parancs, hogy Donáth rögtön menjen Parádra gróf Károlyi Gyuláné²⁹⁶ kegyelmes asszonysághoz s mindaddig ott maradjon, amíg a grófné, s gróf Károlyi Mihály s a húsvéti ünnepeket Parádon töltő uraság kívánja.“²⁹⁷

²⁹² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 233.

²⁹³ Horthy István (1851-1937) a későbbi kormányzó testvérbátyja, a család elsőszülött gyermeke, aki az 1919-es budapesti bevonulás egyik kulcsfigurája volt. Az első világháború során lovassági tábornokként szolgált, számos magas kitüntetést kapott. Miklóshoz hasonlóan ő is a Mária Terézia-Rend birtokosa volt. Az ellenforradalom idején Székesfehérvárott szolgált. Mindenben támogatta öccse törekvéseit, visszavonulásától haláláig Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatóságának képviselője volt. Kornitzer Béla 1940: *Apák és fiúk*. Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája, Budapest.

²⁹⁴ „Csáford-jobbaházi Bolla Kálmán (1840-1906) 1856-ban lépett be a 35-ik gyalogezredbe. 1858-ban hadnaggyá lépettették elő. Az 1859-es olaszországi hadjáratot végigküzdötte, ezért főhadnagyi rangot kapott. Az 1866-os hadjáratban az északi osztrák hadseregben harcolt. 1877—78-ban részt vett az orosz-török hadjáratban. Az orosz cár Szent György-renddel tüntette ki. Bosznia megszállásánál az I. gyaloghadosztály vezérkari főnöke volt. Itt szerzett érdemeiért a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki, s még ugyanebben az évben vezérkari őrnaggyá, 1881-ben pedig alezredessé léptették elő. 1884-től 1885-ig pedig a 83-ik gyalogezrednél, mint zászlóaljparancsnok működött. 1885-ben ezredessé, majd egy évvel később a 83-ik gyalogezred parancsnokává nevezték ki. 1891-ben vezérőrnagy lett, s e rendfokozatban mint a 80-ik, majd a 79-ik honvéd gyalog dandár parancsnoka volt. 1894-ben a kassai HL honvédkerület parancsnokává, 1895-ben altábornaggyá nevezték ki. 1900-ban nyugdíjazását kérte.“ Pesti Napló, 1906. július (57. évfolyam, 178-208. szám)1906-07-08 / 185. szám 10.

²⁹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 233.

²⁹⁶ Károlyi Gyuláné született Pálffy Mária Geraldine (1859-1928), gróf nagykárolyi Károlyi Gyula (1837-1890) második felesége, a „vörös gróf“ Károlyi Mihály (1875-1955) mostohaanyja.

²⁹⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 257.

3.5. A ferencesek részvétele a közigazgatásban és a választásokon

A dualizmus idején Magyarországon 1867 és 1918 között eleinte három, majd öt éves ciklusoknak megfelelően összesen 13 parlamenti választást tartottak. Csak egy alkalommal 1915-ben az első világháború miatt maradt el a választás, s így az 1910-ben megválasztott Országgyűlés megbízatását egészen 1918 őszéig meghosszabbították.²⁹⁸

Nógrád vármegye lakossága az 1890. évi népszámlálás adatai szerint 215.405 fő volt. Az 1892. évi választói névjegyzékben 13.087 fő szerepelt, vagyis 1892-ben Nógrád vármegyében a lakosság 6,1 %-a rendelkezett szavazati joggal, ami meghaladta az 5,7 %-os országos átlagot. A névjegyzékben feltüntetett választók közül földbirtok alapján 9946 fő rendelkezett választói jogosultsággal. A választókat a megye hat választókerületében írták össze, ez a füleki, a balassagyarmati, a losonci, a szécsényi, a sziráki és a nógrádi kerület volt. A losonci választókerület után a füleki volt a második legnagyobb. A vármegyében itt volt a második legtöbb szavazati joggal rendelkező egyén.²⁹⁹

A választói jogosultság különféle jogokból adódott, így lehetett régi jog, házbirtok, földbirtok, valamint jövedelem és értelmiségi cenzus alapján választási jogot kapni. A következő táblázat adatait összehasonlítva látható, hogy földbirtok alapján Nógrád vármegye füleki választókerületében volt a legtöbb szavazati joggal rendelkező ember.

²⁹⁸ Sente Zoltán 2010: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban*, doktori értekezés, Budapest, 217.

²⁹⁹ Toronyi Judit 2008: *Földbirtok és választójog a dualizmuskori Nógrád vármegyében*. In. *Szívvvel és tettel, Tanulmányok A. Varga László tiszteletére*, Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár, 149.

6. táblázat: Nógrád vármegye választóinak jogosultság szerinti megoszlása 1892-ben.

Kerület	Régi jog (fő)	Földbirtok (fő)	Házbirtok (fő)	Jövedelem (fő)	Értelmiség (fő)	Összesen (fő)
Füleki	105	1995	15	374	160	2649
Balassagyarmati	63	1309	55	397	140	1964
Losonci	13	1960	87	549	156	2765
Szécsényi	89	1085	3	145	134	1456
Sziráki	77	1898	-	116	106	2197
Nógrádi	105	1699	27	134	91	2056
Összesen	452	9946	187	1715	787	13087

Forrás: Toronyi 2008, 149.

A századfordulón és a XX. század elején a füleki választásokon és a közigazgatásban minden alkalommal fontos szerepet kapott a kolostor. A választási központ és a választási bizottság szálláshelye általában a ferences kolostorban volt. Füle város 1905-ig nem rendelkezett olyan megfelelő városházával, ami helyet adhatott volna a választási központnak.

A háztörténetekben leírtak viszonylag pontos képet adnak a választások menetéről, a jelöltekéről és a választásokat megelőző kampányról. A *Historia Domus* alapján 1892-ben a ferencesek inkább a Szabadelvű Párt hívei voltak. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a monarchia egy erősen központosított államszervezet volt, az uralkodói hatalomnak hagyományos támasza volt a katonaság, a bürokratikus és az egyházi hierarchia. A ferences rendház ezt a vonalat követte. Támogatta a katolikus egyház irányvonalát, egyben a dualista pártok hatalomra jutását.³⁰⁰

³⁰⁰ A magyarországi katolikus egyház szoros kapcsolatban állt a Habsburg uralkodóházzal. A római katolikus vallás a Habsburg birodalomban mindig és mindenütt államvallás volt. Az egyház monarchikus, konzervatív jellege különösen kedvező eszmei alapként bizonyult a tizenkilencedik század első felében. László T. László 2005: *Egyház és állam Magyarországon 1919-1945*, Budapest, Szent István Társulat, 29.

Érdekes módon a *Historia Domus* az 1896-os és az 1901-es választásról annak ellenére sem számol be, hogy a Szabadelvű Párt jelöltjét Bertchold Arthur grófot választották meg képviselőnek.

Ezekről a választásokról valószínűleg azért nincs feljegyzés, mert 1890 után az Egyház és a monarchia politikai vezetése között jelentősen megromlott a kapcsolat. Az 1890-es években a dualizmus idején lezajlott gazdasági, politikai és társadalmi modernizáció az állami élet és a magánszféra egyre több területén éreztette a hatását. Az 1890 után következő öt évet a katolikus történetírás „magyar Kulturkampfként” is emlegeti. Erre az időszakra úgy tekintettek, s azóta is úgy tekintenek rá, mint a magyar liberalizmus fénykorára. Ebben az időszakban számos olyan törvényt fogadtak el, ami a Katolikus Egyházat negatívan érintette. Az egyházpolitikai törvényeket 1894–1895-ben fogadták el. A törvények jóváhagyása és bevezetése botrányoktól egyáltalán nem volt mentes, és az uralkodó közvetlen beavatkozása is inkább rontott a helyzeten. Összesen öt jogszabályt fogadtak el, így a polgári házasságjogról, az állami anyakönyvezésről, a (vegyes házasságból született) gyermekek vallásáról, a vallás szabad gyakorlásáról és az izraelita felekezet „bevett vallásá” nyilvánításáról.³⁰¹

A háztörténetben legközelebb az 1905, 1906 és 1910-es választásokról találhatók feljegyzések. Kapás Arnold mindhárom esetben már inkább független álláspontot képviselt.

A *Historia Domus*ban jól nyomon követhető az eddig még fel nem dolgozott egymást követő választások menete. A választásokat általában egy közgyűlés, vagy jelölő gyűlés előzte meg. Füleken 1892. január 12-én gróf Bertchold Arthur³⁰² elnöklése mellett az országgyűlési választással kapcsolatban pártértekezletet tartottak. A gyűlésen résztvevők a gróf Czebrían László³⁰³ által támogatott Szakál Ferencet javosalták képviselőnek. Szakál Ferenc jelölését a többség elutasította és saját jelöltet állított. Kapás Arnold zárdafőnök az eseménnyel kapcsolatban a következőt írta: „a nép ezen ajánlatot zúgással fogadta és a nép nevében

³⁰¹ László T. 2005, 25-34.

³⁰² Berchtold (Ungarschitz gróf). A család Tirolból származik. Nemesi rangját 1564. április 5-én erősítették meg. Bertchold Jakab 1610. január 5-én birodalmi nemességet, 1633. május 4-én birodalmi bárói rangot kapott. Ferenc, Benedek, Mátyás, Ernő és Jakab Fülöp 1673. július 29-én birodalmi grófi rang tulajdonosai lettek. A grófi ágból Antal fiait: Antal Józsefet és Ferencet, az 1751. évi XL. Törvénycikkely értelmében honfíúsították. A magyarországi ágat a honfíúsított Antal vitte tovább. Antal unokája (született 1819) a füleki uradalom egy részét birtokolta. Berchtold Arthur (született 1843.) 1896-tól 1901-ig a füleki kerület országgyűlési képviselője volt. (Borovszky 1911, 591.)

³⁰³ Czebrían László 1823. október 11-én született Füleken. Édesapja Czebrían Antal gróf, császári és királyi kamarás, vezérőrnagy az osztrák császári hadseregben. A Czebrían-Figuerollas-családból származó Antalt és gyermekeit az 1827. XLII. Tc. alapján „honfíúsították”. Czebrían László elvégezte a katonai akadémiát, azonban a kapitányi rendfokozatot elérve leszerelt. Kis-Szalatnyán telepedett le. A vármegyei közéletbe is bekapcsolódott. 1861-ben tagja lett az Országgyűlés Főrendi Házának, 1865-ben a losonci választókerületben országgyűlési képviselőnek választották. Sebestyén Sándor: *Képviselőházi vita 1866-ból: Sebestény László és képviselőtársainak véleménye a losonci választások tisztaságáról*. In Palócföld 2006, 52. évfolyam, 4. szám, 85-91.

Okolcsányi Pálfalváról lévő földbirtokos Benyiczky Árpádot³⁰⁴ lázi földbirtokost éllette és támogatta mire a népgyűlés szétoszlott.³⁰⁵

Választások idején főleg a választási bizottság tagjai és tisztviselők töltötték meg a kolostort, de a környékbeli szavazati joggal rendelkező papság is itt gyülekezett.³⁰⁶ A zárda plébános vendégei voltak többek közt: Lechniczky Pál, Findura István és Varga Péter Rappról. Marsó Géza szintén a zárda vendége volt, aki személyével, rangjával próbálta támogatni az egyház által preferált képviselőjelöltet.³⁰⁷

A január 28-án tartott képviselőválasztáson két jelölt indult. Az egyik Baranyai István pártonkívüli volt, aki írásbeli nyilatkozatot tett, hogy római katolikus vallású és megválasztása esetén a római katolikus egyház érdekeit fogja képviselni. A másik aspiráns a Függetlenségi Párt jelöltje Benyiczky Árpád volt. Baranyai István több mint valószínű, hogy a Szabadelvű Párt jelöltjeként indult volna, de a pártnak Füleken olyan nagy volt az elutasíthatósága, hogy inkább független jelöltként indították. Kapás Arnold is Baranyai István támogatói közé tartozott, vélhetően egyházvédelmi nyilatkozata miatt vette pártfogásába. A választások lefolyásáról a következő feljegyzések születtek³⁰⁸:

„A választás rendkívüli izgalomban folyt le. mínusz 20 fok hidegben kezdődött, és egész nap fagyasztó hideg volt, de azért a nép kitartott. Mindenfelé szólt a zene a pálinka folyt a regates szavai szerint ez nap 2000 azaz két ezer liter pálinka – mint bizonyító argumentum-

³⁰⁴ Benyiczky Árpád, Nógrád megye, Fülek kerület képviselője volt. 1849. január 24-én született Budapesten. 1871-ben jogi diplomát szerzett. Tanulmányai után a Fülekhez közeli Terbelédre költözött. Átvette apja birtokainak kezelését. Nógrád megye bizottságának tagjaként 1871 őszén a megye tiszteletbeli aljegyzője, később tiszteletbeli főjegyzője lett. 1884-ben a közigazgatási bizottság tagjává választották. A Függetlenségi Párt híveként a balassagyarmati kerület 1887-ben választotta képviselővé. A Nógrád megyei gazdasági egyesület választmányi tagja, a felső Nógrád megyei közművelődési egyesület alelnöke volt. Az 1892-es általános választások alkalmával a füleki kerület választotta meg képviselőnek. Sturm Albert (szerk.): Országgyűlési almanach 1892-1897. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól 192.

³⁰⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216.

³⁰⁶ Magyarországon 1867-ben érvényben volt a választójogról szóló 1848. évi V. tc. szabály, amelynek alapján tartották az országgyűlési képviselőválasztást a dualizmus idején. A 48-as törvény a 20. életévüket betöltötteknek vagyoni, jövedelmi és műveltségi cenzus alapján biztosította a szavazati jogot. A választhatóságot a törvény a 24-dik életévüket betöltött férfiak számára biztosította. Emellett úgynevezett régi jogon meghagyta azoknak a választójogát, akik azt előjogaik alapján korábban már megszerezték (az ilyen választójog nem volt örökölhető). (Szente 2010, 223.)

³⁰⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216.

³⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216-217.

fogyott el.³⁰⁹ A szavazás eredménye fél 12-kor éjjel lett kihirdetve. Beadva volt 2041³¹⁰ szavazat ebből Baranyira 851 és Benyiczikire 1190, s így az utóbbi 339 szavazattal megválasztott Fülek járási képviselőnek. Füleken 72 szavazat Baranyira 9 : névleg Gróf Bertchold Arthur, Ötvös Balázs, Fábry György, Kapás Arnold, Langa Alajos, Lakatos János, Lóska Károly, Masa Viktor, Szűcsi Antal; Benyiczikire 17: Barna István, Kavecz Ede, Kecskeméti Ferenc, Kovács József, Lázár Henrik, Molnár János cipész, Pap Gyula, Kunsági Gyula, Reiner Zsigmond, Szabó István házhelyi, Szőke János, id. Szőke Antal, Sztronga János, ifj. Tóth János, Tóth Péter, Volnai János és Zicherman Károly.³¹¹

Kapás Arnold a zárdába érkező urakat élelmezte, mindennel ellátta remélve, hogy az általa pártfogolt képviselő megválasztása esetén, legalább csekély mértékben segíti majd a zárda működését. Csalódottan tapasztalta hálátlanságukat: „de fájdalom ezen fáradságért és kiadásokért még köszönet sem szavaztatott.”³¹²

A választás alatt a kolostor papi és polgári vendégei voltak többek között: Markovics Márton sálgótarjáni apát-plébános és káplánjai, Ruber tanító úr, Fodor rappi káplán, Szilbert kazári káplán, Lechniczki Pál plébános Polgárdiből, Marsó Géza sávolyi plébános és Varga János kántortanító.³¹³

A zárdafőnök bejegyzésében kitér a füleki emberek választás ideje alatt tanúsított viselkedésére is. Bírálja őket oda nem illő megnyilvánulásaik miatt és a választási csalásokat is felrója nekik: „Annyira aljasan viselte magát Füleken a nép, hogy szégyellem leírni. Marsó Gézát a szánkáról le akarták fordítani és sem ő, sem Fodor káplán aznap nem mertek hazamenni a fenyegetések miatt, csak másnap tértek haza.- Választásra nézve az utókornak még annyit jegyzek ide Larsán Lőrincz szemti lakos választó bepálinkázván a temető alján megfagyott és

³⁰⁹ „Különösen Tisza Kálmán másfél évtizedes miniszterelnökségét szokták úgy jellemezni, mint amelynek idején meghonosodott a választási visszaélések kiterjedt gyakorlata. A választási csalások módszerei a következők voltak: a választási névjegyzékek meghamisítása, az ellenzéki szavazók korlátozása a választáson, a választók etetése-itatása, a szavazók szervezett szállítása és lefizetése „fuvardíj” vagy „napidíj” címen. A „választási mechanizmus a hatalmi beavatkozást és a megvesztegetést a politikai rendszer szerves alkotórészévé tette”, mely Tisza bukása után sem változott, sőt a legerőszakosabb választásokra később, Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt került sor 1896-ban. Általános vélemény szerint ez utóbbi választás volt a legkevésbé tiszta, mert a kormány a hatósági nyomás minden eszközét bevetette.)” (Szente 2010, 226-227.)

³¹⁰ Ahogy már említésre került 1892-ben a füleki szavazókerületben 2649 szavazásra jogosult személy volt. Ebből 2041 személy vett részt a szavazáson, vagyis az arra jogosultak 77 százaléka.

³¹¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216-217.

³¹² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216-217.

³¹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 216-218.

midőn már a varjak belőle jól laktak, midőn már a kutyák is lakmározta belőle 6. napra találták fel és a kolera féle házból temettetett el.“³¹⁴

A nyilvántartás szerint 1890-ben Füleknak 1904 lakosa volt, ebből 1820 volt magyar és 52 szlovák. A lakosság vallási felekezeti szerinti megoszlása a következő volt: 1589 római katolikus, 175 izrelita, 87 evangélikus, 47 református, 5 görögkatolikus, 1 pravoszláv.³¹⁵ Ha figyelembe vesszük a lakosság számát és pontosak a Historia Domus adatai, akkor a felnőtt férfi lakosságból csak 72-en adták le szavazatukat, ami Füle lakosságának alig 4 százaléka volt.

Az 1892-ben történt incidens közvetlenül nem kapcsolódik a választáshoz, de a zárdafőnök ebben az esetben is a füleki lakosok magatartását bírálja. Egy napjainkban inkább már megmosolyogtató lopási kísérletről, rongálásról van szó, melynek bírálata a lopás tényét és mértékét illetően talán kicsit túlzó. Tény, hogy a helybeliek viselkedése meglepte a polgári nagyvárosból Szegedről érkezett zárdafőnököt.:

„1892. augusztus 4-én Őrangyalok napján- böjt után- a fülekiek – akár a francia forradalomkor a franciák- megfélemezve az Istenről, vallásról, mindenről ami szép és jó – mint ördögök rombolták szét a csevicze kútra alkalmazott 500 forintos szivattyút.“³¹⁶

A –cigánybanda rák- a füleki tolvajbanda pedig járta a kállay kettőst, s midőn elvégezték a romboló munkát Kovács József bíró kövessírjára rakták a szivattyút és majd később ordítás között – mint mikor Jézust vitték a Kálváriára – tolták a falu udvarára, hol letették a szabad ég alá. Erős a reményem, hogy ezeknek a banditáknak soha semmi büntetésük nem lesz. Soha az életemben ázsiai állapotot oly mértékben nem tapasztaltam mint Füleken.“³¹⁷

Kapás Arnold, ahogy már előzőleg említésre került, az 1896-os és az 1901-es választásról a háztörténetbe nem jegyezte be semmit, viszont az 1905-1906-os és 1910-es országgyűlési választásról már ismét közöl adatokat. Ennek a két választásnak úgy helyi, mint országos szinten nagyobb volt a tétje.

Az 1905-ös országgyűlési választás jelentősége, hogy az ellenzék többséghez jutott a parlamentben. Az 1906-os választásnak nagy volt a tétje, mert kérdéses volt, hogy a koalíció képes lesz-e ismételten többségi támogatást szerezni, s újból megkísérelni a kormányalakítást.

³¹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 217.

³¹⁵ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd Füle lakossága 1890-ben. Letöltés dátuma 2019. március 29.

³¹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 220.

³¹⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 220.

Az 1910-ben tartott választás történelmi szempontból volt jelentős, mert megint az 1867-es politikai elit képviselői alakítottak egypárti kormányzást.

Az 1905-ös választással kapcsolatban a házfőnök a következőket jegyezte meg: „1905. január 26-án országgyűlési képviselő választások bizony kemény világ köszöntött be. Választás székhelye – bizony-bizony sok kellemetlen órát kellett kiállani, hogy a szabadelvű, mint az ellenzék részéről naponta – sokszor egyszerre több előkelő úr vette igénybe a zárda vendégszeretét. A füleki kerülethez tartozó papság természetesen szinte fészket rakott. Csilánky Ödön választási elnök, Kunt Jenő elnök, Szakál Ferenc főszolgabíró, éjjeli szálláson voltak, de miután a választási téren sok zavargás volt, kénytelenek voltak többször kimenni a zavargás színhelyére- s ezáltal kellemetlenséget okoztak. Ifj. Chorin Ferenc³¹⁸ szabadelvű éjjeli 12 órakor Jankovics Marcell³¹⁹ függetlenségi 316 szavazattal megválasztott. A rendre 450 lengyel katona vigyázott a római katolikus iskolában tanyáztak, amelyeket nagyon bepiskoltak- Soha többé nem kell katona.³²⁰” Kapás rövid bejegyzéséből kiérezhető a választást kísérő feszült hangulat.

Az 1905-ös és az 1906-os választáson hosszú idő után nyert az ellenzék, ami végül kormányválsághoz vezetett. Ezek a választások és az ezeket követő fejlemények bebizonyították, hogy a többségi kormányzás elve csak addig működhetett, amíg ellentétbe nem került a monarchia fenntartásának érdekében. Amikor egyetlen egy esetben a választáson többséget szerzett az ellenzék, világossá vált, hogy kormányzás szempontjából a többségi elv nem abszolút érvényű, azaz önmagában nem elegendő kormányalakításhoz, vagyis a koalíció kormányra jutásához nem volt elég az 1905-ös januári választáson szerzett abszolút többség. Az uralkodó parlamenti támogatással egyáltalán nem rendelkező kormányt nevezett ki.

³¹⁸ Ifj. Chorin Ferenc (1879-1964) Budapesten született zsidó, nagypolgári családban. Kereskedelmi főtanácsos, a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. elnök-vezérigazgatója volt. Apja a Salgótarjáni Kőszénbánya rt., a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű rt. elnöke s a főrendiház tagja volt. Középiskoláit Budapesten, az egyetemet pedig Berlinben és Budapesten végezte el. 1901-ben avatták doktorná sub auspiciis regis. 1904-ben ügyvédi pályára lépett, s mint ügyvéd főként ipari kérdésekkel foglalkozott. 1906-ban beválasztották a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. Igazgatóságába. 1927–1931-ig országgyűlési képviselő volt. (Freissberger Gyula, szerk.: Országgyűlési Almanach 1927–1931, 2. kötet Felsőház, Bp. 1927. A felsőház tagjainak életrajzi adatai A szervezetek és intézmények által választott felsőházi tagok, 133.)

³¹⁹ Jankovics Marcell (1874 - 1949) Jogi tanulmányai után ügyvéd lett. Hosszú évtizedeken keresztül Pozsonyban élt és dolgozott. A város társadalmi és szellemi életének népszerű alakja volt. 1892—1893-ban Kossuth Lajos mellett Torinóban élt, akihez rokoni kapcsolat is fűzte. Később a negyvennyolcas függetlenségi hagyományokat követte, 1905-ben a füleki kerületben függetlenségi párti programmal választották képviselőnek. Két cikluson keresztül ült az Országház padjaiban. Miként egész nemzedékét, őt is váratlanul érte a trianoni döntés. Nehezen viselte, hogy kedves városa, az akkor még német és magyar nyelvű Pozsony idegen fennhatóság alá került. 1925-1938 között a pozsonyi Toldi Kör, a Szlovenszkói Magyar Közművelődési Egyesület és a Szlovenszkói Magyar Kultúratanács elnöke volt. 1938-ban az első bécsi döntés után Budapesten telepedett le. 1940-től a Petőfi Társaság rendes tagja volt. (Pomogáts Béla: *Jankovics Marcell emléktáblája előtt*. Irodalmi Szemle, 2000/7-8 130-135.)

³²⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 303.

Elnapolta a képviselőház ülését, erőszakkal feloszlatta az Országgyűlést, s inkább új választást írt ki, minthogy kinevezzen egy olyan kormányt, amelynek politikai programjával nem értett egyet.³²¹ Az 1905-ös választás utáni sikertelen kormányalakítást követően 1906-ban a választók újra az urnák elé járultak. A közhangulat ismét feszült volt:

„1906. április 22-én a 10 órás gyorsvonattal jött dr. Jankovics Marcell volt országgyűlési képviselő- kit lovas bandériummal vártak, a férfikar is lovon volt. Az óriási tömeg újra őt kiáltotta ki képviselőnek. A választás április 30-án hétfőn lesz megtartva...³²²

...április 30-án országos képviselő választás. Délelőtti ½ 9 óráig a képviselőjelölt roppant remegett, hír szerint ellenfele lesz, de a jóslat nem vált be, s őt dr. Jankovics Marcellt egyhangúlag a füleki kerület országos képviselőjévé kiáltották ki. Mire a képviselő nagybeszédet mondott s sokat ígért. Majd meglátjuk!?! A rendet 2 század losonczy baka tartotta fent. Kik egy nappal előtte érkeztek Fülekre, de hála Istennek nem volt semmi baj, hogy szükség lett volna rájuk. A tisztikar, Szende őrnagy, Kubányi István kapitány a házfőnöknél tisztelegtek ki őket barátsággal fogadta. Délben a választási elnök Horváth Bertalan, Antal Ferenc járási főszolgabíró, Pap János salgótarjáni főjegyző, Florek Endre járásbíró éjjeli szállásra ebédre a zárdánkban voltak. Mint ilyenkor szokás a zárda se kerülhette el a népvándorlást- mondhatni egy részben csapást- mert igen, mert igen sokan megfordultak tiszteletüket teendő.”³²³

Az ország történetében koalíciós kormányban először résztvevő pártokat szétszórta az 1905-1910-es kormányalakítási és kormányzási kudarc, csak a Néppárt működött továbbra is változatlan formában. Az új kormánypárt 1910-től a Tisza István által alapított Nemzeti Munkapárt volt, amely a dualizmus megszűnéséig politikai elődpártjához a Szabadelvű Párthoz hasonló szerepet játszott.³²⁴

Az 1900-as évek elején már Salgótarján volt a Füleki járás székhelye. A Füleki járáshoz három nagyközség (Füle, Mátraszőlős, Salgótarján), 42 község, 39 kisközség és 9 körjegyzőség tartozott. A Füleki járás területe 46 342 hektár, a lakóházak száma 6724, a lakosság száma pedig 51.920 volt. A népességből 44.507 volt magyar, 1688 német, 4903 szlovák, 11 orosz, 17 horvát, 8 szerb, 771 egyéb. Vallási felekezet szerint: 46.050 római katolikus, 101 görög katolikus, 453 református, 3515 evangélikus, 23 ortodox, 4 unitárius és 1773 izraelita.³²⁵

³²¹ Szente 2010, 182.

³²² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 310.

³²³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 311.

³²⁴ Szente 2010, 247.

³²⁵ Reszig 1911 b, 11.

A Nemzeti Munkapárt számára az 1910-es választásnak komoly tétje volt. A párt célul tűzte ki a koalíciós kormány leváltását, a kormánypárti többség megszerzését. A mindenáron hatalomra kerülés vágya erőszakos és semmilyen eszköztől vissza nem riadó választási kampányt hozott az ország és Nógrád vármegye életébe.

Fülek lakóinak száma 1910 elején 2665 fő volt. Ebből 2576 magyar, 42 szlovák, 39 német és 8 egyéb anyanyelvű volt. Vallási megoszlás szerint: 2186 volt római katolikus, 214 izraelita, 162 evangélikus, 76 református, 21 görög katolikus, 6 pravoszláv.³²⁶

A Losonci Újság az 1910-es választás végén röviden így összegezte a Nógrádban történeteket:

„Dühöngött az erőszak, nyílt piacon dorbézolt a prostituálás, kis egzisztenciák réme a hivatalos presszió akcióba lépett, paspartut nyert a lélekkufárkodás, az új nemesítések szegény-milliói szertegurultak az országban - Nógrádba több százezer korona jutott -, a politikai meggyőződést csendőrszuronnal diktálták a választókra, a sárga istenség satirikusan csengő kacajával érveltek és az alkoholméreggel lelkesítették a fanatizálásra hajló csordát.”³²⁷

A házfőnök az 1910-es füleki választáson induló Nemzeti Munkapárttal kapcsolatban semleges, de inkább elutasító hangnemben ír. A munkapárt helyi képviselői a házfőnököt többször felkeresték, hogy beszervezzék a pártba, de ő a felkérést mindig diplomatikusan elutasította:

„1910.04.07-én Füleken a Vigadóban tartotta jelölő közgyűlését a Nemzeti Munkapárt, melyen Szilárdy Ödön³²⁸ udvari tanácsos elnökölt és megnyitotta a gyűlést. Chorin Ferenc ajánlatára dr. Mocsáry Sándor³²⁹ lapujtói földbirtokost jelölték, aki mindjárt el is mondta

³²⁶ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk Fülek népesség számának változása. Letöltés dátuma 2019. március 25.

³²⁷ Losonci Újság V. évfolyam 23. szám 1910. június 3.

³²⁸ Szilárdy Ödön (1832-1912). Tehetős birtokos család sarja. Iskoláit: Lőcsén, Körmöcbányán és Kassán végezte. Jogi tanulmányait Egerben abszolválta. 1849-ben részt vett a szabadságharcban, amiért büntetésül besorozták az osztrák hadseregbe. 1851-től gömöri birtokán gazdálkodott. Feleségül vette Jankovich Antal örökösét. Felesége révén kapcsolódott be a szénbányászatba. A Salgótarjáni Vasfinomító Társulat részvényese is volt, ezenkívül vasút építési tervekkel is foglalkozott. Salgótarján legjelentősebb vezető személyisége volt. A Salgótarjáni Takarékpénztár és a Salgótarjáni Villamossági Rt. Elnöke. Tagja volt a képviselő testületnek is. Birtokán intenzív közéleti élet folyt. Lásd Szilárdy Ödön https://www.kozterkep.hu/~13013/szilardy_odon_salgotarjan_bobaly_attila_2001.html , letöltés dátuma 2018. augusztus 20.

³²⁹ Dr. bocsári Mocsáry Sándor (1869-). Középiskoláit Losoncon, Léván és Besztercebányán végezte. 1886-ban Budapesten jogot tanult, 1890-ben politikai doktorátust szerzett. 1888-ban Drezdában elvégezte a kereskedelmi akadémiát. 1889-ben Nógrád megye, nógrádi járásában szolgabírónak, majd később főszolgabírónak, illetve főjegyzőnek nevezték ki. Nógrád megye törvényhatósági bizottságának 1889-től választott tagja volt. 1899-ben a vármegyei közigazgatási bizottság tagjai közé is beválasztották. A Beksics-féle eszméket igyekezett propagálni. Kössler Lipót 1295 szavazata ellenében a füleki kerület 1490 szavazattal képviselőnek választotta. (Vásárhelyi Ferenc, szerk. 1910: *Országgyűlési almanach, 1906–1910. évi országgyűlés*. Budapest, Magyar Országgyűlés, 237.)

programbeszédét és a jelölést elvállalta. A főispán, alispán, főszolgabírák s több előkelő úr felkereste a zárdafőnököt a zárdában, de nem találván senkit sajnálkozva távoztak. A zárdafőnök s a vicarius Sőregre távoztak az espereshez tudva, hogy ily mozgalmas napok kiindulása léssen. A zárda-központ- lévén Füleken így is sok áldozatot hoz a közügynek.³³⁰ A zárdafőnök az 1910-es választástól és a Nemzeti Munkapárttól elhatárolódott, amit bizonyít a következő bejegyzése is:

„1910. május 13. a zárda vendége volt Kansch Ferenc, aki Mocsáry Sándor munkaspárti jelöltnek a főkortesé lévén a nagymozgalomba akarta bevinni a zárdafőnököt, aki azonban ilyenre kapható nem volt...³³¹

...1910. június 1-én két követjelölt küzdött a képviselőség elnyeréséért. dr. Mocsáry Sándor-lapujtói földbirtokos munkaspárti és dr. Keszler Lipót zsidó függetlenségi losonci ügyvéd. Aljas korteskedés folyt mindkét fél részről és terrorizmus annyira, hogy a tisztességes úri ember- ha álláspontját vajjon melyik párthoz tartozik nem is tudta a csőcselék. Mindkét részről volt csalás. Végül Mocsáry Sándor nyert 1490 szavazattal³³² Keszlernek 195-tel kevesebb volt.³³³ Mint általában úgy most is a zárda volt a választási központ, ahová letelepedett a választást vezető bizottság. Ebéden- éjjeli szálláson voltak: Fáy Alfréd elnök, Szakál István elnök, Szakál Ferenc főszolgabíró, Szécsy Ernő -főszolgabíró, Tabajkovic Emil földbirtokos, Pack Jenő, Ágh, Laskovics, Egy őrnagy, Nagy Kálmán plébános, Fodor József.³³⁴

Kifejezetten az 1910-es választásra szerveződött Nemzeti Munkapárt közel kétharmados többséget ért el, s ezzel megszerezte a mandátumok 61,98%-át, azaz 256 helyhez jutott a parlamentben. A választás után a Nemzeti Munkapárt 1918-ig irányította az országot. Az első világháború következtében 1910-1918 között nem tartottak választást.

³³⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 357.

³³¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 358.

³³² A választás eredményét Kössler Lipót később bíróságon megtámadta, amiről a következőképpen tudósít a Pesti Hírlap: „A füleki petíció: „A Nógrád megyei füleki kerületben az általános képviselőválasztások alkalmával dr. Mocsáry Sándor földbirtokos munkaspárti és dr. Keszler Lipót losonci ügyvéd függetlenségi párti jelöltek küzdöttek a mandátumért. A heves küzdelem eredménye az volt, hogy Mocsáryt 195 szavazattal.. megválasztották, A kisebbségben maradt párt petíciót nyújtott be a Curiához a választás ellen és nagyrészt abszolút érvénytelenségi okok alapján, kérte a választás megsemmisítését és Keszler Lipótnak megválasztott képviselővé való kijelentését, esetleg egyszerűen Mocsáry mandátumának érvénytelenítését. A petíció szerint maga a megválasztott képviselő etetett, itatott és vesztegetett és 1490 választója közül ezernél többet megvesztegettek. Kortesei mintegy 30,000 koronát, osztogattak szét, a választók között, akik egyenkint tizenhat-huszonöt koronát, kaptak. Minden községben nagy etetések és itatások történtek a bírónak és a község korcsmajában és a közhivatalnokok is hivatalos hatalmukkal visszaélve, presszionálták, a választókat. Kedden tárgyalta ezt a petíciót Sebestyén Mihály elnöklésével a kir. Curia I. választási tanácsa. A tárgyalást szerdán folytatják.“ Pesti Hírlap, 1911. április (33. évfolyam, 77-102. szám)1911-04-05 / 80. szám 20.

³³³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 359.

³³⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 362.

3.6. A ferencesek szerepe az oktatásügyben

A füleki ferences barátok a közösségi életben betöltött szerepük mellett az oktatásból is kivették részüket.

Első hiteles adatok egy ötven tanulót befogadó római katolikus iskoláról 1647-ből származnak. Az iskola épülete 1682-ben Fülek ostromakor leégett. A Koháryak a XVII. és a XVIII. században a ferencesek mellett az újonnan alapított katolikus iskola működését is bőkezűen támogatták. Az új iskola 1755-ben a római katolikus templom mellett épült fel. Az iskolában folyó oktatásba a ferences szerzetesek is besegítettek.³³⁵

A ferencesek patronálásával a 19. század elején Füleken 93 tanulóval egy egytanerős iskola működött. Az irányítást és az oktatást a kolostor szerzetese végezte. A schematizmus szerint Füleken 1851-ben a helyi iskolát P. Kerchovics Miklós vezette.³³⁶

Az iskola épülete a század közepére már meglehetősen lepusztult állapotban volt, ezért 1859-ben két tanteremmel kibővítették. A kántori teendőket is ellátó tanító részére az egyik osztályból szolgálati lakást alakítottak ki. A másik tanteremben létesült osztály vezetésével és az oktatással egy ferencendi szerzetest P. Ivanics Justinust³³⁷ bízták meg.³³⁸ Az új iskolát 269 diák látogatta.³³⁹ Rupp Jakab 1872-ben Fülekről a következőt jegyezte fel: „A ferencesek a füleki és a losonci népiskolában tanítanak. Füleken az egyik ferencesnek osztálya is van. A guardiánon és a vicariuson kívül még hat tagja van a kolostornak.”³⁴⁰ A füleki iskolába jóró 194 diákot P. Szencsák József tanította.³⁴¹

Az 1880-as évek vége felé a tanulók létszáma tartósan 240 fő körül mozgott, ezért szükségessé vált, hogy az iskolát egy harmadik osztállyal kibővítsék. 1896-ban a füleki kolostorban már csak 3 páter tartózkodott. Az egyik P. Smóling Péter vicarius volt, aki a helyi iskolai oktatást is irányította.³⁴²

³³⁵ Drenko 1996, 253.

³³⁶ Schematismus SS. Salvatoris 1851, 32.

³³⁷ Schematismus SS. Salvatoris 1860, 39.

³³⁸ Drenko 1996, 253-254.

³³⁹ Schematismus SS. Salvatoris 1872, 39.

³⁴⁰ Drenko 1994, 20-21.

³⁴¹ Schematismus SS. Salvatoris 1860, 32.

³⁴² Schematismus SS. Salvatoris 1897, 31.

P. Péter vezetésével a szerzetesek tevékenyen részt vettek Magyarország fennállásának ezredik évfordulója alkalmából tartott ünnepség megszervezésében. A millennium emlékére a füleki iskola diákjai a templomtéren három tölgyfát ültettek el. A templomtérré vonuló gyerekek előtt két tanuló nemzeti színű lobogót vitt, a többiek pedig a Himnusz -Isten áld meg a magyart- énekelték. A házfőnök, aki egyben az iskola igazgatója is volt, a fiataloknak tartott beszédében elmagyarázta az ünnep jelentőségét. A növendékek segítségével elültetett három tölgyfa nemzeti színű szalaggal volt feldíszítve.³⁴³

„Az első kapavágást a zárdafőnök; a másikat „ókorász” Smóling Péter tanító, a harmadikat Benkó János kántortanító és a negyediket Csapkovics János tanító tette. Ezekután a növendékek munkája vette kezdetét, amely egy köpü méhhez hasonlított, s valóban szép látványt nyújtott.“³⁴⁴

A faültetés körülbelül két óra hosszáig tartott.³⁴⁵ A három fát a teljes Szent Háromság nevében ültették el. A zárdafőnök mindegyik fánál beszédet tartott, s mindhárom fának nevet adott. Az elsőt a szent Anna szobor mellé ültették, s az Árpád nevet kapta: „miután ő volt a kedves hazánk megalapítója.“ A fiatalság örömmel hallgatta Árpád nagy tetteiről szóló beszédet. A beszéd végén Kapás Arnold házfőnök felhívta a fiatalság figyelmét, hogy: „ugyan mindenkor- de különösen ez évben- kegyelettel és hálás szeretettel gondoljon Árpádra.“ A második fát szent István királyról nevezték el. A házfőnök részletesen elemezte szent István tetteit, s hogy a magyar nemzet mi mindent köszönhet államalapító királyának. Az ifjúság figyelmébe ajánlotta, hogy mindenkor hálás szívvel emlékezzék első királyunkra szent Istvánra: „ki Istennek nagy szentje a magyar nemzetet a keresztény katolikus vallásra nevelte és így megismertette népével az igaz Istent és annak egyszülött fiát Jézus Krisztust!“³⁴⁶

A harmadik fa „Nagy boldogasszony“ nevét kapta. A zárdafőnök róla így elmélkedett: „hogy mi lett volna a magyarból, ha Szűz Anyánk égi keze nem kormányozza?! Avagy lehet-e szent István király után más nevet a magyarnak ajkaira venni mint Nagy Asszonyunk nevét? Lehet-e szent Istvánra gondolva nem hallani utolsó szavát a szent Királynak, Szűz Mária, boldogságos szent anya védelmezd, ne hagyd el a magyar népet. A harmadik fa jogosan kapta Nagyboldogasszonyunk nevét.³⁴⁷ Szűz Mária tiszteletét az ifjúságnak ajánlván az

³⁴³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 240.

³⁴⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 240.

³⁴⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 328-329. Ezek a fák már nem találhatók a templom téren. Eltűnésük okára eddig nem derült fény.

³⁴⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 240-241.

³⁴⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 241.

igazgató- A fákat meglocsolva- azokat az ifjúság és a vének figyelmébe ápolásba ajánlva végül a Szózatot elénekelve az ünnepély véget ért.“³⁴⁸

A szerzetesek oktatóként is aktívan részt vettek az ifjúság életének szervezésében. A fent említett faültetés Fülek művelődéstörténetének egy rövid, de említésre méltó fejezete.

1900-ban Füleken 321 tanköteles gyermek volt, ebből a hat és tizenkét év közöttiek száma 237 volt, valamint 12 és 15 év közötti „ismétlő” diák 84 járt az iskolába. Vallás szerint: 287 római katolikus, 2 görög katolikus 6 evangélikus vagy református és 8 izraelita tanulója volt az iskolának. 1900-ban még mindig csak három osztályban folyt az oktatás. Kettőben okleveles tanító,³⁴⁹ egyben pedig P. Péter Smóling füleki ferences szerzetes tanított.³⁵⁰

A szerzetesi tanítói állást 1904-ben átadták egy okleveles tanítónak, s ezután a ferencesek már csak a hitoktatásban vettek részt. Az iskolát a módosabb fülekiek különféle adományokkal segítették, emellett az államtól is kaptak valamennyi segítyt.³⁵¹ Általában a mindenkori zárdafőnök volt az, aki az iskolaszék vezetése mellett feladatának érezte, hogy az oktatás is zavartalanul és megfelelő keretek között történjen. A zárdafőnök elnöklete mellett 1907. április 25-én az iskolaszék elhatározta egy új 4 tanteremes iskola építését. Pénz nem volt, ezért az iskolaszék tagjai megkérték az elnököt, hogy a földbirtokosokhoz folyamodjon segítségért. A zárdafőnök a Historia Domusban a pénzhiányról így nyilatkozik: „Ilyen a nyomorúság, de tenni kell!”³⁵² 1908-ra elkészült a negyedik osztály is, melynek vezetését Hollósy Borbála tantónőre bízták. Az iskolát 1908-ban 317 gyermek látogatta,³⁵³ akiknek a hittant P. Kecskés Donáth tanította.³⁵⁴ A hitoktatást 1909-től P. Bálint Benedek vette át.³⁵⁵

A sok nehézség árán felépült iskolát az egyház 1909-ben kénytelen volt községi kezelésbe adni.³⁵⁶ Az iskola hivatalos neve ezután „Községi Elemi Népiskola- Fülek”lett. Három év múlva az állam vette át a fenntartói jogot, és a tanintézet neve 1912-től „Füleki Állami Elemi Népiskola”-ra változott.³⁵⁷

³⁴⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 241.

³⁴⁹ Dr. Pacséri Károly 1900: Nógrád Vármegye népoktatásának története, Balassa-Gyarmati Könyvnyomda részvénytársaság, Balassa-Gyarmat, 117.

³⁵⁰ Schematismus SS. Salvatoris 1900, 27.

³⁵¹ Drenko 1996, 255.

³⁵² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 240-242.

³⁵³ Drenko 1996, 255.

³⁵⁴ Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1906, 50.

³⁵⁵ Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1909, 29.

³⁵⁶ Drenko 1996, 255.

³⁵⁷ Drenko 1996, 254-255.

Az államosítás után a hittantanítást Füleken és a környező falvakban (Ragyolc, Sávoly, Gömörsíd, Béna, Sátoros, Rapp) a ferencesek vállalták fel. A hittant Füleken 1926 után szlovák nyelven is oktatták.

3.7. A ferencesek erőfeszítése a Füleki Járásbíróság megőrzésében

A Füleki Járásbíróság és Adóhivatal Salgótarjánba történő áthelyezésének egyik kezdeményezője Szilárdy Ödön salgótarjáni földbirtokos, bányatulajdonos és udvari tanácsos volt. Javaslatára 1890 márciusában bizottságot hoztak létre, amelynek feladata a járásbíróság Salgótarjánba történő áthelyezésének megindítása, megszervezése volt. A járásbíróság és az adóhivatal Salgótarjánba helyezésének érdekében egy huszonöt tagú kereskedő és iparos küldöttség már májusban tárgyalt dr. Flósz Sándor igazságügyminiszterrel.³⁵⁸

A zárdafőnök iránti tiszteletet és befolyásának elismerését bizonyítja, hogy amikor a királyi járásbíróságot a telekkönyvi hivatallal együtt Fülekről Salgótarjánba akarták áthelyezni,³⁵⁹ a város vezetése felmérte az intézmények áthelyezésének hátrányát, ezért felkérte Kapás Arnold zárdafőnököt, hogy küldöttség élén járuljon Szász-Coburg-Gothai Fülöp herceg elé és kérje meg őt, hogy járjon közbe „ügyükben“,³⁶⁰ akadályozza meg a járásbíróság elvitelét a városból.³⁶¹ A zárdafőnök erről az eseményről a következőt írja: „1894. július 22-én a herceg ellátogatott Fülekre. Ő fensége Szász Coburg Gothai Fülöp Herceg Füleken időzván templomunkat meglátogatta s az ott látott tisztaság felett gratulált a zárdafőnöknek. Ugyanez napon a városi intelligencia felkérte a zárdafőnököt, hogy egy deputatit vezessen ő fensége elé azon alázatos kérelemmel, hogy a járásbíróság továbbra is Füleken maradjon. Ő király fensége megígérte, hogy minden befolyását felhasználja a kérdéses ügyben s tényleg még aznap levelet küldött az igazságügyi miniszterhez.³⁶² Az áthelyezés gondolata egy rövid időre el lett vetve.“

³⁵⁸ Dupák Gábor 1996: *Salgótarján történelmi kronológiája I. A kezdetektől 1944-ig - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból* 20. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 37.

³⁵⁹ Salgótarján közigazgatásilag a füleki szolgabíróshoz, törvénykezési szempontból a füleki járásbírósághoz, pénzügyi igazgatás tekintetében a füleki adóhivatalhoz tartozott, míg telekkönyvi illetősége Losoncon volt. A település a füleki választási kerülethez tartozott. A salgótarjáni lakosok érthető módon mindent megtettek azért, hogy ezeket a hivatalokat a városukba helyezték. (Dupák 1996, 26.)

³⁶⁰ A herceg megígérte, hogy ami tőle telik megteszi, ennek ellenére a járásbíróságot elhelyezték Fülekről.

³⁶¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 249.

³⁶² FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 231.

Szász-Coburg-Gothai Fülöp herceg (1844-1921) August Ludwig Viktor (1818-1881) és Marie-Clémentine d'Orléans francia királyi hercegnő gyermeke. Apai ágon Koháry Mária Antónia (1793-1862) és Szász-Coburg-Gothai Ferdinánd herceg (1785-1851) unokája. Koháry Mária Antónia apja, Koháry Ferenc 1826. június 27-én fiú utód nélkül halt meg.

Egyetlen leánya Koháry Mária Antónia 1816-ban feleségül ment Szász-Coburg-Gothai Ferdinánd herceghez, aki házassága előtt osztrák katonai szolgálatban állt. Magyarországon 1827-ben honfiúsították, így Koháry Máriával kötött házassága révén rászállt a hatalmas Koháry vagyon, melybe beletartoztak a Fülel és környékén elterülő uradalmak is.

363

Koháry-Coburg Ferdinánd herceg, utószülött fiúként egy jelentéktelen német hercegségben jött a világra. A család tagjai a 19. század elejétől fényes sikereket arattak, testvérei és azok utódai is fejedelmi trónokra kerültek. Az a hatalmas örökség, amelyhez Ferdinánd és felesége, Koháry Ferenc herceg halála után hozzájutott, a monarchia egyik legnagyobb földbirtokosává tette a Szász-Coburgok osztrák-magyar ágát. A család birtokai közel 150.000 hektárt tettek ki, és túlnyomórészt Szent István koronájához tartozó országokban, részben pedig Alsó-Ausztriában terültek el. Ezáltal 1867-től az alkotmányos kormányzás időszakában a Szász-Coburg-Gothai család tagjainak mindkét parlament felsőházában örökös hely járt. A család a „Koháry” előnevet 1867-ig használta.³⁶⁴ Kapás Arnold azért fordult a herceghez, mert a főrendiház tagja volt, és a járásbírótság ügyében segítséget remélt tőle.

Salgótarján 1898 márciusában ismét kérvényezte a járásbírótság áthelyezését. Deutschberger Mór és társai beadványban kérték, hogy a képviselő-testület foglaljon állást a füleki járásbírótság Salgótarjánba helyezésének kérdésében. A testület támogatta a kérvényt és a kormánnyal való tárgyalás érdekében megbízták Barella Henrik nagyközségi bírót, hogy állítson össze küldöttséget. Külön felkérték Szilárdy Ödönt, hogy kapcsolatain keresztül az ügynek támogatókat szerezzen.³⁶⁵

Válaszul a beadványra a zárdafőnök vezetésével Fülel lakosai ismét a herceghez fordultak segítségért.:

³⁶³ Szirácsik Éva 2015: *Koháry II. István, a birtokgyarapító katona*. In. Berecz Mátyás - Bujdosné Pap Györgyi - Petercsák Tivadar (szerk.): *Végtár és mentalitás a kora újkori Európában*. Studia Agriensia 31. Eger 217-225.

³⁶⁴ Peter Wiesflecker 2015: *Koháry Antónia (1797-1862). A 19. század egy magyar nemesasszonya a 20. századi európai dinasztiák őspanya*. In. Mayer László - Tilsik György (szerk.): *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére*. Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 14., Budapest, 103-105.

³⁶⁵ Dupák 1996, 26.

³⁶⁵ Dupák 1996, 46.

„Július 21-én ő királyi Fensége Szász Coburg Gothai Fülöp herceg úr Fülekre jövén ünnepélyes fogadást tartott. Azon alkalomból pedig miután híre járt, hogy Fülekről a királyi Járásbíróságot a telekkönyvvel együtt Salgótarjánba helyezik át- nagy számú küldöttség kereste meg ez ügyben ő királyi Fenségét. A küldöttséget ismét a zárdafőnök vezette- Kit erre a küldöttség kért- Ő fensége elébe, feltárván ezen igazságtalanságot, amellyel élnek azok kik Fülekről az említett bíróságot el akarják rabolni, majd azon kedvező helyzetet tárta fel a szónok, mely feltétlenül Fülele mellett szól- s így Kérve Kéri ő fensége hatalmas közbenjárását az ügyben kifejtetni. – ő fensége tőle minden telhetőt megígért-s miután a küldöttség vezetésével a zárdafőnökkel ez ügyben hosszabban kérdezősködött s tüzetes válaszok után az egész ügyet megvilágosítva látta a küldöttséget- minden egyes tag be lett mutatva- elbocsájtotta.- ³⁶⁶

22-én Ő királyi fenségét távozáskor az indóháznál a zárdafőnököt fogadván egy negyed óráig majdnem kizárólagosan a zárdafőnökkel beszélvén- kezét nyújtva ült a kupéba s külön vonattal ment Balogfalára³⁶⁷

Az 1900-as évek elején Salgótarján politikai támogatottsága sokkal nagyobb volt mint Füleké. A Fő út mentén álló és a járásbíróság elhelyezésére szolgáló épületre már júniusban előre megkötötték a bérleti szerződést. Tulajdonképpen már ezzel a szerződéssel eldőlt a Füleki Járásbíróság sorsa, s még az év novemberében megkezdte működését a Salgótarjáni Járásbíróság.³⁶⁸

Kapás Arnold az áthelyezésről az utókor számára csalódottan és szomorúan számol be. A csalódottság részéről érthető volt, mert a járásbíróság megtartásáért mindent latba vetett, s ennek ellenére kudarcot vallott ő is és a város vezetése is.:

„1900. szeptember E hó a füleki népre nagy szomorúságot hozott, mert e hóban hurcolták át a magyar királyi járásbíróságot Salgótarjánba. Fülele és Salgótarján községek már évek óta harcoltak ez ügyben egymással, amíg végre is Salgótarján, mint több adót fizető község-győzött. A zárdafőnök azon tiszteletben részesült, hogy ő királyi Fenségéhez Szász Coburg Fülöp Gotha herceghez egy küldöttséget vezetett- s kérve kérte ő királyi Fenségének hathatós támogatását ez ügyben, de sajnos! Bár megígérte, de kérelmének eredménye nem lett. Az igazságminiszterhez is elzarándokolt a küldöttség s itt is megtette a zárdafőnök a beléje helyezett kötelességet- remélve jogos kérésük meghallgatását, de kár volt a költségekért. Így Fülekre – a hajdan nevezetes bányavárosok főszékhelyére reáborult a szomorúság és

³⁶⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 264-265.

³⁶⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913 , 265.

³⁶⁸ Dupák 1996, 49.

nyomorúság felhője.”³⁶⁹ A zárdafőnök nemcsak mint lelki vezető élte meg a kudarcot, hanem mint lokálpatrióta is, aki átérezte ennek az ügynek a súlyát.

3.8. Kossuth Lajos temetése és annak visszhangja a füleki háztörténetben

A ferencesekkel szemben tanúsított elfogultság látszatát elkerülve, megemlítek olyan esetet is, amikor a szerzetesek bizonyos eseménytől, rendezvénytől elhatárolódtak, nem voltak hajlandók részt venni a megszervezésében. Ilyen esemény volt például Kossuth Lajos temetése, melyről Kapás Arnold a következőképpen elmélkedik:

„1894. április 1-én ment végbe Kossuth temetése. A gyász minden pompáját kifejezte a főváros; miután ez nem tartozik a füleki zárdá története keretében, ezt mellőzöm, csak azt írom le röviden, hogy a helybeli adminisztrátornak Kossuth elhalálásától a temetés napjáig, sőt azontúl is mennyi sok keserű gúnyt és rágalmat és gyanúsítást kellett saját híveitől is kiállni! Legelőször is a jó katolikus (jó madár!) Langa Alajos városi pénztárnok jött panaszkodni, hogy Kossuthért gyászt kell venni fel, misézni harangozni- gyászlobogót a toronyra feltűzni ez volt minden ember szájában. Miután mindez megtagadtatott- volt titulusa a zárdafőnöknek sok, hogy milyenek azok a... szíves olvasó úgyis elképzelheti. Az egész város fel volt izgatva. Szépen mondja a „Magyar népnyelv“ Kossuth érdemeiről nem vonunk le semmit. De a felelősséget is viselénk az Isten és történelem előtt, a gyászért melybe nyugtalan forradalmi szelleme a hazát döntötte; a tengernyi vérözönért és kifacsart könnyekért, melyek nyomába omlottak.”³⁷⁰

Kossuth Lajos és a Katolikus Egyház kapcsolata közel sem volt felhőtlen. Kossuth vezetése alatt az 1848-as forradalom és szabadságharc évében fogadták el az egyházak és az állam viszonyát szabályozó törvényt. A magyar népképviselői országgyűlés az 1848. évi XX. Törvénycikk értelmében „tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot” állapított meg a katolikus, a református, az evangélikus, az unitárius és a görögkeleti vallásra, vagyis a katolikus vallás megszűnt államvallás lenni.³⁷¹

Húsz évvel az 1848-as események után Kossuth Lajos a forradalom és szabadságharc vezéralakja bevallotta, hogy ő, a kormány tagjai és szűkebb baráti köre, a vallási problémák rendezésére a legideálisabb megoldásnak az egyháznak az államtól való amerikai típusú szétválasztását tartotta. Ahhoz, hogy a vallásfelekezetek között megszűnjenek

³⁶⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 277.

³⁷⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 224.

³⁷¹ László T. 2005, 14-15.

a különbözőségekből adódó problémák és az elégedetlenség, az anyagi egyenlőtlenségeket is orvosolni kellett volna. Vagyis szükségesnek ítélték a Katolikus Egyház hatalmas birtokainak kisajátítását. Ez a lépés viszont a klérus ellenálását váltotta volna ki. A klérus ellenállása és agitációja a nép körében a forradalom létét veszélyeztette volna. Kossuth szerint a liberálisok a veszély elhárítása érdekében 1848-ban visszaléptek ettől a lehetőségtől.³⁷²

Kossuth megítélését az egyházon belül súlyosbította, hogy a kiegyezés alkalmából kihirdetett általános amnesztiarendelet lehetővé tette, a száműzetésben élő 1848/49-es forradalmárok és szabadságharcosok hazatérését. A hazatérők nagy része Kossuth piemonti környezetéhez tartozott, akik közül sokan a pápai állam ellen Garibaldi oldalán harcoltak. Ezek az emberek érzésükben lelkes, de kérlelhetetlenül egyházellenesek voltak, akik a kiegyezés után hathatósan hozzájárultak a harcok katolikus-ellenes politikához. Elsősorban ők voltak azok, akik a parlamentben és a sajtóban kritizálták és bírálták a katolikus egyházat, annak klérusát és intézményeit.³⁷³

Kapás Arnold zárdafőnök a Kossuth-párti Langa Lajos pénztárosi posztért folytatott harcának gyászos kimeneteléről kissé kárörvendően írt: „A nagy izgalomba utólag jegyzem fel, hogy Füle nagyközség új bírójává Telek János, pénztárossá Fodor Miklós választott meg március 30-án. Langát a volt pénztárost Fodor 6 szavazattal kibuktatta.”³⁷⁴

Míg Kossuth Lajos személyével kapcsolatban Kapás Arnold inkább elutasító volt, addig nem zárkózott el, hogy megünnepeljék Kossuth ellenfelének, Deák Ferenc születésének századik évfordulóját (1903.10.17.), sőt aktívan részt vett az ünnepség megszervezésében is. Így ír róla: „Századik évfordulója lett annak, hogy a „Haza bölcse” Deák Ferenc született. Ezen örömnapot az elnökségem alatt lévő iskolák is megülték. Füleken a szentmise után az iskolában gyűlvén az ifjúság az iskolaszék tagokkal először énekelte a himnusz után az ünnepi beszédet az elnök nagytisztelendő Kapás Arnold lelki atya tartotta- majd Deák Ferencz életét közéletét előadta Benkó János kántortanító. Beszédében kiemelte, hogy Deák Ferenc lángelméje akaratának megtörhetetlen ereje megtalálta e legnemesebb uralkodó szívéhez az utat, és nemzete és királya közé állt.”³⁷⁵

³⁷² László T. 2005, 15.

³⁷³ László T. 2005, 30.

³⁷⁴ FFRK Historia Domus Filekienesis 1863-1913, 224.

³⁷⁵ FFRK Historia Domus Filekienesis 1863-1913, 292.

3.9. Monarchia korabeli jelentősebb egyházi események, bérmálkozás Füleken

A füleki és a környező falvakban élő hívő embereket számos egyházi és világi esemény kötötte össze és vezette a templomba. Ilyenek voltak például: a bérmálás, püspöklátogatás, harangszentelés, Lourdes-i barlang felszentelése, ünnepi nagymisék, történelmi személyiségek évfordulói stb. Munkámban megemlítek néhány ilyen jelentősebb alkalmat, hogy érzékeltessem a füleki lakosok ezeken az eseményeken miként vettek részt, hogyan kapcsolódtak be az előkészületekbe.

A város életében a bérmálás fontos eseménynek számított, mert megszervezésében a bérmálkozók és a hozzátartozók mellett kívülállók is részt vettek. 1899 májusában bérmálás volt Füleken. Az egyházi esemény tulajdonképpen népünnepély jellegű volt. A megyéspüspök fogadásán az egész város részt vett. Kapás Arnold baráti kapcsolatot ápolt a Szegedről már régebről ismert Ivánkovits János³⁷⁶ rozsnyói püspökkel. Valószínűleg ennek a régi barátságának is köszönhető, hogy a püspök a házfőnök renoválási kérelméhez mindig pozitívan állt hozzá.

A zárdafőnök 1899. január 9-én Rozsnyóra utazott, hogy meglátogassa a megyéspüspököt, akivel egykor Szegeden mint hitoktató együttműködött, sőt Kapás a püspök édesanyjának Mikula Rozáliának szegedi gyóntatója is volt. A látogatás során megbeszéltek a Füleken tartandó bérmálás részleteit.³⁷⁷ A bérmálás a város, a közösség életére kiható fontos esemény volt, amit igazol a lakosok készülődése, nagyszámú részvétele a misén, valamint a püspök fogadásának a módja.

Ivánkovits János rozsnyói püspök 1899. május 24-én az esti hat órás vonattal érkezett meg a Fülekre. A vasútállomáson a papság képviselőjében Fábrián Kamil esperes, a megye

³⁷⁶ Ivánkovits János (1846 –1910) a 19. század végén meghatározó alakja volt Szeged társadalmi és politikai életének. Szegeden született dalmata származású iparos család gyermekeként, középiskolai tanulmányait is itt végezte. Segédlelkész volt Törökbecsén, 1873-ban Szeged-Belvárosban; 1877-78-ban és 1884-85-ben hittanár volt a reáliskolában és az elemi iskolákban, 1885-ben Szeged-rókusi plébános, ipariskolai igazgató és köztörvényhatósági bizottsági tag, 1887-ben országgyűlési képviselő volt a szegedi II. választói kerületben. Mikszáth Kálmán, Tisza Lajos és Munkácsy Mihály barátja volt. 1888-ban kerületi esperes, 1891-ben Szent-Lambertről nevezett vásárhelyi címzetes apát, 1893. január 1-jétől osztálytanácsos volt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban. 1895. augusztus 2-án dulcinói választott püspök, 1896. november 22-én kinevezett, december 3-án megerősített, 1897. április 25-étől felszentelt rozsnyói megyés püspök volt. 1897. december 1-jén a főrendiház tagja lett. 1904. augusztus 23-án adósságai miatt a püspökség vagyonát zárgondnokság alá helyezték, október 15-én lemondott a püspökségről és visszavonult. Miklós Péter 2001: *Ivánkovits János rozsnyói püspök szegedi évei*. In Magyar egyháztörténeti vázlatok, Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 121-138.

³⁷⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 257.

részéről pedig Plachy József főszolgabíró fogadta. Üdvözlő beszédet a főispán tartott. A püspök a fogadás után Fülekpüspökibe ment, ahol másnap kiosztotta a bérálás szentségét.³⁷⁸

A megyés püspök és titkára Horváth József május 30-án Sávolyból érkezett meg Fülekre. A vendéget a város határában Szlovák István városi jegyző fogadta. A Borbás-féle keresztnél a füleki hívek „Isten hozott“ felirattal diadalkaput állítottak fel. A város és az iskolaszék nevében a diadalkapunál a vendéget dr. Répássy Béla járásbíró üdvözölte. Az üdvözlések után a püspököt 24 tagú lovasbandérium és lovasfogatok hosszú sora követte a templomig. A főpásztor áldását Fülek lakosai az út mellett térdelve fogadták. A házfőnök a templom előtt magyar nyelven rövid beszédet intézett a vendéghez. A templomban a füleki iparosokból álló dalárda „Isten hozta kis nyájához“ kezdetű éneket adta elő.³⁷⁹

Ivánkovits János másnap reggel 8 órakor a jelenlévő papság segédlete mellett csendes misét celebrált. A mise után a zárdafőnök ünnepélyes beszédet tartott, majd a püspök a jelenlévő 657 megbérálandónak (307 férfi, 350 nő) kiosztotta a bérálás szentségét. Az adatbank statisztikai adatai szerint 1900-ban Füleknek 2191 lakosa volt, ebből 1902 volt római katolikus.³⁸⁰ Az 1900-as szalvatoriánus schematizmus szerint a plébániához 2698 római katolikus hívő tartozott.³⁸¹ A lakossági és plébániai adatokat figyelembe véve a 657 bérálandó létszáma kiemelkedőnek számított.

A püspököt az ünnepség után 65 személy részére adott díszebéddel tisztelték meg. A házigazda Kapás Arnold az ebéd előtt a füleki hívek nevében megköszönte a főpásztor látogatását.

Ivánkovits János megyés püspök mellett az ebédre hivatalosak voltak többek között: Horváth József titkár, Török Zoltán főispán, gróf Czebrían László, Stephani Ervin füleki nagybirtokos, Coburg herceg jószágigazgatója Jankovits Sándor, Jászai Géza³⁸² esperes plébános, Várhelyi József³⁸³ központi plébános, Nagy Miklós királyi albíró, Telek János bíró,

³⁷⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 257-259.

³⁷⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 260.

³⁸⁰ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk Fülek népesség számának változása. Letöltés dátuma 2019. március 25.

³⁸¹ Schematismus SS. Salvatoris 1900, 27.

³⁸² Jászai Géza (1857- 1914) választott püspök volt. 1880- ban szentelték pappá. Eleméren, Makón, Szeged-Belvárosban volt káplán, 1893-ban ugyanott volt adminisztrátor és Szeged-Rókus templom plébánosa. 1898-tól szegedi esperes. és gimnáziumi hittanár volt. 1900-tól bodrogmonostori apát és iskolai felügyelő, 1907 májusától Szeged-belvárosi plébános, 1911-től szebenikói választott püspök volt. Debreczeni János 1905: *A szegedi Szt. Rókusához címzett római katolikus plébánia 100 éves története 1805-1905*. Szeged.

³⁸³ Várhelyi József pápai prelátnak, címzetes okrai prépost, esperes, aranymiséző áldozópap, a csanádi egyházmegye neosztora, a II. osztályú polgári érdemkereszt és a Signum Laudis tulajdonosa volt. 1859. március 1-én született Gyulán. Középkolai tanulmányait Nagyváradon, a teológiát Temesvárott végezte. A csanádi egyházmegye több

dr. Répássy Béla járásbíró, Szlovák István jegyző, Fodor Miklós pénztárnok, Lóska Károly közgyám, Pap Gyula ügyvéd, Kovács József ügyvéd, Coburg herceg tisztartója Ilovszki Ede, Terli Lajos postamester, Palásty József állomásfőnök, Neumann Henrik orvos, Lóska Károly ipartestületi elnök, Benkó Károly kántortanító, Farkas József kántor, Bim Bálint tanító, Kuchinka István földbirtokos, Alk Ferenc földbirtokos, Plathy Antal, Plachy József főszolgabíró, dr. Valihora János losonci esperes plébános, Kovács Nándor esperes, Fábrián Kamil esperes, Alk Antal plébános, Mieszl Zsolt esperes, Káposztási Imre plébános, Szokolovszki Vince plébános, Krompaczky István, Kaminszki József plébános, Mieszl György káplán, Fehér Miklós káplán, Paulík Béla adminisztrátor, Szerenci Gyula káplán, Glajk József káplán, Szepessy Károly feledi plébános, Varga Péter plébános, Szlaby János nyugalmazott plébános stb.³⁸⁴

A püspök a tiszteletére adott ebéd után Stephani Ervin négyes fogatán indult a vasútállomásra. A fogat előtt lovasbandérium haladt. Az állomásra vezető úton ismét áthaladtak a diadalkapun, amin az „Isten Veled“ felirat volt olvasható. A füleki lakosok búcsúzóul virágokat szórtak a püspök fogata elé. A háztörténet szerint a püspök Kapás Arnoldtól a következő szavakkal búcsúzott: „Jó házigazdám volt- Isten Áldja meg“³⁸⁵

A ferencesek szerepét illetően a Historia Domus bőséges információval szolgál az előkészületekről, a vendégfogadásról, a bérmálás lebonyolításáról, vagyis Fülek lakosainak életéről. A város lakóinak többsége részt vett a püspök fogadásán, az ünnepi ebéden pedig megjelent a füleki városvezetés és az arisztokrácia, vagyis a füleki elit színe-java. Kapás Arnold meghívására a bérmálkozási ünnepségen a környékbeli főpapok mellett a szegedi papság is képviseltette magát. A bejegyzés szövegét olvasva az utolsó sorokból kiérezhető, hogy magát a püspököt is mennyire meglepte és meghatotta ez a szívélyes fogadtatás.

A füleki híveknek 1899 decemberében egy rég óhajtott vágya vált valóra. A templomban megépítették a Lourdes-i barlangot. Az építést gróf Czebrían István³⁸⁶ és neje Vécsey Magdolna bárónő finanszírozta. A barlang felszentelésén körülbelül nyolc-tízezer

plébániáján 8 évig plébánoskodott, 1888-ban a Szeged-Rókusi plébániához került Ivánkovits János mellé segédlelkésznek. 1885-ben Kisteleken lett adminisztrátor. 1896-ban az újonnan létesített Szeged felsőközponti plébániának első plébánosa volt. Ottani működése alatt épült a felsőtanyai templom, valamint a plébániához tartozó szatymazi templom is. A pasztoráció mellett különösen a tanyai és vidéki lakosság gazdasági művelésének volt apostola. 1907-ben Szeged-Rókusi plébános. Itt is templomot épített és rövidesen Szeged társadalmi életében is vezetőszerepet játszott. Jászai Géza címzetes püspök halála után egyhangúlag választották meg Szeged-Belvárosi plébánosnak. Békés LXIII. évf. 54. 1931 július 8.

³⁸⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 262.

³⁸⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 262- 263.

³⁸⁶ Czebrían Ervin honfíúsított nemesi család sarja volt. Elődjét Czebrían Antalt 1827-ben honfíúsították. (Nagy 1858 III., 7.)

ember vehetett részt. Ez az ünnepség ismét megmozgatta úgy a város, mint a környező falvak lakóit.³⁸⁷ A ferences templom 2017-2019-es renovációja során a Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal tanácsára a Lourdes-i barlangot eltávolították, és a jövőben sem fogják visszaállítani, mivel a templombelső eredeti állapotát igyekeznek rekonstruálni.

Az egyházi és világi ünnepeken való részvétel lehetőséget nyújtott, hogy az emberek társadalmi életet éljenek, találkozzanak, ünnepeljenek, vendégeskedjenek. Kapás Arnold házfőnöksége alatt a ferencesek szerepe Fülek kulturális és társadalmi életében jelentősen megnőtt.

1899. december 31-én az óév búcsúztató hálaadó szentmise alkalmából a templom és környéke megtelt emberekkel: „A zárdafőnök minden gyertyát meggyújtatott, a templomban szinte nappali világosság volt. A hívek nagy bizakodással várták az új évszázadot.”³⁸⁸

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint a ferencesek Alsósebesen és Pozsonyban ezt a társadalmi státuszt nem tudták betölteni. Viszont figyelembe kell venni, hogy a ferencesek csak Füleken rendelkeztek plébániával, ami a lakossággal jóval nagyobb kapcsolattartási lehetőséget nyújtott.

3.10. Harangszentelés Füleken a monarchia alatt és a harangok sorsa az első világháborúban

1909 novemberében megrepedt a templom harangja, ezért a zárdafőnök adakozásra kérte fel a híveket. Felszólítását pusztába kiáltott szóhoz hasonlította, mely süket fülekre talált.³⁸⁹ Ezután kereste meg Stephani Ervint, aki szintén elutasító volt. Végül a harangkészítés ügyében segítségért Czebrián István özvegyéhez Vécsey Magdolna bárónőhöz fordult, aki támogatta a zárdafőnök kérését. Kapás Arnold hálája jeléül a segítőkész bárónőnek megígérte, hogy: „Glóriára szólal meg az új harang úgy is történt. Adja a jó Isten, hogy ezen plébánián örökké boldog legyen az áldott szívű grófné!”

A harangot Temesváron Novothny Antal harangöntő mester készítette, a felszentelését a csanádi püspök végezte el.³⁹⁰

³⁸⁷FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 253.

³⁸⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 253.

³⁸⁹ Feltűnő, hogy milyen nagy különbség van az 1910-es, majd a későbbiekben említésre kerülő 1924-es harangszentelés között. Míg 1910-ben a hívek közömbösen viselkedtek, addig 1924-ben Trianon után egész népünnepélyt szerveztek a harangszentelés köré. Véleményem szerint, míg Trianon után minden nyilvános esemény jól jött az összetartozás demonstrálására, addig „a boldog békeidőkben” nem volt igény a kölcsönösség érzésének kimutatására.

³⁹⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 355-354.

A monarchia alatt tartott harangszentelés sokkal szerényebb keretek között zajlott, mint a későbbiekben említésre kerülő 1924-es ünnepség. Kapás Arnold sajnálatát fejezte ki, hogy a füleki hívek mennyire elzárkóztak az adakozástól.

Az 1914. július 28-án kitört első világháború hatását hamarosan érzékelték a város lakói. 1915 novemberében Fülekre érkezett az eddig Lembergben állomásozó Schoedler 30. ³⁹¹ Gyalogezred³⁹². A városban rövid idő alatt ezer embert kellett elszállásolni, ezért lefoglalták az iskola tantermeit és az olvasókör épületét. A karácsonyi ünnepséget az olvasókör nagytermében tartották, ahol Bálint Benedek zárdafőnök ünnepi beszédet intézett a katonákhoz.³⁹³

Az 1916-os román betörés Erdélybe Fülekre is hatással volt. A magyar hatóságok a támadást követő napokban elrendelték a Maroson túl fekvő területek kiürítését, ami elsősorban a Székelyföldet és a szászok által lakott vidékeket érintette. A kétszázezer főt is meghaladó fejvesztve menekülő polgári lakosság vasúton és közúton igyekezett az ország belseje felé. A menekülők Temesvárig, Nagyenyedig, Kolozsvárig, az Alföldig, Debrecenig, Budapestig és Fülelig is eljutottak. A városba nagyszámú menekült érkezett, akiknek elszállásolása és ételmezése nagy feladatot jelentett a füleki lakosok számára. A kialakult helyzetről pontos képet kapunk a háztörténet feljegyzéseiből:

„Az 1916-os szeptemberi román támadás után sok pap elmenekült Erdélyből. A füleki zárdában Csáky Gyula lónyatelepi plébános kért lakhatást, aki később az egyházmegye rendeletére Budapestre távozott.³⁹⁴

Október elején 300 székely menekült érkezett községünkbe, akik egyes házaknál lettek elszállásolva. Szegény honfitársainkat a község lakossága szeretettel fogadta.“³⁹⁵

Az erdélyi menekültek ételmezési költségének biztosítására Fülel város vezető polgáraiból bizottság alakult, mely célul tűzte ki, hogy a községben lévő menekültek részére a legszükségesebb ételmezési cikket beszerzi és beszerzési áron árusítja. Az áruk beszerzéséhez szükséges tőkét – 25 000 koronát – a község jobb módú polgárai adták össze és előlegezték meg a bizottságnak. Az élelmiszereket (liszt, zsír, burgonya, bab stb.) a község háza egyik üres boltjában árusították. Az erdélyi menekültek méltányos áron jutottak hozzá a

³⁹¹ Az alakulat a császári és királyi 30. „Schoedler” gyalogezred (Lemberg) I-II-III-IV. zászlóalja lehetett. Vezetője Schoedler Ferenc gyalogsági tábornok a 11. hadtest parancsnoka, lebergi vezénylő tábornok, aki 1910-ben lett a 30. sz. gyalogezred ezredtulajdonosa volt. Metz Rezső altábornagy a gorlicei áttörés egyik hőse volt. (Hegedűs Elemér 2011: *A gorlicei áttörés egyik hőse: vitéz lovag spondalungai Metz Rezső altábornagy*, Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 2011 (32) 35-50, 44.)

³⁹² A gyalogezred 1916. június 30-án távozott Fülekről.

³⁹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 22-23.

³⁹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 27.

³⁹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 29.

legszükségesebb élelmiszerekhez. A menekültek nagy része Udvarhely vármegyéből jött, de voltak közöttük Csik megyeiek is.³⁹⁶

A fegyveriparban hamar fémhiány lépett fel, amit a hadsereg vezetése harangrekvirálással próbált kompenzálni. Az egyházmegyei főhatóságokhoz intézett 4316/1916. számú körlevél tájékoztatott a harangok leszerelésének és átvételének rendjéről. A leszerelés költségei a hadvezetőséget terheltek a lebonyolítást az általuk megbízott vállalkozók végezték. A leszerelési munkákat először a nagyobb városokban kezdték el. A harangleszerelés tényét és a térítési díjként kifizetendő 4 korona/kg összeget jegyzőkönyvben rögzítették. A leszerelés során a tornyokban keletkezett esetleges károkat a katonai parancsnokságnak kötelessége volt helyreállítani. A vallási ténykedéshez szükséges, valamint a műértékkel bíró harangok mentesültek a leszerelés kötelezettsége alól. A körlevélben kötelezték az egyházmegyei hatóságokat, hogy minderről előre tájékoztassák a plébániákat.³⁹⁷

Fülekre a katonai harangleszerelő bizottság 1916. december 11-én érkezett meg. A templomtoronyból elvitték a nagy és a két kisebb harangot.:

„Búcsúzóul reggel $\frac{1}{2}$ 8 órakor még utoljára meghúzták a harangokat, majd a katonák leszerelték azokat. Előbb a toronyban darabokra törték és a toronyablakon át ledobálták a kertbe. Levették a nagy harangot és a két kisebbet is, egyedül a második harangot hagyták meg. A három harang összsúlya 594 kilogram volt, s a katonai kincstár kilogramonként négy koronát fizetett értük. A harangokat elszállításuk előtt, tanítóik vezetése mellett, az iskola diákjai nemzeti színű szalaggal ellátott koszorúkkal díszítették fel. A templomtéren összegyűlt nép könnyezve búcsúzott kedves megszokott harangjaitól.“³⁹⁸

A harangok leszerelése alkalmával felvett bizottsági jegyzőkönyv alapján a Császári és Királyi Kassai Hadtest Parancsnokság, 1917 januárjában a ferenceseknek a következő összegeket utalta át:

- 1., A 3 drb. füleki harangért: 2376 koronát.
- 2., A 2. drb. fülekkovácsi harangért: 596 koronát.

³⁹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 28-30.

³⁹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 16-17.

³⁹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 20.

³⁹⁷ Az Esztergomi Főegyházmegye körlevelei 1916, 1558 sz., A harangok átvétele hadi célokra, 58-60.

³⁹⁸ Bizonylat, FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 32.

Az 1., szám alatti összeg, „gyümölcsöztetés“ végett felsőbb rendeletre fel lett küldve Gyöngyösre³⁹⁹ a főtisztelendő Rendtartományfőnöki Hivatalhoz; a 2-es számú összeg pedig az Egyházmegyei Hatósághoz Rozsnyóra.⁴⁰⁰

1918-ban újabb veszteség érte a templomot. A honvédség március 6-án az orgonából elvitt 54 darab, 65 kilogramm összsúlyú sípot. Az 1918-ban megcsonkított orgonát 1907-ben nyolcvanadik születésnapja alkalmából Stephani Ervin ajándékozta⁴⁰¹ a füleki híveknek. Az orgonát Rieger Ottó⁴⁰² orgonakészítő mester gyárában készítették el. A hangszernek április elején már Füleken kellett volna lennie, de csúszott a szállítás, mert az orgonakészítő gyárosnak egy budapesti kiállításra két nagy orgonát kellett elkészítenie. Végül az orgona 1907. május 10-én megérkezett a füleki vasútállomásra, ahonnan 6 kocsival 30 mázsát kellett elszállítani⁴⁰³ a templomba.

A füleki orgonasípot⁴⁰⁴ a magyar királyi honvédelmi miniszter 1917. évi 23.738-as számú rendelete alapján vitték el. A rendelet az összes ónból vagy ónötvezetből készült külső orgonasípokra vonatkozott. A külső sípok alatt azokat az orgonasípot értették, amelyek az orgona külső (prospekt) felületén kívülről voltak felszerelve, vagy arra voltak szánva. A beszolgáltatás kiterjedt úgy az orgonákba már beszerelt, mint a még be nem szerelt orgonasípokra is. A rendeletet 1917. november 15-től kezdték végrehajtani.⁴⁰⁵ Az orgonát Ország János orgonakészítő és fia szedte szét. A honvédség a sípot a budapesti fémközpontba szállíttatta, ahonnan a kolostornak áprilisban megküldték az orgonasípok

³⁹⁹ Bizonylat, FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-19445, 31. A zárdafőnök egy későbbi időpontban (1920) megemlíti, hogy Gyöngyösről ezt az összeget soha nem kapta vissza „pedig ezekben a nehéz időkben igen szüksége lett volna a pénzre a szegény kolostornak.”

⁴⁰⁰ Bizonylat az összeg kifizetéséről, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁴⁰¹ Stephani Ervin földbirtokos 5000 koronával járult hozzá az orgona elkészítéséhez. Ebből ezer koronát a felállításakor fizetett ki. Az összeg következő részletét 1908. május elsején kamat nélkül utalta, míg az adomány fennmaradó részét mindig a rákövetkező év május 1-én 5%-os kamattal fizette ki. FFRK Költségvetési kimutatás, Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁴⁰² A Rieger orgonagyárat Franz Rieger (1812-1885) orgonaépítő mester alapította 1844-ben Jägerndorfban (Krnov, Csehország). 1872-ben a fiai, Ottó és Gusztáv vették át a virágzó céget. Orgonáik az 1878-as párizsi világkiállításon nagysikert arattak, ezután külföldről is sok megrendelést kaptak. 1945-ig a pécsi Angster-cég mellett a Rieger Testvérek Orgonagyára volt a legjelentősebb magyarországi orgonaüzem. A budapesti Rieger-orgonagyár tulajdonképpen a Szudéta-vidéken alapított üzem leányvállalata volt. A Rieger Testvérek 1894-ben Budapesten alapított leányvállalata 1952-ig használhatta a nevét, később állami vállalat lett. Berényi István 1980 : *Osztrák Rieger-orgona Magyarországon* in Muzsika, 1980 23. évf. 6. szám, 44.

⁴⁰³ A zárdafőnök panaszosan írja, hogy kocsikat kért a füleki hívektől, de a füleki gazdák nem segítettek: „mert ha segíteni kell, megszűnnek jó katolikusnak lenni.” Miután a földesgazdák nem voltak hajlandók behozni az új orgonát a vasútról, ezért a zárdai Stephani Ervin földesurat kérte meg, hogy segítsen. Végül az ő kocsijaival és a zárdáéval sikerült az orgonát a templomba szállítani. A zárdafőnök így reagált az esetre: „bámuló nép volt, de segítő nem.” 19-én az orgonagyárból megérkezett Szeid Ferenc orgonaépítő és Cséman János asztalos, akik a zárdai által fizetett napszámosok segítségével az orgonát: „úgy mint volt pakolva kötelek segítségével a chorusra felhúzták. Ezután 3 napig éjjel nappal dolgoztak.” FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 324-325.

⁴⁰⁵ Rendeleték tára, 1917, 704. A magyar királyi honvédelmi miniszter 1917. évi 23.738. eln. számú rendelete, az orgonasípoknak hadicélokra igénybeviteléről, 2596-2597.

ellenértékét a 975⁴⁰⁶ koronát(1kg/15korona).⁴⁰⁷ Ezt az összeget a kolostor később Népbankban helyezte el.⁴⁰⁸

3.11. A ferencesek által 1918 előtt meghonosított egyesületek, intézmények

A ferencesek kezdetektől fontos szerepet töltek be a város kulturális életében, jótékony hatással voltak Fülek művelődéstörténetére. Fülek városának kulturális központja sokáig a kolostor tulajdonában lévő katolikus olvasókör nagyterme volt. Itt szinte minden hónapban szerveztek valamilyen kulturális rendezvényt. Alig volt olyan füleki szervezet, amelynek alapítója, vagy vezetőegyénsége ne a kolostor valamelyik tagja lett volna. A kolostor és a ferencesek történetéhez szorosan hozzátartozik, hogy milyen szerepet töltek be egy adott közösségben és mennyire hatottak annak kulturális fejlődésére.

A felvilágosodás, majd a francia forradalom és az azt követő európai forradalmak és a huszadik század liberális gondolkodása óriási sebeket ütött a Katolikus Egyházon. Az 1840-es évektől Európában addig még nem tapasztalt szekularizáció ütötte fel a fejét. Az egyháztól már csak valami „társadalmi szolgáltatást” vártak el a hívek. Az egyház igyekezett mihamarabb megfelelni az új kihívásoknak és minél jobban bekapcsolni a felnőtteket az egyházi munkába. Európa-szerte vallásos ihletettségű szervezeteket hozott létre, így például olvasóköröket, legényegyleteket, dalárdákat, oltáregyleteket...stb.⁴⁰⁹

Magyarországon a szekularizáció később indult el, mint Nyugat-Európában. Vidékre és a kisebb városokba ez a folyamat csak az 1800-as évek végén gyűrűzött be.⁴¹⁰ Füleket inkább mezővárosi arculat jellemezte, az 1900-as évek elejéig nem rendelkezett jelentős iparral, ezért a lakosság létszáma sem emelkedett.⁴¹¹ Ebből kifolyólag a társadalom szekularizációja is később indult el.⁴¹²

⁴⁰⁶ Átvételi bizonylat, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁴⁰⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 37.

⁴⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 39.

⁴⁰⁹ Brunda 1993, 45.

⁴¹⁰ Brunda 1993, 45.

⁴¹¹ Drenko 1996, 255-237.

⁴¹² Brunda 1993, 45-46.

Katolikus Olvasókör: Az első olvasókört Füleken az alesperesség alá tartozó kántorok és tanítók 1844. december 5-én alapították. Az olvasókör működéséről a levéltárakban kevés dokumentum maradt meg. A kör 1853-ban a minisztériumhoz intézett beadványában kérte az alapszabályzat jóváhagyását. A működési engedélyt nem kapták meg, mert ellenőrzéskor az olvasókör könyvtárában 1848 márciusa és 1849 augusztusa közötti időszakból a szabadságharcral kapcsolatos napilapokat és folyóiratokat találtak. 1853. június 20-án az olvasókört feloszlatták vagyonát és tárgyait konfiskálták.⁴¹³

A Katolikus Olvasókör 1904 januárjában jött létre. A kör megalakításával Kapás Arnold zárdafőnök régi álma valósult meg. A megválasztott bizottsági tagok az újévi litánia után az iskola nagytermében gyűltek össze, hogy a megalakuló egyesület alapszabályait kidolgozzák és megválasszák a képviselő testületet. A gyűlésen a Katolikus Kör mellett megalakították a Legényegyletet is.⁴¹⁴

Az olvasókör és a legényegylet alapszabályát megerősítés végett a Magyar Királyi Kormánybiztoshoz is felterjesztették. Az alapszabályok jóváhagyási záradékkal ellátva már 1904. február 5-én visszaérkeztek Fülekre, amit a házfőnök rögtön a rozsnói nyomdába küldött.

A szervezetnek gondot jelentett, hogy a városban nem volt székhelye, ezért Kapás Arnold úgy döntött, hogy ideiglenes megoldásként 6200 pengőért megvásárolja Berthold gróf egyik úri házát,⁴¹⁵ melynek tulajdonjogát átírta az olvasókörre.⁴¹⁶ Fontosnak tartotta, hogy a kör rendelkezzen egy állandó helyiséggel, ahol a tagok rendszeresen találkozhattak. Az olvasókörben biztosítani kellett a szórakozási lehetőséget, vagyis rendelkeznie kellett könyvtárral, folyóiratokkal, hírlapokkal stb.⁴¹⁷

A kör ünnepélyes megalakulását húsvétkor tartották. Az olvasókört impozáns keretek között mutatták be a füleki híveknek. A kör tagjai a megáldott zászló alatt a szentmisére párosával érkeztek. A szentmise után a tagok a templomból ugyanilyen rendben távoztak, majd papi segédlet mellett a zárdafőnök vezetésével vonultak az olvasókör épületének a beszentelésére. A szentelés után Kapás Arnold „Isten áldásáról” tartott beszédet. A délutáni litánia után a Katolikus Olvasókör ünnepélyes megnyitóját a következő programmal tartották:

⁴¹³ MNL NML. Nmf 2505/1853 A füleki olvasókör elleni vizsgálat.

⁴¹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 273-278.

⁴¹⁵ Borovszki Samu szerint a Katolikus Körnek a 6500 korona értékű házat özvegy gróf *Czebrián* Istvánné, született báró Vécsey Magdolna vásárolta meg. A katolikus kör számára a könyveket és a folyóiratokat is rendszeresen a grófnő biztosította. Reiszig Ede 1911: Nógrád vármegye nemes családjai. In Borovszky Samu (szerk): *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság 42-45.

⁴¹⁶ FFRK Adásvételi szerződés, Füleki Ferences Levéltár okiratai 2. doboz.

⁴¹⁷ Brunda 1993, 47.

1. „Hymnus énekli a közönség
2. Elnöki megnyitó-Kapás Arnold- fővédnök
3. Pápai hymnus- Vaál Teréz
4. Választmányi jegyzőkönyv- tisztviselők megerősítése
5. Megnyitó vers. Rozgonyi Ferenc
6. Ünnepi beszéd- Lóska Béla főgymnáziumi tanár
7. Iparos ifjakhoz-vers, Szalai
8. Szent házasság titka vers- Rozgonyi
9. Bezáró beszéd- Benkó világi elnök
10. Szózat- Énekli a közönség”

A zárdafőnök nagy öröme az ünnepségen résztvevő tömeg megtöltötte a kör udvarát és környékét. Kapás Arnold Isten áldását kérte a körre és tagjaira, majd felolvasta a főpásztori áldást, valamint bemutatta a megalakulást engedélyező okmányokat. Ezután a kör át lett adva „hivatásának”.

A kör épületében még aznap este barátságos ismerkedés és beszélgetés vette kezdetét. A zárdafőnök az olvasókör és a legényegylet társulásának létrejötté mellett éltette: „I. Ferenc apostoli királyunkat, s fővédnök asszonyunkat özvegy Czebrián Istvánt.”⁴¹⁸

Megalakulását követően a Katolikus Olvasókör és a Legényegylet szinte minden második hónapban szervezett valamilyen kulturális rendezvényt. A szervezet ünnepségein, rendezvényein a kolostorból majdnem minden alkalommal jelen volt egy ferences.

A Katolikus Olvasókör húsvét napján 1914-ben tartott közgyűlésének legfontosabb pontja az újonnan megépítendő nagyterem anyagi háttérének előteremtése volt. Az építkezésre körülbelül 12 000 koronát kellett biztosítani. Az építkezésre való tekintettel a kör évi tagsági díját 3 koronáról 4 korona 80 fillérre emelték. Ezenkívül körülbelül háromszáz darab húsz koronás kamat nélküli kölcsönkötvényt bocsátottak ki.⁴¹⁹

A Katolikus Olvasókör, hogy elkezdhesse az építkezést a rozsnyói káptalantól 5 %-os kamatra 9500 korona kölcsönt vett fel.⁴²⁰ 1914. június 30-án elkezdődtek a munkálatok, októberben pedig már készen állt a nagyterem.

Bálint Benedek zárdafőnök javaslatára az újonnan megépült nagytermet átadták a vöröskeresztnek, hogy a felszámolt zománcgyári ideiglenes hadikórház helyett egy huszonöt

⁴¹⁸FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 279.

⁴¹⁹FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 13.

⁴²⁰FFRK Elismervény a kölcsön felvételéről, Füleki Ferences Levéltár okiratai 2. doboz.

ágyas kórházat rendezzenek be az első világháború sebesültjeinek. Az olvasókör és a legényegylet továbbra is használhatta a kisebb helyiségeket. A kórházat egy 1915-ös kormányrendelet alapján a következő év októberében felszámolták.⁴²¹

Ezután az olvasókör helyiségeit a katonaság folyamatosan tömegszállásnak használta. Hol magyar vöröskatonák, hol csehek voltak benne elszállásolva. Az olvasókör tevékenysége egészen 1920-ig fokozatosan csökkent, bár a háború alatt is tartottak előadásokat. A bevételt jótékony célokra és a hadiárvak segélyezésére fordították.

1920 októberében tisztújító gyűlést tartottak, melynek keretén belül felmérték a beszállásolások által elszennvedett károkat. A bútorzatot a katonák teljesen elpusztították és a kétszáz kötetes könyvtár nagy része is eltűnt. A kár körülbelül 30 000 koronára rúgott.⁴²²

Bálint Benedek zárdafőnök a kialakult siralmas helyzetről a következőket írta:

„Katholikus olvasókör és legényegylet helyiségei az állandó katonai beszállásolás folytán a háború alatt nagyon megrongálódtak. A forradalom kitörése után a katonák a berendezést is részben tönkre tették, részben pedig elhurcolták, úgy hogy alig maradt néhány asztal és szék. A közel 200 kötetből álló könyvtárat is széjjelhányták és hordozták; sokat tűzbe dobtak és fűtöttek vele a kommunista kultúra nagyobb dicsőségére. Az okozott kár összege 30 000 koronára rúg. Hogy ki fogja azt megtéríteni? És mikor? Csak a jó Isten tudja. Közel két évig szünetelt az egyleti élet. Mikor a katonaság a múlt hónap vége felé a kör helyiségeit végre kiürítette, szívünk elszorult a rongálások és az okozott károk láttára. De nem csüggedtünk el, hanem összegyűjtöttük tagjainkat folyó hó 10-én tisztújító közgyűlésre és ott egyhangú lelkesedéssel határozatba ment, hogy a romokat eltakarítjuk és hiányos berendezésüket Isten segítségével lassankint pótoljuk. Megválasztottak: Illés József világi elnökké, Nagy Pál titkárrá, Lakatos László jegyzővé, Lóska Károly főpénztárnokká, Micsurda János alpénztárnokká, Rajman Gyula könyvtárossá; mindannyian tevékeny és lelkes tagok, akiknek személye, egyénisége garancia arra, hogy a közgyűlés határozatának érvényt is fognak szerezni, az olvasókört újból fel fogják virágoztatni. Adja Isten, hogy úgy legyen!”⁴²³

Az olvasókör nagyterme Fülek fontos kulturális központjává vált. Színdarabokat, operetteket, drámákat adtak elő, a bevételt általában a Katolikus Kör és a helyiség fenntartására fordították. Az előadók főleg Losoncra, Rimaszombatból vagy Tornaljáról jöttek. Az előadásokon általában jelen voltak a ferencesek is. A fülekiek körében közkedvelt esemény volt

⁴²¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 20-22.

⁴²² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 60.

⁴²³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 62.

a táncmulatság, melynek bevételét gyakran utalták át a kolostor számára. Ilyen volt például a harangalap javára, vagy a tetőszerkezet felújítására rendezett multság is.

Impozáns rendezvénnyel ünnepelték például Petőfi Sándor születésének századik évfordulóját. Az ünnepélyen Fülek lakossága hódolattal adózott a nagy költő emlékének.: „Rég nem látott lelkes ünnepi hangulat uralkodott Füleken a katolikus olvasókör dísztermében. Az ünnepi beszédet Nagy Pál a rendező bizottság elnöke tartotta. Petőfi életrajzát Lakatos László ismertette. A magyar dalkör nagy tetszés mellett előadott népdalai, valamint a szavalatok és zeneszámok mellett, különösen lelkes hangulatot váltott ki Rudnyánszky „Petőfi” című egy felvonásos színműve, melyben különösen Fellner Ica (Szendrey Júlia) és Mihalik László (Petőfi) tűntek ki, akik mellett a többi szereplő is osztozott az elismerésben. Az ünnepélyen vidékről is sokan részt vettek s „igaz, magyaros érzéssel osztoztak az ünnepi hangulatban“. A tiszta jövedelem 869 korona volt, amit a harang-beszerzési alap javára fordítottak.“⁴²⁴

A cseh hivatalok 1923-ban támadást indítottak a Katolikus Olvasókör ellen, mert szerintük „államellenes tevékenységet” folytattak. Március 13-án rendkívüli közgyűlést hívtak össze. Az alapszabályt a hatósági előírás értelmében meg kellett változtatni. Az új alapszabály egyik pontja szerint felosztás esetén az egyesület vagyonát nem lehet katolikus akciókra, felújításokra fordítani, az összeg kizárólag csehszlovák hazafias célokra használható.⁴²⁵

A Katolikus Olvasókör 1924-ben húsvét napján tartotta húszéves jubileumi ünnepi közgyűlését (6. kép). A program a következő volt: az ünnepi megnyitó beszédet Bálint Benedek zárdafőnök tartotta, ünnepi verset szavalt Lóska Béla rozsnyói gimnáziumi tanár, az egylet történetét Illés József Lajos ismertette, az egyleti zászlókat a füleki magyar lányok koszorúzták meg, a legényegyleti indulókat a füleki Magyar Dalkör énekelte. A záróbeszédet Benkó János tartotta, majd a zárdafőnök megáldotta a jelenlévőket. Este pedig az olvasókör épületében előadták Hercegh Ferentől „A Gyurkovics lányok” című három felvonásos vígjátékot.⁴²⁶ (7. kép)

Az olvasókör épületében gyakran szerveztek olyan jellegű megemlékezéseket, rendezvényeket is, amelyekkel a helyi magyarság öntudatát próbálták erősíteni és kitartásra ösztönözni. Ilyen ünnepséget szerveztek például II. Rákóczi Ferenc születésének 250-dik évfordulójára, amelyről Bálint Benedek zárdafőnök a következőket írta:

„1926. október hó 17-én Fülek közönsége szépen sikerült Rákóczi ünnepélyt rendezett a kath. olvasókör nagytermében. A színültig megtelt teremben este 8 órakor felcsendült a

⁴²⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 77.

⁴²⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 76.

⁴²⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 84.

Rákóczi induló figyelmeztetve az ünnepély megkezdésére. A helyi dalkör fohásza után P. Bálint Benedek házfőnök nyitotta meg az ünnepélyt. Rákóczi szellemét idézte fel, akiben a lángoló hazaszeretet egész életén keresztül mély vallásossággal párosult és ezek adták neki azt a nagy lelkierőt, amelyekkel nehéz sorsát viselte a csatatereken és a száműzetésben.”⁴²⁷

A Katolikus Olvasókör 1927 februárjában ismét közgyűlést tartott. A megnyitó beszédet, mint mindig most is az egyházi elnök a zárdafőnök tartotta. Az egylet alapszabályait hatévi huzavona után végre elfogadták. Az alapszabályt a belügyminisztérium 1926. december 18-án kelt 123 465 / V. a. számú rendelete alapján hagyták jóvá⁴²⁸ és fogadták el.⁴²⁹

1934-ben a csehszlovák hivatalok szabálytalanságokra hivatkozva betiltották az olvasókört. Az eseményről így írt a zárdafőnök:

„Megalakult közösségünkben szlovákiai katolikus ifjúsági egyesülete ön – és népművelési programmal. Ez egylet alakítása a püspöki általános rendelete folytán történt meg: részben azonban folytatása lett a Katolikus Olvasókör és legényegyletnek; melyet különböző szabálytalanságok miatt a politikai hatóságok felfüggesztettek még ez év elején.”⁴³⁰

A Katolikus Olvasókör három évi kényszerszünet után 1937 januárjában fölszólítást kapott az „országos-hivataltól“, miszerint „rendezze, illetve tegye jóvá hibáját“, hogy újjáalakulhasson. A közgyűlést január 1-én délután 3 órára hívták össze. Szilágyi P. Bernát megnyitó beszédében a legnagyobb óvatosságra intette a közgyűlés résztvevőit és követelte az alapszabályok pontos betartását. A közgyűlésen egyúttal a fegyelmi bizottság tagjait is megválasztották. Hulita Vilmos a füleki zománcgyár igazgatója a katolikus olvasókör nevében írásbeli nyilatkozatot tett, hogy az olvasókör vezetői és tagjai lojálisak a csehszlovák állam iránt. A nyilatkozatot elküldték az „országos hivatalba.“ Az állami hivatalok megkövetelték a csehszlovák állam iránt tanúsított lojalitást. A zárdafőnök által bejegyzett szövegben is megfigyelhető ennek az irányvonalnak a követése.:⁴³¹

„Engedelemmel kitérek az Olvasókör múltjára. Az egész létezését méltóságos Czebrían Mária grófnőnek köszönheti. És ennek dacára az iparos osztály, mely nagyszámban volt képviselve, szinte kisajátította a nemes gondolatot. Az egész tisztikar koma-sógor szinten volt és a taglétszám kevés volt. Mindent csináltak csak nem művelődtek. Kb. 30 éve fennállt, de

⁴²⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 109.

⁴²⁸ A belügyminisztérium 1926. december 18-án kelt 123 465 / V. a. rendelete szerint, az 1914-ben (a dokumentumban a dátum hibásan van feltüntetve, mert a kör 1904-ben jött létre) alakult katolikus olvasókört és legényegyletet megszüntették, helyébe a „Fil’akovský čítací krúžok és a mládežnícky spolok” lépett. (FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 2. doboz.)

⁴²⁹ FFRK Ferences Levéltár okiratai 2. doboz.

⁴³⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 142.

⁴³¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 161.

nem hiszem, hogy a többletjövedelmek az épület fönntartására lettek volna fordítva. Szinte predestinált személyekből állott. Vallásgyakorlattel nem törődtek. Egy körmeneten nem vettek részt testületileg. Ittak és viszálykodtak. Meg is hozta ez a „züllött” foglalkozás az eredményét. Nem értették meg többé egymást. Az iparos osztály most úgy gazdaságilag, mint számbelileg alább hagyott. Itt kezdődött a bomlás időszaka. Ami sok esetben szabálytalanságra vezetett és oly szavak kijelentések hangoztak el, amire az Állam is felfigyelt. Következménye az lett, hogy bezárták az egyletet. Egyik a másikat okolták. Csak arra nem jöttek rá, vagy nem akartak, hogy a katolikus Gondolat is haladt, az örök cél felé. A maradiságnak bezárás lett a jutalma.⁴³²

Az olvasókör csak 1937-ben a Keresztényszocialista Párt, a Magyar Nemzeti Párt, valamint a zárdafőnök közbenjárására indulhatott újra. Egyházi elnöke ismét a zárdafőnök lett.⁴³³ Tevékenysége a visszacsatolás után kissé visszaszorult, termeit a Füleki Szívgyárda, a KICE, a KALOT és az Actio Catolica rendezvények szervezésére használta. A Katolikus Olvasókör egészen 1945-ig folyamatosan működött.

A Historia Domus bejegyzéseiben többször szereplő Hulita Vilmos a füleki közélet egyik meghatározó alakja volt. Az olvasókörben betöltött funkciója mellett személyesen támogatta a Füleki Torna Club (FTC) 1920. januári megalapítását. Hálából örökös díszelnökévé választották. A gyár vezetésében és a közéletben elért sikereinek köszönhetően az 1920-as évek második felétől a község lakóinak körében egyre népszerűbbé vált. Az egyesületek látva az FTC sikeres vezetését egymás után kérték fel őt védnöki, vagy tiszteletbeli elnöki tisztség betöltésére. Az 1927-ben megalakult YMCA (Young Men's Christian Association) helyi alapszervezetének elnökévé is Hulita Vilmost választották. 1928-ban 50. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségre 100 személy volt hivatalos. A ceremónia teljesebbé tételéhez a helyi önkéntes tűzoltók is hozzájárultak.⁴³⁴

Előbbiekben már említésre került, hogy Hulita Vilmos jelentős mértékben támogatta a ferenceseket, a katolikus gyülekezeteket és az 1930-as évektől szünidei munkalehetőség biztosításával a Losonci Református Teológia diákjait. Mindezek a cselekedetek hozzájárultak népszerűsége növekedéséhez. Távozása után a fülekiek még hosszú évekig emlegették jószívűségét és szociális érzékenységét.⁴³⁵

Nógrád megyében a legtöbb legényegylet Losoncon és környékén alakult. Losoncon 6 ilyen egylet volt bejegyezve⁴³⁶ és a helyi sajtó mindig hosszasan taglalta matinéjukat és

⁴³² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 161.

⁴³³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 161.

⁴³⁴ Agócs 2008,9-24.

⁴³⁵ Agócs 2008, 9-24.

⁴³⁶ Brunda 1993, 47.

„művészestélyüket”, mely legtöbbször hangversennyel vagy táncestéllyel végződött. A legényegyletek általában a következő elvek alapján működtek: önképzés megvalósítása, társas összejövetelek szervezése, felolvasások rendezése, hazaszeretet ápolása, s mindazon törekvések felkarolása, amelyek az önművelődés szolgálatában állnak.⁴³⁷

Katolikus Legényegylet: *„A Katolikus Legényegyletek működésének Kolping⁴³⁸ által megfogalmazott alapelvei valamennyi egyesületben azonosak és kötelezőek voltak. Az egyletek családszerűen működtek, tagjaik elsősorban kézműves és iparos segédek voltak. A cél a közös szórakozás, pihenés, de főként szervezett, iskolaszerű és felvilágosító előadásokból álló tanulás volt, valamint a felnőtt életre való felkészülés.”⁴³⁹*

A füleki legényegylet szoros kapcsolatban állt (8. kép) a Katolikus Olvasókörrel. A tagok általában mindkét szervezetben ugyanazok a személyek voltak. A programok szervezése szintén közösen történt. A füleki legényegyletet a Katolikus Olvasókörrel együtt 1934-ben feloszlatták, majd 1937-ben újraindították. A Historia Domusban rendezvények szervezésével kapcsolatban a legényegyletet mindig az olvasókörrel együtt említik. A közgyűléseket és a tisztújítást is egyszerre tartotta a két szervezet.

Katolikus Népszövetség:⁴⁴⁰ 1910. március 27-én húsvét vasárnap délután a katolikus kör helyiségeiben alakult meg. A Katolikus Népszövetség iránt érdeklődők és a meghívott vendégek megtöltötték a termeket. Köszönhető volt ez a szervezők és a régi tagok aggitációjának. Bálint Benedek zárdafőnök az alakuló gyűlésről következőképpen írt:

⁴³⁷ Brunda 1993, 44-49.

⁴³⁸ *Kolping-mozgalom: Adolf Kolping kölni egyházmegyes katolikus pap volt, 1849-ben indította el mozgalmát. Teológiai tanulmányai és pappá szentelése előtt cipésként dolgozott. Fiatal káplánként elhatározta, hogy a társadalmat nyomasztó szociális problémák enyhítésének szenteli életét. Kolping a katolikus legényegylet megalapításával a fiatalokat ki akarta vezetni elszigeteltségükből. Célja elkötelezett keresztények nevelése volt, akik képesek felelősen helytállni családi életükben, hivatásukban és a társadalomban.* Marozsán Zsolt 2013: *A Miskolci Katolikus Legényegylet (1933-1946)*. In Egyháztörténelmi Szemle, 14. évfolyam, 1. szám, 2013, 76-95.

⁴³⁹ Marozsán 2013, 76-80.

⁴⁴⁰ Katolikus Népszövetség, 1907-ben alakult, mint katolikus hitbuzgalmi és közéleti egyesület. Az Országos Katolikus Szövetségből kivált tagok alapították. Célja volt a nép hitbeli, erkölcsi, gazdasági és társadalmi fejlődésének előmozdítása, annak védelme, oktatása, nevelése és szervezése továbbá a katolikus eszméknek a köz- és magánéletben való érvényesítése a vallás- és államellenes törekvésekkel szemben. Népgyűléseket, szabadtanításokat, értekezleteket tartott, ahol az erkölcsi és gazdasági bajok forrásával foglalkoztak. A 30-as évektől a szervezet szerepe csökkent, amikor a katolikus közéletben az Actio Catholica vette át a központi szerepet. Gergely Jenő 1999: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica kiadó, Budapest, 131-139.

„A gyűlést a tevékeny helyi igazgató Bálint Benedek szentferencendi vicarius nyitotta meg, s a sajtó érdekében hatalmas beszédet tartott. Utána Laurencsík Béla az egyetemi szent Imre Kör tagja tartott előadást a szociáldemokraták társadalomrontó törekvéseiről, különös tekintettel jelenlévő földművesek és iparosok érdekeire. A gyűlést Kapás Arnold szentferencendi zárdafőnök rekesztette be lendületes buzdító beszéddel. Az Új Lapra sokan előfizettek. 4-én tartotta meg a Katholikus Kör s legényegylet évi Közgyűlését. A Kör tisztviselői majdnem egyhangúlag lettek megválasztva- azok, akik nem érdemelték meg hivatalukat ki lettek buktatva. Elnöke Lurencsík István iparos lett egyhangúlag megválasztva. Választmányi tagok: Molnár János, Márton Vendel, Paulík Antal, Gyetvai István, Csaba József, Kovács Dezső. Póttagok Bellucs József, Selesztyei József, Agócs József, Tóth István, Szabó Mihály. Főpénztárnok: Szabó Antal, Alpénztárnok: Luspai Károly, Főkönyvtáros Bálint Benedek, Alkönyvtáros Lóska Károly és Laurencsík Béla. Titkár – jegyző: Zupkó Mihály Fülek mérlegbírája”⁴⁴¹

Keresztény Szociális Szövetség.⁴⁴² Ez a szövetség Füleken 1917. október 14-én alakult meg. Feladata a helybeli keresztény szociális szervezetek megalakítása és a keresztény szociális eszmék terjesztése volt.

3.12. A füleki ferencesek tevékenysége a „Nagy Háború” alatt

Kapás Arnold halála után a következő két év viszonylag eseménytelenül telt. Bálint Benedek az új házfőnök egy nagyon békés időszakról számol be. A ferencesek főleg a hívek lelkiigondozásával, valamint a kolostor és a templom tatarozásával voltak elfoglalva.

Miután 1913 elejére a kolostor külső és belső tatarozása befejeződött, végre hozzákezdhetek a templombelső felújításához. 1913. április 15-én megkezdődtek a négy hónapig tartó festési munkálatok. A templom festése már látványosabb volt, mint a tetőszerkezet javítása.⁴⁴³ Az újonnan kifestett templom szentelésére augusztus 15-én Boldogasszony ünnepén került sor. A szentmisén részt vett Unghváry Antal provinciális, a

⁴⁴¹FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 355.

⁴⁴³ A templomfestési munkálatok az üvegezéssel együtt 10 831 koronába kerültek. Ebből az összegből a szerződés értelmében óvadékként egy évig 1000 koronát visszatartottak. A felújítást Szász Coburg Fülöp Gotha hercege 500 koronával, Fülek városa pedig 300 koronával támogatta. FFRK Számlák a festés költségéről, Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz

szentbeszédet pedig Zdravec István lektor teológiai tanár tartotta. A misét mint minden évben ezen az ünnepen is ünnepélyes körmenet követte.⁴⁴⁴

Zdravec István 1913. december 27-én Venn Jakab egri házfőnök kísérijeként ismét Fülekre látogatott, hogy a hívek számára január harmadikáig missziós hetet tartson. A missziós hét alatt körülbelül négyezer embert gyóntattak meg, a körmeneten pedig ötezren vettek részt.⁴⁴⁵ Az adatbank Fülekre vonatkozó statisztikai adatai szerint 1910-ben a városnak 2576 lakosa volt, ebből 2186 vallotta magát római katolikusnak. Az 1913-as schematizmus szerint a füleki plébániához 3722 hívő tartozott. A misszió résztvevők száma alapján, az ünnepségen a füleki plébánia hívein kívül más települések katolikus hívei is jelen voltak.

Ahogy a monarchia területén élőket, úgy a füleki lakosokat is váratlanul érte és megdöbbenetette az első világháború kitörését megelőző merénylet. 1914. június 28-án meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét Hohenberg Zsófiát. A temetés napján július 4-én országsherte,⁴⁴⁶ így Füleken is gyászmisést tartottak a házaspár lelkiüdvéért. A Stephani Ervin kertészetéből származó virágokkal feldíszített templom és környéke megtelt gyászoló hívekkel.⁴⁴⁷

Egy hónappal a merényletet követően 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. 1914 augusztusában végérvényesen kitört az első világháború, majd elrendelték az általános mozgósítást. A háztörténet írója az országos trendnek megfelelően eleinte bizakodó volt a háború kimenetelét illetően. A zárdafőnök elég pontosan leírja a füleki lakosok hozzáállását a háborúhoz. A szöveg tartalmából nem érezhető ki különösebb ellenszenv a háborúval szemben. A feljegyzések szerint a „királyi hívó szóra“ a füleki hadkötelezettek lelkesen vonultak be ezredeikbe és szálltak hadba. A behívottak legnagyobb része meggyónt, megáldozott és lélekben megerősödve indult a háborúba.:

„6-án megszűnt a polgári személy-és teherforgalom életbe lépett a hadimenetrend⁴⁴⁸ és megkezdődött a csapatok szállítása a déli és északi harctérre. Katonáinknak valóságos diadal út volt a füleki állomáson keresztül.

⁴⁴⁴FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 8.

⁴⁴⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 10-11. Ez a misszió majdnem tragédiával végződött, mert valaki egy égő cigarettacsikket dobott az emésztőgödörbe, amitől a szemét meggyulladt. A tüzet még időben észrevették és megfékeztek. (FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 12.)

⁴⁴⁶ Tóth 2002, 477.

⁴⁴⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 15.

⁴⁴⁸ A hadimenetrend bevezetését 1914. július 31-én az általános mozgósítás után rendelték el, ami 1914. augusztus 4-én lépett életbe. A hadműveletekhez felvonuló csapatok ellátása a MÁV feladata volt. Ezek a napokon a vasútvonalakon teljesen leállították a polgári forgalmat. A személy- és tehervonatok helyett kizárólag a felvonulási területekre tartó katonákkal teli szerelvények közlekedhettek. Érdekesség, hogy a bevonulókat szállító szerelvények rendkívül lassan, átlagosan 10 kilométer/órás sebességgel haladtak. Volt olyan vonat, amelyik a hadimenetrend életbe lépésének első napján elindult, de csak a harmadik napon ért a célállomásba. Augusztus 6-

A peronon egybegyűlt közösség lelkes éljenzéssel fogadta az érkező katonákat, kik között virágokat, cigarettákat és frissítőket osztottak ki, ami a hadba vonuló harcosoknak láthatólag jól esett. Adja Isten, hogy győzelmesen térjenek vissza hős katonáink. Bizonyos aggodalommal tekintünk a fejlemények elé, rettegésben élünk mi itthon maradottak, mert nem tudjuk mit rejt magában a jövő. De bizalmunk a jó Istenben van, ő a seregeknek Ura és Istene ki érettünk hadakozik. Megyéspüspök Úr naponkint a templomban elmondandó közös imákat rendelt el fegyvereink győzelméért.

15-én volt a nagyboldogasszonyi búcsú; meglátszott, hogy zavaros időket élünk, mert kevesebb volt a hívők száma, mint más évben szokott lenni. 18-án a király születése napján, ünnepélyes istentisztelet volt, melyben a helybeli hatóságok és hivatalok valamint a hívek is szép számban vettek részt. 29,30,31-én orosz hadifoglyokat szállítottak a füleki állomáson keresztül számra nézve mintegy hatezret.⁴⁴⁹

A hadi helyzet a monarchia szempontjából hamarosan kedvezőtlenül alakult. Galíciában súlyos veszteségeket szenvedtek és kénytelenek voltak jelentős területeket feladni. Az orosz Délnyugati Front négy hadserege 1914. szeptember közepén egyidőben kelt át a Kárpátok gerincén. Oroszország részéről 1849 óta ez volt az első Magyarországot fenyegető katonai invázió, amely közvetlenül veszélyeztette a történelmi Felvidék keleti vármegyéit (Bereg, Máramaros, Sáros, Ugocsa, Ung és Zemplén). Az első orosz betörés a Kárpátokon át 1914. szeptember 24-e és október 12-e közötti időszakra esett. A háború folyamán orosz betörés ekkor érte el először Magyarország területét. Az Alekszej Bruszilov tábornok vezette cári csapatok Kárpátaljára az Uzsoki-, a Vereckei- és a Tatár-hágón, valamint több kisebb szoroson át törtek be.⁴⁵⁰

Unghváry Antal provinciális látva a hadi események alakulását, 1914. november 16-án a kolostorok vezetőinek körlevelet küldött, melyben pontokba szedte, hogy a testvérek a megszállás alatt hogyan viselkedjenek és milyen előkészületeket tegyenek meg. A teendőket hat pontban foglalta össze.:

„1. annyi élelmiszert és pénzt kell felhalmozni, hogy tavaszig kitartson. Megszállás esetén nincs élelmiszer és a pénzügyintézetek szünetelnek. A helyi zárda lakóin kívül számolni kell

tól a bevonulókat szállító vonatok mellett már egy-egy postavonat és egy-két helyi személyszállító járat is elindulhatott. Lásd Frisnyák Zsuzsa: A magyar vasutak az első világháborúban <http://iho.hu/hir/a-magyar-vasutak-az-elso-vilaghaboruban-egy-kortars-osszefoglaloja-reszlet-140810> Letöltés dátuma 2019. február 27.

⁴⁴⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 15.

⁴⁵⁰ http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/100/1914/1914_orsz.html Lásd Hadműveletek az orosz fronton, letöltés dátuma 2019. március 16.

a megszállt területekről menekülő testvérek élelmezésével is. Megszállás esetén a gyöngyösi klerikusok a délebbre fekvő zárdákba lesznek szétosztva.

2. ha közeledik az ellenség és nincs hatósági kiürítés elrendelve, akkor a kolostor tagjai, a betegeket leszámítva, maradjanak a településükön és vállaljanak a hívekkel sorsközösséget.

3. a pénzt és élelmiszert jól el kell rejtteni, hogy ne kerüljön az ellenség kezébe.

4. ha az ellenség nem tarja tiszteletben a templomokat az oltáriszentséget konzumálni kell és csak a mise keretén belül áldoztassanak. A misék számát a háborús helyzethez kell alakítani.

5. kiürítés esetén, ha lehet legalább egy vagy két testvér maradjon a templom megőrzésére.

6. a menekülő szerzetesek menjenek olyan zárdába, amely veszélyen kívül esik. Jelentsék helyzetüket a provinciálisnak.”

Körlevele végén a provinciális megjegyezte, hogy a front közeledése esetén Ő Gyöngyösről Pécsre teszi át székhelyét és onnan tartja a kapcsolatot a többi kolostorral.⁴⁵¹

A füleki ferencesek mindvégig a pontokba foglaltakhoz tartották magukat. Bár orosz hadak az első világháborúban nem veszélyeztették Füleket, a ferencesek a cseh megszállás és a Tanácsköztársaság zavaros ideje alatt is a városban maradtak egészen a Trianon utáni időszakig.

Az első világháború kitörését követően a pozsonyi háztörténetben leírtak is fontos kordokumentummá váltak. Mivel Pozsonyban több ferences szerzetes szolgált, ezért létszámukhoz képest a háború is jobban érintette őket. A kijelölt egységéhez hadi szolgálatra több barátnak és páternek is be kellett vonulnia.⁴⁵²

A pozsonyi emberek a frontra induló katonai egységeket gyakran ajándékozták meg a ferences templomban megszentelt zászlókkal. A zászlók szentelése három nyelven: magyarul, németül és szlovákul történt.⁴⁵³ Pozsonynak 1910-ben 78 223 lakosa volt, ebből 31705 magyarnak, 32790 németnek és 11673 szlováknak vallotta magát. Katolikus vallásúak száma 59 198 volt.⁴⁵⁴ Mivel Pozsony Fülekhez képest sokkal nagyobb és változatosabb nemzetiségű város volt, így az események nagyrésze is több nyelven zajlott.

A háború alatt visszaesett a mezőgazdasági termelés, ami az évi termékmennyiség csökkenéséhez, egyben az élelmiszerárak nagyarányú emelkedéséhez vezetett. A háború éveit a reálbérek gyors csökkenése is jellemezte. Kormányrendeletekkel szabályozták az

⁴⁵¹ RPL Littera Encylicae ab anno 1899, Provinciális körlevele a frontátvonulás esetére, 1914. november 16.

⁴⁵² SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 286.

⁴⁵³ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 289.

⁴⁵⁴ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/pozsony-bratislava/> Lásd Pozsony népessége 1910. Letöltés dátuma 2019. március 22.

élelmiszerek forgalomba hozatalát, és megszabták az értük követelhető legmagasabb árat. A különböző megtermelt gabonafélék mennyiségének bevallását követően, mindenki köteles volt a saját házi és gazdasági szükségletein túli mennyiséget központilag meghatározott áron átadni az Országos Gazdasági Bizottságnak. 1915-ben bevezették a kenyérbélyegvet, s később egyre több alapvető élelmiszert vontak a jegyrendszer alá. A rendeletek egy része takarékosagra intette a városokat, községeket. Kímélni kellett a szénkészletet, valamint csökkenteni a húsfogyasztást.

455

A füleki *Historia Domus* a háború következtében kialakult nélkülözésről és az éhínségtől való félelemről a következőképpen számol be.:

„1915 áprilisában már érezhető élelmiszerhiány van Füleken. A hónapok óta dúló háború folytán az élelmiszeri cikkek nagymérvű fogyasztása miatt liszt hiány állott be, úgy hogy éhínség réme fenyegetett bennünket. Hogy be ne következzenek, a közigazgatási hatóság bölcsen akként intézkedett, hogy kenyeret és lisztet ezentúl csak a községi előjáróság által kiállított utalvány ellenében szolgáltatathatnak ki a kereskedők és pékek.

A fölösleges búzát hatóságilag requirálták; nálunk 2 métermázsza. fölösleget állapított meg az előjáróság, amit azután a losonci gőzmalomnak kellett beküldeni. Értékét métermázsánként 40 korona, a malom megfizette.“

II. Vilmos császár és a szövetséges hatalmak villámháborúra számítottak, ezért nem rendezkedtek be hosszútávú hadigazdálkodásra. Hiányzott egy olyan átfogó terv, ami egy elhúzódó háború esetén lehetővé tette volna a katonaság és a hátországi lakosság szükségleteinek előteremtését. A harcoló katonák jó minőségű élelmiszerrel történő ellátása előnyt élvezett a polgári lakossággal szemben. Míg a termékek java a harcra jutott, addig a hátország egyre jobban nélkülözött.⁴⁵⁶

A füleki kolostor lakóinak életét a háborún kívül más gondot okozó dolgok is megkeserítették. Unghváry Antal ferences provinciális 1915. január 2-án levelet küldött Bálint Benedeknek, amihez hozzacsatolt egy névtelen feljelentést. A feljelentés a leírtak szerint egy füleki lakostól származott. A levél tartalmára csak következtetni lehet, mivel az eredetije nem maradt fenn, és a Margit körúti ferences levéltárban sem készítettek róla másolatot. A tartományfőnök levelének részlete: ”A levelet csupán azért küldöm el Nagytiszteletű Atyaságodnak, hogy lássa azt, mennyire leselkednek reánk egyesek, mennyire ki vagyunk téve

⁴⁵⁵Lásd Szlanyinka Éva: Az első világháború hatása a társadalomra Magyarországon http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR009_TAN_szlanyinka.htm#_ftn5 Letöltés dátuma 2019. február 27.

⁴⁵⁶ S. Nagy Anikó – Spekál József 2016: *Gulyáságyú és rohamsisak*. Budapest, 49.

mások bírálatának és mennyire kell vigyáznunk nemcsak saját magunkra, hanem még arra is, hogy házinépünk között és környezetünkben sem legyen olyan egyéniség, aki miatt a rossznak gyanúja, avagy még csak árnyéka férhetne rendházunkhoz avagy mimagunkhoz.”⁴⁵⁷

Bálint Benedek még 1915 januárjában válaszolt a provinciális levelére: „Megremegett egész valónk az emberi gonoszság ily módon való megnyilvánulása fölött. Pedig ez Füleken nem újdonság. Fülel már a múltban is híres volt arról, hogy gyártotta és küldözte a névtelen leveleket. Istenben boldogult elődömnök (Kapás Arnold) is sok keserű órát szereztek az ilyen névtelen levelek. Körölbélül egy évvel ezelött már én is kaptam egyet, ez már a második.”⁴⁵⁸ A levél tartalma szerint Füleken a ferencesek tevékenysége nem mindenkinél aratott osztatlan sikert.

A másik aggodalomra okot adó helyzet és feszültség a füleki kolostor falain belül Bálint Benedek házfönök és P. Rozmanith Kázmér között alakult ki. Bálint Benedek szerint Kázmér nem fogadta el a zárda szigorú szabályait és sokat tartózkodott idegen házaknál.⁴⁵⁹ Ungváry Antal szerint a renitens testvér, akivel ő is lakott egy kolostorban, sok reformált zárda életét megkeserítette.⁴⁶⁰ A tartományfönök „Decretumban” figyelmeztette P. Kázmért, amennyiben nem fogadja el és tartja be a szabályokat kizárja őt a rendből.⁴⁶¹ P. Rozmanith Kázmér komolyan vette az intelmeket, nem zárták ki a rendből, mivel neve később is szerepel a kapisztránus rendtartomány schematizmusában.

A háború következményeként a forgalomban lévő bankjegyek mennyisége 1915 végére a kétszeresére nőtt. A pénz elértéktelenedett (értékét veszítette), ezért a cselédek már a kolostornak nem voltak hajlandóak pénzért dolgozni. A háború okozta drágaság Füleken is érezhető volt, az árak megállás nélkül emelkedtek. Így például Füleken és környékén 1917 szeptemberében az árak következőképpen alakultak: „1 métermázsza széna 100 koronába; szalma 20 koronába, 1 kilogram zsír 24 koronába; 1 pár cipő 150 koronába; ⁴⁶² 1 ing 25 koronába továbbá dacára a jó termésnek, 1 liter bor ára mégis 5-6 korona.”⁴⁶³

⁴⁵⁷ BFLK Acta Provinciae 1915, A tartományfönök levele Bálint Benedekhez egy anonyim feljelentéssel kapcsolatban, Gyöngyös 1915. január 2.

⁴⁵⁸ BFLK Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek levele a tartományfönökhöz az anonyim feljelentéssel kapcsolatban, Fülel 1915. január.

⁴⁵⁹ BFLK Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek levele a tartományfönökhöz P. Rozmanith Kázmér ügyében, Fülel 1915. augusztus 3.

⁴⁶⁰ BFLK Acta Provinciae 1915, Ungváry Antal levele Bálint Benedeknek P. Rozmanith Kázmér ügyében, Gyöngyös 1915. augusztus 5.

⁴⁶¹ BFLK Acta Provinciae 1915, A ferencrendi tartományfönökség decretuma P. Rozmanith Kázmérhoz, Gyöngyös 1915. július 30.

⁴⁶² A rendházak bejegyzéseiből látni, hogy milyen eltérések voltak egy-egy községben az árakat illetően. 1917-ben Szécsényben a zsír 12 koronába, a cipő 90 koronába került. König 1931, 298. Ugyanekkor Füleken a zsír 50 százalékkal a cipő pedig 60 százalékkal volt drágább.

⁴⁶³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 35.

A háború végén 1918 októberében a forgalomban lévő bankjegyek mennyisége a háború előttinek tízszerese volt. Az árszint 537 százalékra nőtt, a korona értéke külföldön 44 százalékra zuhant.⁴⁶⁴ Annak ellenére, hogy Fülek vidéki mezőgazdasági jellegű város volt és az élelmiszert a környéken termelték meg, a rekvirálásoknak köszönhetően rendkívüli méreteket öltött az élelmiszerhiány. Virágzott az élelmiszerhamisítás, az árdrágítás, az üzérkedés és a boltok előtti lélekölő sorbanállás. A kolostor a földjeit már nem tudta megművelni. Terményeit rekvirálták,⁴⁶⁵ így a zárdafőnök a munkásoknak még terményben sem tudott fizetni. Kénytelen volt évi ezer koronáért Nyeste János gazdálkodónak hat évre bérbe adni huszonkét hold szántóföldet és három hold rétet.⁴⁶⁶ Bálint Benedek házfőnök 1918 márciusában a következőt jegyezte meg az árak emelkedéséről:

„A borzalmas és hosszantartó világháború oly nagy drágaságot idézett elő, hogy már szinte elviselhetetlen. Hihetetlen magas árakat kérnek egyes szükségleti cikkekért: 1 pár cipő 200 korona, 1 méter posztó 200 korona, bélés 80 korona, egy henger cérna 40 korona, egy ürméter tűzifa 45 korona az erdőn, egy tehén 3-4000 korona.“

A monarchia városi és vidéki lakosságát 1918-ban a mezőgazdasági termények rekvirálása következményeként éhínség sanyargatta. A gyermeküdtetés akció IV. Károly király kétségkívül nemes, bár az adott történelmi helyzetben meggondolatlan kezdeményezése plusz terhet rakott a vidéki lakosság vállára. A monarchia 6 hetes csereüdtetésre több tízezer 6-12 éves gyermeket kívánt elküldeni. A magyarokat a tengerpartra és a hegyekbe „fenyves vidékre”, az osztrákokat pedig a magyar falvakba. Az idő előre haladtával a magyaroknak már csak a tengerparti üdtetés maradt. A tengerparti gyermeküdtetés lebonyolítója az MSZDP irányítása alatt álló Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesülete volt. Júniusban kiderült, hogy legfeljebb 8000 fő elhelyezésére van kapacitás.⁴⁶⁷

Hamarosan módosult az akcióban résztvevő gyermekek létszáma és az üdtetés hossza is. Eredetileg 100.000 osztrák és 20.000 magyar gyermek nyaraltatását tervezték. Ez az arány

⁴⁶⁴Gunst Péter 2000: *Magyarország gazdaságtörténete*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 15-16.

⁴⁶⁵ „A Magyar Királyi Minisztérium 1916. évi 3.973. M. E. számú rendelete, alapján engedélyezi közszükségleti célokra mindennemű termény és örlemény a rekvirálását, amely emberi élelmezésre használható. Az Országos Közélelmezési Hivatal utasítására a közigazgatási hatóság a közszükségleti célokra szükséges hatósági igénybevételt (rekvirálást), tekintet nélkül a minisztérium vagy az egyes miniszterek által eddig kiadott rendeletekben megállapított korlátozásokra, elrendelheti mindazon terményeknek és örleményeknek akár termelőknél, akár nem termelőknél (ipari vállalatoknál, így különösen malmoknál vagy kereskedőknél, továbbá a magánháztartásokban stb.) található készleteire, amelyek emberi élelmezésre használhatók.“ Rendeletek tára 1916, 476. A Magyar Királyi Minisztérium 1916. évi 3.973. M. E. számú rendelete, az emberi élelmezésre használható mindennemű termény és örlemény közszükségleti célokra szükséges hatósági igénybevételének megengedéséről, 1587-1589.

⁴⁶⁶FRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 35.

⁴⁶⁷Vadnay Tibor 1927: Károly király gyermeknyaraltatása. In: Kádár Béla, Sarló Vilmos: A nagy vihar hajótöröttei. Budapest, Wodianer, 156-157.

idővel változott az osztrákok javára, hiszen a 75.000 osztrákkal (70.000 gyermek és 5000 kísérő) szemben csak 8.400 magyar (8000 gyermek és 400 kísérő) üdülhetett.⁴⁶⁸ A számokból jól érzékelhető az aránytalanság, úgy a tervezett, mint a megvalósult üdüléseket tekintve. A magyar gyermekek üdültetése korántsem volt botrányoktól mentes. Az üdülő gyermekek rossz ellátásának és hiányos ételmezésének híre hamar eljutott Magyarországra. Az osztrák gyerekek viszont sokkal jobb ellátásban és ételmezésben részesültek, mint magyar sorstársaik. Ha megnézzük az üdülésben résztvevők arányát, valójában az osztrák fél érdeke volt, hogy minél több gyermek kerüljön Magyarországra, mert így ha egy rövi időre is, de megoldódott az ételmezési probléma. Az osztrák kormány által a gyermekek ételmezésére szánt ételmezési adagok vagy hiányosak voltak, vagy nem is küldték el.

A gyerekek Magyarországra szállítását július 15-e és augusztus 28-a közötti időszakra tervezték. Végül csak július 25-én kezdődött el és augusztus 14-ig tartott. Ez alatt a három hét alatt naponta 2-6 különvonattal (összesen 70), és a Dunán 9 hajóval szállították a gyermekeket Magyarországra. Először a dunántúli és Duna-Tisza közötti megyékbe kerültek a vendégek, utána az északkeletiekbe és a tiszántúliakba. A visszaút szeptember 9-e és október 6-a között hasonló rendszerben zajlott.⁴⁶⁹

A füleki háztörténet is beszámol róla, hogy az osztrák gyerekek Bécsben éheztek. Bécsből Fülekre augusztusban érkezett meg a 43 osztrák gyerek, akik közül kettőt a zárdában helyeztek el:

„Szegény gyerekek mindnyájan ki voltak éhezve, nem tudtak eleget enni különösen a kenyérből, mert amint mondták, otthon egy hétre sem kaptak annyi kenyeret, mint amennyit nálunk egy napon megesznek. Jól is érezték magukat Füleken és kijelentették hogy ők bizony nem mennek vissza Bécsbe, mert ott éheznek.” Köszönhetően a jó ételmezésnek az egy hónapi füleki üdülés alatt gyarapodott az osztrák súlya. Szeptemberben a hazautazó gyerekeket megmérték és mindkettő 3-4 kilogrammal nehezebb volt.⁴⁷⁰

1918 végére a kolostor lakóinak az étel beszerzése egyre nagyobb problémát okozott. Eddig főleg a füleki és a környező falvak lakosainak adományjaiból tartották fenn magukat, de egy új kormányrendelet alapján már a cséplés során a gép mellől vitték el (rekvirálták) a búzát:

„A füleki zárda anyagiakban szűkölködvén mindenkor rá volt utalva a hívek önkéntes adományára; különösen a búza questa volt a legjelentékenyebb, mely biztosította a zárda tagjai részére a mindennapi kenyeret. Most ezen segítségtől is elestünk, mert egy kormányrendelet

⁴⁶⁸ Vadnay 1927, 154-157.

⁴⁶⁹ Vadnay 1927, 153.

⁴⁷⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 40, 42.

jelent meg,⁴⁷¹ amelynek értelmében a búza mindjárt a csépléskor a gépnél el lesz requirálva; a termelőnek is csak annyit hagynak meg amennyi egész évi házi és gazdasági szükségletére elegendő, fölösleget pedig tartozik átadni a haditermény r.t. képviselőjének a meghatározott árban. A szabad vásárlás be van tiltva, senki sem vásárolhat a termelőtől. Miután a júniusi fagy következtében a termés rossz volt, párbért sem kaptunk természetben illetőleg terményben. Fülekkovácsiból egy szemet sem, Gömör sídról pedig mindössze két métermázsát; ez minden búzakészletünk. A kocsis felmondta a szolgálatot, mert búza hiányában nem tudtunk neki konvenciót kimérni; készpénzfizetésre pedig aligha kapunk más kocsist, mert most minden cseléd elsősorban a kenyeret akarja biztosítani a maga és családja részére. Mi is hatósági ellátásra szorulunk kérünk, ha ugyan azt is kapunk. Sokszor megtörtént már, hogy lisztjegy volt, de liszt nem volt. Bízunk a jó Istenben, hogy nem hagy el bennünket ezen ínséges időben és megadja mindennapi kenyerünket. „Oculiomnium in te sperant Domine et tu das escam illorum in tempore opportuno.”⁴⁷²

A kolostor a kiegyezett bért nem kapta meg a földjeiért, mivel a júniusi fagy 1918-ban hatalmas károkat okozott a mezőgazdaságban. Egyedül Gömör sídról kaptak két mázsányi adományt, ezért a kolostorban élők hatósági ellátásra szorultak, vagyis igényelték a „hadiliszt” adagot⁴⁷³. Így is sokszor előfordult, hogy már jegyre sem kaptak lisztet.⁴⁷⁴

Füleken 1918 októberében egy új ismeretlen járvány a spanyolnátha ütötte fel a fejét.: „Már a múlt hónapban szeptember vége felé járványszerűen fellépett egy eddig ismeretlen betegség, mely magas fokú lázzal járt, majd átment tüdőgyulladásba vagy tífuszba többen

⁴⁷¹ „A Magyar Királyi Minisztérium 1918. évi 2.490. M. E. számú rendelete, az 1918. évi búza-, rozs-, kétszeres-, köles-, tatárka-, árpa- és zabtermésnek zár alá vételéről, igénybevételéről és feldolgozásának szabályozásáról. A Magyar Királyi Minisztérium a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényes rendelkezések alapján a következőket rendelte el : „A 4. paragrafus alapján termést már a gép mellől el kellett rekvirálni A termelő magtermése a cséplés időpontjában, tehát a mag kihulltával egyidejűleg a közszükségleti célokra igénybevéteketik, és azt vagy annak egy részét a termelő, a jelen §. második bekezdésében megjelölt esetet kivéve, fel nem használhatja, fel nem öröltetheti) fel nem etetheti, fel nem dolgoztathatja, el nem idegenítheti, azon másnak jogot nem engedhet és azzal másként nem rendelkezhetik, hanem azt, a hatóság által részére a jelen rendelet 5. §-a alapján feloldott mennyiség figyelembevételével, a Hadi Termény Részvénytársaságnak átadni köteles.“ Rendeleték tára 1918, 219. A Magyar Királyi Minisztérium 1918. évi 2.490. M. E. számú rendelete, az 1918. évi buza-, rozs-, kétszeres-, köles-, tatárka-, árpa- és zabtermésnek zár alá vételéről, igénybevételéről és feldolgozásának szabályozásáról, 647-649.

⁴⁷² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 43.

⁴⁷³ „Az 1916-os gyenge termés újabb állami intézkedéseket tett szükségessé. Még az év végén Élelmezési Hivatalt állítottak fel, és létrehívták a Közélelmezési Tanácsot az élelmiszer-elosztás arányosabbá tétele céljából. Idővel tovább csökkentették a fejadagokat, a jegyrendszer révén biztosított élelmiszerfogyasztás nagyjából napi 1300 kalória körül alakult. Az élelmiszerhiány következménye a fekete piac és a batyuzás felvirágzása lett. Ez rendszeres razziaikat s a rekvirálási rendszer szigorítását hozta magával. 1918 folyamán a polgári lakosság nagy részén már a súlyos kimerültség jelei mutatkoztak, és időnként a fronton harcoló katonák körében is éhínség ütötte fel a fejét.”(Gunst 2000, 16.)

⁴⁷⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 41.

belehaltak. Az óvoda és az iskola a járvány miatt egész hónapra hatóságilag be lett zárva.⁴⁷⁵ Egész családok feküdtek a különös betegségben, melyet spanyol náthának neveztek el. A legnagyobb baj az, hogy községünkben orvos nincs, mert megválasztott közorvosunk katonai szolgálatra van bevonulva, hiába kérvényezte a község felmentését több ízben is, még sem mentette föl a had vezetőség.

Mikor a járvány a tetőpontra hágott, házfőnök atya táviratilag fordult vármegye alispánjához egy járványorvos kirendelése iránt, aki harmadnapra meg is érkezett a községbe. A hónap vége felé a járvány csökkent és enyhébb lefolyású lett.⁴⁷⁶

Füleken szinte egybeesett a spanyolnátha járvány lecsengése és az első világháború végének közeledte. Az emberek még nem sejtették, hogy az elkövetkező években újabb megpróbáltatások várnak rájuk.

3.13. A ferencesek karitatív tevékenysége az első világháború alatt

Rendkívüli helyzet esetében a hívek lelki életének gondozása mellett a ferencesek küldetése volt a betegek ápolása, a háborús sebesültek ellátása és gyóntatása is. A Füleken szolgálókhoz hasonlóan, mielőtt az 1914-ben kitört háború első sebesültjei megérkeztek Pozsonyba, a ferences szerzetesek azonnal készen álltak a segítségre. Nem féltek elvállalni veszélyes, ragályos (kolera, himlő, tífusz) betegségben szenvedő emberek lelki gondozását sem. Rendszeresen látogatták őket a pozsonyi „barak-kórház” fertőző osztályán.⁴⁷⁷

A háború alatt ideiglenesen felállított pozsonyi kórházakban többségében a ferencesek gyóntattak: „mert sok a szláv sebesült és csak nálunk vannak atyák, akik bírják a nyelvet.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ 1918. október 18-án Wekerle Sándor miniszterelnök Pető Sándor kérdésére a spanyolnáthával kapcsolatban a következő helyzetképet vázolta fel. : „Sajnos, a spanyoljárvány olyan terjedelmet vett, hogy immár valóban veszélyeztetni közállapotainkat is. Mint belügyminister megtettem eddig azt az intézkedést, hogy utasítottam a törvényhatóságokat : tegyenek meg mindent, hogy a járvány terjedésének lehetőleg eleje vétessék, másodsor hogy megfelelő orvosi segély álljon rendelkezésre. Az utóbbi tekintetben — sajnos — orvosainknak igen kis létszáma majdnem lehetetlenné teszi az orvosi segélyben mindenütt való részesítést. Evégből a hadügyminister úrral és a honvédelmi minister úrral oly intézkedéseket tettünk, hogy az országban levő katonarvosok kötelezettek a polgári betegek gyógyítására is. Ami a gyógyszerek hiányát illeti, ez sporadikusan előfordulhat. Egyes gyógyszerek megnevezettek, de azok rendelkezésre is állanak. Ujabbán arra a tapasztalatra jutottak, hogy azok a gyógyszerek csak palliatív eszközök. Ennek a bajnak bacillusát megállapítani még nem lehetett, szakemberek tudomása szerint azonban a levegő útján terjed a kór és ahol emberek sűrűn érintkeznek, ott fennforog továbbterjedésének veszélye.” Képviselőházi napló, 1910. XLI. kötet, 1918. július 24–november 16, 825. országos ülés 1918. október 18-án, pénteken 313-314.

⁴⁷⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 44.

⁴⁷⁷ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 289.

⁴⁷⁸ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 290.

A ferencesek a háború okozta lelki sebeket közvetlenül is megtapasztalták. Soós Kálmán Gubert testvér 1914 szeptemberében elhagyta Pozsonyt és önként jelentkezett Szombathelyen a 83-as számú ezrednél.⁴⁷⁹ Mint tartalékos szakaszvezető irodai munkát végzett, de hamarosan kérte áthelyezését a frontra. A rendtársak sokáig nem kaptak hírt felőle, mígnem a „veszteség lajstrom” 30. számában fel nem fedezték a nevét. A bejegyzés szerint rendtársuk hősi halált halt.⁴⁸⁰

A háború örömmámorát Füleken hamar felváltotta a rideg realitás. 1914 szeptember elsején megérkezett az első sebesülteket szállító vonat.⁴⁸¹ Füleken a vöröskereszt segítségével ötven ember számára a zománcedénygyár egyik nagytermét kórházzá alakították át.

Mivel a zománcedénygyár 1914 novemberében jelentős hadimegrendeléseket kapott, ezért a benne működő kórházat fel kellett számolni. A sebesülteket hirtelen nem tudták hol elhelyezni, ezért a zárdafőnök mint az olvasókör elnöke is a kör újonnan épült nagytermét ajánlotta fel, hogy ott rendezzenek be kórházat a sebesültek számára. A zárdafőnök a következőt írta erről:

„Miután a helybeli zománcedénygyár nagymérvű hadimegrendelést kapott, a gyár teljes üzembe jött, minden talpalattnyi helyre szükségük lett, ennél fogva helységet tovább kórház céljára nem adhatott. Az ott elhelyezett 50 sebesült katona gyógyulatlanul eltávozott. Már most az a kérdés merült föl, hogy alkalmas helyiség hiányában miként lesz fenntartható továbbra is a helybeli vöröskereszt tartalék kórház. E kérdést a zárdafőnök oldotta meg akként, hogy mint a katolikus olvasókör egyházi elnöke, felajánlotta a vöröskeresztnek a kör újonnan épült nagytermét kórház céljára. Az ajánlat a helybeli vöröskereszt-fiók közgyűlésén osztatlan örömmel el lett fogadva és az új nagytermet 25 ágyas kórházzá alakították át⁴⁸²; a nagyteremből nyíló szobát pedig kötözőhelyiségnek engedték át. Így az olvasókör tagjainak rendelkezésére egy szoba maradt. Az első sebesült szállítmány a körbe folyó hó 11-én érkezett. Amint megérkeztek a vasútról a zárdafőnök megszentelte az új épületet és rövid beszéd kíséretében átadta az új helyiséget a kórház céljaira. A magasztos jelenet könnyekig meghatotta a jelenlévőket. Szegény katonáknak láthatóan jól esett a meleg fogadtatás, akiket néhány lelkes

⁴⁷⁹ A 83-as gyalogezredet 1883-ban hozták létre Szombathely központtal. Egész Vas vármegyéből toboroztak katonákat, később a komáromi helyőrség döntő részét ők biztosították. Testvérezrede volt a Lehár Antal vezette 106-os gyalogezred. Doromb József 1934. A volt császári és királyi 83-as és 106-os gyalogezredek története. Budapest, 1934, 11-15.

⁴⁸⁰ SZNLP *Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 290.*

⁴⁸¹ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 16.*

⁴⁸² Ezt a kórházat októberben a honvédelmi minisztérium rendelete alapján megszüntették. A rendelet értelmében minden száz ágy alatti kórházat be kellett zárn.

úrinő kávéval és kaláccsal vendégtelt meg.“⁴⁸³ A zárdafőnök 1916 májusában a katonakórház létrehozásában szerzett érdemeiért a vöröskeresztől díszezüstérmét kapott.⁴⁸⁴

A háztörténet tanulmányozása során világossá vált számomra, hogy a ferencesek a hívek lelki fejlődésének figyelemmel kísérése mellett a lakosok mindennapi problémáival is foglalkoztak. A lovak rekvirálása miatt 1915 májusában a füleki hívek nagy részének földje még nem volt felszántva. Éhínség fenyegette az embereket, amennyiben időben nem kezdődik meg a búza elvetése. A kolostor, hogy segítsen a tanácstalan embereken, többek földjét felszántatta.⁴⁸⁵

⁴⁸³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 16-17.

⁴⁸⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 25-28.

⁴⁸⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 20.

II. A MONARCHIA ÖSSZEOMLÁSÁTÓL AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉSIG A FERENCESEK VISSZAEMLEKEZÉSEI ALAPJÁN

1. Az őszirózsás forradalomtól Trianonig tartó időszak Füleken a ferences háztörténet tükrében

Az őszirózsás forradalom (október 28-31) történetének alakulásában a Magyar Nemzeti Tanácsnak és az azt támogató Katonatanácsnak irányító szerepe volt. Azután, hogy győzött a napjainkban történészek által sokat vitatott „forradalom“, és József főherceg miniszterelnöki megbízatást adott a "forradalom grófjaként elhíresült" Károlyi Mihálynak, megalakult az új „népkormány“. Átalakították és kibővítették a Magyar Nemzeti Tanácsot, elnökévé pedig Hock János plébánost nevezték ki.⁴⁸⁶

Az 1918-as őszirózsás forradalom után az országban nagy volt a zűrzavar, ami Füleket sem kerülte el. November 2-án népgyűlést hívtak össze és megalakították a helyi nemzeti tanácsot. A zárdafőnök a háztörténetben részletesen foglalkozik ezzel a kaotikus időszakkal. Egyedi pillanatokot villant fel Fülekek város történetéből, amelyek feledésbe merültek volna, ha akkor ezeket nem jegyzi fel. A nemzeti tanácsban Bálint Benedek zárdafőnök is tisztséget kapott.:

„október 31-ről november 1-re virradóra tört ki Budapesten, ahol megalakult a forradalmi kormány és kezébe ragadta a hatalmat; azonnal fegyverszünetet kért és elrendelte az általános leszerelést. A nagy megrázkódtatás, melyet a háborús kimerültség és az új korszakba való átmenet okoztak hazánkban, nagy zűrzavart hoztak létre, amelyet a csőcselék garázdálkodásra és a közbiztonság veszélyeztetésére használt föl. Így történt volna az Füleken is, ha a község előrelátó és bölcs vezető férfijai a kellő óvintézkedéseket idejekorán meg nem tették volna. Már november hó 2-án megalakult Füleken egy népgyűlés keretében a helyi nemzeti tanács⁴⁸⁷, abból létrejött egy szűkebb körű végrehajtó bizottság, amelynek elnökévé

⁴⁸⁶ Püski Levente 2000. *A vereség ára*. In Magyarország a XX. században I., Babits Kiadó, Szekszárd, 40-43.

⁴⁸⁷ „November első napjaiban a közigazgatás vezetői az Országos Nemzeti Tanácstól körlevelet kaptak, amelyben felvázolták a kialakult helyzetet. A községeket helyi nemzeti tanácsok megszervezésére szólították fel.” „A nemzeti tanács közli Magyarországnak népeivel, hogy Budapesten átvette a hatalmat. Egyetlen csepp magyar vér sem folyt ki. A király gróf Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnöknek. A Nemzeti Tanácsból kormány alakult. A katonaság, munkásság, polgárság felesküdt a Nemzeti Tanácsnak. Budapesten nyugalom van. A Nemzeti Tanács felhívja Magyarországnak népét, hogy szent fegyelemmel, önfeláldozó nyugalommal őrizze meg a

Hulita Vilmos zománcgyári igazgató lett megválasztva, aki páratlan eréllyel vette kezébe a közélet és közrend zavartalan ellátását és fönntartását. A nemzeti tanács végrehajtó bizottságának tagja lett a zárdafönök atya is a népgyülés bizalmából kifolyólag. A közrend és vagyonbiztonság fönntartására még aznap megalakult az önkéntes polgárörtség is, amely még azon éjjel elfogott egy betöröbandát, kik a községi jegyző pincéjét feltörték. A polgárság a szervezett munkásság minden dicséretre méltó együttműködésének köszönhető azon körülmény, hogy nagyobb rablások, fosztogatások és kihágások nem fordultak elő községünkben.“⁴⁸⁸

A Historia Domusban említett helyi nemzeti tanács megalakulásának oka és összetétele általában megegyezett az országban létrejött nemzeti tanácsok összetételével, szerkezetével. Kaposvári Gyula a Szolnok megyei nemzeti tanácsokkal foglalkozó munkájában megjegyzi, hogy a nemzeti tanácsokban szép számmal voltak értelmiségiek, mint például Jászberényben Karádi Gyözö tanár, Kunmadarason Pásztor Imre gyógyszerész, és minden nemzeti tanácsban képviselve voltak a földbirtokosok és a kisiparosok is, de munkás és dolgozó paraszt elvéte akadt a tagok között. A különféle szervezetek, társadalmi csoportok, egyesületek egymás után jelentették be csatlakozásukat az Országos Nemzeti Tanácshoz.⁴⁸⁹ Bártfán, ahol a fülekihez hasonló összetételű nemzeti tanács jött létre, a tanács elnökévé Bihary Emanuel görög katolikus plébánost, titkárává pedig Grofcsík Gyulát választották meg. Érdekes módon a jóval nagyobb és jelentősebb közigazgatással rendelkező Bártfán a nemzeti tanács csak néhány héttel később 1918. november 20-án alakult meg az ottani Katolikus Kör nagytermében.⁴⁹⁰

A magyar kormány a közbiztonság és a rend fenntartása érdekében november 3-án felhívást tett közzé nemzetörstégek létrehozására. A november 12-én megjelent rendelet a nemzetörstéget már a legfontosabb belbiztonsági szervként nevezte meg. A nemzetörstég állományát önként jelentkezőkből akarták megszervezni. A szervezet irányítását a Fényes László vezetése alatt álló kormánybizottság látta el. Felszerelésük és ruházatuk hasonló volt

rendet, személy- és életbiztonság megóvása a legnagyobb érdek. Aki pusztít, rombol, az veszélyezteti a magyar nemzet üdve, függetlensége és a béke szent érdekét, parancsolja meg, hogy mindenki, nép és katonaság a legnagyobb rendben és nyugalomban tartsa be a tanács utasításait. A Magyar Nemzeti Tanács felhívja, hogy ezen táviratukat legsürgösebben terjessze, minden eseményt jelenteni utasítjuk, hogy a legtapintatosabban lépjen föl. Felhívjuk, hogy alakítsák meg a nemzeti tanácsokat. “ Nemzeti Tanács.” Barthó Zsuzsanna - Tyekvicska Árpád: Civitas fortissima. A balassagyarmati „csehkiverés” korának forrásai és irodalma - Nagy Iván könyvek 10., Balassagyarmat, 2000, 20-21.

⁴⁸⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 44-46.

⁴⁸⁹ Kaposvári Gyula 1996: *Szolnok Megye az 1918-as polgári demokratikus forradalomban* In. Varia museologica. Dolgozatok a szolnoki múzeum gyűjtöterületéről. Kaposvári Gyula válogatott írásai és bibliográfiája, Szolnok, 1996, 353-366.

⁴⁹⁰ Szeghy-Gayer Veronika 2018. *Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán (1918–1919)* In. Századok 152. évf. (2018), 6. szám, 1215-1236.

a hadseregéhez.⁴⁹¹ Összehasonlításképpen, míg a jóval nagyobb településen Bártfán a nemzetőrség 46 felesküdt taggal november 12-én jött létre, addig Füleken viszonylag magas 150 fős létszámmal már november 8-án megalakult.⁴⁹²

„A hadügyminiszter rendeletére Füleken, a lakosság számarányainak megfelelően, 150 emberből álló nemzetőrség lett szervezve, akik november hó 8-án lettek fölesketve az új alkotmányra. Az eskü letételét megelőzőleg a templomban ünnepélyes istentisztelet volt, melyen részt vettek a helyi nemzeti tanács tagjai és a nemzetőrök teljes számban, továbbá a különböző hivatalok és testületek, végül a polgárság is nagyszámban felekezeti különbség nélkül. Mise után a zárdafőnök atya rövid hazafias beszédet intézett a megjelentekhez, mely után az egész közönség kivonult a templomtérré, ahol a nemzetőrök fölesküdték. A meghatóan szép és hazafias ünnepély a Hymnusszal ért véget....

....December folyamán községünkben teljes a nyugalom, ami a nemzeti tanács odaadó munkásságának köszönhető, mely minden tekintetben vállvetett munkával igyekszik a békét és nyugalmat biztosítani. A közélémezés biztosítása érdekében is megtörtént minden szükséges intézkedés s bízunk benne, hogy a mutatkozó hiányokat a gondos és körültekintő munkának sikerül majd megszüntetni. Gondoskodva lett a lakosság és a munkásság lábbeli szükségletének megfelelő bőr és talp mennyiség beszerzéséről is, ami remélhetőleg szintén sikerülni fog.“⁴⁹³ Hulita Vilmos a Magyar Nemzeti Tanács helyi bizottságának elnöke 1918. december 14-én bakancsokért és talpbőrért Liptószentmiklósra a cipőgyárba küldte dédnagyapámat Baucsek Antalt és négy munkást.⁴⁹⁴ (9. kép)

Tamás Alajos provinciális 1918. november 10-én körlevelet küldött a kolostoroknak, melyben röviden ecsetelte a politikai helyzetet és örömét fejezte ki az önnálló Magyarország létrejöttével kapcsolatban. A tartományfőnök a nemzetiségekkel egyetértésben a haza és Isten szolgálatát tartotta elsődlegesnek. Felszólította a szerzeteseket, hogy közösen építve a magyar hazát törekedjenek a nemzetek közötti egyetértés erősítésére. Tamás Alajos ekkor még naívan tekintett a jövőbe még nem látta az elkövetkező nehéz időszakot.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Révész Tamás 2019. *Nem akartak katonát látni?* Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 152-154.

⁴⁹² Szeghy-Gayer 2018, 1226.

⁴⁹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 44-46.

⁴⁹⁴ Füleki Zománcdény-, Fémárúgyár és Vasöntöde által kiállított igazolvány, Fülek 1918.12.14. (Családi levéltár)

⁴⁹⁵ BFLK Literae Encyclicae ab anno 1899, Tamás Alajos körlevele a kolostorokhoz, Gyöngyös 1918. november 10.

1.1. A Felvidék és Fülek környékének megszállása, egyben betagozódása Csehszlovákiába

A csehszlovák légiósok 1918. november 2-án kezdték meg Felvidék megszállását. A hadműveletben viszonylag csekély számú katona vett részt, mert a légió erejének nagy része a németek lakta Szudéta vidéken volt lefoglalva. A csehszlovák hadvezetést is meglepte a gyenge ellenállás és a légió gyors térnyerése. Malacka városát körülbelül 120 csehszlovák légiós foglalta el. November kilencedikén Nagyszombatot puskalövés nélkül mindössze 120 katonával szállták meg. November 10-én Trencsént, 12-én Zsolnát engedte át a magyar helyőrség a csehszlovák légiónak. November 30-án Pöstyén és Galgóc esett el. A cseh erőkkel az első kisebb összecsapásra Galgóc környékén került sor, de a magyar csapatok hamar visszavonultak. December 15-én Poprád, 17-én pedig Igló esett el. December 22-én Zólyomot, 23-án Besztercebányát, 28-án Eperjest, 29-én pedig Kassát szállták meg a csehek. Ha megnézzük az előrenyomulás sebességét, akkor a csehszlovák légió a magyar városokat legtöbbször egy puskalövés nélkül szinte menetből foglalta el. A csehszlovák erők felvidéki térnyerése is jól mutatja, hogy ebben a kritikus helyzetben mekkora fejetlenség volt úgy katonai, mint a magyar politikai vezetés szintjén.⁴⁹⁶ Bálint Benedek zárdafőnök meglepő tájékozottsággal, egyben szomorúsággal ír az 1919-es év kezdetéről és a januári eseményekről.:

„Kínos bizonytalanságban léptünk az új esztendőbe; nem tudjuk mit hoz reánk a jövő? Alighogy lerakták a fegyvert katonáink azon becsületes szándékkal, hogy békét kössünk ellenségeinkkel és a várva- várt béke áldását élvezhessük; hős katonáink még ki sem pihenték a harci fáradalmakat már megrohanták minden oldalról végtelen hazánkat a csehek, románok és szerbek azon hamis ürügy alatt, hogy elnyomott fajtestvéreiket a magyar uralom alól felszabadítsák, valójában pedig azért, hogy hódító vágyukat kielégítsék és az elszakított országrészeket népével és minden természeti kincseivel együtt erőszakosan bekebelezzék. A csehek már Zólyomban⁴⁹⁷ vannak és közelednek Losoncz felé.

Január 3-án reggel már megszállták Losonczot is; félő hogy Fülekre is átjönnek, mert hír szerint el akarják foglalni a salgótarjáni szénbányákat is. Azonban talán erre még sem kerül sor, mert az újonnan megállapított demarkációs vonal az Ipoly folyóig terjed. Rimaszombat és

⁴⁹⁶ TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlášená válka : boje o Slovensko 1918-1920*. Praha, EPOCHA, 2005. 250-270.

⁴⁹⁷ November 17-én Nagyszombat ismét magyar kézre került. Kótai főhadnagy páncélvonat parancsnok egy kisebb tengerész különítménnyel, a 13. Gyalogezred 65 emberével és a 13-as zenekarral a cseh megszállás alól rövid időre felszabadította Bazint és Nagyszombatot. Filep 2010, 44-46.

Rozsnyó városok is meg lettek szállva az ellenségtől. Az érintkezés megszakadt az egyház megyei hatósággal, mert postajárat nincs a megszállott területekre.⁴⁹⁸

1919 elején a csehek megkezdték Nógrád vármegye megszállását és már január 3-án elfoglalták Losoncot. Losonc elfoglalása különösen szomorú felfoghatatlan eset, ha azt nézzük, hogy Losoncon 1000 fős magyar katonai egység állomásozott. Ennek az egységnek a fő feladata Losonc, Fülek és Salgótarján védelme volt. Josef Eyem főhadnagy vezetésével a várost 230 katona harc nélkül foglalta el. A cseh csapatok hajnalban egy kivilágítatlan vonattal közelítették meg a losonci vasútállomást. Először az állomást, majd később a katonai kaszárnyákat szállták meg. Losonc helyőrségét olyan váratlanul érte a támadás, hogy ellenállás nélkül megadta magát. A légiósok január 3-án reggel 1000 foglyot ejtettek, ezenkívül 2000 puskát, 38 golyószórót és 21 tábori konyhát zsákmányoltak. Az állásaikat a csehek 4-én már Fülek felé kezdték kiépíteni.⁴⁹⁹ Füleken közben megszakadt az összeköttetés Rozsnyóval és Rimaszombattal, mert a megszállt területeken felszámolták a postákat. Nagy volt a bizonytalanság és a félelem, mert a megszállt területekről semmi hír nem érkezett.

A házfőnök halaszthatatlan hivatalos ügyek intézése közben Losoncon találkozott először a megszálló cseh légiósokkal, akiknek a losonci magyar lakossággal szemben tanúsított viselkedéséről és az átélt traumáról pontos leírást ad.:

„a zárdafőnök atya kocsin bement Losonczra, hogy a takarékpénztárba elhelyezett alapítványi tőke után esedékes évi kamatot felvegye. Alig ment be a takarékpénztár helyiségébe, néhány perc múlva egy puska lövés hallatszott, majd utána szokatlan lárma és mozgolódás az utcán. A várost megszálló cseh katonaságot alarmírozták azon esetből kifolyólag, hogy egy diák pofon ütött egy cseh katonát, mert az letépte a kabátjáról a nemzeti színű kokárdát. Sortüzet adtak egy asszony megsebesült. A takarékpénztár előtt is felsorakoztak a katonák; az ablaknál állt egy tisztviselő katonaruhában.

Egyszerre az egyik cseh katona lövésre emeli puskáját és belőtt az ablakon, az ott álló tisztviselőt szeme mellett horzsolta a golyó, mögötte a rácson kívül alig 15 lépésnyire állt a zárdafőnök atya és fölötte fúródott falba a golyó. Az isteni gondviselés így mentette meg az életveszedelemtől. Legyen Istennek hála! A kellemetlen incidens után még egy jó félóráig nem volt szabad senkinek se a házból távozni, mert a bejáratot elállták a katonák. A kínos várakozásban eltelt idő után bejött három cseh katona a helyiségbe és mindenkit alaposan

⁴⁹⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 47.

⁴⁹⁹ Lásd Mišo Šesták: Ako 230 československých vojakov zosmiešnilo tisíc maďarských v boji o "Tóthország" <https://misosestak.blog.sme.sk/c/435481/ako-230-ceskoslovenskych-vojakov-zosmiesnilo-tisic-madarskych-v-boji-o-tothorszag.html> Letöltés dátuma 2019. március 1.

megmotozott, de nem vettek el semmit, csak fegyver után kutattak. Motozás után kiszabadultunk a házból. Ilyen kalandos volt a losonczi út. Nem is tanácsos Losoncra menni addig míg a csehek ott vannak.“⁵⁰⁰

A füleki eseményekkel egyidőben Salgótarjánban zavargások törtek ki, a csőcselék fosztogatta az üzleteket és a lakóházakat⁵⁰¹. A kormány a rend és a bányák védelme érdekében Hatvanból katonaságot vezényelt Salgótarjánba⁵⁰². A demarkációs vonal védelme céljából Fülekre is vezényeltek katonákat. A katonák egy részét a kolostorban szállásolták el. A legénységi konyha a kolostor udvarán működött, a katonák a kolostor tartalékait használták, így a széna, a szalma és a tüzelőanyag gyorsan fogyott. Panasszal nem volt hová fordulni, a fegyelem a katonák között teljesen meglazult. Február 10-én lövöldözésre ébredt a kolostor. Cseh támadást gyanítottak, valójában részeg magyar katonák lövöldöztek.⁵⁰³

Ismeretlen tettesek február 17-én ledöntötték és megcsonkították a gömörsídi szent Orbán szobrot. A zárdafőnök bejegyzéséből kiderül, hogy országszerte erősek voltak a munkásmozgalmak, többek közt Füleken is szervezkedtek.⁵⁰⁴ 1919 februárjában a zárdafőnök a füleki eseményekkel kapcsolatban a következőt írja:

„Valamint országszerte, úgy városunkban is nagy mértékeket öltöttek a munkásmozgalmak. A munkások erősen szervezkednek mindenfelé; a gyári munkások és vasúti alkalmazottak egy táborba tömörültek a szociáldemokrata pártba. Úgy a helybeli, valamint a környéken lévő uradalmakban szervezték a gazdasági cselédeket is, hogy érdekeiket megvédjék. Gyakran tartanak népgyűléseket; szónokolnak agítálnak a munkások érdekében.

⁵⁰⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 47.

⁵⁰¹ A salgótarjáni zavargások sok áldozatot követeltek. Az anyagi kár is jelentős volt a városban. A zavargások kezdeményezőiről nem sokat tudunk, de a korabeli sajtó bőven foglalkozott vele. A Nap című folyóiratban a zavargásokról közzétették egy szemtanú vallomását.: „Néhány részeg munkásnál dinamit volt, melyet a másnapi robbantásra kaptak. Ezeket a dinamitpatronokat a város különböző pontjain felrobbantották. Nagy kárt azonban ezek a robbantások nem okoztak. A fékevesztett csőcselék akkor megtámadta a Fő utca üzleteit és fosztogatni kezdett. Végigrabolták a Fő utca üzleteit, melyek közül csak hét menekült meg a tömeg rombolásától. Az üzletek kifosztása után a csőcselék a lakásokra vetette magát, behatoltak a házakba, kifosztották a lakásokat, s amit nem tudtak magukkal vinni kiszórták az utcára. A rombolás és fosztogatás egész éjszaka és még szombaton délelőtt is tartott. Szombaton délután két órakor Iglóról harmincfőnyi katonaság érkezett, a két kilométernyire lévő nagyállomáson szálltak le a vonatról. Rajvonalba fejlődve vonultak be a városba. A rendfenntartó erők szétzavarták a részeg tömeget a város határán, majd a katonaság bevonult a Fő útra, néhányan még ekkor is ellenálltak, ezeket lelőtték. A Fő utat hamarosan sikerült megtisztítani és a rend helyreállt. A katonaság parancsnoka kidoboltatta a városban, hogy öt óra után az utcán jární tilos, a rablott holmit pedig mindenki szállítsa be a városházára. Aki a rendelkezést nem teljesíti, agyonlövök. Vasárnap hatvan tengerész és százötven főnyi katonaság érkezett a városba. “ A Nap, 1919. jan. 7.

⁵⁰² 1919. január 3-án és 4-én zavargások és fosztogatások törtek ki Salgótarjánban. Elfojtásukra Hatvanból a városba vezényeltek egy iglói géppuskás különítményt (26 fő és 4 géppuska), majd egy székely gyalogos zászlóalj, kormánybiztosnak pedig Peyer Károlyt nevezték ki. Bódi Zsuzsanna – Cs. Sebestyén Kálmán 2007 : *Salgótarjáni események 1918–1919-ben*, Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 57.

⁵⁰³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 44-46.

⁵⁰⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 47.

Megtörténik az, hogy ilyen népgyűlések alkalmával egyes agitátorok izgatnak az egyház, vallás és a papság ellen, nem gondolják meg azt, hogy ha a népből kitörlik a vallást az megszűnik istenfélő lenni és akkor semmi sem tartja többé féken, hanem tör, zúz, rombol és fosztogat. Ha már magánügynek tekintik a vallást, akkor ne nyúljanak a nép hitéhez és tartsák tiszteletben mindenki vallásos meggyőződését.⁵⁰⁵

A csehszlovák erők a Tanácsköztársaság időszakában Füleket csak jóval később 1919. május 4-én szállták meg.

1.2. Csehszlovák hatalomátvétel Pozsonyban és környékén a háztörténet leírása alapján

A pozsonyi *Historia Domusba* alig néhány bejegyzés került az 1915 és 1917 közötti időszakról, írója viszont az 1918-as zavaros időket igyekszik megbízhatóan szemléltetni.:

„1918 év november 1-én az egész országban, de különösen a felsővidéken a társadalmi rend teljes hajótörést szenvedett. A harctérről hazaözönlő katonaság fosztogatni, rabolni, gyújtogatni kezdett. A malackai zárda helyzete oly kritikussá vált, hogy az ottani atyák közös megbeszélés folytán, hogy a klerikusok életét mentseék, őket hazaengedték, mert azt ők maguk is kérték. Ennek következtében november hó 5-én gyűlést tartottunk itt Pozsonyban, mely alkalommal P. Remig lemondott a házfőnökségről és házfőnök P. Archangyal s egyúttal ide lett helyezve P. Mansvét Custos mint vicarius és szónok. A klérus szétválasztatott születésük szerint magyar és tót részre. A magyar theológusok itt maradtak; a tót ajkúak Zsolnára mentek. A magyar philozófusok Szombathelyre, a tót philozófusok Szokolczára lettek helyezve.”⁵⁰⁶

Míg Pozsonyban a katonaságnak sikerült megelőznie a fosztogatásokat és a rombolást, addig a vármegyében mindennaposak voltak a rablások. A fosztogatásban főleg a leszerelt katonák és katonaszökevények vettek részt, akik tömegével bujdosnak a Pozsonytól északra fekvő hegyekben. Ezekhez a csoportokhoz gyakran csatlakozott a rabolni és fosztogatni vágyó csöcselék is. A helyi sajtó napi szinten foglalkozott a hegyentúli pozsonyi és a malackai járás szinte minden községét érintő fosztogatásokkal. A helyi rablóktól leginkább sújtott községek közé tartozott: Malacka, Gajár, Bazin, Dévényújfalú.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1913-1945*, 48.

⁵⁰⁶ SZNLP *Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.*, 303.

⁵⁰⁷ Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918-1920*, Pozsony, Kalligram, 2010, 45-46.

Pozsony a cseh megszállás előtti 24 órában kaotikus időszakot élt meg. Mészáros Gábor a Kommunisták Magyarországi Pártjának funkcionáriusa 1918. december 28-án Budapestről Pozsonyba érkezett, hogy megalakítsa az KMP helyi szervezetét. Röplapokon szólította fel a munkásokat és az elvtársait a hatalom megszerzésére. A katonáknak szervezett egyik gyűlésén sikerült a tömeget Wittich ellen hangolnia. Wittich fel akart szólalni, de a jelenlévők a „szocdem“ vezérbe belefojtották a szót. Mészáros agitációs munkájának eredményeként december 29-én a 72. gyalogezred pótzászlóalja és az 5-ös árkász szakasz vörös gárdává minősítette át magát. A „vörös gárdisták“ a város egyes részein élelmiszer ellenőrzés ürügyén fosztogatni kezdtek. A karhatalom többször megütközött a vörös szalagos gárdistákkal. A szociáldemokraták által létrehozott munkástanács Wittich vezetésével magához ragadta a hatalmat, amit egy napig gyakorolhattak, addig ameddig a csehek meg nem szállták Pozsonyt.

508

A háztörténet írója kritikus hangnemet üt meg az őszirózsás forradalommal kapcsolatban. A sorokat olvasva egyértelművé válik, hogy a csehek bevonulása Pozsonyba a szociáldemokraták és a kommunisták amokfutásának is köszönhető volt.:

„1918. december hó 28-án a pozsonyi szociáldemokraták felláztak és pánikszerű rablást vittek végbe a városban. Vezérük Wittich Pál⁵⁰⁹ elfoglalta a polgármesteri hivatalt is, mely dicsőségében 24 órát töltött, mert eme forradalmat felhasználták a már Dévényújfalunál tanyázó csehek és 1919. január hó 1-én este 6 órakor minden ellenállás nélkül bevonultak a városba.”⁵¹⁰ Pozsony megszállását a csehszlovák légióban harcoló Barreca Ricardo vezetése alatt álló katonák hajtották végre. Mivel a csehszlovák katonák olasz ruhát viseltek a sajtó gyakran olasz megszállókként említi őket.⁵¹¹

A *Historia Domus* bőséges információval szolgál a csehszlovák hatalomátvétel utáni megtorlásokról és a csehek precizitással végrehajtott kegyetlenkedéseiről. A lakosság megpróbált ellenállni a cseh megszállóknak, de Losonchoz hasonlóan az alulról a néptől kiinduló kezdeményezést a csehek hamar vérbe fojtották. A felkelés és az ellenállás

⁵⁰⁸ Filep 2010, 60-62.

⁵⁰⁹ Wittich Pál (1877–1957) az államfordulat korszakának kontroverz baloldali személyisége volt. Diószegen született, majd Pozsonyban lakatosnak tanult. Baloldali nézeteire nagy hatással volt az 1897 és 1901 között a Németországban lakatossegédként eltöltött időszak. Hazatérése után rövid idő alatt a pozsonyi szociáldemokrácia élvonalába küzdötte fel magát. Az államfordulat idején már tekintélyesebb pozsonyi szociáldemokrata vezetőnek számított. A prágai parlamentbe 1920-ban a német–magyar szociáldemokrácia képviselőjévé választották. Miután a Magyar Szociáldemokrata Párt az 1925-ös választásokon csúfos vereséget szenvedett, visszavonult a politikai élettől. Haláláig Késmárkon élt. Simon Attila 2013: *Magyar szociáldemokrácia útkeresése a huszas évek Csehszlovákiájában*. In *Múltunk* 1. szám 2013, 34-67.

⁵¹⁰ SZNLP *Historiae Convectus* O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 304.

⁵¹¹ Filep 2010, 59.

Magyarországról sem kapott hathatós politikai és logisztikai támogatást. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy a felvidéki és a pozsonyi magyaroknak a megszálló csehekkel szembeni ellenállása sikertelen volt. A megszállást elősegítette a szociáldemokraták ármánykodása is, akik a csehszlovák csapatoknak szinte tálcán kínálták fel a megszállandó területeket. Meggondolatlan, józan ésszel fel nem fogható cselekedetük kimeríti a haza és a nemzet elleni árulás fogalmát. A csehek minden lépése előre kidolgozott, tervszerűen végrehajtott volt. Így történt ez a pozsonyi magyar katonai helyőrség lefegyverzése és internálása estében is:

„Megkezdődött a csehuralom. Az életbiztonság helyre jött, de megjött a járom is. A város lakossága szerencsétlennek érezte állapotát és február hó12-én a főpiacon népgyűlést tartottak, de szomorú lett a vége, mert egy tanulóifjú magyar zászlót akart ráerősíteni a lámpavasra, mire egy cseh katona lelőtte. Erre megkezdődött a nép részéről is a lövöldözés, de a katonák gépfegyverrel szétkergették a tömeget és sokat internáltak. A zárdánkban is tizenhárman voltak internálva; közöttük volt a fõnt említett Wittich⁵¹² is. Voltak közöttük egyetemi tanárok, ujságírók és szociáldemokrata vezérek.

Ezen véres esemény után a polgárság rabszolgaságban érzi magát. Az internálások többször ismétlődtek. Sok kivégzésről is rebesgettek. Március hó 5-én szemlére hívták be az összes magyar tiszteket a honvédlaktanyára. A tisztek azt hitték, hogy hivatalos megbeszélésre vannak idézve, de meglepetésükre azt látják, hogy internálva lesznek.”⁵¹³

A „pozsonyi vérengzés” néven elhíresült gáztettben a helyszínen hat civil vesztette életét, huszonhárom pedig súlyos sérülésekkel került kórházba. Valamennyien lőtt vagy szúrt sebekkel rendelkeztek. A mézszárlás áldozatai a következő személyek voltak: Albrecht Károly leszerelt tengerész, Heringes Ferenc szabómester, Kovács György hadirokkant, Kubesch Vilmos fémipari szakiskolai tanuló, Lunzer Gusztáv gyári munkás, Soós Ferencné városi kocsis neje, Záborszky Gyula hivatalnok. Az áldozatok temetésére több ezres gyászoló tömeg résztvétele mellett február 16-án került sor. Alig temették el az áldozatokat pár nap múlva a csehek Pozsonyban ismét gyilkoltak. Egy cseh katona különösebb indok nélkül fejbe lőtte Hubert Károlyt a helyi polgári iskola tanulóját.⁵¹⁴

⁵¹² P. Molnár Arkangyal pozsonyi ferencrendi házfõnök visszaemlékezése szerint: „A szuronyos cseh katonák élén nálam megjelent tiszt előtt a legnagyobb felháborodásomnak adtam kifejezést azért, hogy a rendõrség nem talált más alkalmasabb helyiséget és épp Szt. Ferenc, a nagy szabadság szerető, testestõl s lelkestõl szociális érzésû szent hajlékából csinált börtönt:“ A házfõnök meggyõzõdése ellenére igyekezett segíteni az internáltak helyzetén, mindent megtett érdekükben. A kolostorba Wittich Pált, Mayer Samut, Kiss Lajost, Maszár Ágostont, Chovan Rezsõt és más meg nem nevezett személyeket internáltak. Filep 2010, 73-75.

⁵¹³ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 304-305.

⁵¹⁴ Popély Gyula 2014. Felvidék 1918-1928, Kárpátia Stúdió, Budapest, 32.

A csehek részéről jól megfontolt tudatos cselekedet volt a magyar értelmiség, a tisztikar internálása és kitoloncolása. Tudták, ha eltávolítják a magyar lakosság vezetőit és hangadóit, az irányítás nélkül maradt tömeg könnyebben pacifikálódik. A háztörténet elénk tárja a csehek kegyetlen és precízen végrehajtott fellépését a magyar lakossággal szemben és a hatalomátvétel gyors lebonyolítását.

1.3. A Tanácsköztársaság időszaka Füleken és a csehszlovák megszállók elleni harcok a ferencesek visszaemlékezései alapján

A Minisztertanács 1919. február 26-án Rákóczy István Nógrád megyei kormánybiztost felmentette hivatalából, és helyére Saly Endre szabó mesterséget kitanult munkásbiztosító pénztári titkárt nevezte ki.⁵¹⁵ Az új kormánybiztos Saly Endre már márciusban Fülekre látogatott. A községháza nagytermébe gyűlést hívtak össze, s miközben Saly a jövő feladatairól tartott beszédet, kifejtette saját programját is. Hulita Vilmos a helybeli zománcgyár igazgatója Saly tiszteletére vacsorát adott. A kormánybiztos a vacsorán már nem jelent meg, korábban eltávozott Fülekről, hogy tovább folytassa agitáló körútját. A díszvendég nélkül maradt vacsorára hivatalos volt a községi elöljáróság, a zárdafőnök, valamint a munkások és a vasutasok képviselői.⁵¹⁶

Magyarországon 1919. március 21-én puccs által hatalomra kerültek a kommunista erők. Kun Béla vezetésével kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Ez az esemény egyaránt váratlanul érte a fővárosi és a vidéki lakosságot.⁵¹⁷

A ferencesek szkeptikusak voltak a Tanácsköztársaság ténykedésével szemben, ennek ellenére bíztak benne, hogy a forradalom békés úton megy végbe: „A közoktatásügyi népbiztosság a vallás szabad gyakorlására vonatkozólag rendeletet adott ki, amely értelmében mindenki szabadon gyakorolhatja a maga vallásos meggyőződését, mert a tanácsköztársaság mindenki számára teljes vallásszabadságot biztosít. A rendelet április 20-án húsvétvasárnap lett a templomban kihirdetve, ami csillapítólag hatott a fölizgult kedélyekre, mert mindenféle rémhírek voltak már elterjedve a hívő nép között: Így többek között, hogy a templomokból

⁵¹⁵ Barthó- Tyekvicska 2000, 278-279.

⁵¹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 49.

⁵¹⁷ Tóth István György szerk. 2002: *Milleniumi magyar történet*, Budapest, Osiris Kiadó 2002, 487.

színházat, mozit vagy gyűléshelyet közraktárakat csinálnak, körmeneteket nem szabad tartani stb.“⁵¹⁸

A háztörténet szerint 1919 májusában a csehek mindent bevetettek, hogy elfoglalják a salgótarjáni szénbányákat. Ha a csehek megszerették volna a szénbányákat, akkor a „csonka” Magyarország elvesztette volna barnaszénforrásának 90 százalékát. Magyarország számára a város megvédése létfontosságú volt. A cseh csapatok május 2-án átkeltek az Ipoly folyón, megkezdődött az általános támadás. A csehek Salgótarján irányába Fülek és Rapp között nyomultak előre. Erről a zavaros időszokról átfogó képet nyújt a háztörténet:

„Izgalmas, sőt mondhatni rémes napokat éltünk át e hónapban. A csehek mindenáron el akarták foglalni Salgótarjánt a kőszénbányák miatt. Megkezdődött az ellenségeskedés a demarkációs vonalon: átlépték az Ipoly folyót május hó 2-án és hevesen ágyúztak. Csekély számú védőcsapatunk a vonalat nem tarthatta, Füleket kiürítette és a túlerőben lévő ellenség elől visszavonult a salgótarjáni hegyekbe, hogy ott védelmi állásba helyezkedjék. Fülekről többen elmenekültek.“⁵¹⁹

A megközelítőleg 7 ezer főből álló csehszlovák dandár fő ereje 4 zászlóalj és 2 üteg volt, akikkel szemben a „vörös hadsereg” gyenge erőt képviselt. A Simonyi - Domaháza - Pétervására vonaltól nyugatra egészen az Ipoly torkolatáig a „vörös hadsereg” 3. hadosztály kötelékében lévő 80. dandár egységei álltak, akik Salgótarjánt és környékét védték. Salgótarján védelmét Radványer Pál alezredes dandárparancsnok vezette. A csapat május első napjaiban csak 3 zászlóaljjal és 1 üteggel rendelkezett, ezek a régi hadrendi számú 53. vadászrezred egységei voltak. A zászlóaljkeretek feltöltöttsége igen gyenge volt, ekkora erővel kellett biztosítaniuk a több mint 50 km széles arcvonaltól való védelmét.:⁵²⁰

„Május 4-én a csehek megszállták Füleket. Az első járőr reggel 9 órakor jött be a községbe. A vezető tiszt azt kívánta, hogy a községbeli vezető férfiak menjenek ki a határba a katonai parancsnok fogadására. A kényszernek engedve ki is mentek, közöttük volt a zárdafőnök atya is. A község nevében Türiinger János erdész fogadta a parancsnokot, aki válaszában kijelentette, hogy nem mint hódítók jöttek ide, hanem rendet akarnak teremteni és a termelő munkát megindítani. Ezután a küldöttség visszatért a községbe sűrű ágyúzás között. A szomszéd hegyekből dörögtek az ágyúk és golyók csak úgy süvítettek a fejünk felett. A cseh

⁵¹⁸FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 48-49.

⁵¹⁹FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 50-53.

⁵²⁰Szijj Jolán 2005: *Salgótarján, 1919* in Honvédő Város. Salgótarján, (Discussiones Neogradiensis 8. - konferencia kötet. Salgótarján, 2005, 30.

katonaság bevonult Fülekre. A megszállás nyolc napig tartott; ekkor a mi csapataink visszaverték őket.⁵²¹

1919. május 5-én Fülekről Somoskőújfalu felé cseh páncélvonat futott ki, melyet Ragyolenál a 80. dandár 8. számú páncélvonata tűz alá vett és visszavonulásra kényszerített.⁵²²

A Historia Domus szerint a cseheket Fülekről május 12-én hajnalban verték ki. Helyükre bevonultak a „vörös katonák“,⁵²³ akik a túlerővel nyomuló csehek elől kénytelenek voltak 10 nap múlva Salgótarján felé visszavonulni.⁵²⁴ Az elhagyott községet május 20-án a csehek másodízben is megszállták. A háztörténet szerint örömük rövid ideig tartott, mert harmadnapra ismét kiverték őket Fülekről.

A vörös csapatok május 21-én Salgótarján északi részén indítottak támadást, így Salgótarjánt másodszor is felmentették a cseh nyomás alól. Az előrenyomulás során a vörös hadsereg csapatai május 23-án ismét elérték az Ipoly folyót és a Füleket Feleddel összekötő vasútvonalat. Május 26-ig teljesen megtisztították az Ipoly - Rima - Sajó vonalától délre eső területeket.⁵²⁵

A propaganda, vagyis az egyén meggyőzése annak ellenére működött, hogy Füleken hol egyik, hol másik megszálló csapat váltotta egymást. Egyszer a csehek, másszor a vörös agitátorok próbálták befolyásolni a füleki ferenceseket.: „A helybeli munkástanács két tagja egy nyilatkozatot hozott hozzánk aláírás végett, melynek szövege a következő: >>alulírott kijelentem, hogy az egyház pályát elhagytam és világivá lettem.<< Az aláírást természetesen megtagadtuk azon kijelentés mellett, hogy mi továbbra is az egyházi pályán akarunk maradni. A keresztyári napi könyörgéseket ágyúzás miatt a templomban végeztük el...⁵²⁶

....30-án borzalmas ágyúzás volt egész nap. A vörös tüzérek Losoncot lőtték, ahová este már bevonultak a magyar katonák⁵²⁷ és így a város felszabadult az öt hónapig tartó cseh uralom alól.⁵²⁸ Miután több ellenséges gránát a városban lecsapott, néhány család a kolostorban keresett menedéket, mert itt nagyobb biztonságban érezték magukat, mint otthonukban. Legyen

⁵²¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 50-53.

⁵²² Bódi-Sebestyén 2007, 111.

⁵²³ 1919. május 10-én a megerősített bányászszázad véglegesen elfoglalta a Karancs magaslatot. A 8. számú páncélvonat Fülekig, a 2. számú páncélvonat Losoncig nyomult. 1919. május 12-én Salgótarján felszabadult a csehek szorítása alól. Bódi-Sebestyén 2007, 112.

⁵²⁴ 1919. május 14-16. a cseh parancsnokság újabb támadást készített elő Salgótarján ellen. 1919. május 17-19-én a cseh csapatok több irányból koncentrált támadást indítottak Salgótarján ellen, ismét elfoglalták Pétervásárát és Füleket. Bódi-Sebestyén 2007, 112.

⁵²⁵ Szijj 2004, 32.

⁵²⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 50-53.

⁵²⁷ Az északi hadjárat május 30-án hajnalban mintegy 250 km széles arcvonalon Miskolctól északkeleti irányban tüzérségi és légi előkészítés után, páncélvonatok támogatásával, fő erővel megindult a támadás. A hadjárat „nyitányaként" május 30-án a 3. hadosztály csapatai kemény harc után elfoglalták Losoncot. Szijj 2004, 35.

hála a jó Istennek, mert minket és házunkat, minden bajtól és veszedelemtől megőrzött a rettenetes ágyúzás közepette.“⁵²⁹

A ferencesek a Historia Domusban két olyan eseményről tesznek említést, ami a csehek alaptalan gyanakvását és kegyetlenkedését bizonyítja. Az első ilyen eset május 10-én a délutáni litániára hívó harangozással kapcsolatban történt:

„10-én (szombat) délután kellemetlen eset történt, ami majdnem végzetessé vált. Szombat délután lévén $\frac{1}{2}$ 4-kor szokás szerint a litániára fráter Ferencz elsőt harangozott. Alighogy megszűnt a harangozás, lövések dördültek el és nemsokára fegyveres cseh katonák rontottak be a kolostorba, körülfogták a zárdafőnök atyát és fráter Ferenczet és iszonyú lárma, fenyegetés és zaj között letartóztatták és bekísértek őket szuronyok között a Stephani- féle udvarba azzal a váddal, hogy a harangozás jeladás volt a magyar katonáknak és hogy a visszavonuló cseh csapatokra a toronyból rálőtt a zárdafőnök atya. Borzalmas utunk volt a Stephani-féle udvarig, ahol a visszavonult csapatok voltak összezsúfolva; iszonyú szidalmak, ököllel és puskával való fenyegetések kísérték szomorú utunkban. Már azt lehetett hinni, hogy széjjel szednek vagy agyonvernek a felbőszült katonák. Majd pedig a fára mutattak és a nyakra. Istennek ajánlottuk szegény bűnös lelkünket, mert a jelekből azt kellett hinnünk, hogy rögtön fölakasztanak bennünket.“⁵³⁰

A jó Istennek legyen hála! Nem úgy történt a dolog. A kihallgatás után kiderült ártatlanságunk és egy szobába vezettek azután, másfélóráig tartottak bennünket, amelynek eltelte után szabad lábra lettünk helyezve és egy cseh tiszt vezetésével a park vasút felé eső részén kimenve kerülő úton visszatértünk a zárdába. Szerencsésen hazatérve a vikárius atya elmondta, hogy mi történt itthon távollétünk alatt! Alig vittek el bennünket, a cseh katonák átkutatták az ő szobáját, tornyot és a padlást. A szobából elvittek egy látcsövet, még az ágyat is fölhányták, a toronyból a harangkötelet vitték el; a padlásról pedig, ahol a fehér ruha ki volt szárításra teregetve, elvittek több zsebkendőt, törülközőt, harisnyát stb.“

⁵²⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 54.

⁵³⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 54.

1.4. Az alsósebesi kolostor működése a Tanácsköztársaság alatt

Az alsósebesi kolostor⁵³¹ Historia Domusa a hívek életével, mindennapjaival viszonylag keveset foglalkozik. P. Sebesztká Juszti házfőnöksége alatt elsősorban a kolostor és a templom felújítási munkálatairól számol be.

P. Sebesztká Juszti az 1900-tól 1906-ig Alsósebesen házfőnökösködő Kesserő Dominikot váltotta. Az új házfőnök a reform támogatója volt, akinek elődjéről Kesserő Dominikról nem volt jó véleménye.⁵³² Elődje hagyta lepusztulni a kolostort és nagy adósságot is felhalmozott. Sebesztká a kialakult helyzetről így ír: „Ez évi káptalani gyűlésen az itteni zárdafőnök Kesserő Sztropkóra lett elmozdítva, aki 6 évig e zárda szerencsétlen főnöke volt. Megrovandó életet élvén, anyagilag és erkölcsileg alatta e zárda, amely néhány év előtt még fényes helyzetben volt szomorú de igaz pusztulásnak indult.”⁵³³

Az új házfőnök nehezményezte, hogy elődei magánvagyonnal⁵³⁴ rendelkeztek és diszpozíciójukkal együtt a vagyonukat és a kolostor ingóságait is magukkal vitték, emellett még a kolostor pénztárát is kiürítették.⁵³⁵

Sebesztká Jusztint⁵³⁶ 1910-ben elhelyezték Alsósebesről, ennek okáról röviden így elmélkedett: „Mint fiatal a házfőnöki székbe jutottam s emiatt irigyeimből soha nem fogytam ki. Hozzájárult még jellemtelen intrika, mely erőszakkal megrágalmazni sárba tiporni a legádázabb módon nem álltalotta. Emiatt a házfőnökségemről lemondani kénytelen voltam. S

⁵³¹ Alsósebes község Eperjestől északkeletre Sáros megyében található. A XVII. században Sáros megyében kevés katolikus pap szolgált, ezért Pálffy Katalin Forgách Zsigmond nádor özvegye, a katolikus vallás fellendítése érdekében, a sebesvári uradalmuk területén lévő Alsósebesen 1632-ben ferences kolostort alapított. A kolostor a templommal együtt 1637-re készült el. I. Rákóczi György hadai 1644. június 22-én feldúlták a kolostort. A katonaság nagy károkat okozt az épületben, megkínózták és kivégezték Körmenyi Miklós ferences szerzetest. (Karácsonyi 1924, 147-149.)

⁵³²Kesserő Dominik a Liptó-megyei Selmecen született 1855-ben. 1874-ben lépett a rendbe és 1878-ban szentelték pappá. 1906-ban Sztropkóra helyezték 1909-ben Bártfán működött. Az 1916-os schematizmusban neve már nem szerepel. Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1904,1906,1909,1916.

⁵³³ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 178.

⁵³⁴ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 179.

⁵³⁵ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 182-183.

⁵³⁶ Sebesztká Juszti Pál a Nyitra vármegyei Kátón született 1878-ban. 1895-ben lépett be a rendbe. 1903-ban pappá szentelték, 28 évesen lett az alsósebesi kolostor házfőnöke. 1913-ban Szabadkán hittanár, 1918-ban pedig Simontornyan házfőnök. Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1909, 1913, 1916.

így szívem végtelen keserűségével zárom e könyvnek írását, kívánván a jó Istentől, legyen jövőm megrontóinak irgalmas.”⁵³⁷

A házfőnökséget Sebesztká Jusztin után Bányász Juliánusz vette át, aki a Historia Domusban főleg a kolostor felújításával foglalkozik. A Historia Domus írása 1913-ban megszakadt. Kilencéves távollét után házfőnöki funkcióba Sebesztká Jusztint 1919-ben visszahelyezték Alsósebesre. A háztörténet írásának öt éves szüneteltetéséről így ír.:

„Hogy miért akadt meg 1913-ban a Historia Domus vezetése arról véleményem szerint talán nem is jó írni. 1910. október havában távoztam Sebesről, azóta mi történt a zárdában, hogy 1914-ben miért vették át világi papok a helybeli plébánia vezetését, s így a zárda ideiglenes birtoklását, arról írjanak a gyászkrónikák s szemtanúk.”⁵³⁸

Az alsósebesi kolostor és templom 1914-től 1919-ig öt éven keresztül a világi papság kezén volt. Sebesztká Jusztin szerint Téglási József a plébánia vezetője távozásakor a kolostor berendezésének nagy részét magával vitte.⁵³⁹

A provinciális az új házfőnöknek Sebesztká Jusztinnak 1919. január 30-án írt levelében beszámolt az alsósebesi kolostor visszakerülésének körülményéről. A levél szerint Téglási József a sebesi plébánia ideiglenes adminisztrátora új plébániát kapott, és a megyéspüspök a ferenceseknek felajánlotta a plébánia és kolostor ismételt birtokbavételét. A provinciális ezenkívül figyelmeztetette a házfőnököt, hogy mindenképpen figyeljen oda a kolostoron belüli erkölcsi rendre és tartsa magát távol az újításoktól. A tartományfőnök P. Kalliszt és P. Brúnót rendelte segítségül az újonnan kinevezett Sebesztká Jusztin mellé. A provinciális figyelmeztette P. Brúnót, hogy mielőtt átkelnek a demarkációs vonalon, a magával vitt pénzt és a fontosabb papírokat rejtse el a ruhája alá, hogy motozáskor a csehek ne találják meg. Továbbá takarékosagra intette a kolostor új lakóit, mivel számíthatnak rá, hogy a kolostor üres lesz és még a konyha felszerelése is hiányozni fog.⁵⁴⁰

A Tanácsköztársaság vörös hadserege az északi fronton május 20-án indította meg általános ellentámadását. A hadjárat stratégiai célja a cseh és a román hadsereg szétválasztása, és a szovjet Vörös Hadsereggel való egyesülés volt. A katonák lelkesedésének, a szakszerű irányításnak és a gyenge csehszlovák ellenállásnak köszönhetően az északi hadjárat meglepő sikereket hozott.⁵⁴¹

⁵³⁷ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 197.

⁵³⁸ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 217.

⁵³⁹ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 218.

⁵⁴⁰ MFKL Acta Provinciae 1906-1909 A provinciális levele Sebesztká Jusztin újonnan kinevezett alsósebesi házfőnökhöz. Gyöngyös 1919. január 30.

⁵⁴¹ Tóth 2002, 490.

A III. magyar hadtestparancsnokság jelentős erőket összpontosított Kassa felszabadítására. A magyar katonák Kassa környékén erős cseh ellenállásba ütköztek, de végül kemény küzdelem árán győzedelmeskedtek. Június 6-án este 7 órakor a 6. hadosztály bevonult Kassára. Az 1. hadosztály pedig heves harcok során június 10-én elérte Bártfát, ezzel tizenegy nap elteltével a csehszlovák front területén a vörös hadsereg csapatai több mint 150 kilométert nyomultak előre, felszabadítva ezzel Észak-Magyarország és Kelet - Szlovákia jelentős részét. A vörös csapatok három hét leforgása alatt nyugaton a Garam völgyéig, északon pedig a Besztecebánya-Rozsnyó-Bártfa vonalig nyomultak. Magyar támogatással 1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.⁵⁴²

Eleinte a magyarság felszabadítóként tekintett a „vörös katonákra”, de hamarosan kiábrándultak belőlük. A „vörösök” fosztogatni, rabolni kezdtek és a „fehér pénzzel” is átverték őket. A háztörténet írója a cseh megszállókkal szemben is kritikus hangot üt meg.

A fülekihez hasonlóan a Tanácsköztársaság rövid időszakot felölölő, de annál zavarosabb idejéről és a történekről az alsósebesi háztörténet ferences írója is igyekezett pontosan beszámolni.:

„1919. pünkösöd ünnepe ez idén Kelet-Szlovenszón nagy félelemmel és izgalommal lett megünnepelve. A bolsevik hordák megszállták Eperjes környékét. Az eperjesi magyarok, kik virághintéssel és magyar himnusz éneklésével fogadták őket, csakhamar kiábrándultak belőlük.⁵⁴³Kun Béla magyarországi bolsevik vezér hadserege, másfél hónapi itt tartózkodása után eredménytelenül visszavonult. Sebesen a kommunisták direktóriumot állítottak fel, melynek élére templomunk nagy hangú, külsőleg ugyan buzgó előénekesét választották meg. Ez idő alatt elárasztották fehér bolsevik pénzzel a vidéket, melynek sok pénzéhes ember áldozatul esett.

Érzékeny kárt tettek a vörösek, feltörték a gróf Dessewffy kastélyban három ajtóval bezárt családi kincstárat, becslés szerint csehszlovák pénzértékben több millió koronát érő arany, ezüst, drágakő kincseket raboltak el. Az elrabolt kincsek között volt egyházi dolog is szentségtartó színaranyból vert kehely s többi apró ezüst dolgok felbecsülés szerint 117 000 korona.

A bolsevik statárium azok elvonulásával követte a nagy hős módra visszaérkezett csehszlovák katonaság diktatúrája, jobbanmondva tortúrája. Házkutatás, letartóztatás

⁵⁴² Szijj 2004, 35.

⁵⁴³SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 220.

napirenden volt. Ilava és egyéb csehországi börtönök illetőleg ártatlanul sokszor meggyanúsított lakóik tudnának regényeket mesélni volt sorsukról.”⁵⁴⁴

1.5. A trianoni békediktátum és a csehszlovák hatalomátvétel Füleken a ferencesek visszaemlékezése alapján

A Párizshoz közeli versailles-i Nagy-Trianon palotában Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd 1920. június 4-én aláírta a trianoni békediktátumot. Aláírásukkal véglegesítették a történelmi Magyarország szétszakítását. Magyarország elveszítette területének és lakosságának kétharmadát, vagyis a 320 ezer négyzetkilométer területű, húszmillió lakosú országból 90 ezer négyzetkilométeres, hétmillió lakosú kisállammá vált. Románia megszerezte a Partiumot és Erdélyt, a délszláv állam a Délvidéket, Csehszlovákia pedig a Felvidéket és Kárpátalját.

1920. június 13-án kijelölték Magyarország végleges határait. A szerződésben kikötötték, hogy a magyarok záros időn belül kiürítik a visszafoglalt északi területeket, s ennek fejében ígéretet kaptak a Tiszántúl visszaadására. A magyarországi „vörös hadsereg” június 30-án kezdte meg a Felvidék kiürítését.⁵⁴⁵ A „vörös katonák” 1920. július 2-án visszavonultak Fülekről,⁵⁴⁶ helyükbe augusztus elsején nagyszámú cseh katonaság érkezett. A kolostor udvarán ismét katonakonyha működött az istállóban pedig katonalovakat tartottak. Gyorsan fogyott az élelem, a fa és a takarmány. A ferencesek hiába tiltakoztak senki sem vette őket figyelembe.⁵⁴⁷

Csehszlovákia Trianon után 61 ezer négyzetkilométerrel és 3,5 millió fővel gyarapodott. Magyarországot különösen fájdalmasan érintette az elcsatolt területeken élő magyarság elvesztése. Az elszakított területeken maradt 13,3 millió ember közül 3,2-3,5 millió magyar nemzetiségű volt, vagyis az akkori összmagyarság egyharmada elszakadt az Anyaországtól. Ebből 1,6 millió élt Erdélyben és egyéb más Romániának juttatott területeken, 1 millió Szlovákiában és Kárpátalján, míg csaknem félmillió a délszláv területeken. A burgenlandi magyarok száma 60-70 ezer volt, Fiumébe 6-7 ezer magyar került. Az elszakított területeken

⁵⁴⁴SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 220-223.

⁵⁴⁵Tóth 2002, 491.

⁵⁴⁶FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 50-51.

⁵⁴⁷FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 53.

élők érdekeinek védelmében születtek ugyan kisebbségvédelmi szerződések, ezek azonban csak formálisak voltak és végrehajtásuk is akadozott.⁵⁴⁸

Olsovsky Mansvét pozsonyi házfőnök 1920-ban a háztörténetbe írt bejegyzései alapján magyar érzelmű embernek mutatkozik, aki sok mindenben igyekezett a pozsonyi magyar lakosság segítségére lenni. Olsovsky a *Historia Domusba* Csehszlovákiáról és létrejöttéről nem írt ujjongó dicsőhimnuszokat, inkább együttérzést tanúsított a magyar lakosság iránt. Tette ezt annak ellenére, hogy szlovák származású volt és a monarchia alatt pánszlávista nézetei miatt elítélték.

A trianoni békediktátum miatt Pozsony magyar ajkú lakosai között nagy volt az elkeseredettség. Az elcsatolás okozta fájdalmat a templom falai között fohászaikkal próbálták enyhíteni. A *Historia Domus* a magyarok számára gyásznapot jelentő dátumról röviden egy mondatba sűrítve ad hírt: „Június hó 4-én a magyarok békeszerződésének aláírása napján 8 – órakor szent misét szolgáltattak a templomunkban, a magyar hölgyek nagy számban járultak szent áldozáshoz.”⁵⁴⁹

A „Trianon100” adatbázis alapján Pozsonyból 69 személyt telepítettek ki, de ennél a számnál valószínűleg jóval többen lehettek. Fülekhez és Losonchoz hasonlóan a kiutasítottak nagy része közhivatalban, vasútnál, postánál, vagy az iskolaügyben dolgozott. A tisztviselők elűzése a csehek részéről a tudatos elitcsere részét képezte.

A trianoni békediktátum Nógrád vármegyét is súlyosan érintette. Nógrád vármegye magyarországi része mintegy 95 ezer lakossal együtt elvesztette eredeti 4128 négyzetkilométer kiterjedésű területének 42,3 %-át. Az eredeti 1910. évi járási beosztás szerint Magyarországnak a hét járásból csak kettő, a nógrádi és a sziráki maradt meg egyben. Az új határ az Ipoly folyót és a Karancs-Medves hegyvonulatot követte, s ezáltal 117 településsel a csehszlovák oldalra került a gácsi és a losonci járás egésze, a balassagyarmati fele, a füleki több mint harmada, a szécsényinek pedig az ötöde. A határon túlra került az egyetlen nógrádi rendezett tanácsú város a nagy múlttal rendelkező Losonc. A vármegye szétszakításának az lett a következménye, hogy felborult a térség addigi munkamegosztása, a gazdasági vonzáskörzetek szétszakadtak, az árucere megszűnt. Salgótarján elvesztette élelmiszerbázisának és iparának egy részét, az elcsatolt területek következtében gyengült a város vásárló ereje, ami a kereskedelmet vetette vissza. A Somoskőújfalu-Losonc-Litke vasútvonal elvesztésével megnehezült a megyeszékhely Balassagyarmat megközelítése és az áruszállítás, de akadályozva lett a

⁵⁴⁸ Filep 1998, 12-13.

⁵⁴⁹ SZNLP *Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.,311.*

közlekedés keleti irányba is, mert a Somoskőújfalu-Fülek-Feled-Bánréve vasútvonal úgyszintén „elveszett”.⁵⁵⁰

Ahogy már említve volt sok más településsel együtt 1919-ben Fülek is a Csehszlovák Köztársaság része lett. A csehek részéről megkezdődött a hivatalok és az adminisztráció átvétele és a nemkívánatos személyek kitelepítése a Felvidékről. Leváltották és elűzték a közhivatalokban dolgozó elitet, ami érzékenyen érintette a felvidéki magyar közösséget. A kitelepítés elrendeléséhez elég indok volt, ha valaki nem rendelkezett csehszlovák állampolgársággal. Csak azok a személyek kaptak automatikusan állampolgárságot, akik a Csehszlovák Köztársaság részévé nyilvánított területeken már 1910. január 1-jéig megszerezték a közösségi illetőséget és azóta is folyamatosan bírták azt. Az Országos Menekültügyi Hivatal feljegyzései szerint 1918 decemberétől 1919 végéig a megszállt Felvidékről Magyarországra mintegy 101 782 személy menekült el, vagy lett kiutasítva Csehszlovákiából.⁵⁵¹ Az akadémia programjában résztvevő kutatócsoport által készített trianoni menekültek adatbázisa⁵⁵² szerint Fülekről tíz embert utasítottak ki, s mindegyikük a vasútnál volt alkalmazva (kalauz, vasutas, fűtő, fékező, vonatrendező, MÁV segédtsízt stb.). A Füleket elhagyni kényszerülők valószínűleg sokkal többen lehettek, mert az adatbázis szerint Losonc környékéről több mint 500 család lett kitelepítve.⁵⁵³

Bálint Benedek a háztörténetben a trianoni eseményekről szűkszavúan ír.:

„A párizsi konferencia határozata értelmében a vörös katonáknak ki kellett üríteni a visszafoglalt területeket és vissza kellett vonulniuk Salgótarjánig és így Füleket újból megszállták a cseh-szlovák csapatok és pedig véglegesen, mert amint hírlik, Füleket is bekebelezik a cseh-szlovák államba, ami alig hihető el, miután tiszta magyarok lakják Füleket és környékét. Miért is nehezen tudnánk belenyugodni abba, hogy bennünket szeretett hazánktól elszakítsanak. Remélhetőleg a békekonferencia véglegesen mégis csak akként fog dönteni, hogy mi magyarok maradunk.”⁵⁵⁴

Ami a Füleken zajló eseményeket illeti a Historia Domusban található bejegyzések egyedülállóak, mert ez a zűrzavaros időszak sehol máshol nincs ilyen pontosan dokumentálva.

⁵⁵⁰ Bódi-Sebestyén 2007, 197.

⁵⁵¹ Popély 2014, 161.

⁵⁵² Az MTA Lendület programjának „Trianon 100” Kutatócsoportja együttműködésben az adatbázis összeállítójával Dékány Istvánnal, a Trianoni árvák című könyv szerzőjével és a Noran Libro Kiadóval, egy több mint 15 ezer névből álló adatbázist publikált. Ez nemcsak az 1918 és 1928 között Magyarországra érkezett menekültek nevét, de a korábbi lakóhelyüket, foglalkozásukat és a Magyarországra érkezésük helyét is kereshető formában tárja a nagyközönség elé.

⁵⁵³ <http://trianon100.hu/menekultek?filters%5Bq%5D=F%C3%BClek&filters%5BFromPlace%5D=&filters%5BToPlace%5D=> Lásd: Menekültek. Letöltés dátuma 2019. október. 02

⁵⁵⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 53-54.

A kolostor lakói mellett a helyi magyar lakosság is nehéz helyzetben volt, viszont az ő részükről nem maradt fenn írásos feljegyzés. A háztörténet feljegyzi a megye elitcseréjének néhány mozzanatát is, amely a megszállás után azonnal megkezdődött.:

„1919 augusztusában Fülek lakossága megdöbbenéssel fogadta a hírt, hogy Szlovák István 28 év óta közszeretben álló főjegyzőnek Nógrád vármegye zsupánja⁵⁵⁵ állásától fölmentette. Ez ügyben rendkívüli közgyűlés lett egybehívva, amelyen határozatba ment, hogy egy küldöttség menesztessék Losoncra a zsupánhoz, mely tőle a sérelmes határozat visszavonását kérelmezze. A küldöttség vezetésére a közgyűlés a zárdafőnök atyát kérte fel, aki a megbízást el is vállalta. A küldöttség folyó hó 21-én eredményesen eljár megbízatásában, mert a zsupán megígérte, hogy az ügyet igazságosan fölülvizsgálja és lehetőleg a polgárság megalégedésére fogja elintézni. A dolog háttere az, hogy egy más jegyző szeretne Fülekre jönni, aki azonban a polgárságnak nem kell, mer ragaszkodik a régi jegyzőjéhez.”⁵⁵⁶

A füleki jegyző felmentése beleillet a cseh hivatalok által végrehajtott tudatos elitcserébe. Az újonnan megválasztott csehszlovák zsupánok első intézkedései közé tartozott a megyei és járási képviselőtestületek feloszlata és a városi szolgabírók elbocsájtása. Az elbocsájtott köztisztviselők helyére a csehszlovák államhoz hű egyéneket neveztek ki.⁵⁵⁷

1.6. A füleki magyar lakosság anyagi hátterének leépítése Trianon után és a csehszlovák földreform hatása

A szerzetesek a hívek lelki gondozása mellett foglalkoztak a füleki lakosok Trianon utáni nehéz gazdasági helyzetével, valamint a bankjegy felülbélyegzés és a pénzváltás körüli nehézségekkel is. Erre utaló bejegyzések többször is előfordulnak a Historia Domusban. Az 1920-as bejegyzés a Füleken maradt lakók pénzhasználathoz és bevételhez kapcsolódó anyagi nehézségeivel foglalkozik. :

„1920. október miután a búzatermés igen gyenge volt ez évben a párbérből és a questából oly kevés búza folyt be, hogy alig fedezi az évi, házi szükségletet. 15-én új 1 és 5 koronás papírpénz került forgalomba, melyet a cseh-szlovák kormány bocsátott ki. A régi 1 és

⁵⁵⁵ Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter, aki a vármegyéket mint közigazgatási egységeket meghagyta, de önkormányzatukat rendeletileg megszüntette. A vármegyék élére zsupánokat, vagyis megyefőnököket helyezett, akik széles jogkörrel rendelkeztek. Tevékenységi körük magába foglalta mindazt, amit azelőtt a főispán, alispán és a vármegyei közigazgatási szervek láttak el. Popély 2014, 27.

⁵⁵⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 53-54.

⁵⁵⁷ Popély 2014, 27.

2 koronás papírpénzt 10 % levonással váltották be. A pénzforgalomban általában nagy nehézségek vannak. A megszállott területeken ugyanis csak bélyegzett pénzért lehet valamit vásárolni, ami pedig nálunk kevés van, mert Füleken nem volt bélyegzés. Akinek bélyegzett pénze nincsen és vásárolni akar, annak mindent duplán kell megfizetni és pedig kékpénzben, mert a fehér pénzt egyáltalában nem fogadják. Az is nagy baj, hogy sok a hamis bélyeggel ellátott pénz, különösen a 100 koronás nagy akadály a pénzforgalomban. Novemberben kivonják a 100 koronás bankjegyeket.⁵⁵⁸

Füleken a lakosság azért nem rendelkezett elegendő bélyegzett bankjeggyel, mert Alois Rašín első csehszlovák pénzügyminiszter 1919. február 25-én kiadott 84., 86. számú törvényének 3. paragrafusa értelmében, a bankjegyek felülbélyegzését 1919. március 3.-9. között a járásbíróóságok székhelyén ideiglenesen kijelölt hivataloknál kellett lebonyolítani.⁵⁵⁹ Mivel járásbíróóság csak Losoncon volt nem valószínű, hogy ebben a zavaros időszakban mindenki értesült a rövid határidejű felülbélyegzésről, mindamelllett Fülekről Losoncra eljutni is körülményes volt.

A háztörténet szerint Füleken egy kiküldött bizottság előtt csak 1920. november 25-én került sor a bélyegezetlen kékpénzek csehszlovák pénznemre történő becserélésére. A becserélés a következő módon történt: 2000 koronáig 1% illetéket vontak le, 2000 – 10000 koronáig 50%-ot; 10000 koronán felül 25%-ot fizettek ki. A fennmaradó összeget visszatartották anélkül, hogy elismervényt adtak volna róla. Bálint Benedek házfőnök sérelmesnek tartotta, hogy a csehszlovák hatóságok visszaéltek hatalmukkal és megkárosították a füleki adófizető polgárokat. Tudomására jutott, hogy az Ipoly folyó túloldalára eső részeken⁵⁶⁰ a pénzlebélyegzés alkalmából visszatartott összegről elismervényt adtak, amit később beválthattak, vagy adófizetésre, vagyondézmára használhattak fel. A zárdafőnök a visszatartott egyházi és zárdapénzek utólagos megtérítése érdekében a besztercebányai pénzügyi igazgatósághoz fordult.⁵⁶¹ Az 1919/86-os törvény értelmében a pénzüket beváltó füleki lakosoknak a hivatalok kötelesek lettek volna elismervényt adni, amit később adókiegyenlítésnél használhattak volna fel.⁵⁶² A pénzbeváltást végző kiküldött bizottság eljárása diszkriminatív és törvénytelen volt, ennek következtében a módosabb füleki lakosok

⁵⁵⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 55.

⁵⁵⁹ Sbirka zákonu a nařízeni státu Československého, ročník 1920, zákon 86, 111-112.

⁵⁶⁰ Ezek a területek már akkor is többségében szlovákok lakta települések voltak. A magyar lakosságot a pénzváltás során hátrányosan megkülönböztették.

⁵⁶¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 62.

⁵⁶² Sbirka zákonu a nařízeni státu Československého, ročník 1920, zákon 86, 111-115.

és a helyi elit készpénzben lévő vagyonának felét elvesztette és ezáltal a községben a füleki magyar elit gazdasági pozíciója jelentősen meggyengült.

Füleken nemcsak a lakosság anyagi bázisa gyengült meg jelentősen, hanem a kolostoré is. 1924-ben a rozsnyói egyházmegyei főhatóság elküldte a ferences rendháznak az Iskola és Szép Nevelésügy Minisztérium pozsonyi kormánytanácsának folyó évi 7802/III. ai. / 1924-es számú rendeletét, mely szerint a minisztérium a szerzetesi plébánia vezetőivel szemben végrehajtja az 1898. XIV. évi törvénycikk 8. paragrafusát, amelynek értelmében a szerzetes adminisztrátorok fizetés kiegészítő „kongruában”⁵⁶³, s ezzel kapcsolatos államsegélyben nem részesülhetnek. Ennek értelmében a kormány azt követelte, hogy az 1924-ben kapott 1131.82 korona „túlélvezményt” térítsék meg. Mivel a szerzetesek a támogatást jóhiszeműen kézhez vették és a pénzt a zárda szükségleteire fordították, a „túlélvezményt” nem tudták visszatéríteni. A rozsnyói egyházhatóság segítségével a pozsonyi iskolai referátushoz adtak be fölterjesztést és kérték a visszafizetés alóli felmentést. A zárdafőnök szomorúan jegyzi meg: „a mai szociális világban még a munkanélküliek is részesülnek államsegélyben, hogy magukat és családjukat fenntarthatassák, ezzel szemben mi dolgozó szerzetesek, kik egész éven keresztül fáradozunk a lelkipásztorkodás terén, ingyenes anyakönyvi kivonatokat szolgáltatunk ki az állam közegeinek, csak mi részesülünk az állam részéről oly mostoha bánásmódban, hogy munkánkat nem honorálja, megélhetésünket így megnehezíti, sőt úgy szólván, lehetetlenné teszi. Leghelyesebb volna, ha az állam a szerzetesekkel szemben is a méltányosságot alkalmazná, és a „suum cuique” elvénél fogva, azoknak továbbra is kiutalva a megérdemelt kongruát és államsegélyt, mert „dignus est operarius mercede sua.”⁵⁶⁴

A csehszlovák földreform hatása Füleken

A földreformot a prágai forradalmi nemzetgyűlés 1919. április 16-án kelt 215/1919 számú törvénye, az úgynevezett lefoglalási törvény rendelte el, melynek alapján minden 150

⁵⁶³ Az 1898. évi XIV. törvénycikk következőképpen rendelkezik a kongruáról : „**1. §** A latin, görög és örmény szertartású katolikus lelkészek jövedelmének (kongruájának) kiegészítése jelenleg rendezés alatt lévén; míg ezen rendezés be nem következik, ezen lelkészek közül a legszűkebb anyagi viszonyok között levők jövedelmének ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás az állam költségvetésben megfelelő külön összeget fog felvenni. **2. §** A többi törvényesen bevett vallásfelekezet 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített lelkészi állásainak jövedelme az állampénztár terhére évi 1600 illetőleg 800 koronára egészített ki. Az új lelkészi állások jövedelme csak akkor egészített ki évi 1600, illetőleg 800 koronára, ha a vallás- és közoktatásügyi minister az új lelkészi állás szervezését az illető felekezet előterjesztése alapján indokoltnak elismerte.” Lásd 1898. Törvénycikk XIV. a lelkészi jövedelem kiegészítéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-evtorney?docid=89800014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34> Letöltés dátuma 2019. március 6.

⁵⁶⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 81.

hektár feletti nagybirtokot, mezőgazdasági jellegű tulajdont (szántóföldet, kertet, szőlőt stb.), illetve 250 hektár feletti ingatlant, függetlenül annak jellegétől le kellett foglalni. A nagybirtokosok és örököseik ezután fejenként csak 150 hektár mezőgazdasági földdel, illetve 250 hektár erdővel rendelkezettek.⁵⁶⁵ A földreform nem titkolt célja volt az etnikai arányok megváltoztatása a településeken. A földosztásnál előnyben részesültek a szlovák és a cseh nemzetiségű emberek.

A földreform a fülekieket nem érintette olyan nagy mértékben, mint a Felvidék nagyvárosaiban élő módosabb réteget. A népszámlálás 1910-es adatai szerint Füleken 100 hektár feletti birtoka csak egy haszonbérelőnek volt. A többi földbirtokos 100 hektár alatti területtel rendelkezett.

A földreform viszont súlyosan érintette Szász-Coburg Gothai herceget és családját, aki egy 1910-es birtokösszeírás szerint csak Füleken és környékén 9565 kataszteri hold birtokkal rendelkezett, amiből 5103 hold volt mezőgazdasági terület és 4462 hold erdőterület.

Coburg herceg füleki uradalmi birtokai Gömör vármegye nyugati határánál kezdődtek és Fülek, Losonc, Salgótarján között nagyobbbrészt az Ipoly-folyó mentén, kisebb-nagyobb összefüggésben egész a rárosi Ipoly-hídig húzódtak. Birtokai a következő községek körül terültek el: Balogfala és Guszóna, melynek határai akkortájt még Gömör megyében feküdtek, a többi terület így Fülek, Csákányháza, Sávoly, Bolgárom, Fülek-Kovácsi, Perse, Nagydaróc, Nagykeresztúr, Ipolynyitra, Galsa, Rapp, Mucsiny, Litke, Etes és Karancsapátfalva már Nógrád vármegyéhez tartozott.⁵⁶⁶ Coburg herceg birtoka egy részének elkobzását és felosztását Bálint Benedek házfőnök is feljegyezte. Miután Coburg herceg bozítai uradalmi főintézője a magyar nemzetiségű Podhradsky István 1923 februárjában nyugdíjba vonult, utódjául már cseh zárgondnokot neveztek ki. A ferencesek ennek az új gondnoknak nem örültek, mert fölterjesztésére azonnal megvonták tőlük az évenként kiutalt 10 hektoliter búza kegyadományt. Ez a veszteség a zárdát igen érzékenyen érintette, mivel a kolostor gazdaságának szüksége volt erre a búzára.⁵⁶⁷

A zárdafőnök 1924 júliusában Coburg királyi herceghez kérvényt nyújtott be, hogy a zárdá számára az elkövetkező években is biztosítsa a 10 hektoliter búza kegyadományt. Coburg herceg bécsi központi irodája a zárdának kiutalta a 10 hektoliter búzát, egyúttal sajnálattal értesítette a ferenceseket, hogy ez volt az utolsó kegyadomány, mert a bozítapusztai hercegi

⁵⁶⁵ Popély 2014, 207.

⁵⁶⁶ *Fülöp Szász Coburg-Gothai herceg Ő Fensége magyarországi vadászterületeinek és vadállományának uradalmak szerint való ismertetése.* Kiadja Fülöp Szász Coburg-Gothai herceg Ő Fensége Erdőigazgatósága, Jolsva, 1910, 5-6.

⁵⁶⁷ FFRK *Historia Domus Filekiensis* 1913-1945, 77.

uradalom még ez év folyamán fel lesz parcellázva és kiutalva a cseh legionáriusoknak.⁵⁶⁸

A ferencesek az esettel kapcsolatban a következőt jegyezték fel:

„Szegény zárdánk nagyon meg fogja érezni a szokásos évi 10 hektoliter búza adomány elmaradását; ez is a háború és rossz békekötés következménye, de nem áll módunkban ezen változtatni. Tűrni kell! szent Ferencz Atyánk közbenjárására a jó Isten majd gondoskodik az ő fiairól.“⁵⁶⁹

A felosztott birtokokon Rappon, Bozítapusztán, Rátkán és Mucsínyban 1924 után nagyszámban telepítettek le családostul legionáriusokat.

A földreform súlyosan érintette a katolikus egyház vagyont is. A csehszlovák állam csak a Katolikus Egyháztól 232 416 hold földet sajátított ki, aminek nagyrészt szlovák és cseh telepesek között parcellázták fel.⁵⁷⁰ Az állam a füleki plébániától nem foglalt le földeket, mivel földbirtokuk valószínűleg nem haladta meg a 150 hektárt. A háztörténetben nincs utalás a ferences rend földterületének nagyságára.

1.7. Az első csehszlovákiai választás és annak végeredménye

A választásokról 1910 után a füleki Historia Domusban már nem található feljegyzések. A füleki ferencesek említést sem tesznek az újonnan megalakult Csehszlovákiában lezajlott 1920-as választásról. Ezzel szemben a pozsonyi háztörténet az első választással legalább minimális mértékben foglalkozik.

Csehszlovákiában az 1920-as nemzetgyűlési választáson induló 22 politikai pártból 16 mandátumhoz jutott. A választáson 6 874 458 szavazópolgár vett részt, közülük csak 278 635-en szavaztak a négy magyar párt valamelyikére. Csehszlovákia nemzetiségi szempontból tarka képet mutatott. Állampolgársággal rendelkező lakóinak száma 1921-ben 13 374 364 fő volt, ebből 8 760 937 (65,51%) csehszlováknak, 3 123 568 (23,35%) németnek, 745 431 (5,57%) magyarnak, 461 849 (3,45%) pedig ruszinnak (orosznak, ukránnak) vallotta magát. Az egyéb

⁵⁶⁸ Az 1920. január 30-án elfogadott 81/1920. számú, úgynevezett kiutalási törvény (pridelový zákon) alapján jelölték ki a földreform igényjogosultjainak körét. Az Állami Földhivatal a következő kategóriákba sorolt igénylők között oszthatta ki a földet: kisbirtokosok, cselédek, kisiparosok, mező- és erdőgazdasági alkalmazottak, földnélküli nincstelenek. Előnyt élveztek a legionisták és a csehszlovák fegyveres erők tagjai, valamint azok családtagjai, akik a háborúban csehszlovák oldalon estek el. Popély 2014. 208.

⁵⁶⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 89.

⁵⁷⁰ Filep 1998, I. 212.

nemzetiségűek (zsidók, lengyelek, románok, cigányok) 2,12 százalékát alkották a lakosságnak. A "csehszlovák" nemzethez a lakosság nem egész kétharmada tartozott.⁵⁷¹ A rendelkezésre álló adatokat összevetve megállapítható, hogy a magyar választópolgárok létszámához képest a részvétel nagyon alacsony volt. A választáson induló német pártok sokkal jobban tudták mozgósítani az embereket, csaknem 1 600 000 szavazatot kaptak.

Az 1920-ban Csehszlovákiában zajló választás választút elé állította a felvidéki magyarságot. El kellett döntenie, hogy a magyar kisebbség részt vesz-e a választáson, vagy pedig bojkotálja azt arra hivatkozva, hogy a békeszerződés nem lett megkötve, annak aláírása nélkül a magyarlakta területeket hivatalosan nem deklarálták Csehszlovákia részeként, ennél fogva ezeken a területeken a választás nem érvényes. A felvidéki magyar vezetők úgy döntöttek, hogy inkább a választáson való részvétel mellett teszik le a voksukat. A magyarságnak nem volt könnyű dolga, mert úgy vett részt a választási versenyben, hogy sem a városokban, sem vidéken nem volt kiépítve a megfelelő pártapparátus.

A magyar szavazatokért a választáson három magyar, vagy „magyar jellegű” párt versengett: a Magyar-Német Szociáldemokrata Párt, az Országos Keresztényszocialista Párt és az Országos Magyar Kisgazda-és Földműves Párt. Az államhatalom a negyedikként indulni akaró Magyar Nemzeti Párt bejegyzését törvénytelen módon nem engedélyezte.⁵⁷² A három magyar párt kapcsolata korántsem volt felhőtlen, sajtóorgánumaikon keresztül keményen bírálták egymást. Magyar Nemzeti Párt néven néhány héttel a választás előtt megalakult egy „álmagyar párt”. A pártot a losonci zsupán (járasi előljáró) és egy Seitz Viktor nevezetű losonci ügyvéd alapította. Ennek a formációnak a célja a megtévesztés volt, hogy a magyarok által leadott szavazatok felaprózódjanak.⁵⁷³

⁵⁷¹ Popély Gyula 1991: *Népfogyatkozás*. Budapest, 59.

⁵⁷² Popély Gyula 2014: *Felvidék 1918-1928*. Budapest, Kárpátia Stúdió, 85-88.

⁵⁷³ Popély 2014, 88-90.

7. táblázat: az 1920-as csehszlovákiai választás végeredménye

	Párt	Szerzett szavazatok	Százalékos Arány	Mandátumok száma
1.	Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt	1 590 520	25,7 %	74
2.	Csehszlovák Néppárt és Szlovák Néppárt Koalíciója	699728	11,3%	33
3.	Német Szociáldemokrata Agrárpárt Csehszlovákiában	689 589	11,1%	31
4.	Csehszlovák Köztársasági Párt	603 618	9,7%	28
5.	Csehszlovák Szocialista Párt	500 821	8,1%	24
6.	Csehszlovák Nemzeti Demokrácia	387 552	6,3	19
7.	Német Nemzeti Párt Német Nemzetszocialista Munkáspárt	328 735	5,3%	15
8.	Szlovák Nemzeti Agrár Párt	242 045	3,9%	12
9.	Német Földművelők Szövetsége	241 747	3,9%	11
10.	Német Népi Keresztényszocialista Párt	212 913	3%	10
11.	Magyar-Német Keresztényszocialista Párt	139 355	2,2%	5
12.	Csehszlovák Vállalkozók és Magánvállalkozók Pártja	122 813	2,0%	6
13.	Német-Magyar Szociáldemokrata Párt	108 546	1,8%	4
14.	Német Szabadgondolkodók Pártja	105 449	1,7%	5
15.	Egyesült Zsidó Párt	79 714	1,3%	0
16.	Csehszlovák Dolgozó Nép Szocialista Pártja	58 580	0,9%	3
17.	Csehszlovák Köztársaság Kisbirtokosok és Magánvállalkozók Pártja	42 670	0,7%	0
18.	Országos Magyar Kiszgazda és Földműves Párt	26 520	0,4%	1
19.	Német Szabad Szociális Párt	7630	0,1%	0
20.	Független Kis Néppárt	5252	0,1%	0
21.	Magyar Nemzeti Párt	4214	0,1%	0
22.	Szocialista Szláv Párt	2024	0,0%	0
	Összesen	6 874 458	100%	281

Forrás: Lásd: Voľby do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia v roku 1920
<http://www.kvhbeskydy.sk/volby-do-poslaneckej-snemovne-narodneho-zhromazdenia-v-roku-1920/> 2019.
 február 24.

A szociáldemokrata és a baloldali pártok győzelme megakasztotta a szlovák autonómia törekvéseket. Szlovákia területén a szociáldemokrata erők 53,10%-ot szereztek, s ezzel többségbe kerültek a Szlovák Néppárttal szemben, akik csak 17,55 százalékot kaptak. A prágai vezetés mindent megtett annak érdekében, hogy Hlinka András pártja minél kevesebb mandátumot szerezzen. Példa erre az alsósebesi választás, ahol a szociáldemokrata pártok

kortesei semmilyen módszertől nem riadtak vissza, hogy a pártjuknak minél több szavazatot szerezzenek.

A pozsonyi és az alsósebesi Historia Domusban választásról először 1920-ban tesznek említést. Ez a választás már az újonnan megalakult Csehszlovákiában zajlott. Érdekes módon a monarchiabeli választásokat még széljegyzetben sem említik meg. A füleki Historia Domus írója viszont hallgat a Csehszlovákiában lezajlott választásokról.

P. Olsovsky Mansvét az 1920-as pozsonyi választásról és annak végeredményéről röviden és tényszerűen számol be magyarul írott bejegyzésében, egyben szomorúan konstatálja, hogy a szociáldemokraták nyertek.:

„Április 18-án volt a képviselők titkos választása. Minden 21-dik évét betöltő egyén mindkét nemből szavazati joggal bírt. Nyolcz párt volt:

1. Agrár
2. Zsidó
3. Néppárt
4. Cseh szociáldemokraták
5. Cseh nemzeti demokraták
6. Országos keresztény szocialisták⁵⁷⁴
7. Magyar-német szociáldemokraták⁵⁷⁵
8. Magyar kiskisgazdák pártja⁵⁷⁶

Megelőzőleg a kormány nagy korteskedéseket végzett, de mégis bukott.

A választások csendben történtek kerületenként. Mi a városházán szavaztunk. Általánosan fájdalom nyert a szociáldemokrata párt. Pozsonyban 15470 szavazatuk volt; a keresztényszocialistákra 14560. Április 19-én öt helyen kitették a vörös zászlót. Április 21-én

⁵⁷⁴ A Keresztényszocialista Párt programja és a Népakaratban megjelent cikkek alapján, több mint valószínű a párt ideológiai vezetői arra törekedtek, hogy a Felvidéken valamennyi keresztény gondolkodású ember szavazatát megszerezzék, ezért tudatosan elhallgatták a párt magyar jellegét. A párt magyar vidéken magyar, szlovák vidéken szlovák, német nyelvű vidéken pedig német jelleget öltött. Az 1920-as választásokon 139 355 szavazatot kapott, ami 4 mandátumra és két szenátori helyre volt elegendő. Popély 2014, 91-92.

⁵⁷⁵ A Felvidéken két jelentős központja volt a szociáldemokratáknak, mégpedig Pozsonyban és Kassán, zömmel magyar és német tagokkal. Miután a szlovák szociáldemokraták 1918. december 25-én egyesültek a csehekkel és létrehozták a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspártot, a magyar és német szociáldemokraták, akik kívül rekedtek, jobb megoldás híján egyesültek és felvették a Magyar Német Szociáldemokrata Párt nevet. Az 1920-as választásokon a szociáldemokrata párt kimagaslóan jó eredmény ért el, ha figyelembe vesszük, hogy csak az érsekújvári választókerületben 108 546 érvényes szavazatot szerzett és 4 képviselőt küldhetett a Prágai Nemzetgyűlésbe. Popély 2014, 90-95.

⁵⁷⁶ Országos Magyar Kiskisgazda és Földműves Párt 1920 februárjában alakult meg. Megalakulását Komárom és Gömör vármegye kiskisgazdái és földművesei szorgalmazták. Az 1920-as választásokon a párt 26520 érvényes szavazatot kapott, ami egy képviselői helyre volt elég.

tüntetó gyűlést tartottak a demokraták. Április 25-én volt a „szenátus” választás. Az eredmény ugyanaz.”⁵⁷⁷

A dualizmus alatti választásokról Pozsonyhoz hasonlóan az alsósebesi háztörténetben sem találunk bejegyzéseket. 1891-1910 között nemhogy a választásokról nem írnak, de az alsósebesi háztörténet egy-két hivatalos egyházi bejegyzésen kívül mást nem tartalmaz.

Trianon után az alsósebesi magyar ferencesek számtalanszor kerültek konfliktusba a csehszlovák hivatalokkal és azok alkalmazottaival. Így történt ez az 1920-as választás alkalmával is. Pozsonyhoz hasonlóan Alsósebesen már nem a magyar választók voltak többségben, hanem a szlovákok és a csehek. A választókerületben a magyar pártok esélytelenek voltak. Maga a háztörténet magyar nyelvű írója is a Hlinka András-féle Szlovák Néppártal szimpatizált, miközben éles hangnemben bírálta a választás erőszakosságát, szégyenletes központi kampányát, vagyis a választás egész menetét:

„1920. február hónapban nagy aparátussal kezdődtek meg a képviselői választásokra való előkészületek. A római katolikus vallást gúnyoló és üldöző kormány, agrárpárt legszemérmertlenebb módon agitált. Fiskálisok, agrártulajdonosok, hadimilliomosok paraszt ruhába öltözve maszlagolták a hiszékeny tót paraszt népet, s hogy gonoszterveik annál biztosabban sikerüljenek szövetkeztek a szocialista kommunista párttal és karöltve a legjellemtelenebb eszközökkel dolgoztak.

Sebesről mindkét párt kortesei ki lettek füttyülve, úgyhogy szóhoz sem jutottak. A tót Hlinka⁵⁷⁸ néppárt sem volt rest, plébániánk községei a kiadós felvilágosításaink után a néppárt mellé álltak. Ez annyira dühbe hozta az agrár-szocdem párt exponenseit, hogy már szuronnyal fordultak ellenünk. Március 14-én tíz felfegyverzett katonáknak csúfolt útonálló este 7 órakor megrohanta a zárdát és éjszaka ½ 11 óráig a legszemérmertlenebb módon házkutatást rendeztek, kiforgattak mindent ami keze ügyükbe került. Vád anyagot azonban nem találtak, de csináltak maguknak, hogy t.i. állam és hadsereg elleni agitációt fejtek ki, pártolom a magyarokat és a magyarónokat és ezen alapon hét hónapon át, járt katona, zsandár, policajt nyakamra jegyzőkönyv felvétele végett, sőt hónaponként az eperjesi törvényszéken voltam kihallgatáson míg novemberben a kassai ügyészség komolyabb okot nem találván elítélésemhez a vád alól felmentett.

⁵⁷⁷ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.,309-310.

⁵⁷⁸ Andrej Hlinka (1864-1938) a gróf Zichy Nándor által alapított Katolikus Néppárt mintájára létrehozta a Szlovák Nemzeti Néppártot, ezáltal maga mellé állította a szlovák szavazók többségét. Hlinka átvette Zichy Katolikus Néppártjának teljes klerikális és szociális programját, amit erőteljes szlovák nacionalizmussal párosított. László T. 2005, 39.

Dacára a terrornak az alsósebesi plébánia területén a választások a néppárt győzelmével végződtek. A választás titkos volt. Hogy Szlovenszkón a szocialista párt győzött azt köszönhetjük az exponens cseheknek. Abban az időben tartózkodott Szlovenszkón 200 000 cseh katona; Istentől elrugaszkodott, vallást gúnyoló, keresztet tipró és nyílt helyen álló szobrok és kápolnák kirablói és gyalázói. Azok mind leszavaztak, de egy községben ahány választási urna csak volt, mindegyiknél. Ez is elmúlt, az elvakított gerinctelen szlovákok bánják cselekedetüket, de késő bánat...⁵⁷⁹

A háztörténet írója megpróbálja megindokolni a vereség okát. Betelepített cseh lakosok átszavazásával magyarázza, miközben elkerüli figyelmét a realitás, hogy sok szlovák katolikus szavazott a szociáldemokratákra. A szlovákok által lakott területeken a szociáldemokraták 752 386 szavazatot kaptak, míg a Szlovák Néppártra ennek a harmada 235 389 egyén szavazott.

Az államhatalom akárcsak Füleken Alsósebesen is gyanúsan tekintett a magyar ferencesekre, itt is rájuk ragasztották a rasszista „magyarón” gúnynevet. Ezzel a gúnynévvel főleg azokat illették, akiket megbízhatatlannak vagy árulónak tartottak. Később a kiközösítő „mad’arón” gúnynévvel azonosították és bélyegezték meg az egész felvidéki magyarságot. Úgy tekintettek rájuk, mint egykor elmagyarosodott szlovákokra, akik a Magyar Államhoz és néphez húztak, vagy kötődtek.

1.8. Az 1921-es csehszlovák népszámlálás Füleken és Pozsonyban

Felvidék megszállásával az 1910-es népszámlálás szerint 1 070 000 magyar került csehszlovák fennhatóság alá. A felvidéki magyarok vegzálása rövid időn belül megtette hatását, ami az 1921-es népszámláláskor már meg is mutatkozott. Az 1921-es népszámlálás adatai szerint a magyarok létszáma 750 000-re apadt. A felvidéki magyarság felekezeti szempontból a következőképpen oszlott meg.⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 223-224.

⁵⁸⁰ Filep 1998, 210.

8. táblázat: a felvidéki magyar lakosság felekezet szerinti megoszlása:

	1910	%	1930	%
római katolikus	629 220	59,8	454 912	63,5
református	212 192	19,8	197 484	28
görög katolikus	67 941	6,3	27 194	3,8
evangélikus	53150	5	21 032	3
izraelita	107 719	10	16 087	2,2
összesen	1 070 222		716 709	

Lásd: Filep I., 1998, 210.

Az 1921-ben végzett csehszlovák népszámláláson az 1919-eshez képest 1 millió helyett már csak 744 621-en vallották magukat magyarnak. Ez a szám nem tükrözi a valóságot, mert ahol lehetett a számlálóbiztosok központi utasításra manipulálták az adatokat. Hová lett 300 000 magyar ajkú állampolgár? 101 782 elmenekült, vagy Magyarországra üldözték, több tízezer pedig nem rendelkeztek állampolgársággal, így nem lettek megszámolva. A csehszlovákiai zsidóságot, akinek az anyanyelve többségében magyar, esetleg német volt, vallás alapján zsidó „nemzetiségűnek“ számolták. A népszámlálás szerint a 180 504 zsidó „nemzetiségűből“, becslések alapján 120 000 – 140 000 ember lehetett magyar ajkú. A hiányzó 80-100 ezer személy az első „disszimilációs“ veszteség, amelyet 1921-ben elszenvedett a felvidéki magyarság. A nemzetiségi arány megváltozása leghamarabb a nagyvárosokban ment végbe. Például a Fülekhez közeli Losoncon, ahol 1910-ben még 82,12 százalék volt a magyarok aránya, addig 1921-re 43,76-ra apadt.⁵⁸¹

9. táblázat: Fülek lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1910-1921 között.

év	lakosok száma	magyar	szlovák	német	zsidó	egyéb	egyéb külföldi
1910	2665	2576	42	39	n.a.	n.a.	-
1921	3219	2157	806	52	118	49	37

Forrás: <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1910-es, 1920-as népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁵⁸¹ Popély 2014,174-177.

Olsovsky Mansvét már 1919 végén megjegyezte, hogy megváltozott Pozsony városképe. Az összes feliratot lecserélték „tóra” csak elvétve akadt magyar nyelvű szöveg. A város elvesztette magyar nevét, Pozsonyt hivatalosan Bratislavának kellett hívni.⁵⁸²

A házfőnök az 1921-es bejegyzésében már a népszámlálás fontosságára hívta fel a figyelmet: „mert az azon való bátor részvtétel elengedhetetlen része a magyar nyelv megőrzésének. 1921. február 9-én nagy megpróbáltatás vár a város magyar lakóira a csehszlovák állam megszámlálása alkalmával, melyeknek megvilágosítására ide csatolom a „Magyarok” című röpiratot.”⁵⁸³

Figyelemre méltó, hogy a szlovák Olsovský Mansvét a pozsonyi háztörténetbe beragasztott (10. kép) egy röpiratot, amely a magyarokat magyarságuk megtartására buzdította. A Keresztényszocialista Párt röpiratában a következő áll:

„Magyarok!

Az ősi város veszélyben van. Féltő, hogy **február 15-én** tartandó népszámláláson a magyarság nem éri el a 20%-ot.

Ennek következménye az lesz, hogy a templomokban, iskolákban, hatóságoknál, színházban (stb.) megszűnik a magyar szó és Pozsonyban a magyarságnak meghúzzák a lélekharangot.

Minden magyar emberhez pártkülönbség nélkül szólunk, hogy helyén legyen a népszámlálás napján és büszkén vallja magát magyarnak, gondoljon mindegyik arra, hogy őrajta múlik, vajon Pozsony városában a magyarság élhet-e még.

Ha elbukunk, akkor a kishitűek, a félénk, a gyávák, a fajunkat megtagadók lesznek érette felelősek és túloldali testvéreink reánk süthetik a gyalázat bélyegét:

Koros volt az anyja vére.

Kidőlt s más állott helyére.”⁵⁸⁴

Az 1921-es népszámlálás lebonyolítása során a számlálóbiztosok eljárása sok kívánni valót hagyott maga után. Míg cseh területen az íveket maguk a megszámláltak tölthették ki, addig Szlovákiában és Kárpátalján az adatokat az ívekbe csak a számlálóbiztosok írhatták be.

⁵⁸² SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 307.

⁵⁸³ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 320-321.

⁵⁸⁴ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 321.

Sok helyen visszaélésekre került sor. Pozsony 1921-ben éppenhogy megőrizte magyar nyelvhasználati jogát. Míg 1910-ben Pozsony lakosságának 40,53 százaléka volt magyar, addig ez a szám 1921-re 23,66 százalékra csökkent.⁵⁸⁵

1.9. A magyar lakossággal szemben elkövetett atrocitások és az emlékeztetudat rombolása Csehszlovákiában

A csehszlovák legionáriusok Felvidék megszállásakor a magyar civil lakosságot sem kímélték. Bármilyen ellenállást, vagy gyanús viselkedést keményen megtoroltak, aminek sok ártatlan ember esett áldozatul. Bálint Benedek füleki házfőnök is bejegyzett a Historia Domusba egy a csehek által elkövetett borzalmas vérengzést. A cseh legionáriusok brutalitását bizonyítja az 1919. május 11-én elkövetett szörnyű gyilkosság.:

„Másnap kegyetlen eset tartotta izgalomban az egész községet. A csehek ugyanis elfogtak négy füleki lakost és árulás gyanúja miatt fölakasztották őket; név szerint: Egyedi János, Telek Ferencz hentes, Ohrenstein nevű mozdonyvezető és Vilezsál Oszkár Tisztviselő. Vasárnap délután lévén szórakozásból kimentek a szőlő hegyekre sétálni; leültek egy helyen pihenni, kivették zsebkendőjüket, hogy letöröljék homlokukról a verejtéket, észrevették a csehek ezt és jeladásnak vették; elfogták és kihallgatás nélkül kivégezték őket. A három első 13-án lett eltemetve nagy részvét mellett, amikor a csehek már kivonultak; a negyediket pedig szülői hazavitték Salgótarjánba és ott helyezték örök nyugalomra. Meg kellett halniok, pedig ártatlanok voltak.“⁵⁸⁶

Húsz évvel az 1919. május 14-ei vérengzés (akasztás) után a Füleken történt tragikus eseményről a Magyar Nemzet a következőképpen számolt be. ” ... Füleket ezt a 6000 lelket számláló községet törhetetlen magyarérzésű lakossága a cseh megszállás alatt sem engedte elnemzetleníteni. Füleket már feldúlták az oszmán hadak és jártak ott a kozákok is, de a borzalom és a rémség sohasem mutatkozott olyan formában, mint a Masaryk és Beneš „demokráciájának“ uralma alatt. A bevonuló cseh csapatok 1919. május 14-én olyan kegyetlen és vandál pusztítást vittek véghez, amely borzalmaiban a Szent Bertalan-éjszaka rémségeit is felülmúlja. A cseh parancsnok a demokrácia uralmát azzal vezette be, hogy órákig tartó szabad

⁵⁸⁵ Popély 2014, 173-178.

⁵⁸⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 54.

rablást engedélyezett a cseh hordáknak, majd letartóztatták Bálint Benedek római katolikus plébánost, Szent Ferencrendi atyával együtt Kajrát Ferenc, Galbács Lajos kereskedőket. A kakashegyi szőlőből elhurcolták és egyenesen vesztőhelyre kísérték a cseh martalócok Egyedi János és Telek Ferenc aggastyánokat, továbbá Vilezsál Oszkár honvédhadnagyot és Ornstein Károly MÁV. mozdonyvezetőt. A szerencsétleneket minden bírói kihallgatás és ítélezés nélkül a legbestiálisabb módon meggyilkolták az emberi érzésből kivetkőzött cseh katonák. A mártíroknak nem engedték meg, hogy hozzátartozóikkal és családtagjaikkal beszélhessenek és előbb a vasúti állomás egyik várótermébe vitték, onnan hurcolták őket a Béna-patak partjára, ahol a hídtól alig 20—30 méterre a jobb part mentén egy vén égerfa kihajló ágára vékony kábeltelefondrótra kötötték fel a hazájukat és nemzetüket szerető magyarokat. A vesztőhelyre elsőnek Ornstein Károlyt állították. Nyaka köré másodpercek alatt villanydrótból hurkot kötöttek s úgy húzták fel a fára.”⁵⁸⁷

Pozsony Csehszlovákia egyik adminisztratív és gazdasági központja volt, ezért a kisebbségben lévő magyarokkal szemben elkövetett atrocitásokra gyakrabban került sor. A karhatalom bármilyen ellenállásra, vagy tüntetésre keményen reagált. A háztörténet írója szerint 1920-ban a csehszlovák államigazgatási szervek megkezdték a magyar férfiak besorozását és kiképző táborba hurcolását. A férfiak erőszakkal történő besorozása a magyar lakosság körében ellenállást váltott ki, ami nem egy esetben vezetett tragédiához. Ilyen tragikus esetet említ meg Olsovsky Mansvét pozsonyi házfőnök is.:

„1920. július 27-én vissza lett állítva a statárium, mert a gazdák ellenszegültek termés átadási rendelet ellen. A feszültség nagy. Augusztus 17-én volt a Récse-község legényeinek a sorozása. Reggel kilenc órakor a Széplak utcában tüntetőleg viselkedtek és magyarul énekeltek. Az egyik cseh rendőr rendre utasította, minek következtében összeszólalkoztak és a récsei legény késével leszúrta a rendőrt. Erre nagy összeütközés lett a legénység és a rendőrség között. Többen megsebesültek. Két legényt bekísértek a városházára és ott a kapu alatt addig ütlegelték őket gumi pálcájukkal, amíg behaltak. A rablógyilkosságok és betöréses lopások napirenden vannak.”⁵⁸⁸

A csehek hatalomra kerülésük után azonnal elkezdtek a magyar vonatkozású emlékművek és emlékhelyek megsemmisítését.⁵⁸⁹ Nemcsak az emberek emlékeiből,

⁵⁸⁷ Magyar Nemzet, 2. évfolyam, 110. szám 1939. május 14.

⁵⁸⁸ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 314-316.

⁵⁸⁹ Az 1921. február 5-ei nemzetgyűlés részletesen foglalkozik a csehszlovákok által megsemmisített magyar nemzeti emlékhelyekkel. Részletesen felsorolja azokat.: „Felső-Magyarországon a következő atrocitások történtek: Kassán a honvédelemk fejét leverték és a muzeumba vitték. A Kossuth-szobrot elpusztították. A Rákóczi Múzeum igazgatóját elmozdították, most egy Pollák nevű szanitéc áll az élén. Nyitrán a várhídon állott Mária-szobrot —

gondolataiból, hanem a közterekről és a templomokból is igyekeztek kitörölni a magyar történelmet idéző emlékműveket.

Ennek a „kulturális tisztogatásnak” esett áldozatul a pozsonyi dóm oltárán lévő szobor, majd később a Dévényben felállított millenniumi Árpád emlékmű, de a csehek bevonuláskor nem kímélték Mária Terézia szobrát sem.:

„1920. február 26-án kitudódott, hogy a „Dóm” templomban történt szobor oltárcsonkítás előidézője maga Václav Klofác hadügyminiszter volt. Mittel-hansen francia tábornok meghagyása folytán megjött erre a rendőrség, de silentium lett imponálva...⁵⁹⁰

...1921. január 12-én ama meglepő hír járta be a várost, hogy a dévényi várhegyen lévő Árpád szobrot ismeretlen tettesek légből röpítették. Magyarország ezeréves fennállásának emlékszobra volt ez, s azért a magyarokat igen fájóan érinti eme barbár cselekedet. Attól tartanak, hogy a városban lévő emlékszobrokat is hasonló sors éri.”⁵⁹¹

Az Árpád szobrot 1921. január 12-én dél környékén „ismeretlen tettesek” felrobbantották. A „művelet során” a helyi lakosokat fegyveres őrőség tartotta távol a robbantás helyszínétől. Január 15-én a pozsonyi rendőrigazgatóság egy rövid közleményben konstataálta a robbantás tényét, de nem szólt sem a nyomozásról sem a tettesekről, sőt még helyeselte is a pusztítást, mert szerintük a szobor sértette a szlávok nemzeti érzületét.⁵⁹²

Ahogy telt az idő és a csehszlovák hivatalnokok egyre jobban berendezkedtek és átvették a közigazgatás irányítását, fokozatosan megkezdték a magyar lakosság és a közintézményekben dolgozó magyarok vegzálását.

A ferences rend sem kerülte el a hivatalnokok figyelmét, rájuk kényszerítették a cseh állami ünnepek egyház általi megünneplését. Olsovsky Mansvétot is többször megpróbálták együttműködésre bírni. Lojalitásáért cserébe anyagi támogatást ígértek. Az eszméit feladni nem

XVIII. századbeli emlék — elpusztították. A vár I. Lipót-kori kétféjű sas kódiseit, melyeket mi műemlék jellege miatt túrtünk, leverték. Dévényben a Millenniumi emlékoszlopot — amint már említettem — felrobbantották. Pozsonyban a Duna-híd mellett álló ministeriumi épület kapuján lévő kő őralakokat megcsonkították. Mária Terézia márványszobrát ledeszkázták. Petőfi szobrát az entente-missziók beavatkozása mentette csak meg az elpusztulástól. A barbár indulatok kitörésének fékentartására tilalmi táblát akasztottak reá. A pozsonyi Dómban egy szárnyas oltárról, amelyen Ferenc József huszárjaival van ábrázolva, a király alakját leverték, állítólag Klofác jelenlétében. Zoborhegyen a Millenniumi emléket lövésekkel megtámadták. Tele van sérülésekkel és mint a legújabb hírek jelezték, felrobbantották. Lőcsén a vasból öntött honvédemléket elpusztították. Körmöcbányán a honvédemléket — obeliszkszoborral — elpusztították. Losoncon a honvédszobrot elpusztították. Birtha József: Minő barbárságok! Karafiáth Jenő: A turóci szorosban lévő hadiemléket csak úgy lehetett megmenteni, hogy ott elesett oroszok is pihennek. A Prager Tagblatt közölte, hogy a rózsashegyi XVIII. századbeli Mária-szobor — Patrona Hungáriáé — nyakába koldustarisznyát akasztottak. Emiatt Hlinka interpellált is. Besztercebányán az erdőigazgatóság palotájáról a Zsolnay-gyárban remekbe készült díszes címert leverték. Általában az összes negyvennyolcas emlékműveket részben elpusztították, részben megcsonkították. A útszéli feszületeket rendszerint megrongálták.“ Nemzetgyűlési napló : 1920. VII. kötet 1920. február 05., 144. ülés.

⁵⁹⁰ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 308.

⁵⁹¹ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 320.

⁵⁹² Popély 2014, 204.

akaró Olsovsky Mansvét ellenállt a zsarolásnak és nem volt hajlandó együttműködni a csehekkel.

Miután a magyar nemzeti ünnepeket a megszállók eltörölték és a nemzeti emlékhelyeket zömmel elpusztították, 1920-ban megkezdték a csehszlovák állami ünnepek bevezetését. Masaryk elnök születésnapja volt az első ilyen ünnep, amit követelezővé tettek. Ez az ünnep a magyarok szemében ellenszenves volt, míg a szlovákok ezt az ünnepet sajátjuknak érezték. Ha a pozsonyi magyarok saját nemzeti ünnepeik megünneplésére összegyűltek a karhatalom azonnal szétzavarta a résztvevőket.:

„1920. március hó 7-én a polgármesteri hivatal felszólította a polgárságot, hogy Masaryk elnök születése napján lobogózzák fel a házakat. A tótajkúak III. rend tagjai is kitették az „Otthon”-ra, de már 9-óra után nem volt ott. Erre kaptam a tót III. rend előjáróitól egy átiratot, hogy a tetteseket büntessem meg, mert az büntetendő cselekmény és ők azt kívánják. Erre írtam nekik, hogy jöjjenek hozzám és mondják meg kik a tettesek, de ők maguk sem tudták. Az egész ügy úgy volt leállítva, hogy én lettem volna ebben az akaró. Március hó elején megszűnt a Beda atya katechisálni a tót iskolában, mert a csehekkel nem tudott megegyezni...⁵⁹³

...1920. március 15-én a magyar lakosságot ismételten sérelem érte. Az egyetemi magyar hallgatók és a magyar tanulóifjúság engedélyt kaptak az angol tábornoktól, hogy felkoszorúzhassák Petőfi szobrát. Reggel 11 órától délután 1-ig gyülekeztek; elénekelték a Himnuszt, de utána a cseh katonák leszaggatták a koszorúkat, lábbal tiporták és bedobták a Dunába. Újból felkoszorúzták, de újból leszaggatták. Este cseh katonazene járta be a várost.”⁵⁹⁴

„1920. március 16-án a munkások sztrájkoltak a drágaság miatt. Április 5-én délután 3 órakor beszédet tartott a „Vigadó” termében Juriga Nándor⁵⁹⁵ tótul, németül és magyarul. Nagy hatást ért el beszéde, melyben előadta a csehek által előidézett sérelmeket. Érdekes volt megfigyelni azt, hogy a magyar nép úgy értelmezte, hogy ő a magyarokkal tart s csak autonómiát kíván; ámbár ezt nem mondotta. A magyar keresztényszocialisták is két ízben

⁵⁹³ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.,308-309.

⁵⁹⁴ Ez a tömegoszlatás hasonlít az 1922 augusztusában Füleken történt eseményekhez, amikor a Magyar Kisgazda Földműves és Kisiparos Párt Csaba József elnöklete alatt elhatározta, hogy a magyar tannyelvű iskolák fönntartása és fejlesztése érdekében népgyűlést hív össze. A népgyűlés engedélyezését a járási főszolgabírótól kérelmezte. A gyűlést cseh provokátorok zavarták meg. A konfliktus elkerülése érdekében a cseh csendőrség feloszlatta a tömeget. Este a városban a cseh katonazenekar cseh indulókat játszott.

⁵⁹⁵ Juriga Nándor (1871 -1950) plébános. A középiskoláit Szakolcán és Esztergomban, a teológiát a Pázmáneumban végezte. 1897-ben pappá szentelték. Több helyen szolgált mint plébános, Nagymányán, 1898-ban Budaörsön , 1900-ban Léván, 1901-ben Tótmegyeren és Pozsony-Virágölglyben, 1905-től pedig Pozsonyszőlősön volt plébános. 1906-1918 között szlovák nemzetiségi programmal országgyűlési képviselővé választották. Izgatásért többször fogházra ítélték. 1918-ban a prágai parlamentben a Hlinka-féle néppárt tagja és képviselője. Hlinkával és Vojtech Tukával többször került konfliktusba. 1930-ban a csehszlovák egyházi vezetés nyugdíjazta. Lásd Ferdiš Juriga. <https://www.osobnosti.sk/osobnost/ferdinand-juriga-2110> letöltés dátuma 2019. március 6.

akarták megtartani előadásukat a választásokat illetően, de a szociáldemokraták a csehek megzavarták és szétoszlásra kényszerítették.”⁵⁹⁶

A pozsonyi Historia Domusban egy érdekes bejegyzésre akadtam Hock János plébánossal kapcsolatban, aki a Tanácsköztársaság elől Pozsonyba menekült és a ferenceseknél kért szállást. Két nappal később a csehek elfogták és internálták. A szobában, ahová a ferencesek elszállásolták a házkutatás során egy jelentős összeget találtak, s talán örök titok marad, hogy hogyan került oda a pénz:

„Egy napon beállított Hock János⁵⁹⁷ plébános, mint menekülő. Kényes volt a helyzet Amerikába készült. Két nappal rá már internálva volt nálunk, de csak két órán át, mert elvitték a kapitányi hivatalba. Rákövetkező napon két detektív jött, feldúlták a szobát, melyben lakott és egyenesen odamenve az ablak előtti soppadmentumhoz felemelték s ott volt az elrejtett pénze nem kevesebb, mint 5 millió amerikai csekkben. Két hónapon át zárva tartották a városházán. Az egyik orvosnak panaszkodott betegségéről, az megmondá neki: „Nem beteg maga, hanem kínozza a lelkiismerete.”⁵⁹⁸

2. Belső rendtörténet

2.1. A csehszlovák állam magatartása a katolikus egyházzal és a ferencesekkel szemben

Miután a csehszlovák államapparátus a megszállt területeken megerősítette pozícióit, a magyar ajkú lakosokkal szemben megkezdte magyar és egyházellenes rendelkezései bevezetését. A 20 %-os nyelvrendeletre hivatkozva, ott ahol a magyar lakosok száma nem érte el ezt az arányt betiltotta a magyar istentiszteletet, a magyar nyelvű egyházi ügyintézt és a

⁵⁹⁶ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.,308-309.

⁵⁹⁷ Hock János (1859-1936) katolikus plébános, politikus és író, a tiszavirág életű Magyar Nemzeti Tanács elnöke volt. 1887-től folyamatosan tagja volt a képviselőháznak. Először a Somogy megyei szili kerületben, mint szabadelvűt, választották országgyűlési képviselőnek. Később a nemzeti párt híve lett, végül ismét a szabadelvű párthoz tért vissza. Bánffy Dezső híve volt. 1910-től a Justh-párt tagja, később pedig Károlyi Mihály híve. Belépett a szabadkőműves mozgalomba is. 1889-től Budapesten kőbányai, majd 1912-től józsefvárosi plébános. Szónoklataiban az általános választójog mellett foglalt állást. Ellenezte Tisza István politikáját, 1918. november elsején, Károlyi Mihály helyett a Magyar Nemzeti Tanács elnöke lett. Az új rendszerben is csalódott, ezért nyugdíjazását kérte és visszavonult a politikától. A Tanácsköztársaság kikiáltása (1919. március 21.) után először Csehszlovákiába menekült ahol bebörtözték, majd onna Bécsbe és végül az USA-ban kötött ki. Később visszatért Európába és Magyarországra. Lásd Józsefvárosi Plébánia: Hock János <http://www.jozsefvaros.plebania.hu/hockjanos.pdf> 2018.október 17.

⁵⁹⁸ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 308.

magyar nyelvű hitoktatást. A nyelvrendelet alkalmazása törvénytelen volt, mivel az a közigazgatásra és nem az egyházakra vonatkozott. Az egyházpolitikai intézkedések közé tartozott a magyar egyházi ünnepek betiltása és a csehszlovák nemzeti egyház propagálása a magyarok lakta területeken.⁵⁹⁹

A Csehszlovákiához csatolt területen 311 magyar plébánia működött. Ebből 155 a nagyszombati püspökséghez, 44 a rozsnyóihoz, 54 a kassaihoz, 15 a nyitraihoz, a szepesi püspökséghez pedig 2 plébánia tartozott. A szatmári egyházmegye területén 37, a besztercebányaiban pedig 4 vegyes nyelvű plébánia volt.⁶⁰⁰

10. táblázat: a füleki lakosság felekezet szerinti megoszlása:

	1910	%	1930	%
római katolikus	2186	82	3574	83
református	76	3	119	3
görög katolikus	6	0,3	9	0,2
evangélikus	162	6	283	7
izraelita	214	8	248	6
ortodox	6	0,3	0	0
egyéb felekezetű			58	1,4
összesen	2665		4291	

Lásd: Fülek vallási megoszlása 1910, 1930.
<http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> Letöltés dátuma 2019. szeptember 7.

A ferenceseknek 1920 januárjában Losoncon hűségesküt kellett tenniük a csehszlovák államra. Lelkileg talán könnyebben viselték, hogy az esküt egy paptársuk előtt tették le.⁶⁰¹

A ferences szerzeteseket a hűségeskü elutasítása esetén rövid időn belül kiutasították Csehszlovákiából. A kiutasítást főleg a magyar érzelmű papokkal és szerzetesekkel szemben alkalmazták.

Bármilyen jogalap nélkül egyszerű plébánosokat is könnyen kiutasítottak az országból. Példa erre a nagyszőlősi plébános Heller Ernő esete. A nagyszőlősi kolostorban egyedül szolgáló szerzetes P. Szabó Jácint 1920. március 10-én elhunyt. A kolsotor felügyelet nélkül

⁵⁹⁹ Filep 1998, 209-213.

⁶⁰⁰ Filep 1998, 210.

⁶⁰¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 53-54.

üresen maradt. A kapisztránus rendtartomány és a Szatmári Egyházmegyei Hatóság megegyezett, hogy a Szatmári Püspökség Heller Ernő világi papot küldi a kolostorba egészen addig, míg a ferencesek újra birtokba nem veszik azt.⁶⁰²

Faltin cseh főszolgabíró Radó nevezetű jegyző segítségével a kolostorba 1920 szeptemberében családostól betelepített egy „zsidó fiakkerest”. Heller Ernő plébános mindent megtett, hogy a lakóktól megszabaduljon. Próbálkozásának kiutasítás lett a vége, amiről a *Historia Domusba* következőt írta.: „Mit tesz a cseh megszállás, megtölti, a Római Katolikus Zárdát izraelita vallású lakókkal, sőt reám nézve nem jó eredménnyel végződött, mert ki utasítást kaptam.”⁶⁰³

Heller Ernő kiutasítása után a kolostor egy időre lakók nélkül maradt. A következő bejegyzés 1924-ből Olsovsky Mansvét provinciálistól származik, aki meglátogatta a nagyszőlősi kolostort.:

„Hálával vettem az eredmények feljegyzését és nagyon kérem a folytatását.

25.VI. 1924. Mansvét Olsovsky ”

A magyar papokkal szemben erőteljesen fellépő újonan létrejött államhatalom hadjáratot folytatott a felvidéki magyar püspökök ellen is. Zaklatásukat sem Csernoch János esztergomi érsek, sem a Szentszék nem tudta megakadályozni. Felvidékről még 1919-ben a békeszerződés aláírása előtt kiutasították Báthy László nagyszombati érseki helynököt, Radnai Farkas besztercebányai, Balázs János rozsnói, Batthyány Vilmos nyitrai és Novák István eperjesi görög katolikus püspököt. Csak Fischer-Colbrie Ágoston kassai püspök maradhatott haláláig (1925) a püspöki székben.⁶⁰⁴

Trianon után a csehszlovák állami szervek az egyházon belül is szinte azonnal megkezdték a magyar emlékezettudat rombolását. Rozsnóról 1920 augusztusában Fülekre is megérkezett az egyházmegyei hatóság egyházakra vonatkozó 789-es számú csehszlovák kormányrendeletben foglalt utasítás, melynek alapján megtiltották a szerintük eredetileg magyar nemzeti ünnep, Szent István király napjának megünneplését.⁶⁰⁵

Az új helyzethez alkalmazkodva Füleken 30 taggal és öt póttaggal 1919. június 22-én megalakították a hitközséget, melynek céljaul a hitélet felvirágoztatását tűzték ki, s elnökévé

⁶⁰² SZNLP A nagyszőlősi szt. Ferencrendi szerzetházat érdeklő események följegyzési naplója az 1907-ik év július hó 1-től V. kötet, 58-59.

⁶⁰³ SZNLP A nagyszőlősi szt. Ferencrendi szerzetházat érdeklő események följegyzési naplója az 1907-ik év július hó 1-től V. kötet, 59-60.

⁶⁰⁴ Sebők László : *A katolikus egyházszervezet változásai Trianon óta*. In Regio - Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 3.sz ., 5-4.

⁶⁰⁵ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1913-1945*, 53.

Bálint Benedek zárdafőnököt választották meg. A ferencesek ezt a szervezetet azért hozták létre, mert úgy érezték, hogy a háború következtében kialakult zűrzavaros időben a hívek lelki gondozására nem tudtak megfelelő hangsúlyt fektetni.⁶⁰⁶

A hitközségnek fontos szerepe volt a ledönötött Orbán szobor rendbehozatalában és a hadi célokra elvitt harangok pótlásában, mert az 1919-es és 1920-as kaotikus háborús időszak a vallási szimbólumokat és a szobrokat sem kímélte. Rendbetételük és pótlásuk fontos volt a közösség számára. A zárdafőnök és a füleki hívek hosszas fáradozása után felújították a Szent Orbán szobrot, amelyet ismeretlenek a forradalom alatt döntöttek le. A márványlapra a következő szöveget írták: „A forradalom pusztító viharában ledöntött szent szobrot kegyelettel adózva visszaállította Fülek község közössége szent Urbán püspök tiszteletére 1920. május 25.” (11. kép)⁶⁰⁷

A szlovák püspöki kar 1921 augusztusában körlevelet adott ki, melyben arra kérte a híveket, hogy bátran tömörüljenek egyesületekbe, mert valahogy gátat kell vetni a szocialisták törekvésének, hogy szétválasszák az államot és az egyházat.⁶⁰⁸ A körlevelet Bálint Benedek zárdafőnök felolvasta a füleki templomban, aminek nem várt következménye lett. :

„A szlovenszkói püspöki kar folyó évi augusztus hó 5-én Zsolnán tartott tanácskozásából kifolyólag közös főpásztori körlevet intézett a hívekhez, amelyben az egyház és állam szétválasztását célzó törvényjavaslattal és a szocialisták féktelen izgatásaival foglalkozott, buzdítva a híveket arra, hogy tömörüljenek keresztény egyesületekbe és szervezetekbe, mert hithű katolikus nem lehet Isten és vallásellenes szervezetnek tagja stb. Ezen közös pásztorlevél az egyházi hatóság rendeletére a szószékről a híveknek fel lett olvasva. No! Lett ebből veszedelem, mert a szociáldemokrata munkásszervezet hangosan tiltakozott az ellen, hogy a templomban a szószékről politizálni lehessen; megírták az esetet a „Kassai Munkás”⁶⁰⁹ című lapba és Losonczon megjelenő „Népakarat”⁶¹⁰ című munkáslapban és a megjelent cikkekben ugyancsak lerántották a zárdafőnök atyát. Fölhívták reá, mint veszedelmes izgatóra, a hatóság figyelmét, és mint olyat tüntették fel, mint aki cseh-szlovák állam eszme ellen izgat.

⁶⁰⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 50.

⁶⁰⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 56-57.

⁶⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 60.

⁶⁰⁹ A leghosszabb életű kommunista lapot a Kassai Munkást (később: Munkást) még 1907-ben indította a szociáldemokrata párt felső-magyarországi szervezete. A Tanácsköztársaság alatt napilappá avanszált. 1923-tól 1930-ig újból mint napilap, majd pedig megszűnéséig (1937) hetilapként jelent meg. A húszas években Surányi Lajos, Mácza János, Seiden Ármin, Kassai Géza szerkesztették. A kommunista emigráns írók közül a Munkásba legtöbbet Gábor Andor és Illés Béla írt. A hazai írók közül Fábry Zoltán és Juhász Árpád voltak a lap munkatársai. Lásd Lapok és folyóiratok. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/457.html> Letöltés dátuma 2019. március 3.

⁶¹⁰ Losoncban 1921. I. 5. és 1922. VII. között adták ki a Csehszlovák Szocialista Párt, majd Kommunista Párt lapját.

De a hatóság nem reagált a fölhívásra és csendesen elsimult az ügy.⁶¹¹ Érdekes, hogy a ferences rendet már ekkor milyen támadás érte az újonnan megalakult felvidéki magyar baloldali sajtó részéről.

A felvidéki ferencesek gyakran kerültek a katolikus egyház és a csehszlovák állam közötti konfliktus keresztútjába. Példa erre az alsósebesi ferencesek esete. Nem megfelelő viselkedése miatt 1925 júliusában P. Agáp Malkussák elküldte az alsósebesi kolostorból Steiglík Prokop novíciust. Steiglík bosszúból P. Malkussákot feljelentette eperjes kerület csendőr parancsnokánál Dvoržák főhadnagynál, hogy Malkussák Masaryk elnökkel kapcsolatban többször kijelentette: „Egy hitehagyott emberért nem fog misét tartani és születésnapját megünnepelni”. A helyi szervek lázításnak vették a kijelentést és július 3-án pénteken kiszálltak az alsósebesi kolostorba, hogy kihallgassák a gyanúsítottakat. A faluban hamar híre ment az eseménynek és a falusiak összegyűltek, hogy megakadályozzák a ferencesek elvitelét. A cseh csendőröket sikerült elzavarni, s még aznap Finta és Sebeskellemes lakói is a kolostor köré gyűltek, hogy megvédjék a ferenceseket. Hétfőn hajnalban július 6-án a ferencesekért már erősítéssel tértek vissza a csendőrök. A tömeg többszöri felszólítás után sem oszlott fel, ráadásul elkezdte dobálni a rendfenntartó erőket. A csendőrök a tömegbe lőttek és szétzavarták az ellenállókat. A két szerzetest ezután elfogták és előállították. Az incidensnek 2 halottja és több sebesültje volt.⁶¹²

Füleken a cseh hivatalok 1925 júniusában eljárást indítottak⁶¹³ a kolostorban élő magyar ferencesek ellen. Csehszlovákia területéről megpróbálták őket kiutasítani. Az általuk alkalmazott módszer nem volt ismeretlen a rend és a világi papság előtt, mert a csehszlovák hivatalok 1919-től sok papot és szerzetest üldöztek el hasonló módon. Főleg azok a papokat és szerzeteseket utasították ki, akik a magyarság mellett fogaltak állást és a miséken nyilvánosan is szót emeltek a magyarság érdekében. A teljhatalommal bíró szlovák miniszter a ferencesek illetőségének elismerése iránti kérelmet azzal az indokkal utasította el, hogy korábban sem a zárdafőnök, sem a vikárius nem kérte a községbe való felvételüket. A losonci kerületi hivatal felszólította a ferenceseket, hogy hatvan napon belül kérjenek magyar útlevelet, majd annak alapján igényeljenek a főispántól tartózkodási engedélyt, mert különben kitoloncolják őket. A prágai magyar nagykövetség az útlevél iránti kérelmüket azzal az indokkal utasította el: „hogy a magyar állampolgárság nincs kellőképpen igazolva”⁶¹⁴. Miután Magyarország elutasította

⁶¹¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 63.

⁶¹² Kassai Újság, 1925. július 7.

⁶¹³ Több mint valószínű, hogy a cseh hivataloknak nem tetszett a ferencesek közösségépítő tevékenysége.

⁶¹⁴ Ha a zárdafőnök magyar útlevelet kapott volna, akkor a főispán nem adott volna letelepedési engedélyt és mint magyar állampolgárt visszatoloncolták volna Magyarországra.

útlevél iránti kérelmüket a ferencesek az elutasító határozattal 1925. szeptember 26-án a főispánhoz fordultak, akitől kérték a tartózkodási engedély megadását. A tartózkodási engedélyt 21 cseh korona lefizetése után megkapták. Az engedély megadásában fontos szerepe volt Olsovsky Mansvét provinciális közbenjárásának,⁶¹⁵ aki figyelemmel kísérte a füleki eseményeket. Bálint Benedek a tartózkodási kérvény másolatát elküldte a provinciálisnak Pozsonyba.⁶¹⁶

Véleményem szerint a ferencesek közösségépítő tevékenységére és a város életében betöltött központi szerepére felfigyelhettek a cseh központi szervek. Részükről a tartózkodási engedély megadása körüli huzavona valószínűleg csak egy próbálkozás volt, hogy a közösségből eltávolítsák a magyar ferenceseket.

2.2. A csehek megítélése a ferencesek szemszögéből

A csehek között mozgó füleki magyar ferencesek szokatlan dologra figyeltek fel. Megállapították, hogy a környékre érkezett csehek mennyire vallástalanok és szinte teljes mértékben ateisták.

A vallástalanság oka az lehetett, hogy a cseh egyház mindig a Habsburg Monarchia és az uralkodó támasza volt, ezért Csehszlovákia megalakulása után a prágai kormány szakítani akart a katolikus egyházzal. A politikai vezetés a katolikus egyházra úgy tekintett, mint a cseh nemzeti törekvések egyik akadályára. „El Bécstől és Rómától” jelszó alatt megkezdődött az új egyház szervezése. Karel Farský római katolikus plébános 1919 karácsonyán megtartotta az első ünnepélyes megreformált istentiszteletet. A Csehszlovák Nemzeti Egyház⁶¹⁷ alakuló ülését 1920. január 8-án tartották, vezetőjévé a már említett Karel Farskýt választották meg. Az állami szervek jóváhagyásával a Csehszlovák Nemzeti Egyház tagjai és vezetői több helyen el akarták birtokolni a katolikus templomokat, ezért gyakran kerültek összetűzésbe a hívekkel.⁶¹⁸

⁶¹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 92-93.

⁶¹⁶ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF, 18-as doboz, A provinciális levelezései állami szervekkel, Bálint Benedek átirata a tartózkodási kérvényről Fülek 1925. szeptember 26.

⁶¹⁷ A csehszlovák nemzeti egyház tagjainak létszáma a történelem során következőképpen alakult. : 1921, 523 232 fő, (5,23%); 1930, 779 672 fő, (7,30%); 1950, fő 946 813, (10,64%); 1991, 178 036 fő, (1,73%); 2001, 99 103 fő, (0,97%); 2011, 39 276 fő, (0,37%). Lásd *Obyvatelstvo podle náboženského vyznání podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 a 2001* [online]. Český statistický úřad [cit. 2008-09-22]. Dostupné online. (česky) Letöltés dátuma 2019. március 3.

⁶¹⁸ MAREK, Pavel 2015: *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 315-350.

A füleki zárdafőnök egy-két különös történetet fel is jegyzett. Például egy volt cseh legionárius esetét, aki a füleki postán levélhordóként dolgozott, majd sikkasztás miatt öngyilkos lett. Egy jóindulatú magyarul is beszélő cseh postatiszt megjelent a plébániai hivatalban és a szerencsétlen fiatalember eltemetését kérte. Az adminisztrátor atya meg is ígérte azzal a föltétellel, ha orvosi bizonyítványt hoz, hogy az öngyilkos tettét beszámíthatatlan állapotban követte el. A plébánián később megjelent két Füleken vasutasként dolgozó legionárius, akik kijelentették, hogy a temetésen nincs szükség papra, mert ők pap nélkül maguk szokták halottaikat eltemetni. A házfőnök szerint: „A vallásosság különben is gyenge lábon áll a cseheknél, mert templomban sem igen járnak, ők csak névleg katolikusok. Nemrégén két csendőr, akik Füleken teljesítenek szolgálatot; Csehországban apostatált és felekezetenkívüli lett⁶¹⁹. Ilyen egyének öröködnék a közrend és vagyonbiztonság felett. A hithagyásról saját plébánosuk küldött értesítést hivatalosan.”⁶²⁰

2.3. A pozsonyi, az alsósebesi és a füleki ferences kolostor betagozódása az újonnan alakult szalvatoriánus provinciába, Olsovsky Mansvét szerepe a szalvatoriánus provincia létrejöttében

A ferences rendtartomány szerkezetében és vezetésében 1919 elején változtatásokra került sor, mert a szigorú határzár bevezetése miatt a füleki, a pozsonyi és a többi csehszlovákiai rendház kapcsolata a magyarországi provinciával már közel két éve megszakadt.⁶²¹ A magyarországi ferences rendtartomány látva, hogy számára a felvidéki kolostorok elvesztek, ezért élükre a szlovák nemzetiségű P. Olsovsky Mansvét⁶²² nevezte ki, aki őszinte szavakkal vallott a kinevezése körüli vitáról és a renden belüli feszültségekről. A csehszlovák hatóságok

⁶¹⁹ A csehországi részen az 1920-as években magas volt az ateisták száma. Több mint 700 000 személy vallotta magát felekezeten kívülinek, vagyis az ország lakosságának 7 százaléka. Filep 1998, 209.

⁶²⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 73.

⁶²¹ Fülekkor még a kapisztránus provinciához tartozott.

⁶²² P. Mansvét Jozef Olšovský, OFM (1873-1935) – pedagógus, író. Egyszerű vidéki molnár család gyermeke. A nagyszombati gimnázium elvégzése után az esztergomi szemináriumba jelentkezett, ahonnan pánszálivista nézetei miatt kizárták. Az egy éves noviciátusát a malackai ferenceseknél kezdte. Itt kapta a Mansvét nevet. Teológiát Pozsonyban tanult, és az 1896-os papszentelése után Nagyszombatban tanított és prédikált. Később ugyanitt lett guardián. Az 1900-as reform lelkes híve és támogatója volt. 1907-től Pozsonyban volt guardián, az erkölcszlovákia professzora és a szlovák harmadrendiek igazgatója. 1919-ben a csehszlovák ferences kolostorok provinciális jogkörrel felhatalmazott rendkívüli megbízottja. 1924-től 1935-ig haláláig az újonnan alakult Csehszlovák Szalvatoriánus Provincia tartományfőnöke. Lásd P. Mansvét Jozef Olšovský <http://www.frantiskani.sk/nekr/04/olsovsky.htm> letöltés dátuma 2019. március 3.

a ferences renden belül is igyekeztek keményen leszámolni azokkal, akik nyíltan vállalták nézeteiket és magyarságukat.:

„Ezen események következtében a kapcsolat Magyarországgal teljesen megszűnt. Ez tette szükségessé a főtisztelendő Tartományfőnök ama intézkedését, hogy 1919. április hó 7-én P. Olsovsky Mansvét Custos atyát kinevezte, mint Delegátusát a megszállott területen lévő zárdák vezetésére.

Kinevezése sokak részéről nem talált, tetszésre, mert magyar érzelműnek tartották és különösen a Balsaus vezetésével meghívottak megjelenését fumigálták is. A pozsonyi házfőnök atya a Molnár Archangyal és Vangha Theodorik lektor atya több ízben túl bátran hangoztatták egyes cseh érzelmű egyének előtt magyar meggyőződésüket. Ennek az lett a vége, hogy június hó 10-én a Delegatus atya kapott táviratot a vallásügyi referenstől Medvecký Károlytól⁶²³, hogy 24 órán belül el kell hagyni a várost; s így június 12-én távoztak a szentantali, majd meg az érsekújvári zárdába. Ennek következtében a házfőnökséget átvette a Delegatus atya, Vicarius pedig lett Kossik Beda atya, mert a vallásügyi referens általánosságban kijelentette, hogy csak tótajkúak lehetnek előljárói minőségben....

...Augusztus hó 10-én átiratot kapott a Delegatus atya a vallásügyi referenstől, hogy csak a pasztorációval foglalkozó magyar atyák maradhatnak, de a többiek kötelesek távozni.⁶²⁴ Ennek következtében augusztus 30-án a még itt lévő klérus, nemkülönben a lektor atyák is távoztak. A teológia felső kurzusa Pápára és az alsó kurzus Veszprémbe lett áthelyezve.

1919. szeptember 1-től a zárda személyzete a következő:

P. Olsovsky Mansvét , házfőnök

P. Kussik Beda, vicarius

P. Horváth Adorján, magyar szónok, hittanár

P. Nagy Ernő, magyar szónok, hittanár,

P. Nisnansky Eduard, tót szónok, hittanár

⁶²³ Karol Anton Medvecký (1875-1937) a Medveczky a Medveczei és Kis Bistercei nemesi család leszármazottja. Árva megye egyik legrégebbi nemesi családjából származik, melynek eredetét egészen a XIII. századig vezetik vissza. 1887-től 1895-ig Trstyanán, Rózsahegyén, Selmecebányán, Losoncon és Kassán végezte gimnáziumi tanulmányait. A teológiát Besztercebányán végezte el. 1899-ben Garamszentkereszten szentelték pappá. 1909-től Bacúrov község plébánosa volt. Pánszlávista cikkei és nézetei miatt egyházi kiközösítéssel büntették. 1917-től a Szlovák Nemzeti Párt titkára volt. 1918-tól 1920-ig a Szlovák Nemzeti Tanács tagja és a pozsonyi minisztérium teljhatalmú egyházügyi referense volt. A csehszlovákizmus eszméjének a támogatója volt, elutasította Hlinka néppártját. Lásd Karol Anton Medvecký <http://www.rodyno.estranky.sk/clanky/vyznamna-slachta-slachticne-slachticne/karol-anton-medvecky.html> Letöltés dátum 2019. március 3.

⁶²⁴ Medvecký egyházügyi referens nevéhez több magyar plébános és püspök kiutasítása kapcsolódik. Medvecký például 1919 júliusa és novembere között kérelemmel fordult a bécsi internunciushoz, hogy járjon közbe Balás Lajos rosznyói püspök elmozdítása ügyében, helyére pedig Kohúth János besztercebányai helynököt helyezték. Kérése nem talált meghallgatásra. A Balás Lajos elleni „progróm“ csak a püspök korai halálát követően fejeződött be. Szttyahula László: *a csehszlovákiai magyar katolikus egyház története 1918-1945*. Budapest, 2012, ELTE-BTK.

Fr. David, portás

Fr. Simon, szabó

Fr. Török Ottó, szakács”⁶²⁵

Olsovsky Mansvét a nehézségek ellenére folyamatosan tartotta a kapcsolatot a magyarországi ferences rendtartománnyal. Tisztában volt vele, hogy a csehszlovák hatóságok figyelemmel kísérik levelezését, leveleit felbontják és átnézik, ezért a magyarországi ferences rendtartománynak küldött leveleit kódolta, és a válaszlevelek is hasonlóképpen kódoltan érkeztek. Egy-két ilyen kódolt levelet be is jegyzett a *Historia Domusba*:

„1921. március 2-án levelet kaptam főtisztelendő Buttykay Antal⁶²⁶ tartományfőnök atyától melyben a következő, az időben levelezését jellemző, módon hívott meg a tartományi tanácsgyűlésre: >>Kedves Józsim! Értesítelek, hogy leányom Marika esküvője április 13-án lesz. Sajnáltnám nagyon, ha az összes rokonok közül csak te hiányoznál. A többiek mind jönnek a Vince, Tamás, Bernát, Scheivickék is itt lesznek Etyekről, no meg a Halászi atyafiság is. Igen megtisztelnél, ha eljőnnél. Nélküled csonka lenne az atyafiság. Ölel, csókol szerető unokaöcséd Provincz János.<<

Aki ismeri a viszonyokat teljesen érti és más senki”⁶²⁷

Olsovsky Mansvét igyekezett eleget tenni Buttykay Antal provinciális kódolt levélben érkezett meghívásának. A csehszlovák hivataloktól megpróbálta megszerezni az utazáshoz szükséges okiratokat és az útlevelet. Kérélméhez a hivatalnokok negatívan álltak hozzá, és a kilátásba helyezett pénzbeli juttatások fejében ismét megpróbálták őt beszervezni, hűségeskü tételre bírni.:

„Még aznap elmentem a vallásügyi Referens úrhoz Medvecky Károlyhoz, de nem találván otthon beszéltem a titkár úrral. /: a vallásügyi referens engedélye nélkül papi személy útlevelet nem kaphat:/ Előadtam kérésemet kifejtve, hogy ez idén lesz Rómában megtartva a Gen. Capitolum és egyúttal a Provinciánkban a nagy káptalan, mely alkalommal szó lesz még a Provincia szétválasztásáról.

Felelete a következő volt: >>A magyarok az itteni ügyekbe nem avatkozhatnak és nem használhatnak sem nem árthatnak. Az ügy Rómában már el van végezve. << Továbbá mondá: >>Volna egy kérdésem. Ki szónokolt csütörtökön a február hó 17-én? << P. Horváth - feleltem.

⁶²⁵ SZNLP *Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 305-306.*

⁶²⁶ Buttykay Antal (1875-1940) Ferenc-rendi rendfőnök. 1897-ben szentelték pappá, 1899-ben belépett a ferences rendbe. 1895-től rendtartományi főnök, 1921-től definitor generalis volt Rómában. 1927-től Budapesten volt hitszónok. A Központi Sajtóvállalat egyik megalapítója volt (1918). Lásd Buttykay Antal <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/buttykay-antal-74E81/> Letöltés dátuma 2019. március 6.

⁶²⁷ SZNLP *Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 321.*

>>Hová való? << Magyarországi. >>Ki fogom őt utasítani. <<Miért? >>Mert politizált a szószéken és a népszámlálást megelőző napokon mondá: A magyar vallja magát magyarnak és katolikusnak. - Ez szerint politika volt. << Később engedett a hévből és csak azt kívánta, hogy intsem meg a szónokot, hogy ne politizáljon.⁶²⁸ Továbbá arra akart rábeszélni, hogy templomunkban a főistentisztelet ne magyar nyelven, hanem tót nyelven legyen, ha ezt megtennénk és odaadóan működnénk a köztársaság érdekében, akkor segítséget is kaphatunk a szükségletek fedezésére nagyobbszámú klerikusok eltartására.

Bátorkodtam odanyilatkozni, hogy részemről ezt nem tehetem papi jellemem ezt nem engedi lealacsonyító szolgaságnak venném.

Kíváncsi vagyok megkapom-e az útlevel kiállítás engedélyt?! Nem volt rá szükség, mert már más útja van a megszerzési módnak.”⁶²⁹

Olsovsky Mansvétet választották meg az elszakadt felvidéki kolostorok „Vicarius Provinciálisának”, új megbízatásáról a pozsonyi Historia Domusban 1921 júliusában számolt be:

„A következő levelet kaptam Buttykay Antaltól - Örömmel vettük a hírt, de egyúttal érezzük, hogy nehéz lesz oly hosszú időn át nélkülözni fáradhatatlan működését, Vivat ad multos annos!

Június 1-én arról értesített a főtisztelendő Generalis Definitor Buttykay Antal Atya, miszerint mint Vicarius provinciális átvegyem a rendtartomány vezetését. Ennek következtében június hó 10-én átvettem Slovenskón a vezetést. A magyarországi zárdákat pedig reá bíztam a főtisztelendő Bendes Valerián defínitor Atyára.”⁶³⁰

Mivel Olsovsky Mansvét a cseh hivatalokkal nem volt hajlandó kompromisszumot kötni, ezért a szlovák hívek lázításával próbálták a rendet megregulázni, a házfőnököt jobb belátásra bírni. Fennállt a veszélye annak, hogy a csehszlovák nemzeti egyház elbitorolja a pozsonyi ferences templomot. P. Olsovsky Mansvét a magyar hívek segítségével megakadályozta a terv végrehajtását. A magyarokkal szemben elkövetett atrocitásokrak írásban is hangot adott.:

„Április 6-án a tót ajkú hívek nagyban beszéltek, hogy megmutatják, miszerint ez idén utoljára tartottuk magyar énekkel a feltámadási körmenetet és egyúttal keresztül viszik, hogy

⁶²⁸ Már egy előző fejezetben említésre került, hogy Olsovsky Mansvét az 1921-es népszámláláson maga is támogatta a magyarokat, sőt a Magyar Kereszténydemokrata Párt által kinyomtatott felhívást becsatolta a Historia Domusba. Több mint valószínű P. Horváthot az ő közbenjárására nem utasították ki.

⁶²⁹SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 320-322.

⁶³⁰ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 324-325.

templomunkban a főistentisztelet tót lesz azt fogják kívánni. Nem különben hallatszott, hogy a cseh nemzeti egyház akarná lefoglalni a templomunkat.

Ennek következtében összehívtam a magyar III.-ik rend előjáróit és felszólítottam nem-e tartanak megfelelőnek a szervezkedést jogaik védelmére. Ezt ők nagy lelkesedéssel vették és 100 ívet megtöltöttünk eme felirattal: >>A Bratislavai szent Ferencrendi templomot látogató magyar ajkú katolikus hívek névjegyzéke az 1921. évben.<< A buzgó III. rendi hívek bejárták a várost és egypár nap alatt 21461 aláírást gyűjtöttek. Nagy lelki örömmel vettük ezt és a gyűjtő íveket egy füzetbe köttem, mert még szükség lehet rá. Nagy hatást gyakorolt ez az egész városban. Egyelőre azt eredményezte, hogy a tót ajkú hívek lecsendesedtek és a kapucinus rendnél kieszközölték a délelőtti 10 órai misét. Május 8-án a magyar ajkú III.-ik rend zárándoklatot tartott Máriavölgybe. Megható volt este ½ 9-kor a bevonulás; több ezer hívő jelenléte mellett. - Május 22-én vezettem a német ajkú III.-ik rend tagjait és ugyanakkor mentek a keresztény szocialisták is. A búcsúsok úgy 3000-en egyesültünk rengeteg népsokaság vett részt és lelkesen énekelték a városon át „Magyarország királynéja” fohászt. Volt is következménye a lelkesedésnek, mert a csehek gúnyos megjegyzéseket tettek, erre az egyik rendező Kovács nevezetű szóváltásba jött velük, mire ők lefogták és behurcolták a Deák Szállóba, ahol egy cseh arcul ütötte, de ő sem maradt adós és visszaütötte. Elvezették őket a városházára. Az ügy bíróság elé kerül.⁶³¹ A virágvölgyi plébános urat Haverla Péter és a jókai plébános urat, aki vezette a búcsújárást szintén a minisztérium idézi.”⁶³²

Olsovsky Mansvét utolsó bejegyzése a pozsonyi ferences templom Historia Domusában 1921 júliusából származik. Ezután a Historia Domust már latinul vezették. Pozsony magyar lakosságáról, a hívek mindennapjairól alig néhány információt közölnek. A háztörténetben főleg a rend életével foglalkozó rövid latin bejegyzések vannak. A dokumentum 1924. július 9-ével zárult le, ezután már nincs több bejegyzés. További háztörténetek egyelőre nem kerültek elő. Valószínűleg megsemmisítették őket, hacsak majd valamikor egy rejtkehelyről elő nem kerülnek. Eddig sem a Szlovák Nemzeti Levéltárban, sem a Ferencesek Pozsonyi Levéltárában nem akadtam rájuk.

⁶³¹ A magyar rendezvényeken jellemzőek voltak a művileg gerjesztett konfliktusok. A gyűléseken a csehek verekedéseket, vagy konfliktusokat generáltak, hogy a magyar szervezőket perbe foghassák. A későbbi akciók rendezését a konfliktusos esetre hivatkozva megtilthassák.

⁶³² SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 322-323.

Az alsósebesi kolostor betagolódása a Szlovenszkói Szalvatoriánus Provinciába

Az alsósebesi kolostor betagolódását a szalvatoriánus provinciába megelőzte egy sikertelen próbálkozás, melynek során a hat keleti kolostor önálló provinciát hozott volna létre. Az önállósulás kezdeményezője és szervezője P. Böhm Brúnó⁶³³ eperjesi házfőnök volt:

„1922. júliusi gyöngyösi káptalan Sebesztka Jusztin házfőnököt Szabadkára helyezte helyette P. Lukács Szečen jön Kecskemétről.⁶³⁴... ..”1923. június- Régi dicső Provinciánk feldarabolása küszöbön állónak látszik. A mariánusokkal való egyesülésünk körülbelül ez év folyamán meg fog történni. A tótföldön fekvő kolostorok legnagyobb része a régi, megszűnt salvatoriánus provinciához tartozott, azért valószínűleg a mariánus provincia meg a kapisztránus provincia itt fekvő és egy provinciában egyesítendő házaiból alakuló új rendtartomány a provincia s.Salvatoris nevet kapja.

Augusztus 10-én ez ügyben itt volt a Reverendiis miniszter megbízottja: P. Szmercsek Gyula definator Pöltenből és tájékozódott az új Provincia megalakítása ügyében.

Mi e részen lévő Kapisztránusok teljesen önálló külön Kelet-Tótföldi provinciát akartunk alakítani; az erre vonatkozó beadványt alá is írtuk mindnyájan azonban- úgy látszik ez kárbavesztett fáradság volt. Ezen ügynek legfőbb szerzője és pártolója P. Böhm Brúnó eperjesi házfőnök volt.

1924. május 10-én megtörtént a mariánusokkal való egyesülésünk. A jó Isten kifürkészhetetlen bölcsessége következtében elszakadtunk szülő provinciánktól és az összes tótföldön lévő kolostorok Provincia s. Salvatoris in Slovensko néven egészen új önnálló provinciává lettek. E provinciához jelenleg 20 kolostor tartozik még pedig hat a mi részünkről, 14 a mariánusok részéről. Az új provincia első provinciálisa p. Olsovsky Mansvét eddigi Commisárius lett a mariánus részről. Első Kuztosa P. Kocháň Bertalan a Kapisztránus részről.”⁶³⁵

A Historia Domust 1928-at követően már csak szlovák nyelven vezették. Az itt élő magyar emberekre, hívekre vonatkozó utalás már nem található benne. Megváltozott a

⁶³³ P. Böhm Brúnó, Nagyborsiban született 1887-ben. Szerzetesi életének nagy részét az eperjesi és az alsósebesi kolostorban töltötte. 1936-1946 tartományfőnök. 1947-ben halt meg Eperjesen. Lásd P. Bruno Rudolf Böhm. <http://www.frantiskani.sk/nekr/04/bohm.htm> Letöltés dátuma 2019. március 7.

⁶³⁴ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 233.

⁶³⁵ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 236-238.

bejegyzések hangneme is, már szlovák szemmel nézték és élték meg a történeteket. Például tragédiának tekintették a Felvidék, többek között Kassa 1938-as visszacsatolását Magyarországhoz. A házfőnök szavai szerint: „Kassa elesett.”⁶³⁶

A füleki kolostor betagolódása a Szlovenszkói Szalvatoriánus Provinciába

Ahogy már előzőleg Pozsonnyal kapcsolatban említésre került, a szigorú egyházakra vonatkozó csehszlovák állami rendeletek miatt a Felvidéken maradt rendházakkal 1918 októbere után szinte minden kapcsolat megszakadt, ezért a magyar tartományfőnök a Csehszlovákiában rekedt kolostorok élére kénytelen volt komiszáriusokat kinevezni, akik az olaszországi miniszter generális vezetése alá kerültek. A pozsonyi központú mariánus provincia vezetője P. Olsovsky Mansvét, míg a kapisztránusé Eperjes központtal, ahová Fülek is tartozott, P. Bartolomeo Kochán lett. Róma engedélyével egy új provinciát hoztak létre, mivel a határzár miatt Magyarországról az elszakadt kolostorokat nem tudták irányítani.⁶³⁷

P. Kochán Bertalan 1923. június 12-én canonica visitatiót végzett Füleken, majd 15-én vonattal tovább utazott Rutka felé. Útközben Kralovanyban találkozott a mariánus P. Olsovsky Mansvéttal, akivel az újonnan megalakuló szlovák provinciáról tárgyalt. 17-én Fülekre érkezett P. Szmercek Gyula bécsi házfőnök, hogy információt gyűjtsön a létesítendő új szlovák provinciáról. Tapasztalatait Rómába továbbította.⁶³⁸

Szlovákia területén az elcsatolt kolostorokból 1924. január 31-én megalakult a Legszentebb Megváltóról elnevezett provincia, melynek tartományfőnöke P. Olsovsky Mansvét, custosa P. Bartolomeo Kochán, a definitorok pedig P. Klaudius Čulen, P. Libor Mattoška, P. Remig Školák és P. Konstantín Ballarín lettek.

Az újonnan megalakult provinciához 20 kolostor tartozott: 14 kolostor a mariánus provinciából (Szokolca, Galgóc, Pruszka, Körmöcbánya, Beckó, Okolicsnó, Zsolna, Trsztyena, Pozsony, Érsekújvár, Szentantal, Nyitra, Nagyszombat, Zsolna) és hat a kapisztránus provinciából (Fülek, Rozsnyó, Alsósebes, Eperjes, Bártfa, Nagyszőlős).⁶³⁹ Olsovsky Mansvét által a Pozsonyi Egyházi Vagyonkezelőségnek küldött jelentése alapján a provinciának 50 klerikus tagja volt. Ebből 26 teológus, 10 filozófus, 10 nagyszombati gimnazista és 4 novicius.⁶⁴⁰ Az adatok nem tartalmazzák a ferences barátok létszámát. Az 1928-as

⁶³⁶ SZNLE Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949, 285.

⁶³⁷ Jurčovič 2001, 56.

⁶³⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 77-78.

⁶³⁹ Jurčovič Fidé 2001: *Františkáni na Slovensku*, Trnava, Pro Manuscripto, 56.

⁶⁴⁰ Olsovsky Mansvét levele A Pozsonyi Egyházi Vagyonkezelőségnek. Pozsony 1924. december 14.

schematizmus szerint a szalvatoriánus provinciának már 132 felszentelt tagja volt, ebből 72 volt a pap és 60 a fráter. Ezenfelül ide sorolható még a 26 novicius és a 20 teológiai hallgató.⁶⁴¹ Ha összehasonlítjuk az 1924-es adatokkal, akkor 4 év alatt 18 fővel, azaz 26 százalékkal nőtt a teológusok aránya a rendben.

Füleken 1924. május elején kapták kézhez a szlovák állam területén a szalvatoriánus provincia visszaállításáról szóló dekrétumot. Az új provincia az összes mariánus és kapisztránus kolostort bekebelezte.⁶⁴²

A füleki és a felvidéki rendtagoknak egyhónapos opciót engedélyeztek, hogy eldöntsék maradnak vagy visszatérnek a régi provinciába, ahol fogadalmukat letették.⁶⁴³ Ebben a szorongatott helyzetben az optióval senki sem élt a kolostorból, nem hagyták el a füleki híveket a magyar ferencesek. Meghurcoltatások árán is sorsközösséget vállaltak az Anyaországtól elszakított területeken élő magyarsággal, és a pasztorció mellett részt vettek a magyar identitástudat megőrzésében.

2.4. Olsovsky Mansvét szerepe a pozsonyi magyar identitástudat és közösség megőrzésében

Olsovsky Mansvét számtalanszor kiállt a magyar lakosság érdekei mellett, ezért a szlovákok gyakran kritizálták magyar kollaboránsnak tartották, személyesen és a sajtón keresztül is támadták.:

„1920. augusztus: Egy idő óta a tót hívek kihívó követelésekkel állnak elő; nem ugyan nyíltan, de alattomosan. Azzal fenyegetőznek, ha a tót nyelvű atyák magyarul fognak imádkozni a mise végén ők tótul fognak válaszolni. Még mindig nincsenek megelégedve, daczára hogy minden istentiszteletük megvan.

P. Beda elhelyezése alkalmával arra vetemedtek az egyes tót harmadrendiek, hogy a házfőnök atyát gyanúsították, miszerint ő helyeztette el és pedig azért, mert a P. Beda odaadóan működött a tótságért. A szociáldemokrata „Robotnícke Noviny”⁶⁴⁴ lapban sok rágalommal illették: A tótokat elnyomja; Masaryk köztársasági elnök születésnapján a nemzeti zászlót

⁶⁴¹ Schematismus almae provinciae s. s. Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁴² Jurovič 2001, 55-57.

⁶⁴³ Dekrétum, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁶⁴⁴ Slovenské robotnícke noviny, 1904-ben adták ki az első számot. Szlovák nyelvű szociáldemokrata újság, szerkesztője Emanuel Lehocky. 1918 után hetente jelent meg Pozsonyban.

levetette az otthonról; nem engedi énekelni a tót himnuszt; „nagy mad'arón”; Horthy magyar kormányzó megbízottja; lesz gondjuk, hogy ezt az ingyenélő agitátort innen elmozdítottassák; ajánlják őt a rendőrség figyelmébe. A magyar III. rendiek felszólították a tót III. rendi⁶⁴⁵ elöljáróságot, hogy a cáfolati iratot írják alá ezt megtagadták mondván: Ha P. Beda visszajön, mindent megcáfolnak és minden tót újságba küldik, de ha nem jön vissza akkor fenntartják.

A csehek az itteni tótságot nagyon befolyásolják, mert sokaknak jó állást adtak.”⁶⁴⁶

Olsovsky Mansvét igyekezett üldözött, emberi méltóságukban megalázott rendtársain is segíteni. A következő bejegyzése is az államhatalom kegyetlenkedéseinek egyik bizonyítéka. : „1920. szeptember 29-én déli ½ 1 órakor becsengetett a Bártfa-i zárdá házfőnöke P. Hugolin, de senki nem tudta volna, hogy szerzetes, mert egy kopott felöltőben és még egy kopottabb nadrágban jelent meg. Tudnillik amaz órában szabadult ki a katonai vizsgálat alól. Szeptember 26-án este 10-órákor elfogták őt a zárdában, szuronyok mellett a városházára vitték és ott kihallgatás nélkül börtönbe vetették. A börtönben elbeszélése szerint sokat kínozták, ütlegelték, pofozták. Másnap este Eperjesre szállították teherautón és az erdőben egy fához állítva felakasztással ijesztgették. Ezután vonaton kíséret mellett ide hozták, de mivel kihallgatása után nem találták bűnösnek, elbocsájtották.”⁶⁴⁷

Rövid időn belül a csehszlovák állam látókörébe kerültek az iskolák is. Hatóságai azokat az iskolákat, melyek nem az ő elveik szerint működtek nem voltak hajlandóak behódolni, lassan de biztosan betiltották és felszámolták. Még az erőszakos feloszlástól sem riadtak vissza.

Csehszlovákia területén maradt egyházi rendeket fokozatosan betagolták, beolvasztották az újonnan alakult Csehszlovák Katolikus Egyházba és rendi tartományokba. Így történt ez Pozsonyban is:

„Szeptember hó 21-én beszüntette a Minisztérium az Orsolyarend által vezetett polgári leányintézetet, mert magyar volt a tanítás. Ugyancsak szeptember 21-én beszüntették a „Collegium Marianumban” ban / zárdánk II. emeletén a gimnázium I. és II.-ik magánosztályt. Stefának⁶⁴⁸ iskolaügyi Referens négy hivatalos személytől kísérve maga jelent meg és nagy

⁶⁴⁵ A kapcsolat annak ellenére megromlott a szlovák harmadrendi hívekkel, hogy Olsovsky Mansvét 1918 előtt a harmadrendi szlovák hívek vezetője volt.

⁶⁴⁶ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 317.

⁶⁴⁷ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 317-318.

⁶⁴⁸ Anton Štefának (1877-1964) 1918-1924-ig a Szlovák Iskolaügyi Minisztérium teljhatalmú referense volt. 1928-tól 1929-ig Oktatási és Nemzetoktatási Miniszter volt. Az ő nevéhez fűződik a magyar iskolarendszer lerombolása a Felvidéken. Utasítására a magyar iskolák nagy részét szlovák nyelvűre változtatták. Magyar pedagógusok tömegét bocsájtotta el és tette földönfutóvá. Popély Gyula 1998: *A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)szlovákiában 1918-1945*. In Filep Tamás Gusztáv: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 II.*, 1998, Budapest, Ister, 5.

csinadratta keretében kijelentette,⁶⁴⁹ hogy mint zugiskolát nem tűri. A nemes lelkű főgimnáziumi tanár urak eme két osztályt önmaguktól semmi áldozattól nem riadva vissza óhajtották fenntartani.

„Szeptember 30-án a Mária Otthon Árvaházat lefoglalja az állam...⁶⁵⁰ ..Még aznap délelőtt a városi rendőrök szétkergették⁶⁵¹ a „Klempa” magánintézet tanulóit. Már több ízben volt róla szó, de most be is következett...”⁶⁵²

„1921. január 21-én sürgőnyt kapott az állami kórház keresztes nővérek főnöknője Schweizből az általános főnöktől, mely imigy szól: >>A Szlovenszkon lévő zárdák ezentúl a morva tartományhoz fognak tartozni⁶⁵³; így kívánja a kormány.<< 16 zárdájuk van Szlovenszkon, melyek Zsámbékhoz, mint magyar tartományházhoz tartoztak. Nagy volt a nővérek meglepetése, mivel több a tiszta magyar és sok a Zsámbékon nevelt nővér,⁶⁵⁴ így nagy a sírás...

A cseh-egyház mozgalom⁶⁵⁵ vad dühében itt is kezd pusztítani. Falragaszok jelentek meg az utcák falán felszólítva az embereket a katolikus egyházból való kilépésre s megjelölve a helyiséget a felvételre. Hithű katolikusaink megvetőleg viselkednek emez irányzattal szemben, legfeljebb az ide özönlők között találnak valakit...”⁶⁵⁶

A háztörténet beszámol a csehek tömeges beáramlásáról Pozsonyba. Főleg hivatalnokok, vasutasok, határőrök érkeztek nagy számban. A népvándorlás rövid időn belül lakáshiányt okozott, amit a cseh hivatalok önkényes lakásfoglalással, rekvirálással oldottak meg. Kis idő elteltével a magyar utcaneveket is szlovákra változtatták. A füleki helyzethez hasonlóan hamarosan Pozsonyban is elszabadultak az árak, legtöbbit az élelmiszerekért kellett

⁶⁴⁹ Stefánék a magyar tanintézetekben általában az új helyi közigazgatás embereivel jelent meg, sőt a közintézetek átvételekor gyakran rendőri segítséget is igénybe vett. Popély 1998, 8.

⁶⁵⁰SZNLPHistoriae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 317-318.

⁶⁵¹ Stefánék, ahogy már előzőleg említettem, ahol ellenállásba ütközött a magyar iskolák felszámolásánál gyakran használt rendőri erőszakot. Ebben az esetben is a karhatalmi erőket vette igénybe. A tanulókat kötelezték, hogy más intézményekben tanuljanak tovább.

⁶⁵² SZNLPHistoriae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 319.

⁶⁵³1922-ben az “ általános főnöknő” bejelentette, hogy a kérdés végleges rendezésére Svájból Pozsonyba utazik. Addig is átmeneti hatállyal, Theodosia Hosszát teljhatalommal ruházta fel a szlovákiai rendházak irányítására. A Pozsonyból 1922. november 27-én Zsámbékra érkező általános főnöknővel való tárgyalások a magyar nővérekre nézve szomorú eredménnyel zárultak. Az Általános Rendi Tanács úgy határozott, hogy a felvidéki házakat a morva tartományhoz csatolja. Ez a határozat rövid életű volt, mert november végén megszületett a döntés, hogy Szlovákiában 16 kolostorral önálló vikáriátust létesítenek. Vezetésével Theodosia Hosszát bízták meg. ifj. Rabár Ferenc 2008: *A Szent Keresztről Elnevezett Irgalmas Nővérek Rendtartománya*. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem BTK..

⁶⁵⁴A Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek Rendje 1865-ben először Aranyosmaróton telepedett le. A letelepedés után Magyarországon a rend gyors ütemben fejlődött. A nővérek első közösségének alapítása után Pozsonytól Temesvárig alig fél évszázad múltán már harminchét zárdával rendelkeztek. Lásd A Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek. <https://vigilia.hu/regihonlap/2002/5/rabar.html#1> Letöltés dátuma 2019. március 6.

⁶⁵⁵ Olsovsky Mansvét ebben az esetben a Csehszlovák Nemzeti Egyházra gondolt, amelynek terjeszkedését a csehszlovák állam hathatósan támogatta.

⁶⁵⁶ SZNLPHistoriae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 320.

fizetni. Olsovsky Mansvét is nehezményezte a drágulást az árak mértéktelen emelkedését.: „Feljegyzésre méltók az anyagi helyzet képei; a drágaság ijesztő, egy métermázsza szén 45 korona, fa 18 korona, burgonya 50 korona, árpa 75 korona, hús 26 korona. Erre ráadásul bekövetkezett pénzbevélyegzés, mely alkalommal a felét visszatartották...

...A lakásrekvirálás egész hajszát idézett elő a városban, mivel a cseh hivatalnokok előzőnlötték a várost. Rövid időn belül 20 ezer cseh volt a városban. Láttuk, hogy veszélyben van a II.-ik emeletünk. Ennélfogva szeptemberben kiadtuk Várady Kálmán káplán úrnak bérbe, aki internátust létesített benne. Saját költségén készítette a lépcsőfeljáratot az utcáról és deszkafal által el lett különítve az első emelettől. 10 évre szól a szerződés évente 10440 koronát fizetett. Sok vele a kellemetlenség, mert nincs fegyelem.”⁶⁵⁷

Az 1920-as évek elején a felvidéki magyar ferencesek nehéz helyzetbe, többszörös törésvonal és konfliktus gócpontjába kerültek. Először a magyar szerzetesek és papok kerültek a csehszlovák hivatalok látókörébe, akiket Csehszlovákia területéről egy kisebb hibáért is bármikor kiutasíthattak. A törés a felvidéki magyar katolikus papság, szerzetesség és az újonnan alakult szlovák egyház és püspökség között nemzeti szinten állt be. A kép összetettebbé vált, miután a magyar ferencesek betagozódtak a szlovák egyházba és az újonnan alakult szalvatoriánus provinciába. Részesei lettek a szlovák egyház és a csehszlovák államegyház konfliktusának, és hallgatólagos résztvevőivé váltak a cseh állam és a szlovák egyház autonomista törekvéseinek.

2.5. Renden belüli feszültségek a füleki magyar és csehszlovák érzelmű ferencesek között

A füleki kolostor életébe jelentős változást hozott az 1927. augusztus 18-ai dátum. A rendtartományi gyűlésen ekkor határozták el, hogy „megreformálják”⁶⁵⁸ a füleki zárdát. Leváltották Bálint Benedeket és helyette Kósa Szalvátort⁶⁵⁹ nevezték ki zárdafőnöknek. Kósa

⁶⁵⁷ SZNLP Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II., 306-308.

⁶⁵⁸ Nem világos, hogy a „megreformálás” alatt mit értett a rendtartományi gyűlés.

⁶⁵⁹P. Kósa Sándor Szalvátor 1898-ban Pozsonyban született és 1985-ben Székesfehérváron hunyt el. 1913-ban lépett be a ferences rendbe. A papi fogadalmat 1920-ban Pozsonyban tette le. 1921-1927 között Pozsonyban volt hitoktató és hitszónok. 1927-től 1936-ig volt a füleki ferences kolostor zárdafőnöke. Schematismus 1940, 37.

Szalvátorral egy időben érkezett Fülekre Körmöcbányáról Gažovič Gábor⁶⁶⁰ testvér és Érsekújvárból Czuczor Mihály. Bálint Benedek⁶⁶¹ zárdafőnök szeptember 3-án Krompaszky János bolyki plébános jelenlétében átadta a plébániát. Bálint Benedeket Kárpátaljára a ferences provincia legkeletibb részébe Nagyszőlőstre helyezték.⁶⁶² A leköszönő házfőnök az eseményeket kicsit keserű szájjal kommentálta.:

„Rendtartományunk 1927. aug. 18-án tartott gyűlési határozata értelmében a füleki zárdát reformnak vetették alá. Régen hangoztatott óhaja volt ez R.P. Provinciálisnak, Olsovsky P. Mansvétnak. Mielőtt a zárda reformját ismertetnénk, az utókor számára feljegyezzük a Rendtartomány vezetőségének névsorát. Tartományfőnöknek megválasztott: A. R. P. Olsovsky Mansvét, többször volt tartományfő: Custosnak Skolász P. Roubég; tartományi tanácsosnak : Kochán P. Bertalan, Krajčír P. Martinján, Petrašovič P. Iréneusz, Eszterle P. Péter. Tartományi titkárnak : Mattoska P. Libór.

Augusztus 27-én érkezett Fülekre a szakács testvér, Gažovič fráter Gábor : Körmöcbányáról lett ide helyezve. Augusztus 29-én ide érkezett Kósa P. Frakátor, az újonnan kinevezett zárdafőnök – adminisztrátor Pozsonyból, hol hat éven át működött, mint magyar hitszónok és hitoktató. Az új zárdafőnököt küldöttség fogadta, melynek tagjai a hitközség választmányból kerültek ki. Szeptember 3-án főtisztelendő Krompaszky János bolyki esperes plébános előtt Bálint Benedek volt adminisztrátor átadta a plébániát az új adminisztrátornak. Szeptember 5-én eltávozott Nagyszőlőstre, miután a zárdát is annak rendje és módja szerint átadta.

A katonáskodásból Hoffman P. Fábíán szept. 7-én jött haza Pozsonyból. Így lassan egybegyűlt a família, melynek tagjai: Kósa P. Szalvátor, zárdafőnök-plébános, Hoffman P. Fábíán⁶⁶³ házfőnök-káplán, Sípos Benedek⁶⁶⁴ volt vikárius, az egész környékről ismert Kiss Ferenc⁶⁶⁵ testvér, Gažovič Gábor szakács testvér és azonkívül Czuczor Mihály érsekújvári eredetű kandidátus.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ Fr. Gažovič Gábor Ratkócon született 1896-ban. 1921-ben lépett be a rendbe és 1925-ben tette le az örök fogadalmat. Schematismus SS Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁶¹ Bálint Benedek 1874-ben Kalocsán született. 1889-ben lépett be a szalvatoriánus ferences rendbe. 1895-ben tette le az örök fogadalmat. Schematismus SS Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁶² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 115.

⁶⁶³ P. Hoffman Fábíán 1901-ben Szucsányban született. 1918-ban lépett be a rendbe és 1926-ban szentelték pappá. Schematismus SS Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁶⁴ P. Sípos Benedek 1867-ben Szolnokon született. 1881-ben lépett be a rendbe, 1889-ben pappá szentelték. Schematismus SS Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁶⁵ Fr. Kiss Ferenc 1863-ban Jászberényben született. 1887-ben lépett a rendbe, az örök fogadalmat 1892-ben tette le. Schematismus SS Salvatoris in Slovensko, 1928.

⁶⁶⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 117.

Kósa P. Szalvátor kinevezése és házfőnöki ténykedése a füleki kolostor történetében mozgalmas időszakként jellemezhető. Bálint Benedek a *Historia Domus*ban kissé ironikusan ír a füleki zárdában végrehajtott reformról. Utódjának nevét egyízben Kósa P. Frakátorként írja le, ami mögött valószínűleg a név szándékos elírása lehet. A szlovák szalvatoriánus provincián belül Kósa Szalvátor és a vele egyidőben Fülekre helyezett P. Hoffman Fábían a fiatalabb generációhoz tartozott. Mindketten lojálisak voltak a csehszlovák állammal szemben, amit a későbbiekben ismertetett dokumentumok is igazolnak. Kettejük közül Kósa Szalvátor életútja a meghatározóbb. Füleken a ferences rendben eltöltött ideje mozgalmas, konfliktusokkal teli időszakot ölel fel. Világi és egyházi személyekkel gyakran került összetűzésbe. Lehetséges, hogy Bálint Benedek ezért nevezte Frakátornak az új házfőnököt, mert a renden belül ismerte konfliktusos személyiségét. A frakátor szó jelentésére nem találtam magyarázatot.

A füleki kolostor előjáróinak levelézését a provinciálissal a Pozsonyi Állami Levéltárban található ferences fond tartalmazza, s ennek 60 százalékát P. Kósa Szalvátor levelezése teszi ki.

A provinciával való levelezésében van három olyan említésre méltó eset, ami Kósa P. Szalvátort közvetve érinti. Ezekből a levelekből egy konfliktusos személy képe rajzolódik ki. Az 1930-as évek elejének egy rövid nyugodt időszakát követően Füleken ismét viharos volt a hangulat. Kósa P. Szalvátor konfliktusba került Mihalovics Gyula losonci esperes plébánossal, aki a losonci keresztes nővérek rendes gyóntatója volt, míg P. Kósa Szalvátor ugyanott extraordinarius gyóntató volt. Mihalovics Gyula losonci esperes plébános 1933. április 14-én levelet írt Olsovsky Mansvét tartományfőnöknek, miszerint: „Úr egy panaszt fogott fel a nővérektől, amely szerint az én káplánjaim, akik az illető nővéreknek, naponkint miséznek, nem akarnak nekik szentségkítétel mellett misézni. Bármikor, amikor azt a nővérek -szerintünk- indokolatlanul kíváncsiak; továbbá hogy mi nem mondunk a Nővérek számára szent Misét Nagycsütörtökön. Egészen természetes tehát, hogy nagy volt a megütközésem, amikor a főtisztelendő Főhatóságomtól erre nézve igazolásra szólítottam fel és e főhatósági irat mellé ott láttam mellékelve a főtisztelendő P. Kvardián panasz levelét! Azonnal igazoltam magam a Főhatóság előtt és kijelentettem azt, hogy én minden kérésöket mindig a legkészségesebben szoktam a Nővéreknek teljesíteni, ha ahhoz a jog-szokás és a Canonjaink nekem módot nyújtanak, ámde itt a legjobb akarattal sem segíthetek, mert itt semmi jog sem áll rendelkezésemre... stb.”⁶⁶⁷

⁶⁶⁷ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előjárójával 1928-1938 Mihalovics Gyula losonci esperes plébános levele Olsovsky Mansvét tartományfőnökhöz, 1933. április 14.

Mihalovics Gyula a tartományfőnöknek írt leveléhez hozzátartozó levelezését P. Szalvátorral. A füleki házfőnöknek írt levelében és a hozzátartozó mellékletben Mihalovics Gyula csalódottságát fejezte ki és nehezményezte P. Kósa Szalvátor szerepét az ellenfele felhozott vádakkal kapcsolatban.

A második melléklet P. Kósa Szalvátor igen csípős válaszát tartalmazza : „Ha önmagam egyedülálló akaratát, képességét és készségét imádó basa lennék, akkor esetleg én is írnék külön levelet: továbbá mivel én csak olyannal vagyok hajlandó tárgyalni, aki magán kívül még másban is tud feltételezni prudentia pastoralist, értelmét, erkölcsi felfogást s mivel mindez nem áll fenn, tehát érdemlegesen egyetlen betűt sem vagyok hajlandó írni jelen esetben. A jövőben lévő magyarázatnak, értelmes emberek által, elfogadható indoklás nem lévén, annak lehetőségét egyszer s mindenkorra kizárom.

Fülek K.m.f

P. Szalvátor s.k. kvardián⁶⁶⁸”

Mihalovics Gyula és a füleki házfőnök közötti konfliktus következő dokumentuma Kósa P. Szalvátor 1933. április 20-án írt levele a tartományfőnökhöz. Olsovsky Mansvét az ügygel kapcsolatban valószínűleg magyarázatot kért Kósa P. Szalvátortól, aki a saját szemszögéből viszonylag tárgyilagosan ismertette az esetet, bár a levél vége személyeskedésbe csapott át: „Hogy miért mertem én kérni a püspökségtől valamit az apácáknak, hát azért, mert ezzel semmiféle törvénynek ellen nem vétettem, mert azok a ferences apácák, mert hiszen kérni mindenkit lehet. A plébános szólhatott volna nekem személyesen is ez ügyben s akkor biztosítom, hogy nem így végződött volna az egész. De ha ő elhajította a kendőt és bizony nem hagyom azt szó nélkül, s ha valaki belém harap, akkor én duplán rúgok vissza....

....Kedves Főatyá, tisztelettel jelzem, hogy a habitusokat megkaptuk, azonban sajnos az enyémet vissza kell adnom, mert ahelyett, hogy hosszabbra csinálta volna a testvér, amint írtam, olyan rövidre szabta, hogy a nadrágom legalább tizenöt centire kilátszik: úgy én pedig habitust nem hordok. Én új méretet fogok küldeni a testvérnek. Alázatosan jelzem továbbá, hogy a posztó, amiből vannak a habitusok készítve, a legvacakabb rongy, aminek méterje húsz cseh korona sem amennyiben csak ilyen posztó volna, abból én nem kérek, mert félévet nem bír ki.

⁶⁶⁸ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938 Mihalovics Gyula losonci esperes plébános levele Olsovsky Mansvét tartományfőnökhöz, Losonc 1933. április 14.

Egyebekben maradtam alattvalói hódolatom kifejezése mellett kézcsókkal: Kósa Szalvátor”⁶⁶⁹

Kósa P. Szalvátor addig feszítette a húrt, míg problémás viselkedése, összeférhetetlensége miatt felmentették tisztségéből. Helyét az Érsekújvárból Fülekre helyezett P. Bartalos Engelbert foglalta el. Kósa P. Szalvátor nehezen viselte a füleki kolostor vezetésében történt változást, házfőnöki funkciójától való megfosztását és a fiatal Bartalos Engelbert kinvezését. Rövid füleki tartózkodása alatt P. Engelbert a Historia Domusba a következő figyelemre méltó bejegyzést tette: „A júniusi káptalan zárdánk vezetésével megbízta P. Bartalos Engelbertet, aki eddig Érsekújvárott működött, mint hitoktató. Sálva P. Angelus itteni káplán Eperjesre lett helyezve. – E krónika írója, kevés szabad percében olvasgatva zárdánk múltban történetét, azt tapasztaltam, hogy az 1814-es Canonica Visitacioban van az első nyom arra nézve, hogy vajjon itt helyben előnyére, vagy hátrányára szolgál-e a közügynek, hogy egy plébánossal bíró zárdában, egy és ugyanaz legyen a plébános – zárdafőnök. Tudom jól, hogy a Rend szabályzata azt írja elő, hogy más legyen az administrator és más a kvardián s azonkívül vannak nagy viták, ahol e két hivatalt egy embernek fizikailag is lehetlenség.

Továbbá kénytelen vagyok megjegyezni azt a figyelemreméltó valóságot is, hogy a Rendtartománynak öt zárdája plébánia is egyszersmind és egyet– Malacka – kivéve mind úgy van elrendezve, hogy a kvardián administrator is.

Itt Füleken 1814-ben a kanonika visitációkor a földesurak – akik akkor a zárdai jötevői és részben fenntartói voltak, - arra kérve a püspök urat, hogy hasson oda a Tartományfőnökségnek, hogy itt Füleken az Administrator és a Kvardián egy személy legyen. Indoklásban felhozzák azt, hogy ők csak a plébánossal kívánnak kapcsolatba lenni s viszont akkor, ha más a plébános és más a zárdafőnök nem tudván, hogy kinek adják a köteles tiszteletet és elsőséget anélkül, hogy a másikat megsértsék. Nekik ugyanis az administrator a lelkipásztor, nekik ez az első személy, de viszont ennek zárdai elöljárója a házfőnök. Ilyen módon különféle komplikációk és súrlódások állnának be a közösség urai és a plébánia, valamint a zárdai vezetősége között. Annak idején a püspök úr interveniált is minek az lett a következménye, hogy évtizedeken, sőt évszázadokon át egy és ugyanaz a személy volt az administrator és a főnök. – E kényes, és a lelkiéletre is mélyen kiható momentuma most aztán ismét felmerült: következményei azonnal kezdtek mutatkozni. Az itteni hívek ilyen szempontból nagyon kevés neveltséggel rendelkeznek, nemhogy megtudnák azt érteni, hogy a szerzetesek életében az elöljáróság

⁶⁶⁹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor elöljárójával 1928-1938 Kósa P. Szalvátor levele Olsovsky Mansvét tartományfőnökhöz a Mihalovics Gyula plébánossal való konfliktusával kapcsolatban, 1933. április 20.

intézkedése szempontokat tart szem előtt. Meg kell állapítani, hogy a plébános féltetlenül szükséges tekintélyének egyáltalán nem vált hasznára az, hogy az eddigi évszázados gyakorlat most meg lett szüntetve. Ha még más valakit helyeztek volna ide administratornak, ezt tán nem tekintették volna degradációnak: a jelen esetben azonban mindenféle felesleges magyarázatokat kerestek és kolporbáltak a hívek között, melyeknek bizony csak destruktív hatása volt.

A felelőtlen elemek ezen helyzetet még tovább is igyekeztek elmérgesíteni különféle aláírásokkal, melyek között a legravaszabb és legalávalóbb az volt, amikor az egyik kompánia aláírást gyűjtött két ívpapírra az egyikben volt a cél felírva „Szűz Mária tisztelete elterjesztésének kérése a római pápától”(mi!) a másikra a nevet kellene aláírni. A végén a címmel bíró ívet eldobták és az aláírásra fejlécnek azt a kérést írták, hogy a tartományfőnökség helyezze el innen a plébánost.⁶⁷⁰

A hívek között az új házfőnök személyével szemben szított ellenszenv odáig fajult, hogy P. Bartalos Engelbert októberben lemondott a zárdafőnökségről, és rövid füleki tartózkodása után Pozsonyba távozott.

P. Engelbert ténykedésének füleki és érsekújvári megítélése merőben eltér egymástól. Bartalos Engelbert⁶⁷¹ az újvári hívek szemében egy közkedvelt fiatal, magyar, ambiciózus szerzetes volt. Mikor a hívek értesültek Fülekre helyezéséről, 1933. július 23-án levelet intéztek a provinciálishoz, melyben többek között beszámoltak a fiatal szerzetes Érsekújváron végzett közösségépítő munkájáról.: „ A katolikus ifjúsági nevelés terén ő vezette be az iparos iskolákban már évek óta szünetelő hittanoktatást. Nagyszerű hozzáértéssel meg tudta fogni ezeknek a serdülő fiataloknak lelkét. Ezzel kapcsolatosan életrehívója lett az

⁶⁷⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 136-137.

⁶⁷¹ „Páter Engelbert, polgári nevén Bartalos Lajos, 1904. szeptember 24-én született Jókán, 1923-ban lépett be a ferences rendbe. Mint fiatal Ferenc-rendi szerzetes 1929-ben került Érsekújvárra. Érsekújváron a fiatalság és az idősebb generáció nagy barátja volt, szerény szerzetes, híszónok és író. Páter Engelbert ízig-vérig cserkész volt, a fiatal cserkészek formálóját, s haláláig érsekújvári tartotta magát. Működése első napjától az újváriak szívükbe zárták. Megjelenése, modora, szónoki tehetsége révén közkedveltté vált fiatalok és öregek szemében egyaránt. Mint kiváló szónok szentbeszédei élményszámba mentek. Különösen a fiatalok szerették meg őt. Az elemi iskolában a legkisebbeket oktatta a jóra, ők szinte csüngtek az ajkán, amikor mesélt. Számos ifjúsági egyesület lelki vezetője volt, így a Gróf Széchenyi István Iparos és Gazdacserkészeké. Megjelent csapatgyűléseken, őrsi órákon, s nem egy nyári táborozáson. A tábor meghitt óráiban, a tábortüzek pislákoló lángja mellett hozzáférközött a munkásfiatalok lelkéhez, formálta azt, beléoltotta a természet- és istenszeretetet. Az esti tábortüzeknél történeteivel hazafiaságot és az ember iránti szeretetet csepegtetett a fiatal szívekbe. Páter Engelbert feljebbvalói 1934-ben házfőnöknek Fülekre helyezték. 1934. július 29-án fájó szívvel búcsúzott szerzetestársaitól, híveitől, cserkészeitől, a már megszeretett városától. Ez a fájdalom annál is mélyebb volt, mert ekkor már Páter Engelbert igazán újváriának érezte magát. Nem is volt sokáig távol, mert 1935-ben ismét Érsekújvárban köszönthették. A sors azonban öhozza is mostoha volt. A gondviselés sokszor azokat sújtja legkegyetlenebbül, akit igazán szeret. A háború zivataros esztendeiben az anyaországba került, s ott a szerzetesrendek felszámolása után mint esperes plébános több magyarországi községben fejté ki áldásos tevékenységét. 1975. július 24-én a Pannonhalmi Papi Szeretet Otthonba került, ahol 1979. november 19-én szívembólia következtében hunyt el. Hamvai utolsó működési helyének temetőjében, Tatárszentgyörgyön nyugszanak. „<https://www.novezamky.sk/CN/2001/2001-julm/cserkesz.html> Letöltés dátuma 2019. szeptember 18.

iparoscserkészetnek. Az ő érdeme, hogy ma már 80 iparosifjú áll az iparoscserkészek lilimos zászlója alatt. Ő tette az iparos cserkészcsoportot katolikus csapatá. De nemcsak az iparos cserkészcsoportot, hanem a kiscserkészekét is, melynek szintén ő a lelki irányítója. Ezzel a nagyszerű munkájával megakadályozta, hogy az ifjúságunk a hitetlen szociáldemokratizmus és kommunizmus kitárt karjaiba hulljék.⁶⁷²

A kérvényt a következő egyesületek írták alá: Római Katolikus Iskolaszék, Római Katolikus Kör, Magyar III. Rend, „Érsek-Újvár“ Katolikus Lap, Katolikus Sajtóbizottság, Prohászka kör, Iparostanonciskola, Érsekújvári Gazdakör, Érsekújvári Gazdadalárda, I. Asztaltársaság, Katolikus Kiscserkészek, Katolikus Iparos-cserkészek és a „Pipa“ Jótékony Asztaltársaság.⁶⁷³

P. Bartalos Engelbert hamar összetűzésbe került Kósa P. Szalvátorral. Olsovsky Mansvét tartományfőnöknek 1933. október 7-én írott levelében elpanaszolta, hogy Füleken napról napra boldogtalanabb, már nem bírja tovább a ránehezedő nyomást és áthelyezését kéri. Nem részletezte a Kósa P. Szalvátor és közte lévő konfliktus okát, csak annyit írt: „Nem vádaskodom senkire, ok egyedüli, detrimentum amnie, ezt én érzem ezt senki sem látja csak a jó Isten.“⁶⁷⁴

P. Kósa Szalvátor 1933. október 9-én úgyszintén levelet írt a tartományfőnöknek. Ő már közel sem volt olyan visszafogott, mint rendtársa. A levélben felróta, hogy Engelbert a hívek között azt híreszteli, hogy el fog menni Fülekről, mert nem érzi itt jól magát. Levele további része felnőtthöz nem méltó árulkodásba csap át. Szerinte Engelbertnek hiába tiltották meg, hogy a cserkészzel foglalkozzon, továbbra is cserkészkedik. Máskor pedig olyan nőt gyóntatott meg, akinek peres ügye volt a kolostorral, és jelezte kilépési szándékát az egyházból.⁶⁷⁵

Kósa Szalvátor 1933. október 12-én újabb levelet küldött a tartományfőnöknek. Hangvétele eléggé ellenséges, s mindjárt a levél elején csalódottságát fejezi ki, mert P. Engelbert három választási lehetőséget is kapott, míg ő eddig csak bíralatot kapott a házfőnöktől.: „Cserkészekről tudom azt, hogy P. Engelbert itt marad és én ki leszek innen

⁶⁷² SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 31, 6-os doboz, Levelezések a újvári kolostor előljárójával 1924-1936, Az újvári hívek levele a provinciálishoz P. Engelbert Péter elhelyezésével kapcsolatban 1933. július 23.

⁶⁷³ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 31, 6-os doboz, Levelezések a újvári kolostor előljárójával 1924-1936, Az újvári hívek levele a provinciálishoz P. Engelbert Péter elhelyezésével kapcsolatban 1933. július 23.

⁶⁷⁴ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, P. Engelbert Péter levele a tartományfőnökhöz, Fülek 1933. október 7.

⁶⁷⁵ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, P. Kósa Szalvátor levele a tartományfőnökhöz, Fülek 1933. október 9.

téve. És ezt senkinek sem köszönhetem másnak mint P. Provinciálisnak, mert hiszen a definatorok közül senki sem szolt az intézkedésbe.“ Mivel érezte, hogy az események már nem az ő elképzelése szerint alakulnak, Kósa P. Szalvátor lelki zsarolással próbálkozott, öngyilkossággal fenyegetőzött: „Ezért a tiszteletért, hogy ilyen bánásmód járna az teljesen lehetetlen! De ha a valóságban ez jár, akkor kemény teljesen tudatosan elgondolt akarattal csak egyre határozom el magamat: meg nem akadályozható módon véget vetek ezen eddig becsületes küzdéssel eltelt életemnek! Azt hiszem a főatya, ilyen eszményekben való csalódás után más választásom nem lehet. Ez nem akar fenyegetés lenni csupán egy konklúzió, melyhez a premiszákat az élet és a Főatya szolgáltatta.“

Kósa P. Szalvátor a levélben utal a tartományfőnök szerepére a közte és Engelbert között kiobbant konfliktusban.: „Felelek az utolsó levelére. Főatya azt írja, hogy nincs köztünk szeretet. Tán azért, mert feljelentést tettem? Hát nem a Főatya direkt parancsára tettem? Nem mondtam, hogy nem fogok jelentést tenni, mert az kellemetlen és a Főatya erre azt mondotta Zsolnán, hogy kötelességem? S most mert annak eleget teszek, hát akkor szeretetlen vagyok? Vagy tehetek én arról, hogy P. Engelbert minősíthetetlen piszkosságokat követett el? És ezért az a sorsa, hogy válogatni engedik őt helyben, foglalkozásban és zárdákban? Ebben Főatyának nincs igaza és én megmondom, mert nekem nincs semmi veszíteni valóm!

Az illető közbotrányt követett el az ügye a hitköztség általános közgyűlésén hivatalosan és nyilvánosan lett tárgyalva, a csendőrség és a jegyzői hivatal által kivizsgálva és a kerületi hivatalnak ugyanezen hivatalok által jelentve lett. Tehát én a morális előírás szerint tettem.“⁶⁷⁶

Ennél az idézetnél jegyzem meg, hogy a „minősíthetetlen piszkosság,“ amit P. Kósa Szalvátor szerint Engelbert elkövetett, nem volt más minthogy az iskolában a hittanórán a gyerekekkel elénekelt a Boldogasszony Anyánk kezdetű éneket. Kósa P. Szalvátor a csendőrségen feljelentette P. Engelbert, aki ellen vizsgálatot rendeltek el.

Kósa P. Szalvátor október 14-én ismét levelet írt a tartományfőnöknek. Ennek stílusa már visszafogottabb volt, s miközben megmagyarázza az autó vásárlásának és használatának⁶⁷⁷ ésszerűségét, a maga módján megköszönte a dorgálást. Kósa P. Szalvátor nem hazudtolta meg önmagát, mikor a levél további részében ezt írta: „Igazán nem árulkodás, de csak a jó a célom, amikor arra akarom megkérni, a Főatyát, hogy tessék valahogyan gyengéden, de határozottan értesíteni P. Engelbertet, hogy a mi itteni állami iskoláinkban ne tanítsa a gyermekeket a

⁶⁷⁶ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, P. Kósa Szalvátor levele a tartományfőnökhöz, Fülek 1933. október 12.

„Boldogasszony Anyánk” éneke, mert itt rendkívül alattomos palócok vannak, akik már beárulták a tanfelügyelőségen és félek tőle, hogy nehéz lesz simítani. Itten bizony valamiképpen a hazafi színében kell legalább külsőleg szerepelni. Én ezért az összes itteni magyar egyesületek megbízásából október 28-án a csehszlovák egyesületek matinéján prologust fogok mondani, természetesen magyarul. Azon esetben Főatyám kérem, ha erre előjárósági engedély kellene, úgy alázatosan kérek engedélyt.⁶⁷⁸

Megjegyzem, ez nem politikai szereplés, hanem az állam által előírt társadalmi október 28-i ünnepély.”⁶⁷⁹

Úgy látszik Kósa P. Szalvátor elfelejtette, hogy a csendőrségen ő jelentette fel P. Engelbertet, vagy esetleg a tartományfőnök előtt jó színben akart feltűnni. Nehéz eldönteni! Mindenesetre ez a levélrészlet is tükrözi a csehszlovák államapparátus iránti lojalitását.

A kolostor életében 1933 októbere mozgalmas időszak volt. 14-én összeült a Füleki Római Katolikus Hitközség vezetősége és a következő nyilatkozatot adta ki: „Alulírottak, mint a helybeli Római Katolikus Hitközség vezetőségi tagjai tisztelettel tudatjuk, hogy a füleki Ferencz-rendi zárda felettes hatóságának a Kósa P. Szalvátor Fülekről való elhelyezésének ügyében tett intézkedését helyeseljük s kérjük, hogy ezen tett intézkedését foganatosítani is sziveskedjék.”⁶⁸⁰ A nyilatkozatot 22 hitközségi tag, köztük Zupko Mihály írta alá. Az a hitközség kérte Kósa P. Szalvátor elhelyezését, amelyik majd a későbbiekben említésre kerülő Nagy Pál-féle megrontási ügyben a házfőnök mellé állt.

Az áthelyezésekkel kapcsolatos vitába egy új szereplő Füleki szlovák jegyzője lépett be, aki október 16-án „bizalmas” levelet küldött a tartományfőnöknek, melyben utasította őt, hogy Kósa P. Szalvátort ne helyezze el Fülekről, mert jó pap révén nemcsak az egyház, hanem az állam érdekeit is védi. P. Engelbertről megjegyezte, hogy füleki tevékenysége káros volt, s ha nem helyezik el, akkor az állambiztonsági szerveknek kellett volna intézkedniük. P. Engelbert csak a csehszlovák állammal szemben lojalitást nem mutató helyi magyarok rokonszenvét

⁶⁷⁸A füleki kolostor 1928 júliusában egy Ford típusú 28 lóerős, nyitott fedelű, öt személyes automobilt vásárolt. Az autó ára 34 680 cseh korona volt, amit a Losonci Mezőgazdasági Gépgyár r.t.-nek fizettek ki. Az autót a Historia Domusban a következőképpen indokolták: „...Túl drága a fuvar és ki vagyunk szolgáltatva a kocsisok kénye kedvének. Lovakat kellene vennie a kolostornak, de azokhoz pedig kocsist kéne alkalmazni, ami már túl nagy kiadás lenne hosszútávon...” FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 117-118.

⁶⁷⁹SZNLTP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, P. Kósa Szalvátor levele a tartományfőnökhöz, Füleki 1933. október 14.

⁶⁸⁰SZNLTP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, A füleki hitközség vezetőségének levele a tartományfőnökhöz, Füleki 1933. október 14.

élvezte. A jegyző az állami hivatalok nevében kérte a provinciálist, hogy P. Szalvátort ne helyezze el Fülekről.⁶⁸¹

A provinciális elfogadta P. Engelbert áthelyezési kérelmét, aki október 14-én elhagyta Füleket és Pozsonyba távozott.(12. kép). Bár P. Bartalos Engelbert rövid ideig tartózkodott a városban, tevékenysége igen eredményes volt, mert a cserkészet az ő segítségével vert gyökeret Füleken.⁶⁸² A cserkészet, kivéve a szocializmus évtizedeit, mind a mai napig aktívan működik.

P. Engelbertet Pozsonyból 1935-ben visszahelyezték szeretett városába Érsekújvárbá. Csak rövid ideig szolgálhatta híveit, mert megvádolták az augusztus 20-án a magyar szentmisén tartott Szent István-napi ünnepi litánia miatt. A Csehszlovák Iskolaügyi és Kulturális Minisztérium azonnal nyomozást rendelt el, és levélben felszólította Brúnó Böhm provinciálist, hogy intézkedjen és Érsekújvárból helyezze el a magyar szerzetest, mert tevékenysége káros a csehszlovák állam szempontjából. A provinciális válaszelevelében elnézést kért a történetekért és ígéretet tett, hogy a ferenceseknek megtiltja a Szent István-napi ünnepi miséket. Biztosította a minisztériumot, mihamarabb lehetőség adódik P. Engelbertet elhelyezni Érsekújvárból.⁶⁸³

Az említett „incidens” után P. Engelbertet 1935 decemberében Érsekújvárról Nyitrára helyezték. Az áthelyezéssel kapcsolatban 1936. január 12-én az „Érsekújvár és Magyar Vidék” című helyi lap a következőt írta: „Nagy aggodalommal vették tudomásul az érsekújvári cserkészek főtisztelendő P. Engelbert Nyitrára történt áthelyezését, mert nem lesz, aki pótolja az ő helyét a cserkészetben. Az elhelyezés oly váratlanul jött, hogy el sem búcsúzhattunk tőle.” Egy másik cikkben ez olvasható: „ Minden ellentétes híreszteléssel szemben most már határozottan állíthatjuk, hogy P. Engelbert gyors elhelyezésének tisztán politikai oka volt és felsőbb hatósági megkérésre történt, Ez volt az oka annak is, hogy útlevelet elkobozták. Köztudomású, hogy liberális magyar körökben nagyon rossz szemmel nézték az ő aktív katolikus munkáját. Hamis feljelentésekkel sikerült már eme köröknek egy ízben őt áthelyezni, de a hamisság akkor kiderült és visszahelyezése megtörtént. Most is biztosra vehető, hogy ugyanazok a liberális körök tettek a korábbihoz hasonló feljelentést...”

A renden belül az 1920-as évek végétől elkezdtek a Bartalos Engelberthez hasonló magyar érzelmű szerzetesek háttérbe szorítását. A ferences rend igyekezett a cseh hivatalok kívánságát maradéktalanul teljesíteni. A nemkívánatos egyéneket más rendházakba helyezték,

⁶⁸¹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, A füleki jegyző levele a tartományfőnökhöz, Fülek 1933. október 16.

⁶⁸²FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 141-144.

⁶⁸³ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 31, 6-os doboz, Levelezések a újvári kolostor előljárójával 1924-1936, Az Iskolaügyi és Kulturális Minisztérium levele a provinciálishoz P. Engelbert Péter tevékenységével kapcsolatban. Pozsony 1935. október 25.

lehetőleg minél messzebb a magyar hívektől. A rendnek a felvidéki magyar szerzetesek ellen irányuló tevékenysége beleillett a csehszlovák államhatalom politikájába.

Visszatérve az 1933-as évhez és a füleki zárdában zajló viharos eseményekhez, P. Engelbert október 18-án már nem tartózkodott a füleki zárdában, ennek ellenére Kósa P. Szalvátor ismét levelet küldött a tartományfőnököknek, melyben P. Engelbertet bolsevistának és rendbontónak nevezte. A leváltását kérő füleki hitközségről így nyilatkozott: „A csőcseléknek a pap felett disponálni joga van. Ilyen precedenseket nem lehet csinálni, mert az beláthatatlan következményekkel fog járni. Az egyáltalán ne hozza a Főatyát zavarba, hogy aláírásokkal voltak a főatyánál különösen az egyik gazember Zupkó Mihály, aki a község legnagyobb svindlere. Tartottam én azóta már hitközségi képviselő testületi gyűlést, ahol felszólítottam az aláírókat adják elő indokaikat. Hát kérem a felelet az volt, hogy indokot nem tudnak mondani, rágalmazni meg a gyűlés keretén belül a nyilvánosság előtt nem mertek, hát inkább a gyűlésről kivonultak. Én most elmegyek a püspök úrhoz és vele is fogok tanácskozni: feloszlatom a hitközségi vezetőséget és direktóriumot fogok kineveztetni. Csak arra kérem a főatyát legyen türelemmel, mert az ilyen nagy horderejű ügyeket nem lehet és nem szabad sürgönyileg express tempóban elintézni.”⁶⁸⁴

Fülekkel folytatott levelezését Olsovsky Mansvét provinciális elküldte a definitoroknak, akik az esettel kapcsolatban egyhangúlag azt ajánlották, hogy mindkét szerzetest el kell helyezni.⁶⁸⁵

A háztörténet szerint Kósa P. Szalvátort végül nem helyezték el, hanem az 1933 novemberében megtartott kis káptalan a füleki kolostor vezetésével Szilágyi P. Bernátot bízta meg, aki eddig mint segédlelkész működött a plébánián. Ez az intézkedés : „ elsősorban a kolostor békéjét, amely a hitvilág egyenetlenségei által fel lett háborgatva, azt volt hivatva zárdaivá és szeretet teljessé tenni.”⁶⁸⁶

Az 1934 augusztusi káptalan a füleki zárda vezetésével ismét az ellentmondásokkal teli Kósa P. Szalvátort bízta meg, aki mellé vikáriusnak Fridrik P. Rafaelt, káplánnak Szilágyi P. Bernátot nevezte ki.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, A füleki hitközség vezetőségének levele a tartományfőnökhöz, Fülek 1933. október 18.

⁶⁸⁵ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, A definitorok levele a tartományfőnökhöz, 1933. október 18-25.

⁶⁸⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 138.

⁶⁸⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 141.

Kósa P. Szalvátort 1936 júliusában megbotránkoztató viselkedése miatt végül elhelyezték Fülekről. Elhelyezésének előzménye, hogy a füleki kolostor számára a rimaszombati plébániai hivatal alá tartozó településeken adományokat gyűjtögettek, vagyis kéregettek. Ezt szóvá tette Sándor János rimaszombati kanonok plébános. P. Szalvátor egy elég agresszív hangvételű levélben azt állította, hogy az egyik rimaszombati „piros gombos” esperes plébános homoszexuális, aki megrontott egy frátert. A levélben felemlített egy öngyilkossági kísérletet is, amit Losoncon a mise után egy leányanya akart elkövetni. Kitért még egy rimaszombati hittanár esetére is, aki elítélendő módon viselkedett a gimnazista diáklányokkal szemben. A levelét így fejezte be: „Nagyon természetes, hogy sziklaszilárdan meg vagyok arról győződve, hogy ezen esetek és személyek csupán, mint kivételek szerepelnek, de azt is erősen hiszem és vallom, hogy ezen kivételeket kivéve, nem akad becsületes pap, aki bennünket megfelelő indok nélkül merészelné gyanúsítani, mert örökké áll az írás mondása: Ait ad latronem....

Ha világi ember lennék, ezt az egész ügyet egy nyilvános és hatalmas pofonnal intéztem volna el, minden levelezés nélkül.

Kósa Szalvátor s.ks
plébános OFM⁶⁸⁸

A levél stílusa érzékelteti Kósa P. Szalvátor habitusát és agresszív személyiségét. Sándor János a provinciálishoz írt levelében kérte, hogy P. Szalvátort mielőbb helyezze el, mert ő a füleki házfőnök „viselt dolgairól” már értesítette a rozsnyói püspökséget is. Ha a házfőnök nem hagyja el Füleket, annak a későbbiekben beláthatatlan következményei lehetnek.⁶⁸⁹ Brúnó Böhöm új tartományfőnök a levélre rövid időn belül válaszolt, elnézést kért Sándor Jánostól, egyben elítélte a házfőnök P. Szalvátor szavait és megígérte intézkedik az ügyben.⁶⁹⁰

Az elhelyezéssel kapcsolatban a Historia Domusban a következő visszafogott bejegyzés olvasható: „E hónapban az évi Káptalan lett megtartva. A főtisztelendő rendi előljáráóság intézkedése folytán a helybeli plébános Kósa P. Szalvátor és Rehák P. Máté ferences atyák távoztak az eddigi működési helyükről. Kósa P. Szalvátor az érsekújvári zárdába, majd Rehák P. Máté a szakolcai zárdába mentek. Mindketten Fülek községben lelkiismeretesen és ferences

⁶⁸⁸ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljáráójával 1928-1938, Sándor János rimaszombati esperes plébános levele a tartományfőnökhöz, melyben csatolja Kósa P. Szalvátor botrányos levelét, Rimaszombat 1936. június 6.

⁶⁸⁹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljáráójával 1928-1938, Sándor János rimaszombati esperes plébános levele a tartományfőnökhöz. Rimaszombat 1936. június 6.

⁶⁹⁰ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljáráójával 1928-1938, A tartományfőnök levele Sándor János rimaszombati esperes plébánoshoz. Pozsony 1936. július 11.

buzgósággal végezték papi működésüket. Befelé pedig mindenkor tiszta szívvel tartották meg a zárdai fegyelmet. Isten kegyelme legyen bőséges jutalmuk!

Ide helyezték Zahradník P. Konrád és Pataki P. Tarzic Atyákat. Isten áldása legyen kezdetükön. A távozó plébános főtisztelendő Nyeste János bolyki kerületi alesperes jelenlétében adta át a plébánia ügyeit az újonnan kinevezett plébánosnak Szilágyi P. Bernátnak, aki fiatal kora dacára teljes bizalommal nevezett ki a rendi Előljáróság.⁶⁹¹

Kósa P. Szalvátor további ferences renden belüli tevékenységéről kevés dokumentum maradt fenn. Kérdéses, hogy megosztó személyisége miatt be tudott-e illeszkedni az érsekújvári közösségbe, ahová Fülekről helyezték.

Mindenesetre Kósa P. Szalvátor a csehszlovák állam által elrendelt mozgósítás idején 1938. szeptember 27-én Érsekújvárból önként vonult be a hadseregbe.⁶⁹² A visszacsatolás után P. Szalvátor érsekújvári vikáriust 1940 júliusában házfőnök és plébánoshelyettesnek Felsősegesdre helyezték. Az áthelyezéssel kapcsolatban az érsekújvári háztörténet a következőt írta: „Sok praktikus érzékkel megáldva igen szépen működött itt, nevezetesen mint hitokító és a női kongregáció igazgatója.”⁶⁹³ Ha Kósa P. Szalvátor működésével kapcsolatban az összes rendelkezésre álló forrást figyelembe vesszük, akkor valószínűsíthető, hogy bomlasztó tevékenysége mögött titkosszolgálati kapcsolatok is állhattak. P. Szalvátor tetteinek céltudatossága és mások gátlástalan megrágalmazása is erre enged következtetni.

2.6. Kósa P. Szalvátor konfliktusa a füleki hívekkel

A renden belüli konfliktusokon kívül Kósa P. Szalvátor nevéhez számtalan „füleki affér” is kapcsolódik, ami eléggé elmérgesítette a füleki lakosok és a házfőnök közötti viszonyt. Az ismertetett konfliktusos esetek alapján nem mondható el, hogy Kósa P. Szalvátor füleki házfőnöksége nyugodt körülmények között zajlott volna. Az új házfőnök röviddel Fülekre kerülése után 1927 októberében „szenvédélyes” hitközségi közgyűlést tartott. A közgyűlésen a régi vezetőség lemondott, a programon kívül megválasztott új vezetőséget viszont a rozsnyói püspök nem hagyta jóvá. Ezen az ülésen fosztották meg funkciójától Nagy Pál füleki általános

⁶⁹¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 150.

⁶⁹² SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond Érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1938. szeptember 27.

⁶⁹³ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond Érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1940 július.

igazgató tanítót és kántort, aki a Historia Domus szerint: „kíméletlen modorával magára zúdította az egész falu ellenszenvét.”⁶⁹⁴

Kósa P. Szalvátor 1928 februárjában ismét konfliktusba került Nagy Pállal, aki ellen megrontás vádjával feljelentést tett. A feljelentést az általános iskolába járó gyermekek vallomása alapján tette meg. Nagy Pál vizsgálati fogságba került. A házfőnök a következőt írta az esetről:

„Másnap két iskolás lány – ebből kifolyólag- azt kérdezte a zárdafőnöktől, vajon vasárnap bemehetnek-e a plébániába tanácsot kérni valamiben. Megengedettett. Aznap a zárdafőnök meg lett bízva egy küldöttség vezetésével, melynek az volt a rendeltetése, hogy a Tanfelügyelőségnél kérje és követelje Nagy Pál iskola igazgató elhelyeztetését.

Másnap vasárnap délután megjelent a két beígérkezett gyermek. Elmondták kérdezés nélkül, hogy az igazgató úr „csúnya” volt hozzájuk. Ama kérdésben, hogy mennyiben, azt válaszolták, hogy viselkedésben és beszédben is. A zárdafőnök utasította a gyermekeket, hogy mivel másnap a tanfelügyelő eljön Fülekre, jelentsék be neki szintén az esetet.

Február 27-én hétfőn a tanfelügyelő jelenlétében és elnöklésével a községházán gyűlést tartott, melyen Fülek községének minden testülete nyomatékosan követelte Nagy Pál iskolaigazgató innen való eltávolítását, kiemelve, hogy neki semmiféle egyéb büntetést kiróni nem kívánnak. Ezen gyűlés után a tanfelügyelő három kislányt látogatott meg, akik súlyos vádakkal illették Nagy Pált. A következő nap jelentkezett egy iskolás leányka, hogy Nagy Pál őt erkölcsileg teljesen megrontotta. Ezen tény aznap este a gyermek atyja és két tanú előtt a plébánián jegyzőkönyvbe lett felvéve, s azt a tanfelügyelőségnél bejelentve. Harmadnapon az igazgató megérezvén a bajt, személyesen a nyugdíjaztatását kérte, de ez már nem használt, mert az előbb említett apa gyermekét felvitte Losoncra, ott megvizsgáltatta és az orvosi visum repertumhoz csatolva az előbbi jegyzőkönyvet, feljelentette Nagy Pált a járásbírósnál, mire Nagy Pált aznap délelőttjén tömlöcbe zárták.

Nagy Pál ügyében a vizsgálat tart: védői minden lehetséges fogást kihasználnak, csak hogy kiszabadítsák őt, eddig azonban eredménytelenül.”⁶⁹⁵

Ez a bejegyzés emberi szempontból érthető és P. Szalvátor becsületességét bizonyítja. Ha viszont a provinciával való levelezést nézzük, P. Szalvátornak az ügyben tanusított magatartása miatt már kicsit árnyaltabb a kép. Nagy Pálné 1928. március 25-én panaszlevelet írt a ferences tartományfőnöknek. Indulatoktól sem mentes levelében nem tagadta a történeteket, de két dologra felhívta a tartományfőnök figyelmét.: „A pap nem vizsgálóbíró se nem detektív.

⁶⁹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 112.

⁶⁹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 114-115.

Az ő kötelessége volt, ha bűnt látott, figyelmeztetni a szülőket, de hogy minden pletykát összeszedjen, elhigyen és terjesszen az igazán nem illik egy tisztasági fogadalmat tett szigorított szerzeteshez.- Számolni kell továbbá azzal is, hogy ha szerepét tovább így folytatja, Nagy Pál az ő felmentése esetén őt beperli és el is marasztalják.” A másik dolog, amit sérelmezett: „P. Kósa szavahihetőségét sértegető könnyelmű ítéletével teljesen eljátszotta. Meggondolatlan fiatalembernek tartja mindenki. Több tanú előtt dr. Nagy Ivánról úgy nyilatkozott, hogy iszákos, a szóban lévő Nagy Pál igazgató Lenke nevű lányáról pedig azt mondta, hogy nincsen ilyen családon mit szánakozni, mert hiszen a leánya is Debreczenben a kaszárnnyában aludott a katonák között két éjszakát, s ezek miatt T. VI. 182 és 183/28 számok alatt rágalmozás és becsületsértés miatt büntető feljelentést adtunk be ellene a losonci járásbírósnál.”⁶⁹⁶

A hitközség újonnan megválasztott tagjai 1928. április 10-én összeültek, hogy megvitassák Nagy Pálné levelét és írásban nyilatkozzanak az esettel kapcsolatban. Az ülésen jelen voltak: Zupkó Mihály világi elnök, Agócs József, Ács József, Benkó János, Eötvös László, Hulita Vilmos, Komár János, Kovács József, Lóska Károly, Molnár Imre, Püspöki Ferenc, Tischler Lajos, Tóth János és Zupkó Sándor.

A hitközség tagjai határozatukban kifejtették, hogy: „Nagy Pálné csak azért tett feljelentést Kósa Szalvátor ellen, hogy férje bűnösségét elhomályosítsa. Nagy Pál a legnagyobb bűnt követte el, amit egy férfi gyermekekkel szemben elkövethet.” Kiálltak P. Szalvátor becsületessége mellett, egyben sajnálták, hogy Nagy Pál bűne miatt családjá is szenved és kényelmetlen helyzetbe került.⁶⁹⁷

A Losonci Járásbíróság a TK. VI. 182/28./8-as számú határozatában 1928. december 10-én P. Kósa Szalvátorra büntetést rótt ki. A bíróság Nagy Lenke számára 240, Nagy Iván számára 100 cseh korona kártérítést ítélt meg. A házfőnök a pénzbüntetést esetleg 17 nap fegyházzal válthatta meg.⁶⁹⁸ Az ítéletről és az egész esetről „Elítélték Kósa P. Szalvátort” címmel egy cikk jelent meg a vásárnaponként megjelenő „A JÖVŐ” című hetilapban. A cikk végén még megjegyezték: „Egyben ezzel kapcsolatban megemlíjtük azt is, hogy Kósa P. Szalvátor gvardián és Kathona Ilona, volt füleki tanítónő ellen, akit büntetésből helyezett át a

⁶⁹⁶ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938, Nagy Pálné levele a ferences tartományfőnökhöz, Fülek 1928. március 25.

⁶⁹⁷ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938A Füleki Hitközség levele a ferences tartományfőnökhöz, Fülek 1928. április 10.

⁶⁹⁸ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond SPF 77, 11-es doboz, Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938 A Losonci Járásbíróság ítélete P. Kósa Szalvátor rágalmozási ügyében, Losonc 1928. december 10.

školský referát (iskolai referens) Péterfalára, a banská-bystricai (besztercebányai) ügyészség TK. V. 262/28/62-es iktatószám alatt kelt határozata értelmében mindkettő ellen bűnvádi eljárást tett folyamatba, az iskolás gyermekeknek hamis tanúzásra való rábírása miatt. Ebben az ügyben is folyik már a vizsgálat.”⁶⁹⁹

A megrontási ügygel kapcsolatban a Historia Domusba legközelebb 1929. júniusában került bejegyzés.: „ június 3-án Besztercebányán, háromszor és megszakított főtárgyalás után Nagy Pál füleki iskola igazgatót kb. 40 tanú kihallgatása után, erkölcstelenségek miatt három évi fegyházra és öt évi hivatalvesztésre ítélte. Ezzel részben befejeződött a piszkos füleki affér. Ugyanezen bíróság felmentette Kósa P. Szalvátor zárdafőnököt és Kathona Ilona állami iskolai tanítónőt a hamis tanúzásra való rábírás alól. Ezen szemtelen rágalom úgy született, hogy Nagyék két – Nagy Pálra súlyosan valló tanút – megvásároltak s ezek a főtárgyaláson visszavontak mindent, amit a járásbíróságon vallottak azt állítván, hogy őket a pap és a tanítónő tanították be hamis tanúzásra. A bíróság azonban keresztkérdésekkel kivette belőlük az igazságot. Az ítéletet megfőllebbezték. Az ítélet megnyugvást okozott a község lakosainak, amely megnyugvás azonban eltűnt, amidőn látták, hogy az elítélt vígan korzózik az utakon. Az elégedetlenségük az ítélet utáni harmadik napon abban nyilvánult meg, hogy plakátok jelentek meg, melyek felhívták az anyákat s másokat, hogy a lilimtiprót ne tűrjék meg a közösségben. Nem lehet tudni hová fog ez vezetni.”⁷⁰⁰

Az 1929-1930-as évek a kolostor és Fülek életében viszonylag eseménytelenek voltak. A kolostor és a város életére kiható egyetlenegy kiemelkedő esemény történt. Tomáš Garigue Masaryk cseh köztársasági elnök 1930. szeptember 14-én Fülekre látogatott.⁷⁰¹ A zárdafőnököt

⁶⁹⁹ A JÖVŐ, Elítélték Kósa P. Salvátort, III. évfolyam 51. szám, Losonc, 1928. december 16.

⁷⁰⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 122.

⁷⁰¹ Ha a korabeli sajtó cikkeit nézzük, Masaryk kapcsolata a magyarokkal igen ellentmondásos volt. A politikus kontrasztos viselkedését tükrözik a szlovákiai körüjáról megjelent cikkek is. A csehszlovákiai magyar kormány sajtó ideális képet festett a látogatásról. A magyarországi sajtó Masaryk megnyilvánulásait már kritikusabb szemmel nézte. A nemzeti érzelmű újságok (8 órás újság, Nemzeti újság) felrötták Masaryknak, hogy Madáchot szlováknak titulálta, egyben kommentálták Losonc polgármesterével dr. Giller Jánossal kialakult konfliktusát is. Dr. Giller János memorandumot olvasott fel, amiben a felvidéki magyarság sanyarú helyzetét ecsetelte, de felszólalt az elszlovákosítás ellen is. A magyar nemzeti érzelmű lapok hosszasan ecsetelték Masaryk kirohanását a polgármester ellen. A Népszava viszont mérsékelt hangnemben írt a látogatásról, de a losonci incidenst már ők sem hallgatták el.: „ Losoncon az elhangzott beszédekre válaszolva, Masaryk hangoztatta, hogy a gazdasági válság legyűrésének egyik előfeltétele az itt élő két nép együttműködése. Az alkotmány és a törvény mindenkinek elég lehetőséget nyújt jogainak védelmére. Gillerhez fordulva, aki a magyarok panaszát hangoztatta, Masaryk elnök magyar nyelven ezeket mondotta: — Ha jól érttem önt, arra a jogra hivatkozik, amely a régi rendszer alatt érvényben volt. Őszinteségre őszinteséggel akarok válaszolni. Ön bizonyára tudja, hogy a régi rendszer a szlovákoknak egyetlenegy állami iskolát sem engedélyezett. Az elnök ezután utalt Madách sírjánál tett látogatására és emlékeztetett arra, hogy a régi rendszer alatt egyizben szuronnyal akadályozták meg, hogy Kollár tót költő sírját megkoszorúzza. Szlovenszkon — folytatta Masaryk — ez a rendszer mindörökre megszűnt. Masaryk ezután kijelentette, hogy konkrét panaszokat terjesszenek írásban eléje és a kormány elé.“ Népszava, 1930. szeptember (58. évfolyam, 198–221. sz.) 1930. szeptember 13. Masaryk válasza itt-ott ferdítésekkel van megtűzdelve, mivel nagyon jól tudta, hogy Kollár hamvait Bécsből 1906-ban átszállították Prágába és az Olšansky

kérték fel, hogy a díszkapunál a város részéről köszöntse az elnököt. Masaryk az üdvözlésre magyarul válaszolt. Ebből a gesztusból is érzékelhető, hogy Kósa P. Szalvátor ellentmondásos személyisége ellenére, pozíciója révén mindig hatással volt a város életére.

Kósa P. Szalvátor plébánossága alatt a cseh hivatalnokok formai hibákra hivatkozva 1934 januárjában felfüggesztették a nagymúltú Olvasókör és a Dalárda működését, viszont az ő segítségével vezették be 1934 szeptemberében a rendszeres vasárnapi szlovák istentiszteletet.

Az első szlovák misét Füleken a Historia Domus szerint 1922 októberében szolgáltatták. Az istentiszteletet a helybeli cseh és szlovák nyelvű vasutasok kérték.⁷⁰² Bálint Benedek adminisztrátor beleegyezésével Losoncról Maján nevezetű káplán járt ki Fülekre szlovákul prédikálni és misézni. Mise alatt a kóruson szlovák egyházi énekeket énekeltek, a mise végén pedig elénekelték a cseh és a szlovák himnuszt. A szlovák nyelvű misék kérésre történő bevezetése is bizonyítja, hogy Füleket az 1920-as években zömmel magyarok lakták, mivel előtte senki sem igényelt szlovák szentmisét.⁷⁰³

Kósa P. Szalvátor szerint a régóta húzódó ügy megoldását akadályozta, hogy nem volt szlovákul tudó káplán: „Továbbra is még mindig egy kérdés megoldatlan a szlovák káplán – valamint a magyar káplán fönntartásának a kérdése. Ugyanis jogilag megállapítandó a szisztematizált kápláni állás kongruás fizetéssel. Ez azonban nehezen fog sikerülni, mert ha itt Füleken szisztematizálnák az állást, akkor máshelyen azt el kellene törölni. Márpedig nincs olyan hely, ahol azt el lehetne törölni, mert ha pillanatnyilag most nincs is betöltve, a közeljövőben feltétlenül szükség lesz rá.

A szlovák istentisztelet bevezetésével a templomi rend így alakult: - hétköznap semmi változás; vasárnap és ünnepnapokon: 8-kor csendes mise magyar énekkel; ½ 9-kor szlovák nyelvű szent mise utána szlovák nyelvű szent beszéd 10-kor magyar prédikáció utána magyar énekekkel nagymise.“⁷⁰⁴

A magyar ferenceseknek problémát jelentett egy teljesen ismeretlen, idegen nyelv gyors elsajátítása. Az 1930-as évek elején szlovák nemzetiségű, vagy szlovákul beszélő káplán nem szolgált a környéken.⁷⁰⁵ A szlovák istentiszteletet elsősorban az 1920 után államilag betelepített szlovák lakosok, hivatalnokok, vasutasok, határőrök és katonák igényelték.

temetőben helyezték örök nyugalomra. Nem valószínű, hogy Prágában szuronyokkal akadályozták volna meg a sír meglátogatását.

⁷⁰³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 76.

⁷⁰⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 149.

⁷⁰⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 146.

Kósa P. Szalvátor házfőnöksége alatt saját népművelési programmal 1934 decemberében megalakult a Szlovákiai Katolikus Ifjúsági Egyesület. A házfőnök szerint: „az egyesület alakítása a püspöki általános rendelete folytán történt meg.“ Majd még hozzáfűzte: „részben azonban folytatása lett a Katolikus Olvasókör és Legény Egyesületnek.“⁷⁰⁶

A dokumentumokban foglaltak alapján megállapítható, hogy a ferencesek tevékenysége nem mindig volt pozitív hatással Fülek társadalmára. Megosztó személyiség esetén, mint Kósa P. Szalvátor inkább ártott, mint használt. Szerepük a közösségi élet alakításában attól is függött, hogy a magyar kisebbség, vagy a csehszlovák állam érdekeit tartották-e szem előtt. P.Kósa Szalvátor az utóbbit részesítette előnyben, aminek hatása meg is látszódott Fülek közösségén.

A Historia Domus szerint a Kósa P. Szalvátor házfőnöksége alatt beszüntett Katolikus Olvasókör működését 1937-ben Szilágyi Bernát próbálta újraindítani. A háztörténetben a próbálkozásról ez olvasható: „Már az év első napján a Katolikus Olvasókör három évi szünetelés után fölszólítást kapott az Országos-Hivataltól, hogy rendezze, illetve tegye jóvá hibáját. A közgyűlést január 1-én délután 3 órára hívták egybe. Szilágyi P. Bernát adminisztrátor Megnyitó beszédében a legnagyobb óvatosságra inti a közgyűlést és követeli az alapszabályok pontos betartását. Majd Hulita Vilmos, a füleki zománcgyár igazgatója, a Katolikus Olvasókör nevében lojális nyilatkozatot olvasott fel, mely az Országos Hivatalhoz lett felküldve. Egyúttal kijelölték a fegyelmi bizottság tagjait.“⁷⁰⁷

Az első világháború utáni időszakban felértékelődött a füleki magyar ferencesek szerepe. A hívek lelki gondozása mellett összetartották az Anyaországtól elszakított területeken bizonytalanságban élő magyarokat. Központi szerepet töltöttek be a civil szervezetek életében, elősegítették magyar kulturális programok szervezését. A cseh hivataloknak gyakran szemet szúrt a magyarok érdekében végzett tevékenységük, ezért többször megpróbálták a magyar barátokat ellehetetleníteni, vagy kiutasítani az országból.

A füleki zárda 1927-es „reformja után” az új lakók a fő hangsúlyt a javításokra és a kolostor belső berendezésének felújítására helyezték. Kósa P. Szalvátor életvitele és az emberekkel szembeni viselkedése sokban eltért az elődökétől. Szerepe a füleki magyar közösség életében nem építő, inkább romboló hatású volt.

⁷⁰⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 142.

⁷⁰⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 154.

2.7. A füleki kolostor jelentősebb támogatói a két világháború között

A füleki ferences kolostor és templom működését évszázadokon át kisebb-nagyobb adományokkal hívők sokasága támogatta. Ezek közül a huszadik század elejéről emeltem ki néhány jelentősebb mecénást. Természetesen nem megfeledkezve a templom és kolostor építő gróf Koháry II. Istvánról és családjáról, akik mindig bőkezűen támogatták a ferenceseket, s akikkel egy előző fejezetben már foglalkoztam.

Megérkezésük után a zárda új lakói Kósa P. Szalvátor házfőnök útmutatásával 1927-ben elhatározták, hogy felújítják a kolostor régi berendezését. Az eszközök beszerzésében a ferencesek mindenkor bőkezű támogatója Hulita Vilmos gyárigazgató segített, aki három kályhát, hat darab teljes mosdófelszerelést és edényeket adományozott a kolostornak. A zárdafőnök ezért a gesztusért Hulita Vilmosnak és családtagjainak felajánlotta a „leckeoldalon” lévő hercegi padot. Hulita Vilmos a felajánlást azzal a feltétellel fogadta el, hogy a használati jogért a kolostor javára minden évben 2000 cseh koronát adományoz.⁷⁰⁸

Hulita Vilmos a ferencesek és a katolikus felekezet patronálása mellett támogatta a losonci Református Teológia 10-15 szegénysorsú teológusát is, akiknek a gyárban az 1930-as évek második felétől a nyári szünetekben munkalehetőséget biztosított. Ezenkívül a losonci egyházközség füleki fiókegyháza számára állandó lelkigondozót biztosított. Az 1939-től Füleken szolgálatot teljesítő segédlelkész tisztviselői minőségben szintén a gyárban kapott munkát.⁷⁰⁹

1928. október 26-án megkezdték a templom villamosítását. Az áram bevezetése jóval több pénzt emésztett fel, mint tervezték, ezért a templomnak újból gyűjtést kellett szerveznie. A zománcgyár, Czebrián grófnő és a Stephani család 500-500 cseh koronával járult hozzá a villany bevezetéséhez. Borisz bolgár cár ismét bőkezű volt és 1000 cseh koronával segítette a kolostort. A templom először 1928 karácsonyán az éjféleli misén volt villannyal kivilágítva. A Stephani család jóvoltából 1929 elején elektromotorral látták el az orgonát. Ez a bőkezű ajándék az adakozónak 4800 koronájába került.⁷¹⁰

A Historia Domus szerint 1936-1938 között a város és a ferencesek életében kevés említésre méltó, meghatározó esemény történt. 1936-ban újra a templom renoválása és a felújításhoz szükséges pénz előteremtése volt a téma.

⁷⁰⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 115.

⁷⁰⁹ Agócs 2008, 9-21.

⁷¹⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 115-119.

Még a munkálatok megkezdése előtt Szilágyi P. Bernát házfőnök levélben anyagi támogatást kért dr. Eduárd Beneš-től, a Coburg családtól, iparügyi minisztertől, a belügyminisztertől, az iskolaügytől, Baťa nagyiparostól és a műemlékvédő hivataltól. Az állami hivatalokba küldött kérvényeket a műemlékvédelmi hivatalba irányították, ahonnan a helyzet felülvizsgálására egy megbízottat küldtek Fülekre. Az anyagiakat teljes mértékben nem sikerült előteremteni, már-már ott tartottak, hogy lemondanak a felújításról, amikor Herold Ferdinánd füleki földbirtokos bejelentette, hogy ő átvállalja az anyagiak oroszlánrészét.⁷¹¹

A ferences szerzetesek jótéevőikről később sem feledkeztek meg. Mindenkor fontosnak tartották, hogy egy-egy ünnep alkalmából díszbéddelel, vagy kisebb ajándékokkal megtiszteljék a legbőkezűbb támogatóikat. A visszacsatolás után Hulita Vilmost a ferences rend kitüntette:

„1941. március 3-án érkezett Fülekre P. Schrotty Pál Ex Generalis actualis Provinciális, kit nagy szeretettel fogadott a zárda. A látogatása alkalmával nevezte ki Provinciális Atya Herold Ferdinánd⁷¹² és Hulita Vilmos⁷¹³ (13. kép)füleki urakat confraterekké. Maga a Tartományfőnök Atya adta át az okmányokat gyönyörű kísézőbeszéd mellett. Herold Ferdinánd helybeli földbirtokos nagy támogatója volt mindig zárdánknak. Hulita Vilmos a helybeli zománcgyár igazgatója minden esetben segített minket.“⁷¹⁴

Visszatérve a huszadik század elejére külön említést érdemel Coburg-Koháry Ferdinánd és fia III. Borisz bolgár cár. A Coburg-Koháry család Füle és környékén elterülő hatalmas földvagyon és az ősök által épített templom és kolostor révén is kötődött a településhez.

Coburg-Koháry Ferdinánd bonyolult diplomáciai egyeztetések után került a bolgár trónra. Oroszbarát tisztek 1886-ban lemondatták II. Sándor orosz cár kegyeltjeként ismert Sándor bolgár cárt (volt hessen-darmstadti herceg), aki a török uralom után került Bulgária trónjára. Utódjául Ferdinánd szász-coburg-gothai herceget választották meg. Hogy Ferdinánd viszonya az őt trónra segítő Oroszországgal teljes legyen, ezért áttért a pravoszláv hitre.⁷¹⁵ Coburg-Koháry Ferdinánd hivatalosan 1887 augusztusában foglalta el a bolgár cári trónt. Ferdinánd uralkodása alatt Bulgária az első világháborúból vesztesként került ki, ezért fia a

⁷¹¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 158-161.

⁷¹² Herold Ferdinánd gazdag füleki földbirtokos volt. Nógrádi gazdák szövetségének (1939), a „Hangya“ tagszövetkezetnek, a „Futura“ és „Hombár“ szervezetek felügyelőbizottságának volt a tagja. Nagy Magyar Compass, Mezőgazdaság-, ipar- stb. Szövetkezetek, 65/2., 1941, 549.

⁷¹³ Hulita Vilmos 1878. június 6-án Karánsébesen született Holotay Vilmos néven, örmény nemzetiségű. 1915-ben került Fülekre, s két év múlva már gyárigazgató volt. 1915-ben a gyárnak 400 alkalmazottja volt, 1945-ben, amikor Fülekről elűzték a gyárnak már 4 400 dolgozója volt. A zománcgyárat az ország egyik legnagyobb üzemévé fejlesztette, 1931 és 1938 között Füle polgármestere volt, sőt egy időben a Csehszlovák Gyáripárosok Szövetségének elnöki tisztét is ellátta. Agócs 2008, 9-24.

⁷¹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 209-211.

⁷¹⁵ Varga László 2016: *A csepeli csoda. Weiss Manfréd és vállalata a Monarchiában*. Várostarténeti Tanulmányok 15., Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 225.

későbbi III. Borisz javára 1918. október 4-én lemondott a cári trónról.⁷¹⁶ Lemondása után ideje nagy részét a Koháry- birtokokon töltötte. Legtöbbet a szentantali kastélyban tartózkodott, ahonnan 1944-ben a szovjet csapatok elől nyugatra menekült. Eredeti bútorokkal berendezett dolgozószobája a szentantali kastélyban jelenleg is megtekinthető.

III. Borisz bolgár cár 1894. január 30-án Szófiában született. Bulgária belépésével az első világháborúba 1915-ben automatikusan a bolgár hadsereg élére került. Az országot szigorúan alkotmányos keretek között vezette, elindítva ezzel a nyugati fejlődés útján. Giovanna hercegnőt az olasz király leányát 1930-ban vette feleségül, akitől két gyermeke született. Tisztázatlan körülmények között⁷¹⁷ 1943. augusztus 28-án fiatalon hunyt el.⁷¹⁸

III. Borisz halála után kiskorú fiát Simeon Tirnovo herceget Bulgária cárijává nyilvánították. Felnőtté válásáig az országot régenstanács vezette. Simeont 1946-ban szovjet nyomásra lemondatták, aki ezután családjával együtt külföldre emigrált. Spanyolországban nagykorúsága elérésekor 1951-ben saját magát Bulgária cárijává nyilvánította. A cári címről 2001-ben Bulgária miniszterelnökké választásakor mondott le.

Az 1920-as évek közepére a templom és a kolostor állaga már annyira megromlott, hogy 1925-ben Bálint Benedek zárdafőnök elhatározta, hogy felújíttatja a tönkrement templomtetőt. Támogatást igényelve több kérvényt is benyújtott a csehszlovák műemlékvédelmi hivatalhoz.⁷¹⁹ A 200 éves templom tetőszerkezetének felújítására a műemlékek országos bizottságának 184/25 számú átirata szerint, az Iskola és Nemzetművelődési Minisztérium 148.921/24-V z.t.m. rendelete értelmében, mint államsegélyt a minisztérium 10 000 cseh koronát helyezett kilátásba. Ezt az összeget a losonci államépítészeti hivatalnak a munkálatok befejezése és felülvizsgálata után utólag folyósították.⁷²⁰

⁷¹⁶ Jelavich 1996, 150.

⁷¹⁷ 1943. szeptember 3-án a Magyar Távirati Iroda a következőt jelentette: „A budapesti bolgár követség közlése Borisz király betegségről. Vv/10 III.Borisz, az Istenben megboldogult bolgár uralkodó elhalálózásával kapcsolatosan a budapesti bolgár királyi követségnek a következőket jelentik: III. Boriszt, bolgárok cáriját első rosszullete országának szentelt életének mindennapi odaadó munkájában érte, ami kitűnik utolsó napjainak programjából is, amely a Rila hegységbe való kirándulásból, majd audienciákból és jelentéstételek fogadásából állt. A váratlan súlyos megbetegedést már az első napon, augusztus 23-án este megállapították és a beteg fölött a legjobb bolgár és német belgyógyászok megszakítás nélkül ügyeltek. Ezek egyhangú diagnózisa a következő: A halált a bal szívtűtőér bedugulása okozta. Ófelsége augusztus 28-án 16.22 órakor visszaadta lelkét a Teremtőnek a szófiai Királyi palotában, körülvéve a cári család tagjaitól. Mindezek a hivatalosan megállapított tények teljes mértékben megcáfolnak minden egyéb híresztelést, amely nem más, mint közönséges kitalálás. Bulgáriából származó legújabb hírek arról számolnak be, hogy az országban legteljesebb a nyugalom és a bolgár nép teljesen odaadta magát az elhalt szeretett uralkodója fölötti gyásznak. /MTI/“ Napi Hírek, 1943. szeptember/1943-09-03 [0543].

⁷¹⁸ Tolna Megyei Újság, 1943 (25. évfolyam, 1-93. szám)1943-09-01 / 62. szám.

⁷¹⁹FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 91.

⁷²⁰ Nemzetművelődési Minisztérium levele, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

A trónon lévő III. Borisz bolgár cár 1924-ben a templom tetőszerkezetének felújítására 5000 cseh koronát adományozott, míg apja az előző bolgár cár Coburg-Koháry Ferdinánd 100 aranymárkát juttatott a kolostornak.⁷²¹ A tető szerkezetének javításához és a zsindelek cseréjéhez június 18-án fogtak hozzá. A felújítás körülbelül hat hétig tartott.⁷²² A templom zsindelezése 42 616 cseh koronába került. Szeptember 4-én kiszállt a Nemzetművelődési Minisztérium által megbízott bizottság, hogy megvizsgálja a felújítást és az elvégzett munka minőségét. Az építési hivatalnak az ő jelentésük alapján utalták át a megígért 10 000 koronát⁷²³. A közel húsz éve nem működő toronyórát Hulita Vilmos gyárigazgató javíttatta meg.⁷²⁴

2.8. A füleki magyar oktatásügy története az első Csehszlovák Köztársaság alatt

A csehszlovák államhatalom 1919-ben megkezdte a magyar tannyelvű iskolarendszer felszámolását. Először a felsőoktatást likvidálta, majd ezután a magyar nép-és reáliskolák következtek a szlovák és a rutén többségű városokban. Magyar nyelven tanulás lehetőségét csak a végzős, kimenő osztályoknak engedélyezték. A felvidéki magyar pártok a magyarlakta területeken népgyűléseket szerveztek, hogy így tiltakozzanak az iskolaügyben véghezvitt pusztítás ellen. Különösen látványosak és összehangoltak voltak az 1922 júliusában és augusztusában Pozsonytól egészen Nagyszőlősig rendezett tömeggyűlések, így Dunaszerdahelyen, Pozsonyban, Komáromban, Léván, Losoncon, Rozsnyón, Szepsiben, Kassán és más nagyobb településeken.⁷²⁵

Ebbe a tiltakozó hullámba illeszkedik bele a füleki Magyar Kisgazda Földműves és Kisiparos Párt által a magyar iskolák védelmében szervezett tömeggyűlés is. Az ide vonatkozó idézetből kiderül, hogy a ferencesek feljegyezték azokat a momentumokat is, mikor a cseh hivatalnokok akciói a füleki magyarság érdekeit erősen csorbították, vagy rendezvényeiket szabotálták.:

⁷²¹ Bizonylat, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁷²² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 93.

⁷²³ Az említett összeget március 2-án utalták át az építkezési hivatalnak. (FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.)

⁷²⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 95-96.

⁷²⁵ Popély 2014, 201-203.

„1922 augusztusában a füleki Magyar Kisgazda Földműves és Kisiparos Párt Csaba József elnöke alatt elhatározta, hogy a magyar tannyelvű iskolák fönntartása és fejlesztése érdekében népgyűlést hív össze és annak megtartását a járási főszolgabírótól kérelmezi, illetve bejelenti. A hatóság a népgyűlést folyó hó 27-re délelőtt 10 ½ órára engedélyezte a templomtérén, de reá egy félórára ugyanazon helyre szlovák népgyűlést is engedélyezett. Ezen intézkedéssel a magyar népgyűlés sima lefolyása veszélyeztetve volt. És csakugyan alig kezdődött meg a gyűlés, az első szónok Sörös Béla losonczy református lelkész alig fogott beszédjébe a vasút felől több csehszlovák polgár tódult a gyűlés színterére, meglehetősen be voltak szeszelve és oly éktelen zajt és lármát csaptak, hogy a gyűlést tovább folytatni lehetetlen volt. Mire a hatósági kiküldött a népgyűlést feloszlatta. A magyarság felzúdult a jogtalan eljárás fölött és csak vezetők tapintatosságának lehet köszönni, hogy komoly összetűzésre nem került a sor. A felizgult kedélyeket sikerült lecsendesíteni és mintegy 2000 főre rúgó tömeg csendben szétoszlott. Különben feltűzött szuronnyal felvonult a csendőrség is és a teret hamarosan megtisztították mindenkit távozásra szólítva föl. Majd utána a csehek rendeztek fölvonulást a főutcán zeneszó mellett és megtartották gyűlésüket háborítatlanul. Az összes italméréseket lezártatták este 8 óráig, csak egy maradt nyitva az ő számukra. Így festett a szabadság, a gyülekezés és szólási jog egy⁷²⁶ „demokratikus államban“.⁷²⁷

Benkó János iskolaigazgató és kántortanító 1923-ban nyugdíjba vonult, helyére Nagy Pált nevezték ki.⁷²⁸ Benkó János 35 éven keresztül volt Fülek város megbecsült tanítója, akinek keze alól nemzedékek sokasága került ki. A háztörténet a következőképpen emlékezett meg az igazgató-tanító nyugalomba vonulásáról.:

„December helybeli állami iskola érdemes igazgató-tanítója Benkó János 43 évi működése után folyó hó 1-én jól megérdemelt nyugalomba vonult. Ezen alkalomból tisztelői és volt tanítványai értékes ajándékokkal lepték meg és ünnepi banket keretében ünnepelték a népszerű igazgatót, aki 35 évig tanított Füleken; egész nemzedékeket nevelt és ezen hosszú idő alatt, mint a füleki római katolikus hitközség kántora is működött közmegelegedésre. A kántori állást továbbra is megtartotta. Adja Isten, hogy sokáig élvezhesse a derék férfiú a jól megérdemelt nyugdíjat teljes testi és szellemi erőben!“⁷²⁹

⁷²⁶A tüntetések visszhangja süket fülekre talált, a pusztítás a felvidéki magyar iskolaügyben zavartalanul tovább folytatódott. Vavro Šrobár politikus és orvos 1922. szeptemberében a tüntetések margójára fölényesen a következőt nyilatkozata: „A magyarság tanulja meg az állam nyelvét, ha boldogulni akar, ahogy a zsidók is megtanulták mindig annak az államnak a nyelvét, amelyben laktak, hogy boldogulni tudjanak.“Popély 2014, 203.

⁷²⁷FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 74.

⁷²⁸Drenko 1996, 256-257.

⁷²⁹FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 79.

A cseh hivatalnokok gyermekei számára Füleken az 1922/1923-as tanévben a magyar iskola egyik tantermében⁷³⁰ megnyílt az első szlovák tannyelvű osztatlan osztály, vagyis az I.-IV. osztályos tanulók egy osztályba voltak beosztva. A szlovák osztály 83 tanulója Kudlák István oktatta. A szlovák tagozat 1924. február elsejétől önállósult és Kudlák István igazgató-tanító vezetésével létrehozták a külön szlovák iskolát.⁷³¹ A hitoktatást dr. Rónai János füleksávoiyi plébános végezte, mert a füleki ferencesek nem tudtak szlovákul.⁷³²

Füleken az 1931/1932-es tanévben 9 magyar osztály és 6 szlovák volt. Ez az arány 1937/1938-ban a szlovák osztályok javára változott, mert 9 magyar mellett már 7 szlovák osztály volt.⁷³³

A magyar iskola igazgató-tanítója 1928-ban az a Nagy Pál volt, akinek neve a „füleki afférral” kapcsolatban előzőleg már említésre került, és akinek leváltásában Kósa P. Szalvátor házfőnöknék is szerepe volt. A két diáklány zaklatásával megvádolt és leváltott Nagy Pál esetét már az előbbiekben tárgyaltam. Lehet, hogy az igazgató ellen felhozott vádak hamisak voltak, mert Nagy Pált félév után hazaengedték a vizsgálati fogságból. A vádló Kósa P. Szalvátor igen konfliktusos személyiség volt, aki a magyar közösségen belül gyakran folytatott bomlasztó tevékenységet. Nagy Pál letartóztatása után a magyar iskola vezetésével Kudlák Istvánt a szlovák iskola igazgatóját bízták meg, így a két iskola egy irányítás alá került. Kudlák 1935-ben lemondott a szlovák iskola igazgatásáról, már csak a magyar iskolát irányította egészen 1938 februárjáig, amikor Boczkó Kálmán vette át az iskola vezetését.⁷³⁴

Boczkó Kálmán volt az, aki Füleken felkarolta és vezette a magyar cserkészetet, miután P. Kósa Szalvátor intrikája miatt az alapító P. Engelbert elhagyta a várost, és nem volt aki vezesse a cserkészcsapatot.

Boczkó Kálmán Füleken egészen 1945-ig igazgatta a magyar iskolát. Csehszlovákia területén 1945 után bezárták a magyar intézményeket, köztük a füleki magyar iskolát is. Boczkó tanár úr a „lakosságcsere” keretén belül három családtagjával felkerült a kiteleptendők listájára, de kitelepítésére nem került sor.⁷³⁵

Ahogy már előzőleg említésre került azokon a településeken, ahol a magyarság aránya nem érte el a 20 százalékot, ott beszüntették a magyar nyelvű istentiszteletet és bezárták a

⁷³⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 77.

⁷³¹ Drenko 1996, 257.

⁷³² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 77.

⁷³³ Drenko 1996, 257.

⁷³⁴ Drenko 1996, 257.

⁷³⁵ http://adatbank.sk/dokumentumok/a-lakossagcsere-kereteben-magyarorszagi-attelepitesre-kijelolt-szlovakiai-magyarok-nevjegyzekei-1946/page/133/?site_section&fbclid=IwAR1yulO-1Ni68rHhF21BEIeQPSC-TXIJFvHwRbWftn93qcUseEQBHcxx1IM Letöltés dátuma 2019. november. 21.

magyar iskolákat. Viszont azokon a többségében magyarul lakta területeken, ahol minimális számú cseh vagy szlovák bevándorló telepedett le, (számuk nem érte el a 20 százalékot) az államapparátus diszkriminatív módon törvényben biztosította a szlovák nyelvű szentmiséket és iskolákat.⁷³⁶

Ebben a fejezetben a füleki ferences kolostor történetét egy konkrét időszakban vizsgáltam. A füleki ferences rend története, vagyis a háztörténet egy mozgalmas, változásokkal teli időszakot tár elénk. A házfőnök feladatának tartotta, hogy foglalkozzon a hívek lelki életével, testi jólétével, valamint szellemi fejlődésével. Központi szerepet kapott a város különböző egyesületeinek vezetésében is. Fülek város társadalmi életében a ferencesek jelentőségét igazolja, hogy mikor Bálint Benedek zárdafőnök életének egy fontos állomásához érkezett az ezüstmisén valamennyi egyesület képviseltette magát, és a nagy számban megjelent tagok a mise végén szeretettel gratuláltak papjuknak.

A ferences rend története szorosan összefonódik a városéval. A *Historia Domus Filekiensis* a város történetéből számos olyan mozzanatot örökít meg, mely sehol máshol nincs írásba foglalva. Tehát a háztörténet egy fontos, felbecsülhetetlen értékű kordokumentum, mely adalékokkal szolgál a város történetéhez.

3. A füleki ferencesek támogatásával szervezett jelentősebb ünnepek és rendezvények az első Csehszlovák Köztársaság alatt

3.1. Bértáncolás Füleken az első Csehszlovák Köztársaság alatt

Fülek vallási buzgalmára jellemző az 1924 szeptemberében megtartott bértáncolás. A városban utoljára 10 éve volt bértáncolás, így a bértáncolók létszáma időközben jelentősen megemelkedett. A rozsnyói káptalani helynök, dr. Kmetykó Károly nyitrai megyéspüspököt kérte fel a bértáncolás szentségének kiosztására, aki szeptember 8-án délután 4 órakor Rappról autón érkezett meg Fülekre. A püspököt a Durenda-térnél felállított díszkapunál a hitközség nevében Csaba József hitközségi főgondnok, a város nevében Kovács József bírósági elnök, s a bértáncolók nevében Fehér Rózsika üdvözölte. Az üdvözlések után a menet a templomhoz vonult. A templom előtt megjelent papság nevében a püspököt a zárdafőnök-adminisztrátor

⁷³⁶ Ez a trend mind a mai napig folytatódik. Míg magyar alapiskolák gyermekhiány miatt megszűnhetnek, addig a zömmel magyar lakta területen az önkormányzat akár 10 gyereknek is köteles szlovák nyelvű oktatást biztosítani. Példa erre a színmagyar település Nagyszarva esete, ahol 2018-ban 2 szlovák gyermek számára követelték szlovák kisiskola létesítését.

fogadta: „aki a füleki dalárda által szépen elénekelt „Ecce sacerdos magnus” hangjai mellett a főoltár elé ment és az ott elmondott imák után, a papság kíséretében, szobájába vonult, ahol a kerületi esperes vezetésével a környékbeli papok tisztelegtek előtte.“⁷³⁷

A bérmálás másnap reggel 8 órakor szentmisével kezdődött. Az adminisztrátor atya a bérmálás szentségéről rövid szentbeszédet tartott.

Miután az 1025 bérmálandó⁷³⁸ a legnagyobb csendben és rendben felsorakozott a templomban és a templomtéren, dr. Kmetykó Károly⁷³⁹ nyitrai megyéspüspök kiosztotta a bérmálás szentségét. A szertartás végeztével a nagyharang hangjára a megbérmáltak bevonultak a templomba, ahol püspöki áldásban részesültek. A püspök a szertartás után kíséretével egy gyermekágyas fiatal anya házához ment és a fiatalasszonynak otthon családjá körében feladta a bérmálás szentségét.⁷⁴⁰

Füleken 1931-ben ismét bérmálkozás volt. Ez a bérmálkozás azonban már más volt, mint az előbbieket. A püspök fogadásán elhangzott üdvözlő beszéd már két nyelven, szlovákul és magyarul történt. A kétnyelvűség a nemzetiségi arányok megváltozását és a magyarság asszimilációját is alátámasztja. Az 1930-as népszámlálás szerint Füleken 4291 lakosából már 1170 vallotta magát csehszlovák nemzetiségűnek. Ez az arány megmutatkozott a vallás területén is, amit a háztörténet bejegyzése is megerősít.

„Május 31-én bérmálás lesz: utoljára 1927 júniusában volt. Teljes gőzzel neki láttunk az előkészítésnek. Ez elég nagy munkát ad, mert Füleken kívül még Síden, Fülekkovácsiban s Ragyolcon (a szlovákoknál) kell előkészíteniünk.

Május 30-án Fülekpüspökiben volt bérmálás, ahonnan bandériumi kísérettel jött hozzánk Bubnics Mihály⁷⁴¹ rozsnyói apostoli adminisztrátor. A falu szélén díszkapu várta őt, majd a

⁷³⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 90.

⁷³⁸ Füleken 1899-es bérmálkozásán jóval kevesebben 657-en vették fel a bérmálás szentségét.

⁷³⁹ Kmetykó Károly elődje a nyitrai püspöki székhelyen Batthyány Vilmos (1870-1923) püspök volt. Batthyány Vilmost 1918. december 10-én a Nyitrát megszálló csehszlovák csapatok letartóztatták és 19 napig fogva tartották. 1919. március elején kelt körlevelében a zsolnai papi gyűlés határozatait kánonjogilag törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánította, ezért a csehszlovák hatóságok március 27-én a pozsonyi Duna-hídon át a magyar határig szállították. Többé nem térhetett vissza Nyitrára. Az egyházmegye megüresedett püspöki székébe Kmet'ko Karol (1875-1948) került. 1899. július 2-án Nyitrán szentelték pappá. 1906-ban a teológia doktora lett. 1899-1902 között Bosácon, Bolesón, Felsőszúcson és Nagydivényben volt káplán. Egyike volt a turócszentmártoni nyilatkozat aláíróinak. 1918-1920 között a forradalmi nemzetgyűlés tagja volt, 1920-ban a csehszlovák nemzetgyűlésben lett képviselő, ezért a csehszlovák állam megbízható egyénként tekintett rá. Püspöknek 1921. február 13-án szentelték fel. 1922-ben, amikor elfoglalta püspöki székét lemondott mandátumáról. Lásd Kiss Balázs: Államfordulat Nyitrán (1918-1923). <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00038/1565.htm> letöltés dátuma 2019. március 7.

⁷⁴⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 91.

⁷⁴¹ Bubnics Mihály (1877-1945) A teológiát Esztergomban végezte. A szemináriumban elérte, hogy szlovák nyelven is lehessen gyakorló prédikációkat tartani. 1900. június 22-én Szentgyörgyön szentelték pappá. Anyanyelve mellett magyarul is kiválóan, irodalmi szinten beszélt, nevét magyarosan is írta. A világi hivatalok

helybeli jegyző Černák István köszöntötte őt tartalmasan. Utána Smekál Jiřinka – kis elemista leány – szlovákul, Lakatos Ili és Szabó Klárrika magyarul. A szemek nem maradtak szárazon, amikor a kis Szabó Klárrika végtelen bájos gyermeki hangon fogadta a püspök urat.

Másnap – szentháromság vasárnapján reggel 9-kor csendes szentmisét celebrált a püspök úr és utána kiosztotta a bérálás szentségét 354 bérálandónak. A szentmise után prédikáció volt, majd ezután püspök úr megreggelizett mialatt mi elrendeztük a bérálandókat a templomban és a zárda folyosóján.

Utána a püspök Úr a küldöttségeket fogadta, majd a helybeli hitközség elnökénél Herold Ferdinándnál kedélyes ebéd volt, amelyen a püspök úr és titkárán kívül (Poboszosz P, dr. Velits kerületi főnök helyettese és dr. Sashegyi Aladár esperes volt jelen.)

Este 6-órakor a püspök úr megáldotta a kicsinyeket s elment autóján Sávolyba. Előtte a zárda autója utána Herold úr autója képezte a kíséretet.⁷⁴²

bevonásával népnevelő előadásokat szervezett. Hitelintézetet alapított, iskolát és tanítói lakásokat, szövetkezeti házat építtetett. 1919-ben ifjúsági egyesületet szervezett (*Slovenská omladina*) szlovák, német és magyar tagozattal, melynek 20 000 magyar fiatal is tagja lett. A pápa 1925. október 31-én a csehszlovák kormány előzetes beleegyezése nélkül a rozsnyói egyházmegye apostoli adminisztrátorává nevezte ki. 1925. december 8-án a pozsonyi Szent Márton-dómban szentelték püspökké. Marián Blaha besztercebányai püspök, Csárszky József kassai és Jantausch Pál nagyszombati segédpüspök segédletével. Székét december 15-én foglalta el. A magyar főiskolások Prohászka-köreit bekapcsolta az Actio Catholicába. A csehszlovák kormány a magyar többségű Rózsnyói Egyházmegyét 1928-ban fel akarta oszlatni, székhelyét pedig a fővárosba Pozsonyba tervezte áthelyezni. Marián Blaha és Karol Kmeřko pártolásával a csehszlovák kormány bizottságot küldött Rómába, hogy a Rózsnyói Egyházmegye feloszlását elérjék a Vatikánál, de Bubnics Mihály, Csárszky József és Vojtassák János segítségével meg tudták ezt a tervet akadályozni. Miután Rózsnyó a bécsi döntéssel visszatért Magyarországhoz, 1939. július 19-én XII. Piusz pápa az egyházmegyét újra az egri érsekség alá rendelte, Bubnicsot pedig kinevezte rozsnyói megyés püspökké. 1939 október 1-jén iktatták be. Elérte, hogy a szlovák katolikus ifjúsági szövetség Magyarországon KALOT keretében tovább működhessen. Tagja volt a magyar országgyűlés felsőházának. 1945. január 9-én a püspöki palotát megszálló partizánok megkínózták, bár később elengedték, a kórházban behalt sérüléseibe. A pozsonyborostyánkői családi sirboltban helyezték örök nyugalomra. Käfer 2013, 237–239. Käfer István 2013: *Lexikonok békeesszolgálati lehetősége*. In Magyar Sion, ÚJFOLYAM VII. / XLIX. (2013/2).

⁷⁴² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 136.

11. táblázat: A bérmandók létszámának alakulása 1899 és 1945 között:

Év	Füleki lakosságának létszáma és a katolikusok száma	Plébánia alá tartozó katolikusok száma	Bérmandók száma		Bérmandó kizsgáló püspök
			Füleki	Füleki, Fülekpüspöki	
1899	2191 lakos 1902 római katolikus ⁷⁴³	2698 fő ⁷⁴⁴	657 ⁷⁴⁵	A füleki létszámba beleszámolva.	Ivánkovits János, rozsnói megyéspüspök
1914	2665 lakos 2186 római katolikus ⁷⁴⁶	3722 fő ⁷⁴⁷	605 összesen 1206 ⁷⁴⁸	+ 451 + 150	Balás Lajos, rozsnói megyéspüspök
1924	3219 lakos 2774 római katolikus ⁷⁴⁹	nincs adat	1025 ⁷⁵⁰	A füleki létszámba beleszámolva.	Kmetykó Károly, nyitrai megyéspüspök
1927	3950 lakos 2965 római katolikus	nincs adat	600 ⁷⁵¹	A füleki létszámba beleszámolva.	Bubnics Mihály, rozsnói megyéspüspök
1931	4291 lakos 3574 római katolikus ⁷⁵²	nincs adat	354 ⁷⁵³	A füleki létszámba beleszámolva.	Bubnics Mihály, rozsnói megyéspüspök
1940	5415 lakos 5168 római katolikus ⁷⁵⁴	6700 fő ⁷⁵⁵	nincs adat ⁷⁵⁶	nincs adat	Bubnics Mihály, rozsnói megyéspüspök
Összesen			3241		

⁷⁴³ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1900-as népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁷⁴⁴ Schematismus SS. Salvatoris 1900, 27.

⁷⁴⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1863-1913, 261.

⁷⁴⁶ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1910-es népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁷⁴⁷ Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1913, 47.

⁷⁴⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 14.

⁷⁴⁹ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1920-as népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁷⁵⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 87.

⁷⁵¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 109.

⁷⁵² <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1930-as népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁷⁵³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 124.

⁷⁵⁴ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1941-es népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

⁷⁵⁵ Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1940, 34.

⁷⁵⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 147.

A táblázatban feltüntetett számokból kiderül, hogy 1914-ig, vagyis a monarchia ideje alatt tartott bérmlőzásokon fokozatosan növekedett a bérmlőzók száma. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása elején tartott első bérmlőzásra, ami a bérmlőndők létszámát és az ünnepek magasztosságát illeti, jellemző volt a vallási fellendülés, majd az 1920-as évek közepétől lassú hanyatlás vette kezdetét, ami annak is betudható, hogy 1924-1940 között a bérmlőások közötti intervallum lényegesen lecsökkent. A résztvétel az 1931-es bérmlőázáson volt a legalacsonyabb (354), az 1940-esről pedig már adat sincs.

Miközben az 1930-as években a gyónók és az áldozók száma magasabb, addig a bérmlőzóké a háború előtti évekhez képest alacsonyabb volt. A csökkenés a fent említetteken kívül betudható az első világháború következtében kialakult alacsony születési arányszámnak is. A születések számát egyrészt befolyásolta, hogy a férfiak frontszolgálatot teljesítettek, másrészt a háországban nélkülözés és létbizonytalanság volt. A háború alatt született gyermekek az 1930-as években érték el azt a kort, amikor már bérmlőzhattak.

3.2. Az új harangok felszentelése az első Csehszlovák Köztársaságban

A hívek már több éve gyűjtöttek az új harangokra. A „harangalap” létrehozását Zupkó Mihály⁷⁵⁷ képviselő és testületi tag 1923. augusztus 26-án a füleki római katolikus hitközség képviselő-testületének rendkívüli gyűlésén indítványozta. A világháború alatt az 1916-ban rekvirált 3 darab harang beszerzési költségére a község lakossága között pénzadományok gyűjtését határozták el. A zárdafőnök a gyűjtés megszervezésével Zupkó Mihály és Tóth János képviselőtestületi tagokat bízta meg, akik megbízatásuknak eleget tettek.

Az új harangokra a hitközség által Füleken szervezett kulturális rendezvényeken is gyűjtöttek. Például a harangalap javára a füleki római katolikus hitközség a katolikus olvasókör udvarán 1923 októberében szüreti mulatságot rendezett. A rendezvényen 2540.52 korona adomány gyűlt össze. A zárdafőnök örömmel jegyzte meg: „a megindult gyűjtés a harangokra szép eredményt mutat már eddig is.”⁷⁵⁸

A háborús célokra összetört és elvitt harangok helyére a templomtoronyba 1924. június 8-án végre felkerült a három új harang. Az első úgynevezett „kis harangot” Göröcs Lajos

⁷⁵⁷ Érdekesként jegyzem meg, hogy Zupkó Mihály képviselő, dédnagyanyám Baucsek Antalné, Zupkó Róza édestestvére volt.

⁷⁵⁸FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 81.

füleki földműves 2812 korona értékben adományozta a templomnak és saját költségén hozatta a városba.⁷⁵⁹

A második 143 kilogramm súlyú 5291 korona értékű harangot Czebrián Mária füleki grófnő öntette és szállíttatta Fülekre.⁷⁶⁰

A harmadik 572 kilogramm súlyú és 21 164 korona értékű legnagyobb harangot a füleki Római Katolikus Olvasókör, a füleki hívek, Stephani Ervin, Petrik József, Nyeste János és a füleki gazdák 1000-1000 koronás adományából a Fischer testvérek nagyszombati harangöntő cége⁷⁶¹ készítette el.⁷⁶²

Az 1924. június 8-ai harangszentelés Füleken valóságos népünnepély volt. A zárdafőnök oldalakon át lelkesen ismertette a harangszentelési ünnepséget:

„Ezen három új harangszentelése folyó év június hó 8-án Pünkösöd vasárnapján, történt meg páratlan ünnepélyességgel. A gyönyörű kiállítású és csengő hangú harangokat a régi jó hírnevű Fischer Testvérek nagyszombati harang öntőcége készítette. A körülbelül 5000 főnyi szépen rendezett tömeg élén 40 tagú délceg lovas bandérium haladt. A harangokat 4-4 hófehér magyar ökör által húzott s virágokkal teljesen elborított szekerek hozták. Előttük fehér ruhás leánykák haladtak „Isten hozott” felírású zászlókkal, körülöttük angyalkának öltözött kis leányok mögöttük szebbnél szebb magyar ruhás lányok. Az úton felállított művészi díszkapunál Csaba József hitközségi főgondnok és Kovács József községi bíró üdvözölték a harangokat, a templomtérén pedig a zárdafőnök atya, mint a község lelkipásztora fogadta azokat. (14-15-16. kép)

A szentelési szertartást Lóska Béla⁷⁶³ szentszéki ülnök, losonci állami főgymnáziumi tanár, a község kiváló szülötte végezte s ugyancsak ő mondott remek ünnepi beszédet a

⁷⁵⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 85.

⁷⁶⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 85.

⁷⁶¹ A szárszországi Fischer család a XIX-ik század közepén érkezett Nagyszombatba, ahol harangöntő céget alapított. A harangöntő cég hamarosan az egyik legismertebbek közé tartozott a Monarchián belül. Trianon után Szlovákia területén már csak két harangöntő cég volt. Az egyik a nagyszombati Fischer a másik pedig egy eperjesi harangöntő cég volt. A negyvenes évekre már csak a Fischer cég működött. 1945 után a céget Nagyszombati Többcélú Gazdasági Kombinát néven államosították. Lásd: Zvony živých volajú, mŕtvych oplakávajú...<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/kultura/156-kultura2/1090-zvony-ivch-volaju-mtvych-oplakavaju> Letöltés dátum 2019. március 7.

⁷⁶² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 85.

⁷⁶³ Lóska Béla (1872 Füleki) plébános, a papi hivatást Kapás Arnold ferences szerzetes hatására választotta. A teológiát Rozsnyón és 1899-1901 között a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetemen Hittudományi Karán végezte, ahol magyar latin szakos tanári oklevelet is szerzett. 1901. december 22-én szentelték pappá. Első miséjén 1901. december 27-én Füleken Kapás Arnold prédikált. 1902-ben Rappon, 1903-ban Sőregen volt káplán. A rozsnyói gimnázium tanára, majd 1904-től a Sajó-Vidék kiadójának vezetője és szerkesztője volt. Sajó Vidéke hetilapot szerkesztette, amely társadalmi, közművelődési, szépirodalmi és politikai hetilap volt (Rozsnyó, 1898. máj. 1.–1944. dec. 2.). 1920-ban a Rozsnyói Állami Reálgimnázium tanára volt. 1923 és 26 között a Losonci Állami Reálgimnázium magyar tagozatának tanára volt. 1926-tól 1942-ig Várgedén volt plébános. Lásd Sajó Vidék. <http://adatbank.sk/lexikon/sajo-vidék/> letöltés dátuma 2019. március 7.

templomtéren felállított szószékről. A szentelési szertartás után Fehér Rózsika polgári iskola növendék szavalta el nagy ügyességgel Lóska Béla ez alkalomra írt gyönyörű költeményét. Az adományozók névsorát a zárdafőnök atya olvasta fel különös hálával kiemelve Czebrían Mária grófnő nemes lelkűségét és a Göröcs család nemes szívűségét, akik a templomnak nagylelkűen egy-egy kisebb harangot adományoztak. Az 572 kg-os nagyharang közadakozásból vásárolták. A nagy harang Szent László király, a hatórás Magyarok Nagyasszonya és a kis harang a Szent Család tiszteletére lett felszentelve. A jó Isten bőségesen fizessen meg mindenegyes jószívű adakozónak áldozatkész adományaikért!...

...Az ünnepi szent misét dr. Sashegyi Aladár fülekpüspöki plébános végezte a házfőnök atya és Kovács Gyula fülekpüspöki káplán segédletével, mely alatt a füleki magyar dalegylet szép egyházi énekeket adott elő Benkó János hitközségi kántor vezetése mellett. Az új harangok már délben 12 ½ órakor megszólaltak és szép csengő hangjukkal nagy örömet szereztek az egész hitközségnek. Ezután félóraig szóltak a harangok a világháborúban elesett hős katonák emlékére. Este pedig a katolikus olvasóköri nagytermében, a füleki műkedvelő gárda színre hozta a „Gül baba” című operettet, mely úgy erkölcsileg mint anyagilag kiválóan sikerült és a harang alapra 2100 korona tiszta jövedelmet hozott. A rendezés nehéz munkájáért Fellner Tihamér helybeli fűszerkereskedőt illeti az elismerés. Az ünnepély fényének emelésén az egész hitközség egy szívvel-lélekkel munkálkodott Lóska Béla, házfőnök atya és Benkó János nyugalmazott igazgató tanító és kántor vezetése alatt. A gyűjtésnél Csaba József, Zupkó Mihály és Tóth János szereztek érdemeket.⁷⁶⁴

A 20 000 koronát a nagyharang árának 2/3-át a Fischer testvéreknek „csekkapon” küldték el. A fennmaradó összeg 1/3-át, azaz 9267 koronát fél év múlva egyenlítették ki⁷⁶⁵. A harangöntő cég 10 év garanciát vállalt.⁷⁶⁶

Az 1920-as években a városban látványos volt a vallásosság fellendülése. Növekedett a gyónók száma a szentmiséken egyre több hívő vett részt. Ez a javulás annak is volt köszönhető, hogy a trianoni sokk után az emberek a vallásban kerestek támaszt. Ezt a tényt erősíti a hívek aktív részvétele a kolostor javításában, a harangszentelő ünnepség megszervezésében és a bérnálókozók magas létszáma. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1921-es népszámlálás szerint Füleken 3219 ember élt és ebből 2774⁷⁶⁷ volt római katolikus, akkor a

⁷⁶⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 86-88.

⁷⁶⁵ A harangtartozás utolsó részletét 1925. január 17-én küldték el, ami 3207 koronát tett ki. (Adásvételi szerződés, FFRK okiratai 1. doboz.)

⁷⁶⁶ Adásvételi szerződés, FFRK Füleki Ferences Levéltár okiratai 1. doboz.

⁷⁶⁷ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> lásd adatbank.sk 1921-es népszámlálási adat. Letöltés dátuma 2019. március 25.

Historia Domusban 5000 főre becsült résztvevők száma alapján, ezek az események Fülek és az egész környék katolikus híveit megmozgatták.

Bálint Benedek pappá szentelésének évfordulója

Bálint Benedek zárdafőnök 1922. szeptember 3-án ünnepelte pappá szentelésének 25. évfordulóját. Bálint Benedekről a rozsnyói püspökség részéről Füeken tartott canonica visitatiók mindig pozitívan nyilatkoztak. Általában a következő olvasható róla.: „Bálint Benedek 12 éve, általában 25 éve szolgál. Kötelességeit a hitelemzéseket is pontosan teljesíti. A szentségek kiszolgáltatásában készséges. Mindenben az egyház szabályait követi. A hívek tisztelik, kiknek jó viseletével példával jár elől. A zsolozsmát ájtatosan végzi. Fiókegyházainak gondját viseli.”⁷⁶⁸

A házfőnök ezüstmiséjén a szentbeszédet Rónai János sávolyi plébános tartotta. Az ünnepeltet a hitközség nevében Csaba József főgondnok köszöntötte és egy ezüst kehellyel ajándékozta meg. A szentmisén testületileg megjelent a Katolikus Kör, a Legényegylet, az Ipartestület, a városi előljáróság és a tűzoltó testület.:

„A zárdafőnök atya folyó hó augusztus 30-án érte meg pappá szentelésének 25. évfordulóját. Ez alkalomból a hívek szeretetteljes ünneplésben részesítették őt folyó hó 3-án. A hálaadó istentiszteleten nagyszámban vettek részt a hívek, a különböző testületek és intézmények. Miközben Rónai János dr. füleksávolyi plébános mondott nagyhatású szent beszédet és a füleki dalárda énekelt szebbnél-szebb egyházi énekeket. Az istentisztelet után a jubiláns megható szavakban mondott köszönetet a híveknek. Majd a különböző küldöttségek fejezték ki jó kívánataikat. A hívek nevében hitközség részéről Csaba József főgondnok egy művészi kivitelű ezüstkelyhet nyújtott át a jubilánsnak szívből fakadó szavak kíséretében. Benkó János iskolaigazgató a tantestület és a dalkör üdvözetét tolmácsolta. Testületileg jelentek meg a Katolikus Kör és Legényegylet, Ipartestület, a városi előljáróság, a helyben állomásozó csehszlovák tisztikar 3 tagja az alezreddessel a tűzoltó testület stb...”⁷⁶⁹

Művelődéstörténeti szempontból is figyelemre méltó, hogy a helyi szervezetek nehéz viszonyok között is fontosnak tartották a zárdafőnök köszöntését. Az ezüstmisén résztvevő egyesületek, körök, intézmények képviselőinek nagy száma is bizonyítja, hogy a zárdafőnök mindig központi szerepet töltött be Fülek kulturális életében.

⁷⁶⁸ RPL Canonica Visitatio, Fülek 1922. augusztus 16.

⁷⁶⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 75.

A füleki katolikus templom 200 éves jubileumi ünnepe

Fülek 1925. augusztus 25-én ünnepelte a templom fennállásának 200 éves évfordulóját. A „Prágai Magyar Hírlap” a beküldött tudósítás alapján az ünnepség előkészületeiről július 22-én a következő cikket közölte:

„Az idén van kétszázadik évfordulója a történelmi nevezetességű eseménynek, hogy a nagy emlékeztető Koháry István gróf, füleki várkapitány, majd országbíró, az ősrégi vár tövében már századokon át álló templom szentélyét hatalmas hajóval kibővítette, valósággal építészeti műemlékké alakította át. Az építés éveken át tartott és azt 1725. évben fejezték be. A nevezetes évfordulót az évben aug. 15-én Nagyboldogasszony napján, fényes ünnepek keretében, készülnek megünnepelni a szent ferencrendiek, kik a századok viharai között is, töretlen hűséggel állottak a helyükön és ma is vezetik az ősrégi füleki plébánia ügyeit. Az ünnepekből méltó módon veszik ki úgy a füleki egyház, mint a közelebbi és messze vidékek hívei is, kik más években is nagy tömegekben zarándokolnak Nagyboldogasszony napján a hívek a füleki búcsúra. Különös fényt kölcsönöz az ünnepségnek még az a körülmény is, hogy ez alkalommal először jelent meg vidéken hívei között Csárszky József felszentelt püspök roznói apostoli adminisztrátor, ki a hálaadó istentiszteletet fogja végezni és ünnepi beszédet mond. Az egész vidék nagy szeretettel készült a főpásztor méltó fogadtatására.”⁷⁷⁰

Az új főpásztor a fülekiek és a ferencesek sajnálatára az ünnepélyen mégsem tudott jelen lenni, mivel augusztus tizedike és huszonegyediké között a püspöki kar megbízásából Rozsnyóról zarándoklatot vezetett Rómába. Gondoskodott viszont helyettesről, ezért elküldte Dittel István apátkanonokot a roznói székeskáptalan egyik köztiszteletnek örvendő tagját. A püspök Rómában feladott táviratának szövege egyértelműen bizonyítja, hogy gondolt a füleki magyar hívekre, lélekben az ünneplőkkel volt: „Füleken összesereglett hívekért és papokért valamint, a jubiláló szenthely virulásáért az apostolok trónjánál imádkozik és áldását küldi Čársky⁷⁷¹ püspök.”⁷⁷²

⁷⁷⁰Prágai Magyar Hírlap, 1925. július 4. évfolyam 1925-07-22 / 162. (905.) szám 3.

⁷⁷¹Csárszky József (1886-1962) 1925-ben tagorai címzetes püspökké és roznói apostoli adminisztrátorra nevezték ki, utóbbit csak rövid ideig töltötte be. Ezt követően 1938-ig kassai apostoli adminisztrátor volt. Sokat tett a katolikus élet megújulásáért az 1. Csehszlovák Köztársaságban, mivel az új állam ellenségesen tekintett az egyházra annak „magyar és német jellege” miatt. Szlovák léte ellenére magát Csárszkyt is különböző jelzőkkel illették, miszerint a püspök magyarbérenc (magyarón) vagy túlzottan magyar szellemű. Egyházmegyéjében a szegények megsegítésére karitatív szolgálatot is működtetett. Az első bécsi döntés után Csárszky püspök még üdvözölte a Kassára bevonuló Horthyt, majd Esterházy Jánoshoz hasonlóan Szlovákiába távozott az ottani egyházi élet megszervezésére. Zubková 2009, 77-113.

⁷⁷²FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 98.

A közeli és távoli filiákból hatalmas tömeg vett részt az ünnepen. A gyóntatószék körül már a reggeli órákban nagy volt a tolongás a szentgyónást legalább 600-an végezték el. A templomtéren egybegyűlt sokaság ájtatosan hallgatta az apátkanonok szívhez szóló beszédét. Utána a zárdafőnök felolvasta az adakozók névsorát, akik nagylelkű és jótékony adományaikkal hozzájárultak a templomtető megújításának költségeihez, s ezzel lehetővé tették, hogy: „a 200 éves templom továbbra is hirdesse Isten dicsőségét.”⁷⁷³

Ezután következett a nagykörmenet az Oltáriszentséggel, melyet az egybegyűlt nagyszámú (6000 fő) hívő részvételével „fényes papi segédlettel” az apátkanonok vezetett. A körmenet után hálaadás következett, majd pedig az „infulás” ünnepélyes szentmise, mely alatt Benkó János karnagy vezetésével a helybeli dalegylet egyházi énekeket énekelt. A templomi istentisztelettel egyidőben, a kinnrekedt nagyszámú hívő közönség részére Laczek Gyula losonci főgimnáziumi hittanár, a templomtéren fölállított oltárnál tábori misét tartott. Mise közben a helybeli fúvószenekar egyházi énekeket adott elő. Istentisztelet után a zárdában az adományozók (25 fő) szeretetlakomán vettek részt. Az ünnepi lakoma alatt több köszöntő is elhangzott.⁷⁷⁴

Délután a résztvevők a pincesoron jótékony bazárral egybekötött népünnepélyen vettek részt. (17. kép) Az ünnepség a katolikus olvasóköriben megtartott táncmulatsággal fejeződött be. A jótékonyági bálon résztvevők a templom javára 2000 cseh koronát adományoztak.⁷⁷⁵

Az 1921-es népszámlálási adatok alapján Fülek lakosainak száma 3219, s ebből katolikus 2774 volt.⁷⁷⁶ A háztörténet által 6000 főre becsült tömeg alapján a város és a környék katolikus hívei nagy számban vettek részt az ünnepségen.

Fülek és Szentkút kapcsolata Trianon után a Historia Domusok alapján, záródoklatok a kegyhelyre

A füleki és a szentkúti ferences templom és kolostor közti kapcsolattartást a 19. század végétől 1945-ig a füleki Historia Domusban fellelhető bejegyzések alapján vizsgáltam. A füleki ferencesek szentkúti látogatásai elsősorban a jelentősebb vallási ünnepekre koncentráltak. Általában a gyóntatásnál és a prédikációkban segédkeztek.

Például pünkösdkor 1913. május 8-án Szentkúton Bálint Benedek zárdafőnök segített a hívek gyóntatásában. A bejegyzés szerint 10-én este érkezett vissza, hogy jelen legyen a füleki

⁷⁷³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 99.

⁷⁷⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 99.

⁷⁷⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 99.

⁷⁷⁶ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> Lásd Fülek 1921-es népszámlálási adatai. Letöltés dátuma 2019. szeptember 8.

pünkösdi ünnepeken is.⁷⁷⁷ Pünkösöd másodnapján 12-én egyenesen a szentkúti búcsúból jött Fülekre „testvéri látogatásra“ Pesti Emmánuel gyöngyösi házfőnök és P. Tamás szentkúti adminisztrátor: „Kiket Testvéri szeretettel és szívéllyességgel fogadtunk.”⁷⁷⁸

Szentkúton 1914. május 28-án a gyóntatásban ismét a házfőnök Bálint Benedek segített.⁷⁷⁹ Mint általában a pünkösdi ünnepekre, két évvel később 1916-ban is a házfőnök Bálint Benedek ment Szentkútra, hogy segítséget nyújtson a gyóntatásban.⁷⁸⁰ A háztörténet szerint 1917 májusában: „P. Praesidens Bálint Benedek folyó hó 24-én Szentkútra ment és 3 napig ott tartózkodott, hogy a kegyhelyen nagy számban egybesereglett ájtatos hívők gyóntatásában segítséget nyújtson.” A Historia Domusban szereplő adatok szerint házfőnöki teendői mellett Bálint Benedek rendszeresen ellátogatott Szentkútra.⁷⁸¹

Szentkúttal kapcsolatos bejegyzések a füleki Historia Domusban az 1920-as évekig rövidek, épp csak a látogatások tényét közlik.

Az első bejegyzés 1920-at követően a kegyhellyel kapcsolatban 1928 májusában került a Historia Domusba. A fülekiek szentkúti zarándoklatát írja le:

„1928. május. Minden évben szoktak híveink pünkösdkor Szentkútra járni zarándoklattal. Ez évben szokatlanul fényes volt búcsújárásunk a résztvevők nagy száma miatt. A búcsúsok ez évben- ami eddig még soha nem történt, lelki vezetőt is kaptak P. Vikárius Hoffman P. Fábrián személyében. Pünkösöd vigíliáján mentek Szentkútra és Pünkösöd vasárnapján tértek haza. Este kilenc óra táján eléjük mentünk óriási tömeggel. A fülekipüspöki keresztnél megvártuk őket, s onnan kétoldalt négyes sorokban szép rendben gyertyavilágítás mellett szent énekeket énekelve bevonultunk. A sötét éjben a gyertyafényes menet impozáns volt: sokan sírtak örömeikben, mikor a villanyfénytől ragyogó templomban beléptek, ahol fogadtatásban és áldásban részesültek.”⁷⁸²

A háztörténet alapján a fülekiek már 1928 előtt is elzarándokoltak Szentkútra, csak éppen lelki vezetőjük nem volt. A magyar ferencesek valószínűleg azért nem vállalták a hívek lelki vezetését, mert attól tartottak, hogy emiatt kitiltják őket Csehszlovákiából, vagy nem engedik őket hazatérni Fülekre. A cseh hivatalok gyakran zaklatták azokat a ferenceseket, akik igyekeztek összetartani a helyi magyarságot, mint például P. Bartalos Engelbertet, akit tevékenysége miatt először Érsekújvárból Fülekre, majd a szlovákok lakta Nyitrára helyeztek.

⁷⁷⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 4-5.

⁷⁷⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 5.

⁷⁷⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 14.

⁷⁸⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 26.

⁷⁸¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 33.

⁷⁸² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 117.

Szentkúttal és az oda irányuló zarándoklatokkal kapcsolatban 1920 és 1938 között ez az egyetlen jelentős bejegyzés a háztörténetben, annak ellenére, hogy a füleki hívek rendszeresen elzarándokoltak a szentkúti búcsúba.

3.3. A füleki ferencesek által 1918-1938 között létrehozott egyesületek

Keresztény Fogyasztói Szövetkezet: Ez a szövetkezet Füleken valószínűleg egy keresztény alapokon nyugvó magyar vállalkozás lehetett. A Keresztény Fogyasztói Szövetkezet alakuló közgyűlésére 1921. október 9-én hatósági engedéllyel és központi ellenőr jelenlétében került sor. A közgyűlést a Katolikus Olvasókör nagytermében tartották. Az igazgatóság elnökévé Bálint Benedek zárdafőnököt választották meg. A közgyűlésen határozatba foglalták, hogy a berendezés és az üzlethelyiség megszerzése után hamarosan megnyitják a szövetkezeti boltot.⁷⁸³

A Keresztény Fogyasztói Szövetkezet első rendes közgyűlését 1924. március 9-én a részvényesek magas részvétele mellett tartotta meg. A zárdafőnök, mint igazgatósági elnök a közgyűlést egy rövid beszéddel nyitotta meg. Ezután az ügyvezető igazgató megtartotta ellenőri jelentését. Az ellenőrzés 72 000 korona veszteséget mutatott ki, ami körülbelül a befektetett részvénytőke 50 %-a volt. A nagy veszteség a mostoha viszonyoknak, a folytonos árhullámnak, de leginkább a részvényesek nemtörődömségének és a pártolás hiányának volt betudható. Ez a magas veszteség kellő támogatás mellett elkerülhető lett volna. Tulajdonképpen az volt a baj, hogy a részvényesek túlnyomó része az átváltás előtti ideiglenes „kékpénzt”, azért fektette be a szövetkezetbe, hogy ezáltal elkerülje a váltásnál esedékes veszteséget. Mihelyt alkalom adódott a részvényt felmondták és a szövetkezetből kivették a teljes összeget. Az is gondot okozott, hogy a 300 részvényes alig ¼ része vásárolt a szövetkezeti boltban, a többség más üzletekben szerezte be a szükséges cikkeket. Az igazgatóság indítványozására az üzletrészek értékét 50%-kal csökkentették. A közgyűlés a veszteség dacára úgy döntött, hogy továbbra is fenn kívánja tartani a szövetkezetet, mégpedig abban a reményben, hogy a jövőben a füleki lakosok többen támogatják, és ellenfeleik kárörömére nem engedik elbukni a keresztény szövetkezeti eszmét. A gyűlés végén megválasztották a 12 felügyelő bizottsági tagot.⁷⁸⁴

⁷⁸³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 67.

⁷⁸⁴ FFRK Jegyzőkönyv töredék, Füleki Ferences Levéltár okiratai 2. doboz.

Későbbiekben erre a szövetkezetre sem a levéltárban, sem a Historia Domusokban nem találtam utalást. Több mint valószínű a szövetkezet még a következő közgyűlés előtt feloszlott. Valamilyen okból kifolyólag ezt az eseményt a háztörténet nem tünteti fel. Valószínű, hogy a kolostor életében ez egy fájó kudarc volt. Számítottak a helyi magyar lakosság támogatására és a keresztény összetartozásra, de az nem bizonyult elég hathatósnak.

Fülek és Vidéke Ipartestület: Fülek és Vidéke Ipartestület 1924. szeptember 7-én zászlószentelési ünnepélyt tartott. A zárdafőnök atya a templomban megáldotta a piros selyem zászlót, majd szentbeszédében kihangsúlyozta a zászló jelentőségét. A zászlóanyai tisztet báró Bessenyi Györgyné töltötte be, aki fehér selyem szalagot kötött az újonnan felszentelt zászlóra. A szentmise után az ünneplő közönség átvonult az ünnepi díszgyűlés színhelyére a Katolikus Olvasókör udvarára, ahol Csaba József ipartestületi elnök lelkesítő szavak kíséretében Molnár Károly helybeli iparos zászlóvivőnek átnyújtotta a zászlót: „azt tartsa erős kézzel és őrizze meg mindig szeplőtlenül.“ A zászlószögek beverését a vidéki testületek és a „magánosok“ képviselői végezték el. A díszközgyűlést a Katolikus Kör nagytermében ünnepi ebéd követte. A zászlószentelési ünnepség végén a zászlót a templomban helyezték el.⁷⁸⁵

Karitás: ⁷⁸⁶ Püspöki körrendeletre a katolikus olvasókör nagytermében pünkösdvasárnap 1927. június 5-én délután 3 órakor megalakult a karitász egylet füleki fiókjá, mely a pozsonyi központhoz csatlakozott. Az értekezleten a zárdafőnök ismertette a karitász nemes és jótékony céljait, majd Püspöki Ferenc felolvasta az alapszabályokat, amit egyhangúlag elfogadtak. Egyházi elnökké Lóska Károlyt, titkárrá Püspöki Ferencet, pénztárnokká Reiman Gyulát, választmányi tagokká pedig Agócs Józsefet, Ács Józsefet és Kovács József községi bírót választották meg. Az értekezleten a karitászba 62 pártoló és 2 rendes tag jelentkezett. A pozsonyi központba gyűjtésből 142 koronát küldtek el, a járási hivatalhoz pedig jóváhagyás végett beterjesztették a megalakulást igazoló iratokat. Úrnapján a templomban a karitász javára karszalagot viselő fiatal lányok gyűjtöttek, melynek eredménye 209,80 korona volt. Ezt az összeget a szegények segélyezésére a központba küldték.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 90.

⁷⁸⁶ Magyarországon a szegénygondozás mindig a világegyház elveit követte. Az egyházi szeretetszolgálati formákat összefogó, szervezett karitász megalakítását a XX. század elején először Prohászka Ottokár sürgette. 1914-ben Rott Nándor, későbbi veszprémi megyéspüspök vezetésével, Katolikus Karitász néven megalakult egy nagyszabású segélyakció, amely elsősorban a hadbavonultakat és családjaikat támogatta. 1924-ben az amszterdami Eucharisztikus Világkongresszus keretein belül összehívták az első nemzetközi karitász konferenciát. Még ebben az évben 9 európai ország katolikus vezetése elhatározta egy nemzetközi karitász szervezet létrehozását, amely 1928-ban alakult meg Caritas Catholica néven. <https://karitasz.hu/rolunk/tortenetunk-utolsó-letöltés-2018-szeptember-3>.

⁷⁸⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 113.

Ferences Harmadrend: A Historia Domusban a füleki ferences harmadrendről és annak tevékenységéről kevés információt találtam. A harmadrend Füleken viszonylag későn, csekély érdeklődés mellett 1929-ben alakult meg.:

„1929 december első vasárnapján megalakult plébániánkon a III. rendi közösség. A harmad rendbe beöltözött 16 tag. Itt községünkben eddig nem ismerték a harmad rendet. Buzgó, jó lelkek lettek tagjai, akiknek lelkesedése tartalmas vallási mozgolódást fog eredményezni; mire bizony nagy szükség van községünkben. Ezen testvérek átvették a templom tisztogatását és igazán a kicsiségeket is tekintve, rendbe tartják azt.”⁷⁸⁸ Tíz évvel később a tagság létszáma alig néhány emberrel volt több, mint megalakulásakor. A zárdafőnök a harmadrend siralmas állapotát így jellemezte: „1939 októberében Szent Ferenc atyánk ünnepére nagyon készültünk. Az atyák esténként felváltva tartották a szentbeszédeket a harmadrendiek számára. Nagyon gyenge volt az érdeklődés. Könnyen megérthető, hiszen a III. Rend alig 20-25 tagot számlál. Azok is mind az ájtatos női nemből kerülnek ki, és korukra való tekintettel nincs más dolguk, mint Istennek szolgálni.”⁷⁸⁹

Cserkészzet: A cserkész mozgalmat 1907-ben Robert Stephenson Smyth Baden-Powell of Gilwell altábornagy - népszerű cserkésznevén Bi-Pi alapította. Baden Powel VII. Edward király tanácsára 1910-ben 53 évesen vonult nyugalomba. A király úgy vélte, hogy a cserkészmozgalomban hazája számára eredményesebb munkát végezhet, mint a katonaságnál. Minden lelkesedését és energiáját a cserkészzet fejlesztésére fordította. Beutazta majdnem az egész világot, mindenhová elment, ahol leginkább szükségét érezte annak, hogy elősegítse a mozgalom fejlődését.⁷⁹⁰

Magyarországon az első cserkészcsapatok 1910-ben alakultak meg.⁷⁹¹ A cserkészzet eszméinek első terjesztői közül meg kell említeni a losonci születésű Szilassy Aladárt, aki az 1900-as évek elején Angliában tanult, szülőhazájába innen hozta magával a cserkészeszmet. Munkájának eredményét nem láthatta, mert fiatalon tüdőgyulladás végzett vele.

Szilassy tevékenységének is köszönhető, hogy Losoncon már 1914-ben működött cserkészcsapat. Megalapítója Patak Károly gimnázumi hittanár volt. Patak az első

⁷⁸⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 132.

⁷⁸⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 199.

⁷⁹⁰ Csémi Szilárd 2005: *Próbák Könyve I.*, Dunaszerdahely Lilium Aurum Kft., 95-96.

⁷⁹¹ Bodnár Gábor 1990: *Cserkészkönyv I-III.*, Zalaegerszeg, 93.

világháborúban elesett, az ő helyébe 1917-ben Scherer Lajos tanár lépett, aki egészen 1931-ig vezette a csapatot.⁷⁹²

Bár Füleken többször megfordultak a losonci csapat tagjai és gyakran láttatták magukat városi rendezvényeken, az eszme nem tudott a városban gyökeret verni. Ennek az oka valószínűleg az lehetett, hogy senki sem vállalta a vezetéssel járó felelősséget.

A Historia Domusba az első írásos bejegyzés Fülelkel és a cserkészzel kapcsolatban 1926. május 12-én került be. Főtisztelendő Laczek Gyula hittanár a losonci reálginmázium cserkészei résztvételével reggel 9 órakor szentmisét tartott. A mise alatt a cserkészek énekeltek, s miután visszatértek a gimnáziumba Scherer Lajos cserkész vezetőtanár a diákokat vallásosságra buzdító lelkes beszéd kíséretében, Losoncon felavatta a füleki új cserkészzjelölteket.⁷⁹³

A káptalan 1933-ban a füleki kolostorba helyezte Páter Bartalos Engelbertet, (1990 után a felvidéki magyar sajtóban gyakran szerepelt Bartalos Engelbert „Engelbert Péter” név alatt, ami eleinte engem is megtévesztett. Feltevésem szerint a Páter Engelbert megszólítást a cserkészek egyszerűsítették, így lett Engelbert „Péter”, ami megmaradt a füleki köztudatban.) aki 12 fiúval megalapította az első füleki cserkészzcsapatot (18-19-20-21. kép). Otthonként a Luspai-féle udvarban kaptak egy helyiséget. A páter még ebben az évben áthelyezését kérte, mert konfliktusba került a füleki hívekkel. Engelbert távozása után Bockó Kálmán tanító úr vette át a csapat vezetését. A gyerekek segítségével 1936-ban felépült az első saját cserkészzotthon, s még ebben az évben negyvennyolc cserkész tett fogadalmat. A kolostor úgy anyagiakban, mint erkölcsiekben mindig támogatta a cserkészzet.⁷⁹⁴ A füleki cserkészzcsapatot az összes többi magyar csapattal együtt 1949-ben feloszlatták.⁷⁹⁵

Füleken 1991 decemberében újraindult a cserkészzet. Koháry II. István nevét viselő 47-es számú cserkészzcsapat folyamatosan „otthon” problémával küzdött a szervezetet huzamosabb időre senki sem akarta befogadni. 1998-ban ismét otthon nélkül maradtak, az őrsvezetők nem tudták hol megtartani az őrsi gyűléseket a csapatot a megszűnés veszélye fenyegette. A problémát a ferences atyák oldották meg. A kolostor alsó szintjén biztosítottak számukra egy kétszobás helyiséget. Szlovákia egyetlen magyar nemzetiségű ferences papja Kubovics Konrád különösen szívén viselte a magyar cserkészzcsapat működését. A kolostorban volt az otthonuk mindaddig, míg 2005-ben a cserkészzszövetség a tulajdonosoktól szimbolikus egy euróért meg

⁷⁹² Fogarassy László 1992: *Magyar cserkész mozgalom Csehszlovákiában 1919-1939*, Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kft., 5-7.

⁷⁹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 106.

⁷⁹⁵ Nógrádi Szó, 1992, július 14.

nem vásárolta a füleki Koháry kúriát. Ettől az évtől lett a füleki cserkészek állandó otthona a Koháry kúria.

Füleken 1910 és 1945 között az előbbieken említett nagyobb tömeget megmozgató szervezeteken kívül, számos vallási alapon működő kisebb-nagyobb egyesület és szervezet alakult. Felvidék visszacsatolása után létrejött magyar szervezeteknek a háborús idők miatt nem volt idejük gyökeret verni. Miután Csehszlovákia 1945-ben a Felvidéket ismét bekebelezte, a magyar szervezeteket a kassai kormányprogram határozata alapján betiltották. Vagyonukat konfiskálták és az egyesületek lassan feledésbe merültek. A füleki szervezetekről és egyesületekről a Historia Domusban leírtakon kívül szinte semmilyen más dokumentum nem maradt fenn.

Katolikus Nőegylet: A zárdafőnök Szilágyi Bernát 1937 áprilisában lelkigyakorlatot tartott a füleki nők részére. A lelkigyakorlat végén felvetette egy női egyesület létrehozásának lehetőségét. A Katolikus Akció⁷⁹⁶ keretén belül a Nőegylet hónap végére közel száz taggal meg is alakult. Az egyesület vezetésére P. Angelust kérték fel.⁷⁹⁷

A Római Katolikus Nőegylet 1937. november 21-én a Katolikus Olvasókörben tartotta ünnepélyes megnyitóját. Ebből az alkalomból mutatták be az „Édesanyám hol vagy ?...” című színművet. A zárdafőnök szerint a rendezvény: „Úgy anyagilag, mint erkölcsileg fényesre sikerült!”⁷⁹⁸

A városi katolikus nőegyletek mindenkor közös célja volt a rászorulókat gyámolítása, a felebaráti szeretetet ápolása és a hitélet építése. Általában vallási és „művészestélyeket”, tea- és zenésdélutánokat szerveztek.⁷⁹⁹ Például a füleki Római Katolikus Nőegylet az olvasókör épületében agapét rendezett az elsőáldozók számára.

1937. december 19-20-21-én nagy meglepetésben volt része a helybeli lakosságnak. A Katolikus Akció keretén belül, ahogy a háztörténet írja: „valami szépet, megható dolgot találtak ki”. A hősök szobránál hatalmas kivilágított karácsonyfát állítottak fel. A három nap alatt minden estére változatos műsort állítottak össze. Az első nap Szilágyi P. Bernát házfőnök-plébános szívbemarkoló beszédben vázolta a szegények iránt tanúsított könyörületeség

⁷⁹⁶ XI. Pius (1857–1939) kezdeményezésére létrejött nemzetközi szervezet, amely a katolikus egyesületeket, mozgalmakat fogta össze. A magyarországi AC-t 1935-ben öt szakosztállyal hozták létre (hitbuzgalmi, erkölcsvédelmi, szervezési, kulturális, szociális-karitatív és sajtó szakosztály). Országos elnöksége Budapesten, a IV. kerületi Ferenciek tere 7-es szám alatt működött. 1990-ben a Püspöki Kar megszüntette, s egyben megkezdte újjászervezését.

⁷⁹⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 162.

⁷⁹⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 172.

⁷⁹⁹ Brunda 1993, 114-116.

szükségességét. A második nap Sáva P. Angelus, harmadik nap pedig Kazán P. Innocent tartott beszédet. A kétnyelvű általános elemi iskola tanulóinak előadásában szavaltatok és énekszámok hangzottak el. A szegényeket segítő akcióban résztvevő szervezetek nevei és helyszínei a következők voltak: Slovenská Liga a „Sokol” helyiségében, Fülel község a Vigadóban, a helybeli Nőegylet pedig a Katolikus Olvasókörben tartotta karácsonyfa ünnepségét és a szeretetsomagok kiosztását. A rendezvényen részt vettek a ferences atyák és majdnem teljes létszámban az iskola tantestülete.⁸⁰⁰

A Katolikus Nőegylet az Olvasókör épületében 1938 húsvét vasárnapján a „Szent Ágnes” című színdarab bemutatójával egybekötött táncmulatságot rendezett. Az előadás nagyon tetszett a közönségnek.⁸⁰¹

⁸⁰⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 172.

⁸⁰¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 174.

III. A FÜLEKI FERENCSEK TEVÉKENYSÉGE A VISSZACSATOLÁSTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG

Szilágyi Bernát házfőnök bejegyzései között a *Historia Domus*ban egy meglepő beírásra akadtam.: „, 1938. augusztus 16-án elhunyt Hlinka András, rózsahegy plébános, pápai kamarás, apostoli protonotárius, nemzetgyűlési képviselő, valamint a róla elnevezett szlovák néppárt vezére. Hlinka annak idején egyezséget kötött a csehekkel, hogy Trianon után a szlovákok önrendelkezési jogot kapnak. A csehek nem tartották meg az ígéretüket... ..Sľuby sa sľubujú blázni sa radujú (Az ígérgetők ígérnek a bolondok meg örülnek) mennyi küzdelmed volt az autonómiáért és mégsem kaptad meg.”⁸⁰²

A házfőnök Hlinka személyével talán azért is foglalkozott részletesebben, mert a szlovák néppárt vezére élete vége felé rádöbrent, hogy a szlovákok és a magyarok útját a történelem elválaszthatatlanul összekötötte. Andrej Hlinka végrendeletében utódjának Jozef Tisonak a következőket írta: „amint lehetőség kínálkozik a csehektől való elszakadásra, meghagyom Karol Sidornak⁸⁰³, mint a nemzet és az én akaratom legkompetensebb képviselőjének, hogy tárgyaljon a magyar kormánnyal a szlovákok Magyarországhoz való csatolásáról, szem előtt tartva az autonómiára vonatkozó feltételeket, melyek pártunk programjából következnek.”⁸⁰⁴

Szilágyi P. Bernát házfőnök 1938 szeptemberétől egészen november végéig, szinte percnyi pontossággal napról-napra feljegyezte a világpolitikai, a kárpátmedencei, valamint a csehszlovák történéseket. Pontos leírást adott erről a zavaros időszakról és a Füleken történt jelentősebb eseményekről. A háztörténet olvasója nem mindennapi információkhoz jut a városban történekről. Megjegyzem, hogy meglepő módon az érsekújvári *Historia Domus*ban szinte ugyanaz olvasható az általános politikai helyzetről.

A házfőnök véleménye szerint a térségben nagy a bizonytalanság és a feszültség, ezért a szomszédos országok között hamarosan háború fog kitörni. A csehek elsősorban a magyarok támadására számítottak. Összeszedték és elhurcolták a „magyaros” kinézetű, vagy gyanús

⁸⁰² FFRK *Historia Domus Filekiensis 1913-1945*, 171.

⁸⁰³ Karol Sidor (1901-1953), író, politikus és diplomata. 1938-ban a Hlinka Gárda parancsnoka volt. 1938-1939 között a csehszlovák kormány minisztere, 1939-ben a szlovák autonóm kormány elnöke, 1939-ben márciustól ápriliséig szlovák belügyminiszter volt. (*Slovenský biografický slovník V.*, Martin, 1992. 253)

⁸⁰⁴ Molnár 1997, 65.

viselkedésű személyeket.⁸⁰⁵ A füleki férfiak egy részét kényszermunkára vitték. A kényszermunkások a város köré erődítményrendszert építettek. A házfőnök részletesen beszámol erről a feszültséggel teli időszakról:

„1938. november 2-án az olasz és német döntőbíróóság Bécsben összeül, a csehek erős statáriumot hirdetnek. Ezen napon minden házban a lakosság ébren van. Végre az esti órákban világgá röpül a hír, hogy visszatérhetünk az édes hazánkhoz.

November 5-én délelőtt 10 órakor, mikor a Magyar Királyi Honvédség átlépte Medvénél a trianoni határt és megkezdte a megszállást⁸⁰⁶, a füleki toronyban megszólaltak a harangok. Az egész község zászlódíszbe öltözött és a templomban P. Szilágyi Bernát házfőnök Atya beszéddel egybekapcsolva hálaadó istentiszteletet tartott.

Az iskola növendékei, a lányok, legények, az egész lakosság lázasan készült a bevonulás ünnepélyére. Mindenfelé tanulják a Magyar Himnuszt, a Hiszekegyet, a Szózatot. Az öröm leírhatatlan.

Ennyi izgalom mellett felvirrad november 9-e a felszabadulás örömteljes napja. Már kora reggel kitakarítják a község utcáit, amit cseh⁸⁰⁷ tankok állandóan pusztítanak.⁸⁰⁸ Végre 10 óra után végleg eltűnnek és a lakosság felszabadul a 20 éves cseh elnyomás alól, hogy helyt adjon énjének. (22-23. kép)

⁸⁰⁵FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 177-178.

⁸⁰⁶ A Magyar Királyi Honvédség felszabadításra kijelölt egységeinek, 1938. november 5-e és 10-e között hat nap alatt birtokba kellett venniük a bécsi döntés által Magyarországnak ígért területeket. A trianoni határt elsőként Medve községnél lépték át, ahol a műszaki egységek pontonhidat építettek a Dunán. A honvédség még 5-én bevonult a Csallóközbe, 6-án Komáromba és Királyhelmece, 8-án Érsekújvárra és Rozsnyóra, 9-én Fülekre és Beregszászra, 10-én pedig Lévára, Losoncra, Kassára, Ungvárra és Munkácsra. A felszabadított területeken a katonákat mindehol eufórikus ünnepi hangulatban fogadták. Popély 2017, 646-647.

⁸⁰⁷1938 . november 2-ától az első bécsi döntés aláírásától a magyar csapatok bevonulásáig, hivatalosan a községekben még mindenhol a csehszlovák közigazgatás, karhatalom és hadsereg volt jelen. Popély 2017, 644.

⁸⁰⁸ A Pesti Hírlap a következőt írta a városban tartózkodó cseh csapatokról: „Füleken panaszkodott egy idősebb úr, hogy a csehek hátvédként öt tankot hagytak vissza (gyalogságuk az illető úr kijelentése szerint annyira demoralizálva volt, hogy csendőreinek kellett a részeg cseh katonákat összeterelni). Ezek a harckocsik, kivonulásuk előtt összegázolták a fűvet, tönkretették az előkészített szépen felgereblyézett utat. Ez a füleki úr még megjegyezte, hogy sajnos, nekünk nincsenek tankjaink . . . Midőn aztán a kerékpárosok, huszárok, lovas-tüzérek bevonulása után fűgén elrobogott egy kis harckocsiszázad és utána egy motorizált ütegünk, kezemet ragadta meg és felkiáltott: „A csehek hazudtak, hiszen nekünk is vannak tankjaink és modern ágyúink . . . és elkezdett sirni” Pesti Hírlap, 60. évfolyam, 259. szám 1938. november 15. A Magyar Nemzet egy súlyosabb incidensről is beszámolt: „Füleken november 5-én a templom háta mögött egy iskolásfiúval beszélgetett Boda Károly, füleki autófuvarozó. A gyerek mellén nemzetiszínű kokárda volt. A beszélgetést félbeszakította egy cseh hadnagy, aki odalépett hozzájuk, leszakította a szalagot. A gyerek elszaladt. A hadnagy ütni-verní kezdte Boda Károlyt és a védtelen embernek kiverte a balszemét. A sikoltozásra mindenfelől összeszaladtak az emberek, a huszonötödik gyetvai cseh gyalogezredbe tartozó hadnagyot körülvették a magyarok. A cseh hadnagy a laktanyába segítségért futárt küldött, de a magyar fiúk körbefogták a cseh hadnagyot és agyon akarták verni. A katonai készülség megérkezett és a hadnagy ezeknek a fedezete alatt elvonult.” Magyar Nemzet, 1. évfolyam, 72. szám 1938. november 17.

Délelőtt 11 órakor lépték át a trianoni határt Somoskőújfalunál, hogy 11 kilométer után megérkezessenek Fülekre. Lassan haladnak, mert a közbeeső falvak is ünneplik az átvonuló katonaságot.

Délután ½ 4-kor érnek fel az első magyar honvédek Fülek határába. Díszkapu, (24. kép) magyar ruhás lányok, huszárbandériumok, lelkesedő közönség olyan symfóniát adott a magyar szív és léleknek, hogy azt csak átélni lehet. A nép örült is. Nemhiába bízott azért, hogy a föltámadás eljön. Tudta jól, hogy hiányzik, a magyar arany szabadság. Sőt többet puhább és fehérebb kenyeret. Ezt várta és a jövőnek kell bizonyítania, jól remélte a nép.⁸⁰⁹

Mint minden alkalommal, mikor jelentős személyiség érkezett a városba a díszkapu most is fel volt állítva. Újjongó tömeg várakozott az út szélén, Fülek lakossága talán még soha nem örült ennyire az érkezőknek. A díszkapunál a fogadóbizottság tagjai között ott volt a mindenkori zárdafőnök, aki gondolatban már az üdvözlőbeszédre készült. Ő és a várakozó tömeg is remélte és várta, hogy a katonák eljövetelével majd egy könnyebb és jobb élet köszönt erre a sokat szenvedett nemzetre. (25. kép)

Az érsekújvári Historia Domus a bevonulás előtti időszakról a fülekihez hasonló részletességgel számolt be. A feljegyzés szerint amerre elhaladtak a kivonuló cseh katonák és csendőrök letépték és elégették a magyar zászlókat. Ablakok közelében sem lehetett tartózkodni, mert ha a csehek észrevették belöttek rajta. A magyar csapatok Érsekújvárra november 8-án délután két órakor vonultak be. A város főtere hamar megtelt emberekkel, s mire a magyar főszereg négy órakor megérkezett, szinte a város összes lakója az utcákon volt. Az érkező katonákat Ölvedi János harmadrendi ferences, egyben helyettes várbíró köszöntötte.⁸¹⁰

Szilágyi P. Bernát zárdafőnök feljegyzése szerint a felvidéki területek Magyarországhoz való visszacsatolása után Fülekre egy nehezebb időszak köszöntött. A városban 1938 decemberében főképpen a magyar közigazgatás helyreállításán fáradoztak. A lakosság helyzetén elsősorban a „Magyar a magyarért⁸¹¹” mozgalom igyekezett segíteni. Az

⁸⁰⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913- 1945, 179-183.

⁸¹⁰ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1938. november 8.

⁸¹¹ A „magyar a magyarért mozgalom“ magyarországi kezdeményezés volt, amelyet az első bécsi döntés által visszacsatolt területek lakosságának megsegítésére hoztak létre. A miniszterelnöki hivatal kezdeményezésére 1938. október elején hívták életre. Létrehozását elsősorban az indokolta, hogy a visszacsatolt felvidéki területeken a munkanélküliség nagyon magas volt, így komoly szociális gondokra lehet számítani. Célja a hátrányos helyzetben élő lakosság megsegítése és az Anyaországba való beilleszkedés elősegítése volt. Emellett a mozgalomnak bizonyítania kellett Magyarország és a magyarországi lakosság szolidaritását a visszacsatolt lakosokkal szemben. A mozgalom országos gyűjtést hirdetett, amelybe a magyarországi népesség széles körei kapcsolódtak be, s amelyet a politikai jobb- és baloldal egyaránt támogatott. A gyűjtőakció eredményeképpen összesen 6,8 millió pengő gyűlt össze, amelyet a visszacsatolást követően élelmiszer, tüzelőanyag és pénzsegélyek

adományokat teherautó számra szállították Fülekre (fa, zsírok, ruhanemű, élelmiszer, szén stb.). A zárdafőnök sérelmezte, hogy a pénznemet 1 a 7 arányban váltották át, ami meglehetősen erős visszhangot keltett az elszegényedett nép körében.⁸¹²

1. A ferences renden belüli változtatások az 1938-as visszacsatolás után, a provinciák átszervezése

Karácsonyra a szerzetes család megfogyatkozott, mert egy szlovák páter és két szlovák testvér elhagyta Füleket, visszatértek a szlovákiai szalvatoriánus provinciába. Távozásukat a házfőnök Szilágyi Bernát így kommentálta: „úgymond visszatértek szülőhazájukba Szlovákiába nem bírták a magyar levegőt.” Következő bejegyzésében szomorúan írja, hogy Füleken 1939 januárjában tovább romlott a lakosok helyzete: „ismét pénzkiosztással enyhítik⁸¹³ 1-2 napra a nyomort.”⁸¹⁴ Az érsekújvári háztörténet az átmeneti időszak nehézségeiről nem számol be. A füleki Historia Domus az érsekújvárihoz képest sokkal részletesebben informál az 1939 és 1940 között történekről és a településen élő emberek helyzetéről.

Az 1939. február 14-ei dátum fordulópontot jelentett a füleki zárda életében. Róma a visszacsatolt Felvidék zárdáit visszaadta a capistránói szent Jánosról elnevezett régi provincia tulajdonába. A Magyarországi Kapisztránus Provincia három kolostort kapott vissza a szlovákiai szalvatoriánus provinciától: a fülekit, a rozsnyóit és az újonnan alakult kassai zárdát. Ennek következtében a zárdafőnök Szilágyi P. Bernát és helyettese Sáha P. Angelus, a zárda

formájában osztottak ki a rászorulóknak. A segélyakció lebonyolításában meghatározó szerepet kapott az a 41 járási és városi szociális megbízott, akiket főleg vöröskeresztes aktivisták és szerzetesnővérek közül választottak ki, s akik az egyes visszacsatolt területeken a segélyezést szervezték és irányították. A mozgalom anyagi lehetőségei hamar kimerültek, és 1939 nyarán befejezte működését. Hámori Péter 2001: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. A Magyar a Magyarért Mozgalom története 1938–1940. Századok 2001 (3), 569-624.

⁸¹² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 183.

⁸¹³ Az Egyesült Magyar Párt gömöri szervezete 1939 februárjában memorandummal fordult a párt parlamenti képviselőihez. Szerintük a pénzhány azért alakult ki gömör környékén, mert a búzán kívül más termést nem tudtak értékesíteni. A búzát is csak a „Futura” vásárolta meg, de azt is alacsony áron. Különösen az állatok értékesítésénél voltak kiszolgáltatva gazdák a felvásárló spekulánsoknak. A csehszlovák állammal szemben kialakult adóhátralékok továbbra is fennálltak, ami nagy terhet helyezett a gazdálkodók vállára. A pénzügyet nem nyújtottak gazdasági hitelt. A csehszlovák átlaghoz képest 30-49 fillérrel kevesebért váltották be a dohányt, holott az előállítás még csehszlovák áron számolódott. Diószegi László, Fejős Zoltán: *Magyarok kisebbségben és szórványban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995, 71-72.

⁸¹⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 184.

szakácsa fráter Ciprian Dóra és Pinke fráter Gentilis ferences szerzetes, ők valamennyien⁸¹⁵ úgy döntöttek, hogy rövid időn belül a mariánus provinciába távoznak.⁸¹⁶ A visszacsatolás után 1938-ban Magyarországhoz visszakerülő mariánus kolostorok a mariánus szerzetesekkel együtt visszatértek az 1918-as eredeti provinciájukhoz.

Február 14-én a kolostorba megérkeztek Magyarország és Szlovákia provinciálisai, hogy az átadás átvételt jegyzőkönyben ratifikálják. A füleki zárda 1939. február tizennegyedikével visszakerült a régi budai provinciához.⁸¹⁷

A provinciális utasítására Szécsényből három szerzetest helyeztek át Fülekre: P. König Kelement, P. Jenőt és P. Kolumbant, akik 1939. március 9-én és 10-én érkeztek meg a füleki zárdába.

Szilágyi P. Bernát és fr. Dóra Cyprián március 14-én végleg elhagyták a kolostort. A Szécsényből érkezett ferencesek sajnálkoztak a távozásukon, mert abban a tudatban voltak, hogy a testvérek maradnak a provinciában. A fülekiek szomorúan kísérték lelkipásztoraikat az állomásra, akik odaadó munkájukkal a legszorongatottabb időkben is hűen szolgálták a híveket. A távozó szerzetesek a zárda és a templom fenntartásában és állagának megőrzésében is jelentős munkát végeztek.⁸¹⁸

Felvidék visszatérése után a mariánus tartományfőnök hivatalos eljárást indított a kolostorok visszacsatolásáért. Róma 1939. február 6-án jóváhagyta a visszacsatolást. Az érsekújvári kolostor ünnepélyes átadására február 19-én került sor. Az érsekújvári kolostor eredetileg a mariánus provinciához tartozott, így ugyanoda került vissza. A kolostor élére P. Csulen Kolost nevezték ki,⁸¹⁹ aki P. Engelberthez hasonlóan házfőnöksége alatt fontos szerepet töltött be az érsekújvári magyarság életében. P. Csulen Kolos népszerűsége a magyarok körében már korábban is megmutatkozott, mikor 1930-ban elhelyezték Érsekújvárból és a város lakossága 7000 aláírást gyűjtött össze, hogy megakadályozzák házfőnökük dispozióját. Az aláírt íveket küldöttség vitte a vizitátorhoz, aki nem fogadta a petíciós bizottság tagjait.⁸²⁰ Ha figyelembe vesszük, hogy 1930-ban Érsekújvárnak 22457 lakosa volt, s ebből 10 193 volt a

⁸¹⁵ Forráshiány miatt egyelőre nehéz eldönteni, hogy a szerzetesek mariánus provinciába történő visszatérése opcionális lehetőség volt-e, vagy kötelező. A visszatérésükkel kapcsolatos későbbi bejegyzések hangneméből inkább a második lehetőséget tartom valószínűnek.

⁸¹⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 184.

⁸¹⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 184.

⁸¹⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 184.

⁸¹⁹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1939. február 6-20.

⁸²⁰ Prágai Magyar Hírlap, 1930. augusztus 5. (9. évfolyam, 173-198 / 2394-2419. szám).

magyar és a város összlakosságából 18 457 volt katolikus, akkor a házfőnök maradásáért összegyűjtött 7000 aláírás jelentős társadalmi támogatottságra és köztiszteletre utal.⁸²¹

1.1. Fontosabb társadalmi események, új célok kitűzése a füleki ferencesek számára 1938-tól 1945-ig

1.2. Az Aranyvonat Füleken

Fausztinus P. Fábíán zárdafőnököt 1939. április 22-én levélben értesítették, hogy az Aranyvonat⁸²² a Szent Jobbal Füleken is áthalad, ezért 24-ére időpont egyeztetésre Budapestre hívták. A szervezők a megbeszélésre kész útitervvel érkeztek, s a zárdafőnök ekkor értesült róla, hogy az időpontokat az Actio Catholica Központ már előre lefixálta. A program szerint az Aranyvonat május 6-án hét percre, hetedikén pedig 10 percre időzik Füleken. A zárdafőnök ezt az időt kevesellte. Hiába érvelt, hogy legyenek tekintettel a városban élő és dolgozó nagyszámú munkástömegre, akiknél minél jobban el kellene mélyíteni a vallási lelkületet, nem vették figyelembe a tényeket. A zárdafőnök dolgvégezetlenül tért vissza Fülekre.⁸²³

Az Aranyvonat útját előkészítő vasúti bizottság május 2-án megérkezett Fülekre. A zárdafőnök kérésére a zománcgyár igazgatójánál Hulita Vilmosnál folytatták a megbeszélést, melynek eredményeképpen elérték, hogy mindkét napon az előre megállapított

⁸²¹ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/ersekujvar-nove-zamky/> Érsekújvár lakossága 1930. Letöltés dátuma 2019. szeptember 21.

⁸²² Az aranyvonat, a Szent Jobbot országjáró körútján szállító vonat. Szent István király halálának kilencszázadik évfordulója alkalmából a Katolikus Egyház úgy döntött, hogy a Szent Jobbot körülhordozza Magyarországon. Az akció a Szent István-év ünnepi eseménysorozatába illeszkedett be. Az aranyvonat egy vontató mozdonyból és 5 pullman-kocsiból állt. Az ereklyét szállító arany kocsit, Urbányi Vilmos és Márton Lajos tervei szerint a MÁV egy 4 tengelyű szalonkocsijából alakították ki. A kocsi (arany, ezüst, bíbor és zöld színű) külső oldalain függőlegesen futó ornamensek részekre tagolták. A kocsi tetején 4 imádkozó angyal között a Szent Korona nagyított mását helyezték el. A mozdony elején bronz babékoszorú és olajág volt, amit este kivilágítottak, s esetenként Szent István képével és nemzeti zászlókkal is kiegészítettek. Az aranyvonatot minden útjára elkísérte Mészáros János budapesti érseki helytartó, a Szent Jobb őre, 4 irgalmasrendi szerzetes, akik a körmenetekben az ereklyét vitték, valamint a koronaórség. A kísérethez alkalmanként egy-egy útra más egyházi méltóságok is csatlakoztak, mint például a 4. úton Angelo Rotta apostoli nuncius, az utolsón Serédi Jusztinián hercegprímás, valamint az AC és a katolikus sajtó vezetői. Amerre az aranyvonat elhaladt a vasúti őrházakat és állomásokat fődíszítették, s a falvak és városok népe zászlók alatt, körmenetben vonult ki az állomásokra. A vármegyék határára küldöttség várta az aranyvonatot, amely a városokban néhány órát, a közbúlsó állomásokon pár percet tartózkodott. Gergely Jenő 1988: *Ötven esztendővel ezelőtt, A Szent Jobb országglátása 1938-ban*. In *Historia*, 1988, 4. szám, 11-13.

⁸²³ FFRK *Historia Domus Filekiensis 1913-1945*, 188.

időpontnál hamarabb, egyik napon 7 perccel a másikon 10 perccel korábban érkezzen meg az Aranyvonat, vagyis az előre eltervezettnél egyszer annyi ideig tartózkodjon Füleken.:⁸²⁴

„Május 6-án indult magyar királyunk Szent István Jobbja az aranyvonaton. A vonat érkezése ismét egy nagy esemény volt a város életében amin a füleki lakosok jelentős hányada részt vett. A szent Jobb délután érkezett 5 óra 25-kor díszesen felvirágozott mozdonyal a füleki vasútállomásra. A füleki zománcgyár jóvoltából magyar címerrel, zászlókkal, zöldgallyal díszített pályaudvarra érkezett az aranyvonat. Község-vár zászlódíszben. $\frac{3}{4}$ 5 órakor indultak a hívek a pályaudvarra a gyári zenekarral. A nagy tömeg nagy meghatódottsággal fogadta a szent jobbot. A vonat közeledtével zenekari kísérettel énekelték az iskolások a „Hol vagy“ kezdetű éneket. Majd mikor a vonat megállt a magyar Dalkör karban énekelte „Venti meut“ . P. Jenő köszöntötte a szent Jobbot s a szent jobb által elindított történelmi múltat jelölte meg, mint azt az erkölcsi erőforrást, melyből a Szent István-i országnak példát és erőt kell merítenie. Végül rövid imát mondott. Majd Serédi Jusztinián bíboros Hercegprímást köszöntötte, mint a szent Istváni ország újjáépítésének szellemi mesterét. - Ki válaszában hangsúlyozta mennyire egyet jelent „Magyar és keresztény“, hitre és hazaszeretetre buzdította a füleki ünneplő tömeget.“⁸²⁵ (26. kép)

Gyorsan eltelt a Fülekek szánt néhány perc, s az Aranyvonat tovább indult Rimaszombat felé. A hívek körmenettel visszatértek a templomba és megtartották a májusi ájtatosságot.⁸²⁶

Másnap 7-én ismét megtelt a város helyi és vidéki hívekkel és látogatókkal, akik délután újra körmenettel vonultak a vasútállomásra⁸²⁷, hogy másodszor is köszöntsék a dicsőséges Szent Jobbot. P. Jenő rövid imát mondott, majd Hulita Vilmos gyárigazgató köszöntötte a hercegprímást, aki a köszöntésre imával válaszolt. A hercegprímás áldását adta a tömegre, majd a felhangzó himnuszra kigördült az Aranyvonat.⁸²⁸

A Szent Jobb várásának, megérkezésének és látványának euforikus hatása alatt az emberek Máriát dicsőítő körmenettel vonultak a templomba, ahol P. Jenő a templomot zsúfolásig megtöltő hívek seregét emlékeztette Szent István útmutatására: „Keresztény hitélet testvéri egymásra figyelés biztosítja a boldogabb jövőt.“

⁸²⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 189.

⁸²⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 190.

⁸²⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 190.

⁸²⁷ A Dunántúl című napilapban a következő írás jelent meg a szent jobb felvidéki útvonaláról.: „A Szent Jobb a Felvidéken, Budapestről jelentik: A Szent Jobb tegnap folytatta országjárását a felszabadult Felvidéken. Mint minden útja, ez is diadalmenet volt. S e r é d i Jusztinián hercegprímás is elkísérte a Katolikus Akció vezetőivel. Reggel hét óra után Rimaszombatról indult 'a Szent Jobbot vivő Aranyvonat, Feleden, Bánrévén, Rozsnyón, Füleken, Somoskőújfalun, Salgótarjánban és Gödöllőn időzött és este háromnegyedtízkor érkezett vissza a Keleti pályaudvarra.“ Dunántúl, 29. évfolyam, 105. szám, 1939. május 9.

⁸²⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 190.

Végül az ünnepség Te Deummal és szentségi áldással fejeződött be.⁸²⁹

A Szent Jobb fogadásának előkészületeiről és a megérkezéséről az érsekújvári háztörténet sokkal visszafogottabban számol be. Mindössze egy rövid bejegyzésben említik meg: „A Szent Jobb országjárás során meglátogatta a felvidéki nagyobb városokat, így került hozzánk április 30-án, nagy és fényes ünnepség keretében vonult be a városunkba, az egész környék ezrei és ezrei közepette. A Szent Jobb délelőtt ½ 12-kor érkezett meg dr. Serédi Jusztinián bíboros kíséretével városunkba és délután ½ 3 óráig volt. Az ünnepséget azonban egy óriási felhőszakadás kissé megzavarta.”⁸³⁰

1.3. Vármegyei ünnepség Füleken

A Szent Jobb fogadása óta alig telt el egy hónap és Füleken 1939. június 12-én ismét nagy ünnepséget tartottak, ahová természetesen a zárdafőnök is hivatalos volt. Népes delegációval megérkeztek Pest vármegye küldöttei, hogy a várban elhelyezett emléktáblával emlékeztessék az utókort, miszerint a török megszállás alatt 1630-tól 1682-ig a vármegye irattárát a füleki várban őrizték. Ezalatt a fél évszázad alatt Pest vármegye székhelye Fülek volt, s itt tartották a megyegyűléseket is.⁸³¹

A délelőtt tizenegykor Fülekre érkező vendégeket a Hősök terén fogadták. Kölcsönös üdvözlések után a népes menet a várba vonult, hogy leleplezze az épségben maradt torony falán elhelyezett emléktáblát. Az ünnepséget Nógrád vármegye főispánja dr. Baross József nyitotta meg, majd a Katolikus Olvasókör dalárdája énekelt. Ünnepi beszédet Pest vármegye részéről Fáy István főispán és vitéz Endre László alispán tartott, akiknek az emléktábláért dr. Horváth Sándor Nógrád vármegye alispánja mondott köszönetet. Utoljára Kovács István községi bíró

⁸²⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 190.

⁸³⁰ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1939. április 30.

⁸³¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 194-195.

szólt a tömeghez, a zárdafőnök szerint: „nem sok dicsőséggel, de annál több göggel.“⁸³² Végül a községi bíró a füleki várról készült két festményt ajándékozott Pest vármegyének.⁸³³

A várban megtartott ünnepség után a delegáció a zománcgyár megtekintésére indult. Díszebédre a vendégeket a füleki Ádám vendéglőbe invitálták, ahol a zárdafőnök szerint: „a rendezés nagy hiányokat mutatott az egész vonalon. Mikor már mindenki elmondotta köszöntőjét, akkor noszogatják a Plébánost, hogy ezt is ezt is köszöntse, amit azonban ő nem tehetett meg, mivel az a civil vezetőség kötelme lett volna.“ A zárdafőnök valószínűleg nem ismerte a helyi szokást, vagy nem figyelmeztették őt előre, hogy a plébánosnak is illik ünnepi köszöntőt mondani. Az előző zárdafőnökök ünnepi köszöntői mindig emelték a rendezvények színvonalát, hangulatát, a város vezetősége talán ezért is várta a „tósztot“.⁸³⁴

A díszebéd után a küldöttség vezetői: Nógrád vármegye részéről Baross József főispán, Horváth Sándor alispán, dr. Hankovszky Zoltán főügyész és Pest vármegye alispánja vitéz Endre László, látogatást tettek a kolostorban. A zárdafőnök szerint: „A legnagyobb örömmel elismeréssel és megindultsággal adóztak a Kolostor udvarán ideiglenesen elhelyezett gyermekjátsszótér felett, melynek lelke P. Kolumbán s megvalósítását Hulita Vilmos gyárigazgató 1000 pengő feletti adománya tette lehetővé. A gyári munkásokat így törekszünk megközelíteni gyermekeik révén.“⁸³⁵

A játszóteret a második világháború alatt is igyekeztek fejleszteni. A háborús viszonyok ellenére 1943 májusában a ferencesek a kolostor területén felújításokba és eszközök vásárlásába fogtak. Elsősorban a gyerekeknek akartak örömet szerezni.:

„Rendbe hoztuk a játszóteret, ami udvarunkban volt. A disznóólakat lebontottuk és a másik udvarba állítottuk. Helyette filagóriát építettünk az eső ellen és a kocsik padok és egyebek számára.

⁸³² A Magyar Országos Tudósító az ünnepségről következőképpen tudósított : „Pest vármegye látogatása Füleken. Fényes külsőségek között folyt le a Pest vármegye közönsége által adományozott emléktábla felavatása Füleken. Pest vármegye ugyanis a török időkben Fülek várában tartotta megyegyűléseit és ennek emlékére helyezte el az emléktáblát, melyet Kocsis Andor szobrászművész készített. A megye küldöttségét Fülekre faji Fáy István főispán és vitéz dr.Endre László alispán vezette. Az ünnepélyen Nógrád megye vezetői majdnem teljes számban vettek részt, élükön Baross József főispánnal és Nógrádi Horváth Sándor alispánnal. Az ünnepélyt faji Fáy István főispán beszéde vezette be, majd vitéz Endre László alispán tartott emléktáblaavató beszédet. Az emléktáblát Nógrád vármegye nevében Nógrádi Horváth Sándor alispán vette át .Az ünnepély során felszólaltak Viczián István államtitkár, Baross József Nógrád megyei főispán, Kóczán László Pest Megyei földbirtokos, Giller János országgyűlési képviselő, dr.Pálházy Endre vármegyei főjegyző és Kovács István Fülek község bírája. Fülek község egyébként megfestette a régi és romokban heverő várat, s a képet Pest vármegyének ajándékozta . Kovács István községi bíró nyújtotta át a képet beszéd kíséretében. Az ünnepélyt háromszáz személyes közebéd követte. /MOT/B. Magyar Országos Tudósító, ötödik kiadás, XXI évfolyam, 138. Szám, 1939 június 13.

⁸³³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 194-195.

⁸³⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 194-195.

⁸³⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 194-195.

A hintákat, játékkocsikat, padokat befestettük olaj festékekkel 100 darab kerti széket vettünk nyári bábszínház részére. Nagy rádiót vettünk gramofonnal a játszótér számára. És bábszínházhoz bábukát, amit a nőegyleti tagok öltöztettek föl.⁸³⁶ A háztörténetben leírtak szerint a munkásság evangélizációjában fontos szerepe volt a gyerekeknek. Az egyház legkönnyebben a gyerekeken keresztül került kapcsolatba a munkásszülőkkel.

1.4. Az egyházi élet fellendülése és a munkásság evangélizációja

Az első világháború után Európában újra erőre kapott az egyházi élet. A javulás legfeltűnőbbben Franciaországban és Magyarországon mutatkozott meg. A magyar katolicizmus megújulásában és a katolikus reneszánsz kialakulásában elengedhetetlen szerepe volt Prohászka Ottokárnak, Bangha Bélának, Tóth Tihamérnek, Glattfelder Gyulának és társaiknak. Egyértelmű, hogy a katolikus vallás diadalmenete függött a politikai helyzettől is, „államvallásként“ élvezte a kormány támogatását. Ez a fejlődés nem mehetett volna végbe, ha nincsenek azok a fáradhatatlan „apostolok”, akik a katolicizmus megújításán dolgoztak. A magyar katolicizmus Európában olyan egyedülálló tekintéllyel és cselekvési szabadsággal rendelkezett, ami nem volt jellemző Európa egyetlen más katolikus egyházára sem. A katolikus megújulás nemcsak a papi és szerzetesi hivatásban, de az értelmiség körében és az ifjúság között is jelen volt.⁸³⁷ Füleken a katolikus megújulás a visszacsatolás után erősödött meg. A ferencesek figyelme a magyarság identitástudat megőrzése helyett már a munkásság evangélizációjára és a lakosság vallásosságának elmélyítésére összpontosult. 1938-tól 1945-ig jóval több vallásos egyesületet alapítottak, mint a megszállás húsz éve alatt. Jelentős egyházi személyiségek látogattak Fülekre, a szentkúti zarándoklatokon addig nem látott tömegek vettek részt. Füleken a fejlődésnek és a katolikus reneszánsznak 1945-ben a város Csehszlovákiához történt visszacsatolásával lett vége. Szinte azonnal beszüntették a magyar egyesületek és intézmények működését.

A munkásság evangélizációja és a katolikus lelkiesség elmélyítése

Füleket 1938-ban visszakerült az Anyaországhoz. A ferencesek munkája és figyelme a magyarság nemzeti identitástudat megőrzéséről átirányult az iparos és gyári munkások evangélizációjára.⁸³⁸

⁸³⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 228.

⁸³⁷ Adriányi 1975, 198.

⁸³⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 196.

Fülek gyarapodásában alapítása óta fontos szerepet játszó zománcgyár biztos megélhetést nyújtott a városban és a környéken élő embereknek. A település a gyár fejlődésével elvesztette mezőgazdasági jellegét, egyre terjedelmesebb munkásréteg alakult ki. A füleki zománcgyár Trianon után a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank tulajdonába került. A gyárat 1927 végén megvásárolta a Prágai Kereskedelmi és Iparbank és a Sfinx Egyesült Zománcművek r. t. konzernhez csatolta. Az adás-vételt Hulita Vilmos gyárigazgató közvetítette, aki szolgálataiért további tízéves szerződést és szabad kezet kapott. A központ a könyvelést és a döntéshozatal jelentős részét meghagyta Füleknek. A füleki gyár Hulita vezetésével az 1930-as évek elején már olyan magas termelési eredményeket ért el, mint együttvéve a többi Sfinx érdekeltség. A Sfinxnek az 1930-as években Csehszlovákia-szerte 6 gyára volt. A füleki gyár volt az egyedüli dél-szlovákiai üzem, mely átvészelte a nagy világgazdasági válságot. A tönkrement gyárak (losonci gépgyár, galgóci szekérgyár) gépeit Hulita megvásárolta és Füleken újra üzembe helyezte. A ládagyárból 1932-ben faüzemet hozott létre.⁸³⁹

Füleket 1938 novemberében visszacsatolták Magyarországhoz. Az 1939-ben rendezett budapesti Nemzetközi Mintavásáron nagy sikert aratott a füleki gyár „*hazatért*” standja, melyet maga Horthy Miklós is meglátogatott és elbeszélgetett Hulita Vilmostal.⁸⁴⁰ A zománcgyár termékeivel igyekezett minden jelentős nemzetközi vásáron megjelenni és a potenciális vásárlók figyelmét felkelteni (27-28-29-30. kép). Hulita Vilmos nemcsak a nemzetközi piacot célozta meg, hanem reklámanyagával a magyar háziasszonyok figyelmét is igyekezett felkelteni a kiváló minőségű zománcedények iránt (31. kép). A füleki gyár jelentős hadimegrendeléseknek köszönhetően 1944 végére 4.400 alkalmazottat foglalkoztató ipari óriássá nőtte ki magát.⁸⁴¹ (32. kép)

A füleki polgárok életében 1939 őszén egymást követték a megemlékezések és az ünnepek. A rendezvénysorozat a „hazatérés” első évfordulójának nagyszabású megünneplésével kezdődött. P. Réz Marián salgótarjáni ferences házfőnök vezetésével 1939. szeptember 3-án Salgótarjánból több mint 500 zarándok érkezett Fülekre, hogy a felszabadulás

⁸³⁹ Agócs 2008, 9-24.

⁸⁴⁰ Hulita Vilmost 1944. november 23-án a német Gestapo elfogta és elhurcolta, csak december 17-én tért vissza Fülekre. Ekkor adta ki a jelszót: „A gyár leszerelését el kell szabotálni!” A gépeket megbízható munkások leszerelték és elrejtették. A volt igazgatót később besúgták és a Gestapo újra elvitte, csak 1945. április végén jelent meg ismét Füleken. A Vörös Hadsereg által 1944. december végén elfoglalt gyár élére kinevezett új vezetőség nem engedte vissza az üzembe. A helyi csendőrsöt levélben kérték, hogy a visszatért igazgatót családjával együtt saját lakásán internálják. Az internálást követően családjával Magyarországra távozott és Budapesten telepedett le. Egy ideig az Iparügyi Minisztérium részére tett szolgálatokat az ismét határon túlra került Füleki Iparművek ügyében, majd nyugdíjazták. 1951 júniusában hunyt el. Agócs 2008, 9-24.

⁸⁴¹ Agócs 2008, 9-24.

örömeire üdvözljk a füleki magyar „hazatérőket“. A zarándokokat P. Fausztin Fábán házfönök a templom előtti téren üdvözölte, majd P. Martán mise előtti szent beszédében lendületes szavakkal méltatta a felszabadulás iránt érzett örömet.⁸⁴²

A zarándokok áhitattal és fegyelmezett lélekkel vettek részt a szentmisén. Mise után megtekintették a templomot és a „kegyhely hírében“ álló Koháry kápolnát, valamint a kolostor udvarán kialakított játszóteret. Sok-sok emlékkel, élménnyel felvértezve délután hat órakor különvonattal indultak vissza Salgótarjánba.⁸⁴³

Fülek nagyközség 1939. november 9-én ünnepelte a cseh uralom alóli felszabadulás első évfordulóját. Még az időjárás is kedvezett az ünnepségnek, szép napos idő volt.: „Zászlókban volt az egész község. Reggel 6 órakor a gyári munkásság zeneszóval vonult a színültig megtelt templomba. Délelött 9 órakor pedig a község lakosai sereglettek a templomba, hogy hálát mondjanak a jó istennek a felszabadulásért. Az ünnepélyes szent misét P. Fausztin házfönök celebrálta, melyen a különböző társadalmi egyesületek teljes számban vettek részt.“ A feljegyzések szerint: „Olyan óriási tömeg jelent meg a szentmisén, hogy a templom kicsinynek bizonyult.“ Mise után az országzászlónál folytatódott az ünnepség, ahol dr. Giller János⁸⁴⁴ losonci ügyvéd, országgyűlési képviselő tartott ünnepi beszédet.⁸⁴⁵

1940-ben Füleknek 5415 lakosa volt, ebből 5168 vallotta magát magyarnak és 224 szlováknak.⁸⁴⁶ Gömörsíddel és Fülekkovácsival együtt a füleki plébánia alá 6700 katolikus tartozott. A taglétszámot illetően a III. Rendnek 88, a Katolikus Olvasókörnek 215, a Szívgyárdának 608, a Katolikus Népszövetségnek 268 és a Rózsafüzér Társaságnak 660 tagja volt. A plébánia híveinek lelki gondozását Fausztin Fábán házfönök, valamint Halász Jeromos, König Kelemen és Inklovics Péter látta el. A kolostor lakója volt még két fráter Veres Ferenc és Czinege Lukács.⁸⁴⁷

⁸⁴² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 198.

⁸⁴³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 198.

⁸⁴⁴ Dr. Giller János Egyesült Felvidéki Magyar Párt losonci elnöke, meghívott képviselő volt. 1886-ban Divényben született. Római katolikus felekezetű, ügyvéd és földbirtokos volt. Középkolai tanulmányait a kalocsai jezsuitáknál végezte. Főiskolai tanulmányait a pozsonyi jogakadémián kezdte meg, s a budapesti tudományegyetem jogi karán fejezte be. A világháború kitörésekor önként jelentkezett katonának a 6. császári és királyi huszárezred főhadnagyaként harcolt az orosz fronton. A Károlyi-féle forradalom idején bekapcsolódott a magyar pártpolitikai életbe és alapító tagja volt a Magyar Kisgazdapártnak, amely később Magyar Nemzeti Párttá alakult át. Ügyvédi irodájának összes alkalmazotjával hat hónapig Besztercebányán és Trencsénben a katonai börtönök rabja volt. Jelentős munkát végzett a magyarság kulturális és gazdasági életének fejlesztése érdekében. Elnöke volt több losonci társadalmi egyesületnek. Felvidék felszabadulása után 1938. novemberében meghívták a magyar országgyűlés képviselőházába és az új országgyűlésbe. 1939–1944. évi országgyűlés Haeffler István, szerk.: Országgyűlési almanach. Az 1939–44. évi országgyűlésről. Budapest, 1940, 180.

⁸⁴⁵ Magyar Nemzet, 2. évfolyam, 249. szám, 1939. november 3.

⁸⁴⁶ <http://telepulesek.adatbank.sk/telepules/fulek-filakovo/> Népszámlálási adatok Fülek 1941. Letöltés dátuma 2019. szeptember 21.

⁸⁴⁷ Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1940, 34.

Szentkúti zárándoklat és misszió Füleken

A füleki ferencesek az 1940-es években elsősorban az evangelizációra helyezték a hangsúlyt. Rendezvények támogatásával és szervezésével igyekeztek minél szélesebb réteget megszólítani. Például 1940 novemberében a füleki moziban Mécs László irodalmi estet rendeztek. A megnyitót P. Kelemen tartotta, a papköltő életútját pedig egy tanítónő méltatta. Mécs László⁸⁴⁸ saját verseinek előadásával nagy hatást tett a hallgatóságra. Az est hangulatát egy színésznő éneke is emelte. A háztörténet szerint a rendezvény elnyerte a füleki lakosok tetszését.⁸⁴⁹

Füleken 1939-1944 között a katolicizmus fénykorát élte. Zárándoklatok sorozatát szervezték. Például a szentkúti zárándoklatra a háztörténet szerint a jelentkezést 1939. június 18-án 650 fővel zárták le:⁸⁵⁰

„július 2-án 630 zárándok indult Szentkútra vonaton. P. Jenő kísérte őket fráter Zefraim és fráter Lukácsal. $\frac{3}{4}$ 8-kor érkezés a kegytemplomba mindjárt szentmise volt a zárándokokért. 10 órakor ünnepélyes hálaadó szentmise, amit Vájer János püspöki helynök végzett a felvidéki felszabadulás emlékére. Délután $\frac{3}{4}$ 6-kor litánia és utána indult a csapat a hegyen keresztül az állomásra, honnan $\frac{1}{4}$ 9-kor induló vonattal $\frac{1}{2}$ 10-kor érkeztek Fülekre. Gyertyás körmenet a templomba, hol rövid beszéd, utána szentségi áldás fejezte be a szép napot. A hazatérést szomorú esemény rázta meg. Egyik zárándoknak Váradinének házas fia az Ipolyban szívgörcsöt kapott s meghalt. S e szomorú hírt a megérkezésükkor adták tudtára kíméletlenül.“⁸⁵¹

⁸⁴⁸ Mécs László (1895-1978) A család a Tadeusz Kościuszko-féle felkelés után került a Felvidékre (1794). Eredeti családnévük Martoncsik (Martończyk) volt. A magyar premontrei szerzetes költő és lapszerkesztő az első világháború után lett a kisebbségi magyarság szószólója. A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-latin szakos hallgatója. 1914-ben kérte felvételét a premontrei rendbe. 1918-ban szentelték Jászóváron pappá. Miután 1920-ban a felvidéki premontrei gimnáziumokat a csehszlovák karhatalom megszüntetette, egy ideig jászóvári könyvtáros, majd 1920-1929 között nagykaposi plébános volt. 1930-ban rendfőnöke Királyhelmece nevezte ki plébánosnak, hogy semlegesítse a kommunista propagandát. 1942-ben jelent meg Imádság a nagy lunatikusért című híres verse, melyben Hitlert bírálta. A második világháború végén elhagyta Királyhelmece. 1945 után barátainál, rokonainál, Csornán, Budapesten élt. 1953-ban „többszörös röpiratok terjesztése” és közokirathamisítás vádjával 10 évi börtönbüntetésre ítélték, 1956-ban szabadult. 1958 tavaszától rendszeresen prédikált az óbudai plébániatemplomban. Prédikációiban sohasem feledkezett meg a határon túli sorstársairól. Lásd: 115 éve született Mécs László. <https://felvidek.ma/2010/04/115-eve-szuletett-mecs-laszlo/> letöltés dátuma 2019. március 9.

⁸⁴⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 200.

⁸⁵⁰ FFRK Historia Domus Fillekiensis 1913-1945, 188.

⁸⁵¹ FFRK Historia Domus Fillekiensis 1913-1945, 189-190.

A füleki és a szentkúti kolostor kapcsolata egyre jobban elmélyült, zarándoklatokon kívül vallásos egyesületek is gyakran ellátogattak a kegyhelyre. Például 1940. június 16-án P. Regulát a Szívárdistákkal és P. Fausztin a ministráns fiúkkal lelkigyakorlatra indult Szentkútra.⁸⁵²

Még ebben az évben 1940. december 7-én Füleken missziós napok⁸⁵³ kezdődtek. Missziós napokat Füleken utoljára 1913-ban tartottak. A ferencesek reményekkel telve nagy elszántsággal fogtak hozzá a megszervezéséhez. Misszió szervezésben jártas két ferences szerzetest, P. Réz Marián salgótarjáni plébánost és P. Csizmár Teoló simontornyai házfőnököt hívtak segítségül, akik óriási buzgalommal és lelkiismerettel végezték munkájukat. A vendég lelkiatyák nagy apparátussal, nagy tudással és nagy gyakorlattal felvértezve érkeztek meg Fülekre. A missziós napok⁸⁵⁴ alatt a salgótarjáni és a szentkúti ferences testvérek is Fülekre látogattak. Eleinte elég kevesen voltak a szentbeszédeken, de már a harmadik naptól kezdve a hívek szép számban látogatták a templomot. A missziós napok végére kb. 4000 ember gyönt és áldozott meg. Becslések szerint a füleki plébánia alá tartozó hívek háromnegyed része elvégezte a szentgyónást. Ez a magas részvétel is bizonyítja, hogy a ferenceseknek köszönhetően a városban nőtt a katolikus vallást gyakorlók száma.⁸⁵⁵

Az ünnepség szombaton este gyertyás „szentséges“ körmenettel zárult. Füle szimbólumát a várat megkerülve az impozáns körmenet élén az oltári szentséggel Halász P. Jeromos haladt.⁸⁵⁶

A missziós napok tiszteletére a helyi zománcgyár a vár falára hatalmas világító keresztet állított. A kereszt esténként egészen a karácsonyi ünnepek végéig világított.⁸⁵⁷

A város lakói mindenkor válogathattak a ferencesek által szervezett programok sokaságából. Például vasárnaponként a katolikus körben délután 3 órakor „népművelődési előadást“ tartottak, ahol minden alkalommal jelen volt egy tanító és egy páter. A körben a lakosságnak szervezett programokkal egyidőben megtartották az „actio catolica“ gyűléseit is.⁸⁵⁸

⁸⁵² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 198.

⁸⁵⁴ A ferences népmissziók atyja Porto Mauriziói Szent Lénárd (1676-1751), ferences népmisszionárius volt. 1704-től 1709-ig a szülőföldjén tevékenykedett, majd haláláig, több mint negyven éven át népmisszionárius volt. Végigjárta egész Észak- és Közép-Itáliát. Missziói legfeljebb három hétig tartottak. Apostolkodásának további területe a keresztút terjesztése volt, amely általa nyerte el mai alakját. XIV. Benedek (1740-1758) legjelentősebb búcsúengedélyei reá vezethetők vissza. 572 keresztút felállítására fűződik nevéhez; ezek közül 42 Rómában állt. Lásd Porto Mauriziói Szent Lénárd ferences népmisszionárius. <https://archiv.katolikus.hu/szentek/1126.html> Letöltés dátuma 2019. március 10.

⁸⁵⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 199-202.

⁸⁵⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 201.

⁸⁵⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 201.

⁸⁵⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 201.

P. Arnold hálája jeléül a füleki zárdának ajándékozott egy kis filmvetítő gépet, amivel vasárnap délutánonként előbb az iskolásoknak, majd a felnőtteknek szóló filmeket vetítettek. A Szívgyárda szervezésében a Katolikus Körben december 22-én vasárnap délután, nagy érdeklődés mellett egy karácsonyi tematikájú színdarabot mutattak be.⁸⁵⁹

Ez a sokszínű programkínálat egy rendkívül aktív ferences közösségre utal. A ferencesek minden lehetőséget megragadtak, hogy Füleken előmozdítsák az evangelizációt és megújítsák a hívek hitéletét.⁸⁶⁰

Zadravecz István füleki látogatása

A ferencesek az 1943-as évet illetően alig néhány eseményt említenek meg, ami közvetlenül összefüggésbe hozható a füleki emberek életével. Viszont behatóbban foglalkoznak Zadravecz István püspök füleki látogatásával.

Halász Jeromos házfőnök még januárban meghívta Fülekre Zadravecz István⁸⁶¹ volt tábori püspököt a nagybőjti tridum megtartására aki a meghívást örömmel elfogadta. A kolostorban és a községházán nagy izgalommal fogtak neki az előkészületeknek. A püspök érkezésének híre az egész várost fellelkesítette. Plakátokat, röpcédulákat, meghívókat készítettek, hogy minél fényesebbre sikerüljön a fogadás. Az egyesületek a zománcgyár segítségével a templom téren díszkaput állítottak fel. :⁸⁶²

„Végre április 8-án az esti gyorssal érkezett a püspök úr Budapestről. Házfőnök plébános, Herold Ferdinánd, Eötvös László és Zelei Barna állomásfőnök és még egypár egyházközségi tag fogadta az állomáson a püspök Urat. A templomtéren pedig az egyesületek már felállították

⁸⁵⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 201.

⁸⁶⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 199-202.

⁸⁶¹ Uzdóczy-Zadravecz István János OFM (1884-1965) tábori püspök volt. 1898-ban lépett a kapisztránus rendtartományba, ahol az István nevet kapta. A teológiát Rómában végezte, 1907-ben pappá szentelték. 1908-ban bajai, 1911-ben a gyöngyösi rendházban volt teológia tanár. 1914–20 között Szegeden volt házfőnök. 1919-ben az ellenforradalmi szervezkedések támogatója volt, ő szentelte fel Szegeden a Nemzeti Hadsereg zászlóját. Horthy Miklós fővezérrel és a Nemzeti Hadsereg csapataival együtt vonult be Budapestre. Horthy Miklós kormányzó a Nemzeti Hadsereg tábori főpapjává nevezte ki. 1925-ben belekeveredett a frankhamisításba (a bíróság fölmentette), az ügy lezárásakor 1927-ben lemondott a tábori püspökségről. A budapesti Margit körúti rendházban élt, bekapcsolódott a leventemozgalomba, a leventék püspökének is nevezték. 1939-ben ki akarták nevezni kassai püspöknek, de ő nem fogadta el. 1945-ben „háborús és népellenes bűncselekmény” vádjával letartóztatták. 1946-ban a budapesti népbíróság fertőféhéregyházi tanácsa első fokon 5 és fél évi börtönre ítélte, de a NOT Bojta-tanácsa szabadon engedte. 1947-ben Keresztély Endre tanácsa 4 év fegyházra és 10 év politikai jogvesztésre ítélte, beszámítva a 21 havi vizsgálati fogságot, új tárgyaláson Szabó Mihály tanácsa 2 év börtönre ítélte, ÁVH ezután internálta. Szabadulása után a máriagyüdi rendházban élt. 1955–65 között haláláig a zsámbéki plébános adott neki szállást. A földalatti Magyar Keresztény Nemzeti Párt vezetőjeként részt vett a „missziós egyház” jezsuita mozgalomában. Stofán György 1996: *Zadravecz passió 1884–1965*. Los Angeles, 15-75.

⁸⁶² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

a díszkaput a püspök fogadására. Három díszhintóval jöttek be a városba. A díszkapunál a városi főjegyző Duray Aladár fogadta szép köszöntővel a püspök urat. Azután meg egy munkás és egy kislány csokorral üdvözölték. A templomba menet felcsendült a kóruson a „Ecce sacerdos“, amit erre az alkalomra megalakult énekkar adott elő.⁸⁶³

A püspök a tridumos beszédet óriási érdeklődés mellett a hívekkel zsúfolásig megtelt templomban tartotta. A zárdafőnök P. Jeromos szerint a püspök beszéde szívhez szóló, lélekemelő volt: „De szépen beszélt a püspök úr. Így még én sem hallottam beszélni, pedig már sokszor hallottam.”⁸⁶⁴

A kolostorban április 9-én a püspök tiszteletére Fülek előkelőségei részvételével (Herold Ferdinánd, Duray Aladár, Somló alezredes, Kovács József bíró, Lóska Károly, Benkó Dezső és Zelei Barna állomásfőnök) díszebédet adtak. A püspök még aznap ellátogatott a zománcgyárba, ahol a tiszteletére díszszakasz állt sorfalat. A munkások nagy örömeire személyesen üdvözölte a műhelyekben dolgozókat is.

A füleki egyesületek tagjainak részvételével Zadravecz István szombat délelőtt 9 órakor a hősök emlékének adózva gyászmisét celebrált. A templom ismét zsúfolásig megtelt. A hívek nagy áhitattal hallgatták a háborús hősöket méltató szavait. A vendéget ebédre Herold Ferdinánd füleki földbirtokos invitálta meg.⁸⁶⁵

Az ünnepség csúcspontja április 11-én volt, amikor a reggel kilenc órai miséje után Zadravecz István megáldotta a missziós keresztet. Aznap annyi volt a gyónó és az áldozó, hogy az atyák alig győzték.⁸⁶⁶ Egyébként a tridum ideje alatt körülbelül háromezer embert gyóntattak és áldoztattak meg.

A megszállás alatt tanúsított „magyar magatartásért“ és a nemzetvédelemben nyújtott munkájuk elismeréseként, a püspök a mise után a plébánia hivatalban „nemzetvédelmi díszkereszttel“ tüntette ki Halász Jeromos házfőnököt és König Kelement.⁸⁶⁷

Zadravecz István délben a féltizenkettes gyorssal visszautazott Budapestre, de előtte még elbúcsúzott a templomtéren összegyűlt hívektől, akiknek nevében a püspök fáradozásáért Herold Ferdinánd egyházközségi elnök mondott köszönetet.⁸⁶⁸

A város lakói tiszteletük jeléül később Uzdóczy Zadravecz István püspököt Fülek díszpolgárává választották, amit ő örömmel elfogadott. A díszoklevél elkészítésével

⁸⁶³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁶⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁶⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁶⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁶⁷ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁶⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

a főjegyzőt bízták meg, amit küldöttség élén a házfőnök vitt Budapestre, s ott ünnepélyes keretek között a püspöknek átadta a díszpolgárságot igazoló oklevelet.⁸⁶⁹

1.5. A front átvonulása a háztörténetek tükrében

A füleki háztörténet általában bőséges információt nyújt minden jelentős egyházi és politikai eseményről, ennek ellenére a Historia Domusban viszonylag kevés bejegyzés olvasható a második világháború kitörésének körülményéről és a háború viszontagságairól.

A szerzetesek közel sem írják le olyan részletesen 1940-1943 közötti eseményeket, mint Bálint Benedek az első világháborút vagy Szilágyi Bernát a revíziót.

A második világhégersről és a háborús eseményekről 1942 januárjában összesen pár oldalon át tesznek említést:

„Igen nagy a drágaság és még hozzá sok dolgot nem is lehet kapni. A búzának ára 30 pengő, ha az ember venni akar adhat 50 pengőt akkor sem kaphat. Árpa 40 pengő mázsája, kukorica 50 pengő morzsoltan, nem számít a magas ár, de így sem lehet kapni. A háborúba úgy látszik jobban és jobban belesodródunk. Eddig valahogy függetlenek voltunk, de létérdekünk kívánja, hogy a bolsevizmus ellen mi is küzdjünk. Még szerencse az, hogy országunkban nincsenek úgy látszik nem is lesznek.

Hálát adhatunk az Istennek, hogy ami a megélhetőségünkhöz szükséges mindent be tudtunk szerezni. Zsírunk, krumplink, babunk káposztánk van. Egy kis kost is vettünk. Ami pedig a legfontosabb a kenyér és a tüzelő.“⁸⁷⁰

A füleki háztörténet a háborús eseményekkel 1944 végétől 1945 januárjáig foglalkozik részletesebben. A mellékletben olvasható a teljes szöveg, mely az olvasó számára egyedi információt nyújt a Füleken átvonuló frontról. A leírás egyben értékes kordokumentum a város története szempontjából.

Az érsekújvári háztörténet a fülekihez képest sokkal részletesebben beszámol a háború alakulásáról és annak következményeiről. Kiválasztottam közülük néhány mindenképpen említésre méltó bejegyzést. Például 1940-ben ez került a Historia Domusba: „Érsekújváron több ezer lengyel menekült katona van internálva. Ősztől januárig P. Ambrus vezette őket lelkiekben. Végre rövid időre kaptak egy világi derék lengyel papot. Őt „P. Mihály“ nevű rendtársunk váltotta fel. Sajnos, nem sok jó hírnevet szerez se a lengyelekre, se a szerzetességre e sok kiváló tehetséggel megáldott szerzetes, pap talán elkeseredése is elősegítette

⁸⁶⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 221-225.

⁸⁷⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 217.

a részegeskedését egyéb erkölcsi kihágását. Január 18-tól egész április végéig hihetetlen szibériai idő volt. Kevés a tüzelőanyag, mert a vasutaknak és az üzemeknek Németország részére kellett dolgozniuk.⁸⁷¹

Az újvári Historia Domus írója az 1944-ben Érsekújvárbán történekről merészebben, kritikusabban informál, mint a füleki. Részletesen leírja például a németek viselkedését a város zsidó lakosságával szemben.: „Most említem meg, amit nem mertem eddig megírni, mert félnünk kellett az SS német katonaság és a GESTAPO titkos állami rendőrség gonosz munkájától, akik mindent felkutatnak, bár itt még nem tették, de sok rémes dolgot követtek el másutt. Már húsvét előtt érezte a német uralom ördögi hatását. A zsidó-problémát úgy oldották meg kegyetlenül, hogy sárga csillaggal jelölték meg őket, otthonaikból kilakoltatták őket, összezsúfolva néhány utcába, ahol fegyveres rendőrség és csendőrség, illetve katonák őrizték őket, hogy ki ne mozduljanak. Ingóságait összehurcolták néhány házba, innen a csöcselék, aztán a németek jól megdézsmálták, főleg az ékszereket, értékes bútorokat, szőnyeget. Május elején a Kurz-Weil-féle téglagyárba terelték őket és innen ázsiai kegyetlenséggel vagonokba zárva elhurcolták őket ismeretlen helyre, ismeretlen sorsra. Vagyonukból az állami kincstár, tisztességes elem (el sem fogadta volna) semmit sem kapott, ellenben a németek heteken és hónapokon át „elmentették“ Németországba.

Szeptember végén már sok a menekülő Erdélyből, ezrével jönnek a vonatokon kapnak némi ennivalót, esetleg ruhát. Már letagadhatatlan a felbomlás. A német katonák 10 ezrével lepik el a várost, hiányos vagy semmi fegyverzettel, itt kissé felhíznak utána kapnak valami felszerelést és elviszik őket.⁸⁷²

Az érsekújvári háztörténet a háborúval, a város bombázásával (Érsekújvár bombázásának részletes leírása a mellékletben) és a lakosság kiszolgáltatottságával jóval többet foglalkozik. Az újvári a füleki háztörténettel ellentétben leírja a városban dúló nyilas terror következményeit: „Január, február viszik a 14 éven felüli fiatalokat Németországba. Sokan ügyesen elbújnak s már arra vetemednek a nyilasok, hogy 14 évtől a lányokat is kiharancsolják, hogy ne legyenek – úgymond- az oroszok martalékai. A szülők felzúdulnak s velük szemben azzal érvelnek, hogy mily értékes faj a német csak büszkék lehetnek, ha tőlük lesz gyermekük. Borzasztó erkölcstelen és hülye kiszolgáltatása magunknak. Február 7-e körül fellázadnak a derék anyák, egyet egy fegyveres 15 év körüli cigány nyilas -7 gyermekes anyát- agyonlőtt. Erre már

⁸⁷¹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1940. január.

⁸⁷² SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1944. szeptember.

a gonosztevőség is megszeppen s kitűnik, hogy nem is a fővezetőség Sopronból /Budapest elesett/ intézkedett így, hanem a helyi vezetőség akart a németeknek kedvezni.“⁸⁷³

Egy két kivételtől eltekintve a front átvonulásáról és a hadi eseményekről mindkét kolostor Historia Domusa hasonló részletességgel számol be. Míg az újvári ferencesek például megemlítik, hogy az oroszok „rabolnak és meggyalázzák az asszonyokat és nőket“⁸⁷⁴, addig a fülekiek nem adnak hírt az oroszok kegyetlenségeiről.

A front átvonulásáról és annak következményeiről a helytörténészek és a társadalomtörténészek számára mindkét háztörténet fontos információkat tartalmaz. Dokumentálják az újvári zsidóság szomorú sorsát és a nyilas terror kegyetlen időszakát.

A bejegyzések szubjektívek az író szemszögéből láttatják az eseményeket, ennek ellenére a kutatók számára a háztörténetbe foglaltak kiindulópontok lehetnek további kutatások folytatásához.

Ha figyelembe vesszük, hogy a felvidéki magyarok emlékezettudatát és történelmét 1945 után igyekeztek bármi áron megváltoztatni, rosszabb esetben eltörölni, akkor a helytörténészek számára a Historia Domusokban fennmaradt bejegyzések óriási értéket jelentenek az 1945 után megsemmisített magyar vonatkozású dokumentumok helyett.

A füleki ferencesek által 1938-1945 között létrehozott egyesületek

Kalot:⁸⁷⁵ A Katolikus Agrárfjúsági és Legényegyesületek Országos Testülete 1939. október 10-én tartotta zászlóbontó gyűlését. A gyűlésen mintegy 60 fiatal jelent meg, köztük: papok, tanítók, földművesgazdák és ifjak. A gyűlést a rendház ebédlőjébe hívták össze, ahol a KALOT céljáról, mindenekelőtt az agrárfjúság támogatásáról és érdekvédelméről Budapestről érkezett küldöttek tartottak előadást.⁸⁷⁶

⁸⁷³ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1945. január-február.

⁸⁷⁴ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1945. április.

⁸⁷⁵ A KALOT, Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete, *a földművesek és földmunkások legényegyleteit vagyoni helyzetre és vallásfelekezetre való tekintet nélkül összefogó országos szervezet volt. A szervezet célja a krisztusibb ember, a műveltebb falu, az életerős nép érdekében az agrárfjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása és érdekvédelme volt. A KALOT a szociális enciklikák szellemében, politikai pártoktól függetlenül fogta össze és tömörítette a mezőgazdasági munkásokat, a törpe és kisbirtokosokat. Meghatározó szerepe volt úgy a falu lelki és kulturális életének fölemelésében, mint a nincstelen parasztság embertelen szociális helyzetének megváltoztatásában is, elsősorban a földreform követelésével.* Balogh Margit 1998: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946.* MTA Történettudományi Intézet, 26-46.

⁸⁷⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 199.

KIOE:⁸⁷⁷ A Katolikus Ifjak Országos Egyesületének működéséről a feljegyzésekből annyi derül ki, hogy a KIOE ifjúsági egyesület Füleken 80 ifjúval 1941. január 26-án alakult meg.⁸⁷⁸ Az első hivatalos alakuló közgyűlését 1941. február 24-én a Katolikus Olvasókörben tartotta meg. Ezután az egyesületet már csak néhány szóban említik meg. Az utolsó bejegyzés a KIOE-ről 1941. május 17-éről származik, amikor a Katolikus Olvasókör Nagytermében a KIOE szervezésében nagyszabású előadás keretén belül bemutatták a „Bor“ című színművet: „nagy aparátussal és 300 pengő tiszta haszonnal.“⁸⁷⁹ Ezután a rendtörténet többé már nem említi a szervezetet.⁸⁸⁰

Szívgyárda:⁸⁸¹ A háztörténet ezt a szervezetet is csak néhány mondatban említi meg. Egy Sós Ferenc nevezetű 1940 áprilisában jelölt visszaélt a beléje helyezett bizalommal és megdézsmálta a Szívgyárda pénzét, ezért elbocsájtották őt és helyébe Ravasz Józsefet jelölték.⁸⁸²

Szent Miklós ünnepén 1940. december 6-án P. Jeromos vezetésével az elemista szívgyárdisták színdarabot adtak elő. Az előadás utáni gyűjtésből és a jegyek eladásából 70 pengő jött össze, amihez hozzáadták a szent Antal persely pénzét is, így minden elemista gyerek (kb. 600) kapott mikulás csomagot.⁸⁸³

A Historia Domusba a szívgyárdával kapcsolatban az utolsó egymondatos bejegyzés 1941. február 23-án került.: „A szívgyárda nagy közönség siker mellett farsangi előadást tartott a katolikus olvasókörben.“⁸⁸⁴

CREDO:⁸⁸⁵ 1942. május 30-án Fülekre érkezett a Credo egyesület megalapítója P. Böle Kornél domonkosrendi hitszónok, hogy Füleken is megszervezze a CREDO „hitbuzgalmi“

⁸⁷⁷ KIOE, ez az egyesület a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségéhez tartozó hitbuzgalmi és szociális segítő szervezet volt, amely munkásfiatalok, inasok, fiatal segéd munkások támogatására jött létre. 1936-ban a püspöki kar határozata szerint a mozgalmat az Actio Catolica szellemében, egyházközségi keretben szervezték újjá. Tagjaik 17-25 éves fiatalok voltak. Gergely 1999, 144-155.

⁸⁷⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 209.

⁸⁷⁹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 211.

⁸⁸⁰ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 209.

⁸⁸¹ A Szívgyárda katolikus gyermekmozgalom célja a Jézus Szíve-tisztelet meggyökereztetése a gyermekek életében, az egyéni imaélet segítése, a közösségi élmény erősítése volt. 1920-ban Szegeden és Kaplonyban ferences atyák indították útjára, a szervezet szabályzatát Szabó Dömjén ferences atya adta ki 1924-ben. Pár évvel később megjelent könyvében így írt róla: „Krisztus Király hadserege a Szívgyárda, a legdicsőbb katonaság a világon, melyhez tartozni a legnagyobb kitüntetés. Egyenruhájuk a lelkük tisztasága, kitüntetések az erények, jelvényük a kereszt és fegyverük az ima és a szeretet.” 1930-ban 654 helyen kb. 800 gárdacapat volt, több mint 100.000 taggal. 1942-ben már 2500 gárda kb. 300.000 taggal működött. Brunda 1993, 112-118.

⁸⁸² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 204.

⁸⁸³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 208.

⁸⁸⁴ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 248.

⁸⁸⁵ A Credo-egyesület a katolikus férfiak hitbuzgalmi szervezete volt, melyet 1921-ben a kor neves hitszónoka Böle Kornél, dominikánus atya alapított. A domonkosok vezette Credót minden egyházközség mellett igyekeztek

szervezetet. Aznap este nyolc órakor imabeszédet, másnap délelőtt tíz órakor prédikációt tartott. A hitszónok lelkesítő szavainak köszönhetően 72 férfi jelentkezett a szervezetbe, akiket ünnepélyes keretek között felvett a CREDO tagjai közé.⁸⁸⁶

megalakítani. Az egyesület tagjai ígéretet (de nem fogadalmat!) tettek, hogy elemei vallási kötelezettségeiket (mint pl. a szentmise hallgatás, a húsvéti gyónás-áldozás) teljesítik és igyekeznek jó katolikusként élni. A Credo a férfitarzsadalom körében főként vidéken volt népszerű. 1926-ban 34 egyesület működött kb. 5000 taggal, 1942-ben pedig már 352 egyesület volt 60 ezer taggal.

⁸⁸⁶ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 219.

IV. KITEKINTÉS: A FÜLEKI MAGYAR FERENCSEK SORSÁNAK ALAKULÁSA 1945-TŐL NAPJAINKIG

A „felszabadulás“ 1945 után pár hónapnyi konszolidáltabb időszak következett. A füleki emberek ennek ellenére bizonytalanságban éltek, mert sem ők, sem a ferencesek nem tudták, hogy a sorsukról a nagyhatalmak hogyan döntenek, melyik országhoz fognak tartozni. A győztes nagyhatalmak 1945. május 7-én Reimsben aláírták a fegyverszünetet. A második világháború utáni békeszerződésekben a győztesek nem ismerték el, és visszamenőleges hatállyal érvénytelenítették az első és a második bécsi döntésbe foglaltakat.⁸⁸⁷ A fülekiek számára nyilvánvalóvá vált, hogy a város és környéke, vagyis az 1938-ban Magyarországhoz csatolt területek Csehszlovákiához kerülnek. A felvidéki magyarság 1945 után elvesztette kisebbségi jogait, jogfosztottá vált. Sok szenvedéssel, félelemmel járó időszak várt rájuk. Megkezdődött a kitelepítés, Csehországba deportálás, kényszermunkára hurcolás. :

„Január 1-én a hívek nagyrésze még az óvóhelyeken húzta meg magát, ezért a házfőnök atya a Breznyicky-féle borpincében tartotta meg a szentmisét.

Január 3-án visszajött menekülési útjáról fráter Bagó Teobald szakács testvérünk. Kalandos útjában nagy veszélyben forgott, de azért egészségesen tért haza.

Január 20-án az orosz katonák kivonultak a zárdánkból. Január 25-én délután ismét 300 orosz katona érkezett a zárdánkba éjszakai szállásra és ami még ép volt azt ez a nagy tömeg tönkretette. Templom felszerelésének azonban semmi baja nem esett.

Füleken január 28-án jött az első posta 6 hét óta Szentkútról és Salgótarjából. Ebből megtudtuk, hogy Szentkút, Szécsény, Salgótarján, Jászberény, Gyöngyös és Eger szerencsésen átestek a tűzvonalon, anyagi kár volt, de a testvérek mind épségben maradtak meg.⁸⁸⁸

Az érsekújvári háztörténet írója is bírálja a németek után a városba bevonuló oroszok garázdálkodását.: „1945 nagyszerdán délután egy akna esik a kvadrumba, de nem okoz bajt. Magyar katonák gyalog a németek autón menekülnek eszeveszetten Nyitra felé. Este már a város szélén, nagycsütörtökön egész nap a város utcáin megállás nélküli ágyúzások, puskalövés. Pincében húzzuk meg magunkat. Hajnalban rettenetes detonációval felrobbantják a hidakat, nagycsütörtök-nagypéntek éjjel eltűnnek a németek, itt vannak az oroszok. Nagypénteken a szertartás a pince alsó lépcsőjénél, nagyszombaton már a templomban, de csak

⁸⁸⁷ Filep 1998, 42.

⁸⁸⁸ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 234-240.

három asszony van jelen. Nagypénteken délelőtt hazaküldik az óvóhelyről az embereket megkezdődnek a rablások, a nők meggyalázása. Tőlünk a pincéből elvitték a bort mind, élelmiszereket alig maradt.“⁸⁸⁹

Fülek 1945. április 6-án megszűnt hadizóna lenni. A katonai parancsnokság helyébe a polgári hatóság lépett. Megjelentek a szlovák csendőrök és a fináncok. Az újonnan megalakult Csehszlovákiában megkezdődött a felvidéki magyarság kálváriája.: „Nemsokára a národni vibor (nemzeti bizottság) vette át a városházát. Szlovák jegyzőt helyeztek ide, szlovák bírót választottak. Az iskolaügy is elintéződött úgy hogy április 18-án megjelent a polgári elemi iskola új igazgatója is és bezárták az iskolákat és új beíratásokat rendeltek el. Az elemibe magyar és szlovák iskolába írathatta a szülő a gyermekét a polgáriba csak szlovákba.

Április 23-án újra megnyitották az iskolák ajtajait. Polgáriban négy osztály nyílt meg fiú és leány vegyesen, tiszta szlovák nyelven. Elemiben I. és II. III. a IV. V.-VI. lehet három tanerővel szlovák iskola nyílt meg. A többi osztályok magyar, csak a szlovák nyelv tanítása kötelező.“⁸⁹⁰

1945 májusa Csehszlovákia-szerte a kommunista párt által szervezett, reggeltől estig tartó ünnepekkel kezdődött. Füleken az ünnepek színtere a Herold-féle park volt. Május 9-én bejelentette a rádió, hogy a német hadsereg kapitulált és Európában vége lett a háborúnak. A bejelentés után a csehszlovák állam területén győzelmi ünnepek megtartását rendelték el, amit Füleken ismételten a Herold-féle parkban rendeztek meg.

A füleki háztörténet írója külön nem tér ki a május elsejei ünnepeken érezhető magyarellenességre. Az érsekújvári háztörténet ebből a szempontból realisabb képet vázol fel.:

„Május 1. Tüntetés a magyarsággal szemben, „le a magyarokkal, éljenek a szlovák partizánok!“ a legkomikusabb magyar nyelven, mert szlovák alig van a városban. Elfogják a vezetőket, szobrokat, emléktáblákat levernek a szlovák betolakodó katonák, minden magyar címtáblát átfestenek. 15-30-50 kilós csomaggal szabad csak elmenni, illetve el is kell menni az 1938 óta idejötteknek. Minálunk is próbálkoztak, legutóbb június 7-e körül hajnalban, hirtelen el akartak volna vinni a határig, de hivatkoztunk arra, hogy egyháziak ügyében Róma dönt, s az egyházi hatóságok. A becsületes magyarokat, de a derék magyarokkal együtt működött szlovákokat is bezárják százával! Június 30-a óta mi látjuk el őket szentmisével, lelki vigasszal

⁸⁸⁹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1945. április.

⁸⁹⁰ Az új csehszlovák kormányt 1945. április 4-én nevezték ki. Egy nappal később a Szlovák Nemzeti Tanács ülésén a kormány meghirdette programját, az úgynevezett Kassai Kormányprogramot. A Kassai Kormányprogram XV. fejezetében elrendelték az összes magyar és német iskola bezárását. Ennek a törvénynek az alapján Füleken is bezárták a magyar oktatási intézményeket. Filep II. 1998, 97.

a börtönük udvarán... És várjuk a kiutasításunkat, de addig törekszünk Istenben bízva megállni helyünket!!!⁸⁹¹

Ezzekkel a kilátástalanságot sugalló, de Istenben bízó mondatokkal zárul az érsekújvári Historia Domus vezetése. 1945 után több háztörténet már nem maradt fenn, vagy nem vezették tovább.

Az érsekújvárihoz hasonlóan a füleki háztörténet is a jövőt bizonytalannak látó sorokkal zárul: „Május 15-én kapta meg P. Keresztes Vilmos a kiutasítási végzést⁸⁹² és már vasárnap el is utazott. „Mi is mindennap várjuk azt.”⁸⁹³

A füleki ferences szerzetesekről 1945 májusa után kevés dokumentum maradt meg. Szabad szemmel is látható, hogy a Historia Domus május utáni részét letépték, valószínűleg megsemmisítették, mivel a hiányzó résznek a levéltárban nem akadtam nyomára. Az irattárban is csak néhány 1945 májusa utáni feljegyzést találtam és a kiutasítási végzések sem kerültek elő. Ami biztos, hogy Ónódi Károly Albert (Füleken mindenkinek Albert atya volt) és plébánosa P. Peško Mariann a második világháborút követően kerültek Fülekre. A „barbár éjszaka” során 1950. április 13-áról 14-ére virradóra a kommunisták Csehszlovákiában a ferences renddel egyetemben felszámolták az összes rendet. A K-akció keretén belül a kolostorokat fegyveres milicisták rohanták le és gyűjtötték be a rendtagokat. Minden rend számára kijelöltek egy „koncentrációs kolostort”, ahová internálták őket. A ferenceseknek a garamszentbenedeki bencés kolostort jelölték ki, ide hurcolták a több mint kétszáz szerzetest. A bencés kolostor körülbelül 40 embernek tudott minimális komfortot biztosítani. A ferences könyvtárak és levéltárak nagy része ebben az időszakban semmisült meg.⁸⁹⁴

Valódi kuriózumnak számít a füleki ferences kolostor lakóinak az internálástól való megmenekülése, mintha ráfeledkeztek volna erre a kolostorra. A kolostorból nem vittek el semmit, megmenekült a levéltár és könyvtár is. P. Albert esperes lélekjelenlétének köszönhető, hogy megakadályozta a füleki ferences könyvtár államilag elrendelt begyűjtését⁸⁹⁵. Ónódi

⁸⁹¹ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1945. május.

⁸⁹² A jogfosztottság ideje alatt a csehszlovák állam a Felvidéki Magyar Katolikus Egyházat „a magyar ellenállás bástyájaként” tartotta számon. Az istentiszteleteken kívül minden magyar nyelvű egyházi csoportosulást betiltott, és minden magyar nyelven tartott egyházi összejövetelre államellenes cselekedetként tekintett. A Szlovák Telepítési Hivatal intézkedésére a magyar lelkipásztorok és szerzetesek egy részét kitelepítették, vagy száműzték Magyarországra, ezáltal is gyengítette a felvidéki magyarság összetartó erejét. Filep I. 1998, 241.

⁸⁹³ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 234-240.

⁸⁹⁴ Jurčovič 2001, 66.

⁸⁹⁵ Ennek történetét ő maga mesélte el Agócs Gergelynek 1991-ben adott interjújában: „A füleki kolostornak, mint általában minden rendháznak, volt egy nagy könyvtára. Az ötvenes évek elején – már nem emlékszem pontosan, mikor – beállt a templom elé egy teherautó és kiszállt belőle 3 ember. Bejöttek, azt mondják, elviszik a kolostor könyvtárát. Szépen leültettem, megvendégeltem őket, és elmagyaráztam nekik, hogy a könyvtár nemcsak a kolostorhoz, hanem a plébániához is tartozik. Megkérdeztem hát, hogy van-e parancsuk a plébánia könyvtárának

Károly Albert 1945-től 1995-ig volt a füleki plébániatemplom plébánosa. A ferences rend újjáalakulásáig 1989-ig, mint világi pap működött. P. Mariann Peško haláláig 1983-ig tevékenykedett Füleken.⁸⁹⁶

A kolostorban 1989-ben újjáéledt a ferences szellemiség. A füleki azon kevés kolostorok közé tartozik, ahová a rend 1991 óta rendszeresen küld szerzeteseket. Ónódi Albert mindig ügyelt arra, hogy a füleki kolostor és templom ne kerüljön a világi papság fennhatósága alá. P. Ambróz, P. Amand és Fr. Paskal voltak az első ferences szerzetesek, akiket 1991 után Fülekre helyeztek. Ónódi Albert 1995-ben nyugdíjba vonult és elhagyta Füleket.

Az 1989 után Fülekre érkezett ferences barátok egy rossz állapotban lévő, gyors felújítást igénylő templomot és kolostort találtak. A templom és a kolostor épületének állagromlása miatt elkerülhetetlenné vált a felújítás, mivel a szocializmus évtizedei alatt javításokra és felújításokra a pénz éppen hogy csak csordogált. A tetők beáztak, a falak vizesedtek, a fűtés elavult.

A füleki ferences kolostor és templom történetében a 2002-es év a változások és a felújítások kezdetét jelentette. Házfőnöknek ebben az évben helyezték Fülekre Kubovics Konrádot. Az ő házfőnöksége alatt kezdték el a kolostor és a templom szakszerű felújítását. A legmodernebb technikák felhasználását igénybe véve a templom külső falazata teljesen új vakolatot kapott. Ő kezdeményezett széles körű gyűjtést a templom tetőszerkezetének felújítására is.⁸⁹⁷

P. Kubovics Konrád 1957. július 18-án a szlovákiai Nagymácsédon született. A prágai Károly Egyetemen atomfizikusként végzett. Szakmájában hamar elismerést szerzett, kiemelkedő képességeit a mohi atomerőmű építésén mérnökként kamatoztatta. Kései hivatás volt az övé, atomfizikusként 35 évesen 1992-ben lépett be a ferences rendbe. A szerzetesi és a papi életre részben Magyarországon készült fel. 1997-ben tett fogadalmat, majd magyar lelkészként Érsekújváron kezdte el a hívek szolgálatát. P.Konrád további életét meghatározó döntéséről és szerzetesi pályakezdéséről Csáky Pál Európa Parlamenti képviselőnek a következőképpen nyilatkozott:

„Beszélgetéseink alapján sejtettem, hogy egyedül érzed magad, sejtettem, hogy nem találsz a helyed sem Léván, sem munkahelyeden, a mohi atomerőműben. Így nem leptél meg, amikor egy napon azzal állítottál be, hogy szerzetbe vonulsz. Az arcodra is emlékszem, amikor

likvidálására, azt mondták, nem. Elküldtem hát őket, bár mondták, hogy ennek még lesznek következményei, de én azt tanácsoltam, forduljanak bizalommal a partizánbarátomhoz, akiről időközben meg tudtam, hogy a Megbízottak Testületében dolgozik Pozsonyban. Így menekült meg a füleki ferenc-rendi kolostor könyvtára.”
Martí 2012, 17.

⁸⁹⁶ Jurčovič 2001, 66.

⁸⁹⁷ A templom tetőszerkezetét P. Stanislav házfőnöksége alatt 2012-ben sikerült kicserélni, addigra gyűlt össze a szükséges összeg.

elmondta, hogy nyugaton élő pap nagybácsidon keresztül ajánlatokat kaptál, mehetnél ferences kolostorba Kanadába, vagy Ausztráliába is. Ide is, oda is jól jönne egy agilis magyar pap. Érezted, hogy ez nem a te utad. Elutasítottad a magyarországi lehetőségeket is, pedig végigjártál minden kolostort, s mindenhol szeretettel fogadtak. Azt mondtad: ha már ez az én utam, nekem itt kell maradnom, szlovákiai magyarlakta vidéken. Nekem itt kell szolgálnom.”⁸⁹⁸

P. Konrád 2002 és 2008 között szolgált Füleken. Kapás Arnoldhoz és a többi nagy elődjéhez hasonlóan odaadó feigyelemmel kísérte a hívek életét, valamint a kolostor és a templom zökkenőmentes működését. A fiatalok sorsa sem volt számára közömbös. Mindig figyelemmel kísérte és támogatta a füleki 47. számú Koháry István cserkészcsapatot. A Mocsáry Lajos Magyar Tannyelvű Alapiskolában hittant tanított. Ide többségében nehéz körülmények között élő gyerekek járnak. Élete során mindig komolyan vette a ferences regulát, megélte a ferences szegénység és szerénység parancsát, feljebbvalóinak mindig elngedelmeskedett. Engedelmesen fogadta azt is, mikor egyedüli magyar szerzetesként Pozsonyba helyezték és tudta, hogy ott szlovák híveket fog pasztorálni. Később megkapta a magyar hívek pasztorációját is. 2009-ben szélütést kapott, amiből lassan épült fel, de már beszéde és bal keze nem volt az igazi. Sokat gyakorolt, tornázott, hogy minél hamarabb felépüljön. Egy év rehabilitáció után ismét megkezdte a pasztorációt. Két év múlva kaptuk a szomorú hírt, hogy 2013. augusztus 29-én újabb szélütést kapott, ami végzetes volt számára. P. Konrád (33. kép) az utolsó felvidéki magyar ferences szerzetes szerzetességének 21-dik, papságának 16-dik és életének 57-dik évében távozott az Úrhoz.

Még életében utalt rá, hogy halála esetén a füleki temetőben Kapás Arnold mellé helyezték. Talán példaképének tekintette őt, vagy megszerette a várost és a híveket. Hirtelen halálát követően, még élő szüleinek a kérésére Nagymácsédon helyezték örök nyugalomra. Halálával véget ért egy korszak. A felvidéki magyar ferences templomok hívei magyar ajkú szerzetes nélkül maradtak.

Konrád atya Pozsonyba helyezése után P. Kuchár Kamilt küldték Fülekre, aki viszonylag jól beszélt magyarul. P. Kuchár Kamil 2012-ben kilépett a rendből és az Egyesült Államokba távozott. A Magyarországi Ferences Rendtartomány többször kisegítette a szlovákiakat, hogy a magyar hívek anyanyelvükön hallgathassák a szentmisét. 2013 és 2015 között P. Posztos Erik magyarországi ferences atya pasztorálta a füleki magyar híveket. A pozsonyi ferences rendház P. Rajmundot 2013-ban Magyarországra küldte, hogy ott tökéletesítse magyar tudását. Füleken 2015-től P. Rajmund végzi a magyar hívek pasztorációját.

⁸⁹⁸ Lásd Csáky Pál: Jancsi elment <https://felvidek.ma/2013/09/jancsi-elment/> , letöltés dátuma 2018. október 8.

A ferences szerzetesek a mai napig igyekeznek részesei lenni az emberek mindennapi életének, egyben aktívan részt vesznek a diákok hitoktatásában is. A templomban a város lakói számára gyakran szerveznek komolyzenei koncerteket, ismeretterjesztő előadásokat. A kommunizmus káros hatásait még mindig nem heverte ki a város lakossága, így napjainkban a ferences rend missziós tevékenysége még fontosabbá vált.

Összegzés

A füleki ferences kolostor története egy viszonylag nyugodt és békés Magyarországon kezdődött. A huszita tanok térnyerésének megfékezése után a kolostor jelentősége csökkent. A régióban a szerzetesek szerepe a török megszállás alatt értékelődött fel. A füleki barátoknak nem volt könnyű dolguk, mert hol a protestáns főurak, hol pedig a török pusztította el a rendházukat. A kolostort 1725-ig az utolsó újraépítéséig háromszor rombolták le. A ferencesek ennek ellenére mihamarabb lehetőségük adódott visszatértek a városba, hogy újra felépítsék a lerombolt kolostort és végezhesék missziós tevékenységüket. Koháry II. István a templom 1725-ös felépítésével, nemcsak a lerombolt füleki ferences rend és templom életét indította újra, hanem az elpusztított városét is. A templom építése a településen sok embernek adott munkát, megélhetést. A munkalehetőség arra ösztönözte a környékbeli lakosokat, hogy családjukkal együtt Fülekre költözzenek.

A ferencesek a templom felépülése után a lelkipásztorkodás mellett a városban és környékén az oktatásból és az egészségügyi ellátásból is kivették részüket.

A ferences kolostor a város életében mindig központi helyet foglalt el. A XIX. század közepétől a XX. század elejéig a kolostornak fontos szerepe volt az átutazók, hivatalnokok, magas rangú katonák és tisztviselők elszállásolásában. Füleken az átutazó vendégek számára a kolostoron kívül nem volt megfelelő szálláshely. A magasrangú vendégek elszállásolása és vendégül látása a füleki ferenceseket sajátos kapcsolatrendszer kialakításához segítette hozzá, ami a későbbiekben sokszor vált a kolostor és a település előnyére. Füleken mindaddig a kolostor volt a város választási központja, míg 1905-ben fel nem épült a városháza. A választások alatt a választási bizottság és a választásokra érkező környékbeli papság a kolostorban lelt szállásra. A füleki ferences Historia Domus egyedi képet nyújt a monarchiabeli választások menetéről, a szerzetesek szerepéről és állásfoglalásáról. Míg a monarchia ideje alatt a füleki ferencesek a Habsburg-párti Függetlenségi Pártot támogatták és követték a birodalmi egyház irányvonalát, addig Trianon után a magyar nemzeti identitástudatú pártokat preferálták.

A huszadik század elején, miután a községi iskolák jelentős része, köztük a füleki is állami kézbe került, sokan úgy gondolták, hogy a ferencesek elvesztették a város életében és a közművelődésben betöltött elsőbbségi szerepüket.

A kolostor lakói tevékenyen részt vettek a városban megalakuló szervezetek létrejöttében. Ilyen volt a Katolikus Olvasókör, Legényegylet, Cserkészlet...stb. A város kulturális programjait általában ezek a szervezetek biztosították. Az olvasókör nagyterme egészen a városi művelődési ház (Vigadó) megépüléséig Fülek kulturális központja volt. Itt kétszáz kötetes könyvtárat és folyóiratokat biztosítottak az olvasni és művelődni vágyó polgárok számára. Ez az épület nemcsak kulturális központ volt, hanem ha kellett kórház, vagy pedig tömegszállás a menekültek számára.

A háztörténet betekintést enged Fülek történelmi emlékezetébe, így az első világháború alatt történetekbe, s ezzel egyedi momentumokat villant fel a város életéből és a háborúhoz való viszonyulásról. Fülek lakói és a ferencesek követték az országos trendet, a háború elején lelkesen tekintettek a jövőbe és bíztak a győzelemben. A háború elhúzódásával a lelkesedés apátiába és háborúellenességbe csapott át.

A ferencesek az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság zavaros időszakát, ha nem is teljes objektivitással, de részletesen bemutatják. Soraikból érződik a város lakói között tapasztalt bizonytalanság és tanácstalanság. A háztörténet írójának köszönhetően elének tárul Károlyi Mihály kormányzásának ellentmondásokkal teli időszakának és az utána következő Tanácsköztársaságnak a működése.

Trianon után a felvidéki magyarság és a katolikus egyház életében törés állt be. Egy új állam Csehszlovákia részeként egyik napról a másikra, államalkotó magyar nemzetből kisebbségi közösségé degradálódtak. Ez a lefokozás nemcsak lelkileg rázta meg a magyarságot, hanem a kulturális emlékezetre és emlékekre is romboló hatással volt. A magyar kulturális emlékezet és identitástudat 1920 után megtűrt kategóriába került.

A pozsonyi háztörténet írója kissé jobban belelátott az eseményekbe, reálisabban mutatja be a felvidéki magyarság ellenállásának sikertelenségét. Bejegyzése megerősíti azt a feltételezést, hogy a szociáldemokrata párt nem állt a helyzet magaslatán. A felvidéki magyarság ellenállás megszervezéséhez nem kapott semmilyen központi segítséget, sőt megengedték, hogy a csehek leszereljék és Magyarországra toloncolják a pozsonyi magyar helyőrséget. A csehek ezekután könnyen vérbe tudták fojtani az önként szerveződő polgári ellenállást. Lényegében az országot tálcán kínálták fel a megszálló erőknek. Az egész történetben az a legszomorúbb, hogy a Prágai Parlamentben a felvidéki magyarságot félrevezető csehszlovákiai szociáldemokrata politikusok, éveken keresztül a magyarok „jogvédőjeként” tetszelegtek.

Az 1920-as évek elején a felvidéki magyar ferencesek nehéz helyzetbe, többszörös törésvonal és konfliktus gócpontjába kerültek. Először a magyar szerzetesek és papok kerültek

a csehszlovák hivatalok látókörébe, akiket Csehszlovákia területéről egy kisebb hibáért is bármikor kiutasíthattak. A felvidéki magyar katolikus papság, szerzetesség és az újonnan alakult szlovák egyház és püspökség között a törés nemzeti szinten állt be. Az állami támogatással végbement tisztogatásnak papok és szerzetesek sokasága esett áldozatul, lett kiutasítva. A szlovák katolikus egyház térnyerésére jellemző, hogy ahol 20 százalék alatt volt a magyar lakosság létszáma ott beszüntették a magyar szentmiséket. A helyzet összetettebbé vált, miután a füleki magyar ferencesek betagozódtak az újonnan alakult szalvatoriánus provinciába, egyúttal a szlovák egyházba. Részesei lettek a szlovák egyház és a csehszlovák államegyház konfliktusának és hallgatolagos résztvevőivé váltak a cseh állam és a szlovák egyház autonomista törekvéseinek. Közben engedelmességgel tartoztak a szlovák ferences rendnek és a szlovák katolikus egyháznak is. Ilyen törésvonalak mentén kellett megőrizniük és építeniük a helyi magyar közösségeket. Trianon után a ferencesek lelkipásztori és kulturális küldetése még jobban felértékelődött. Lelki vigaszt nyújtottak nemcsak a háborús áldozatok családtagjainak, hanem a csehek által megszállt felvidéki magyarságnak is, akik nehezen viselték az új helyzetet. A cseh szervek észlelve a szerzetesek aktivitását igyekeztek mindent megtenni, hogy megnehezítsék a ferencesek tevékenységét.

Ha egy nevezetes, köztisztelőben álló személy látogatott Fülekre, akkor elsőként a zárdafőnök köszöntötte. A város vezetősége mindig figyelembe vette a zárdafőnök véleményét. A Historia Domusnak köszönhetően tanúi lehetünk olyan időknek és beszámolhatunk olyan eseményekről, melyekről nagyon kevés vagy semmilyen forrás nem maradt ránk.

Trianon után 1925-ig a pozsonyi és a füleki háztörténet vezetésében sok a hasonlóság. A csehszlovák hatóságok a magyarok érdekeit védő ferencesekkel szemben mindkét helyen ugyanazokat a módszereket alkalmazták. Hamis vádakot kreáltak ellenük, megpróbálták őket Magyarországra deportálni. Olsovský Mansvét tartományfőnöknek köszönhető, hogy a magyar ferencesek jelentős része megmaradhatott Csehszlovákiában.

Pozsony a magyarság szempontjából hamar elveszett. A városba rövid időn belül több tízezer cseh és szlovák települt be, gyökeresen megváltoztatva Pozsony és a kolostor etnikai összetételét. Igyekeztek eltüntetni a város magyar jellegét, emlékművek, emlékhelyek sokaságát pusztították el. El kell ismerni, hogy a „csehek jó munkát” végeztek, hamar meghódították Pozsonyt.

Az alsósebesi ferences kolostor Historia Domusa csak az 1920-as évek végéig tartalmaz magyar vonatkozású adatokat. Ennek oka, hogy 1920 körül Eperjes és vonzáskörzetében már alacsony volt a magyarok létszáma. A kis falut Alsósebest már Trianon előtt is többségében szlovákok lakták. 1927 után magyar ferences már nem volt a kolostorban. Többek közt a

háztörténetet ezért is vezették szlovák nyelven. Ők már másként viszonyultak egyes magyar vonatkozású eseményekhez. Például a Historia Domus írója szerint Felvidék 1938-as visszacsatolása után „Kassa elesett.”

A kassai ferencendi kolostor 1937-es újraindulása majdnem egybe esik Felvidék „hazatérésének” idejével. A Historia Domus kevés adatot szolgáltat a magyar lakosokról. A feljegyzések elsősorban a régi kolostor épületének visszaszerzésével foglalkoznak.

A füleki ferences rendház a kassaihoz, a pozsonyihoz és az alsósebesihez képest előnyösebb helyzetben volt. Magyarokkal sűrűn lakott terület ölelte körül, és a Pozsonyban székelő csehszlovák hatóságok látóköréből is jobban kiesett. Az itteni lakosság meg tudta őrizni magyar identitását, aminek ápolásában fontos szerepet játszottak a ferencesek. A csehszlovák hatóságok minden eszközt bevetettek, hogy a ferencesek befolyását visszaszorítsák. Szerencsére ez nem sikerült, ami annak is köszönhető, hogy Olsovsky Mansvét szlovák rendtartományfőnök mindig szimpatizált a magyarokkal és szemet húnyt a füleki ferencesek „aktív tevékenysége felett.”

A Felvidék 1938-as visszacsatolása előtt, de főleg utána, Füleken virágzott a társadalmi élet. Köszönhető ez a ferencesek aktivitásának. A háztörténet szerint a városban 17 vallási alapon működő civil szervezet működött. Ezek a szervezetek fontos szerepet játszottak Fülek vallási és kulturális életében. Elmondható, hogy ez az időszak volt Fülek „kulturális fénykora.” Egymást követték az előadások, színdarabok bemutatói és egyéb kulturális események, melyek mind nagy érdeklődés mellett zajlottak.

A füleki ferencesek nemcsak Fülek művelődéstörténetében játszottak fontos szerepet, hanem az egyházi események mellett fontos mikrotörténeti adattár a kolostorban általuk vezetett Historia Domus is. A háztörténet Fülek történeti emlékezetét is magába foglalja. Fontos adatokat szolgáltat időszakokról, kapcsolatokról, mint például a monarchia széthullása utáni zavaros időkről, a csehek és magyarok problémákkal terhes kapcsolatáról. Foglalkozik a város közigazgatásában végbement elitváltással, egyben részletes leírást ad a Füleken történt jelentősebb eseményekről. A háztörténet nélkül Fülekről ezek a fontos információk nem maradtak volna fenn. Feljegyzések nélkül az emlékezet tudat idővel megkopik, s mihelyt kihálnak az adott korszakot megélő emberek, két emberöltő után a történeti emlékezet teljesen elveszik. A Historia Domusok adatai nélkül Fülek múltjának egy része eltűnt volna a történelem süllyesztőjében.

Csehszlovákia területén 1950-ben bezárták a kolostorokat és feloszlatták a szerzetesrendeket. Mivel Fülekhez a kolostoron kívül plébánia is tartozott, ezért az ott szolgáló zárdafőnököt Ónódi Albertet meghagyták posztján. Feltételül szabták, hogy le kell vetnie a

ferences csuhát és a kolostor alsó szintjét át kell adnia városi használatra (múzeumot hoztak létre benne). Ő ennek eleget is tett, de titokban mindig számított rá, hogy a füleki kolostort majd újra ferences szerzetesek veszik használatba.⁸⁹⁹

A füleki kolostorban 1989-ben újjáéledt a ferences szellemiség és azon kevés kolostorok közé tartozik, ahová a rend továbbra is küld szerzeteseket, akik a mai napig részt vesznek a diákok hitoktatásában. A templomban a város lakói számára gyakran szerveznek komolyzenei koncerteket, ismeretterjesztő előadásokat. A szocializmus hatását még harminc év után sem heverte ki a város lakossága, így napjainkban a ferences rend missziós tevékenysége egyre fontosabbá válik, mégjobban felértékelődik.

Elkeserítő és szomorúságra ad okot, hogy Szlovákiában a ferences szerzetesrendben már nincs magyar hivatás. A szalvatoriánus provinciában P. Kubovics Konrád volt az utolsó magyar ferences szerzetes. 2013-ban bekövetkezett halálával a felvidéki magyar hívek elvesztették utolsó magyar ferences lelkipásztorukat, a Felvidéken egyelőre véget ért a magyar ferencesek története. A 90 fős rendből csak egy szerzetes volt hajlandó megtanulni a magyar nyelvet. Igazi változás akkor állna be, ha magyar anyanyelvű fiatal vállalná fel a ferences hivatás nehéz, de nemes pasztorációs munkáját.

⁸⁹⁹ AGÓCS Gergely, *A hit szolgálatában*, Nap, IV. évfolyam (1991) 42-43.

Felhasznált források, felhasznált irodalom

Levéltári források

FFRK = Füleki Ferences Rend Könyvtára

Historia Domus Filekiensis 1863-1913

Historia Domus Filekiensis 1913-1945

SNAB= Slovenský národný archív, Bratislava - SZNLP = Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony

Kr. č 1 Historiae Convectus O. FF. Min., Posoniensis, De annis 1824-1924, Tomus II.

Kr. č. 2 Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946.

Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból:

SPF 30 Levelezések a füleki kolostor előljárójával 1928-1938

SPF 31 Levelezések a újvári kolostor előljárójával 1924-1936

SPF 18 A ferences tartományfőnök levelezése a csehszlovák állami szervekkel 1919-1946

SPF 5 Olsovsky Mansvét delegátus körlevelei 1919

SPF 7 Olsovsky Mansvét komisszárius körlevelei 1920-1923

SNAP = Slovenský národný archív, Prešov - SZNLE = Szlovák Nemzeti Levéltár, Eperjes

Františkáni v Nižnej Šebastovej + Košice 1634 – 1946 – Ferencesek Alsósebesen + Kassa 1634-1946.

Kr. č. 1. 2/a Historia Convectus Sebesiensis 1838-1949.

Kr. č. 9 Historia Domus St. Antonii Cassoviae.

ARCHÍV BÚ RV = Archív biskupského úradu Rožňava = RPL = Rozsnyói Püspöki Levéltár

Canonica Visitatio Fülek, 1900,1906,1914,1918,1922,

Litterae Encylicae ab anno 1899, Ferences Provinciális körlevele a frontátvonulás esetére.

MKFLK = Margit körúti Ferences Levéltár és Könyvtár

MFLK Acta Provinciae 1915, A tartományfőnök levele Bálint Benedekhez egy anonym feljelentéssel kapcsolatban.

MFLK Acta Provinciae 1915, Bálint Benedek levele a tartományfőnökhöz P. Rozmanith Kázmér ügyében.

MFLK Literae Encyclicae ab anno 1899, Tamás Alajos körlevele a kolostorokhoz, 1918.

MFKL Acta Provinciae 1915, provinciális levele Bálint Benedekhez a Kapás-féle hagyaték ügyében.

MNM NML = Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

Nógrád vm. Törvényhatósági Bizottság Központi Választmányának iratai

Nyomtatott- kiadott források

Haeffler István, szerk.: *Országgyűlési almanach. Az 1939–44. évi országgyűlésről.* Budapest, 1940.

Halász Sándor 1887 (szerk.): *Országgyűlési Almanach 1887.* Főrendiház, Budapest.

Képviselőházi napló. 1910. XLI. kötet, 1918. július 24–november 16, 825. országos ülés 1918. október 18-án.

Nemzetgyűlési napló. 1920. VII. kötet, *1920. november 13. - 1921. február 05.*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája.

Schematismus almae provinciae s s. Salvatoris in Slovensko 1928.

Schematismus Sancti Joannis a Capistrano 1904,1906,1909,1913,1916,1940.

Schematismus SS. Salvatoris,1870-1900.

Vásárhelyi Ferenc, szerk. 1910: *Országgyűlési almanach, 1906–1910. évi országgyűlés.* Budapest, Magyar Országgyűlés.

Felhasznált folyóiratok és napilapok:

A JÖVŐ, 3. évfolyam.

A Nap, 4. évfolyam.

Békés, 63. évfolyam.

Dunántúl, 29. évfolyam.

Magyar Nemzet, 1.,2.,3. évfolyam.

Magyar Országos Tudósító, 21. évfolyam.

Nagy Magyar Compass, Mezőgazdaság-, ipar- stb. Szövetkezetek

Napi Hírek

Népszava, 58. évfolyam.

Nógrádi Szó, 3. évfolyam.

Pálócföld, 52. évfolyam.

Pesti Hírlap, 33. évfolyam.

Pesti Hírlap, 60. évfolyam.

Pesti Napló, 57. évfolyam.

Prágai Magyar Hírlap, 4. évfolyam.

Prágai Magyar Hírlap, 9. évfolyam.

Tolnamegyei Újság, 25. évfolyam.

Vasárnapi Újság, 52. évfolyam.

Felhasznált irodalom

1874. évi XXXIII. törvénycikk : Az 1848. V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk a választási törvény módosításáról és kiegészítéséről, Kiadja Páth Mór, Budapest, 1875.

1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása , Budapest, 1912.

1910. évi népszámlálás 2. rész, A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községeinkint, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1913.

A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1882.

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 1. A népesség általános leírása községeinkint Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság , Budapest, 1902.

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása 2. A népesség foglalkozása községeinkint. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest.

Adriányi Gábor 1991: *A Katolikus Egyház helyzete Itáliában, Franciaországban, Németországban és Magyarországon a XIX. században.* In: *Egyházak a változó világban*, szerk. Bárdos István - Beke Margit, Esztergom, 47-55.

Adriányi Gábor 1974: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Auróra könyvek, München.

Agócs Attila 2008: *Hulita Vilmos, A füleki gyár változó életlehetőségeihez alkalmazkodni tudó igazgatója* In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII., Salgótarján, 2008 9-23.

Agócs Gergely 1991: *A hit szolgálatában.* Nap, 1991.

Az Esztergomi Főegyházmegye körlevelei 1916, 1558 sz., *A harangok átvétele hadi célokra.*

Balogh Margit 1998: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946.* MTA Történettudományi Intézet.

Barthó Zsuzsanna - Tyekvicska Árpád 2000: *Civitas fortissima. A balassagyarmati „csehkiverés” korának forrásai és irodalma* – In: Nagy Iván Könyvek 10., Balassagyarmat, 2000.

Beke Margit 1997: *A historia domus fontossága, helye és gyakorlata* In: Magyar egyháztörténeti vázlatok, 9 (1997) 3-4. sz., 149-155.

- Berényi István 1980 : *Osztrák Rieger-orgona Magyarországon* In: Muzsika, 1980. 23. évf., 6. szám, 44.
- Bódi Zsuzsanna – Cs. Sebestyén Kálmán 2007: *Salgótarjáni események 1918–1919-ben*, Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján.
- Bodnár Gábor 1990: *Cserkészkönyv I-III.*, Zalaegerszeg.
- Borovi József 2000: *Az Esztergomi Érseki Egyházmegye felosztása*, Etfo Kiadó és Nyomda, Budapest.
- Borovi József 1942: *A mai rozsnói egyházmegye területének középkori kialakulása*, Rozsnyó, Sajó-vidék könyvnyomda.
- Borovszky Samu 1911: *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Brunda Gusztáv 1993: *Egyesületek Nógrád Megyében*, Salgótarján, Nógrád közművelődési füzetek.
- Brutus-Csát 1912: *Révai Nagy Lexikona, 4. Kötet*, Budapest, Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság.
- Cs. Sebestyén Kálmán - Szvircek Ferenc 1997: *Salgótarján birtoklástörténete* In: Salgótarjáni új almanach 1., Salgótarján, 1997.
- Csémi Szilárd 2005: *Próbák Könyve I.*, Dunaszerdahely Lilium Aurum Kft.
- Debreczeni János 1905: *A szegedi Szt. Rókushoz címzett római katolikus plébánia 100 éves története 1805-1905*. Szeged.
- Diószegi László, Fejős Zoltán 1995: *Magyarok kisebbségben és szórványban*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Doromby József 1934: *A volt császári és királyi 83-as és 106-os gyalogezredek története*. Budapest.
- Dupák Gábor 1996: *Salgótarján történelmi kronológiája I. A kezdetektől 1944-ig - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 20*. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár.
- Eszterhai Nagy Gabriella 2000: *Csáky Albin a kultúrpolitikus*. In. Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon, Elte BTK, Budapest, 2000.
- Fáy Zoltán 1999: *Ferencesek Gyöngyösön*. Budapest, Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány.
- Fazekas Ibolya Diána 2012: *Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházpolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt*. In: Egyháztörténeti Szemle 13. 2012 / 3. szám, 50-74.
- Filep Tamás Gusztáv 2010: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918-1920*, Pozsony, Kalligram.

Filep Tamás Gusztáv: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 I. kötet Történelem, szociológia, demográfia, nyelvfejlődés, nyelvhasználat, a mindennapok kultúrája, egyház és vallás*, Budapest, Ister.

Filep Tamás Gusztáv: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 II. kötet Oktatásügy-közművelődés-sajtó, rádió, televízió*, Budapest, Ister.

Fogarassy László 1992: *Magyar cserkész mozgalom Csehszlovákiában 1919-1939*, Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kft.

Fónagy Zoltán 2001: *A modernizáció és polgárosodás*. Csokonai Kiadó, Debrecen.

Freissberger Gyula, szerk.: *Országgyűlési Almanach 1927–1931*. (Sturm-féle országgyűlési almanach) 2. kötet Felsőház, Bp. 1927. A felsőház tagjainak életrajzi adatai. A szervezetek és intézmények által választott felsőházi tagok.

Fülöp Szász Coburg-Gothai herceg Ő Fensége magyarországi vadászterületeinek és vadállományának uradalmak szerint való ismertetése. Kiadja Fülöp Szász Coburg-Gothai herceg Ő Fensége Erdőigazgatósága, Jolsva, 1910.

Galla Ferenc 2005: *Ferences misszionáriusok Magyarországon*, Gondolat kiadó, Budapest-Róma.

Galla Ferenc 2005: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. Budapest-Róma, Gondolat.

Gergely András 1998: *19. századi magyar történelem*. Korona Kiadó, Budapest. 375-380.

Gergely Jenő 1988: *Ötven esztendővel ezelőtt, A Szent Jobb országlátása 1938-ban*. In *Historia*, 1988, 4. szám, 11-13.

Gergely Jenő 1999: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica kiadó, Budapest.

Gianone András – Klestenitz Tibor 2017. *Katolikus Nagygyűlések Magyarországon*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

Gunst Péter 2000: *Magyarország gazdaságtörténete*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

H. J. Schmidt 1926: *Der Kulturkampf*. Druck und verlag von Ferdinand Schöning, Pad.

Karácsonyi János 1924: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* I.-II. könyv, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

Hámori Péter 2001: *Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. A Magyar a Magyarért Mozgalom története 1938–1940*. In: *Századok* 2001 (3), 569-624.

Hegedűs Elemér 2011: *A gorlicei áttörés egyik hőse: vitéz lovag spondalungai Metz Rezső altábornagy*, In: *Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle* 2011 (32), 35-49.

- Holzapfel, Heribert 1909: *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau, Herder & Co.
- Horváth István 2000: *A szabálytalan ember Gróf Forgách Simon (1669-1730) kuructábornok tanulságos életpályájának összefoglalása* In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIV., Salgótarján 2000, 9-25.
- ifj. Rabár Ferenc 2008: *A Szent Keresztről Elnevezett Irgalmas Nővérek Rendtartománya*. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem BTK..
- Iványosi-Szabó Tibor 2004: *Koháry István, Kecskemét potior földesura*. In: Bács-Kiskun megye múltjából XIX., Kecskemét 2004 (19), 5-35.
- Jan Assmann 1992: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest.
- Jelavich Barbara 1996: *A balkán története*, Budapest, Osiris.
- Jozef Drenko 1994: *Kapitoly z dejín Filakova 3*. Lučenec.
- Jozef Drenko 1996: *Fülek 750*, Fülek.
- Jurčovič Fidé 2001: *Františkáni na Slovensku*, Trnava, Pro Manuscripto.
- Kalmár János 1959: *A füleki (filakovo) vár XV-XVII. századi emlékei*. In: Régészeti Füzetek II/4. Magyar Nemzeti Múzeum - Történelmi Múzeum, Budapest.
- Kapocs Andor 2000: *A bajai ferencesek háztörténete I. 1694-1840*, Baja.
- Kaposvári Gyula 1996: *Szolnok Megye az 1918-as polgári demokratikus forradalomban* In: *Varia museologica*. Dolgozatok a szolnoki múzeum gyűjtőterületéről. Kaposvári Gyula válogatott írásai és bibliográfiája, Szolnok, 1996, 353-366.
- Karl Bachem 1927: *Vorgeschichte, geschichte und politik der deutschen Zentrumsparthei III*. Verlag J. P. Bachem G.M.B.H., Köln.
- Käfer István 2013: *Lexikonok békesszolgálati lehetősége*. In: Magyar Sion, ÚJFOLYAM VII. / XLIX. (2013/2), 99-110.
- Keresszegi-Adorjáni 1888: *Magyar nemzeti zsebkönyv 1.rész Főrangú családok*. Budapest, Magyar heraldikai és genealógiai társaság.
- Komáromy András 1899: *családtörténelmi értesítő 1*. In: Nagy Iván (szerk): 1899, Budapest, 111-112.
- König Kelemen 1931: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben*, Vác, Kapisztrán nyomda.
- König Kelemen 1942: *Fülek vára*. Vác, Kapisztrán nyomda.
- Kornitzer Béla 1940: *Apák és fiúkl.-II.*: Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája, Budapest.
- Lakatos Pál, *Historia Domus Bajensis. Chronik des Franziskanerkonvents in Baja. Band I. 1694-1840* In: Magyar egyháztörténelmi vázlatok, 5 (1993) 1-2.

- László T. László 2005: *Egyház és állam Magyarországon 1919-1945*, Budapest, Szent István Társulat.
- Lubomír Lipták 2000: *Száz évnél hosszabb évszázad*, Pozsony, Kalligram.
- Majunke Pál 1897: *A porosz-német kulturharcz története*. A Magyar Egyházirodalmi Iskola kiadványai 1. kötet - 60. évfolyam, Buschmann Nyomda, Budapest.
- MAREK, Pavel 2015: *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci.
- Marián Ilek: *Voľby do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia v roku 1920* <http://www.kvhbeskydy.sk/volby-do-poslaneckej-snemovne-narodneho-zhromazdenia-v-roku-1920/> 2019. február 24.
- Marozsán Zsolt 2013: *A Miskolci Katolikus Legényegylet (1933-1946)*. In: *Egyháztörténelmi Szemle*, 14. évfolyam, 1. szám, 2013, 76-97.
- Martí Tibor 2012: *A Füleki Ferences Rendház könyvtárának régi állománya*, Eger, Líceum kiadó.
- Medgyesy-Schmikli Norbert: *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténelmi háttere*. Piliscsaba, PPKE; Budapest, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, 2009.
- Mészöly Miklós 1996: *A szlovákkérdés a XX. században*, Kalligram, Pozsony.
- Miklós Péter 2001: *Ivánkovits János rozsnói püspök szegedi évei*. In *Magyar egyháztörténelmi vázlatok*, Budapest, Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség, 3-4. szám, 121-146
- Mocsáry Antal 1826: *Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geográfiai és Statisztikai Esmertetése I-IV*, reprint Kecskemét 1982.
- Molnár Imre 1997: *Esterházy János*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó.
- Nagy András OFM 2006: *A szécsényi rendház historia domusa I*. Kapisztrán Szt. Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest,
- Nagy Iván 1858: *Magyarország családjai III. kötet*, Pest.
- Őze Sándor, Medgyesy - Schmikli Norbert 2005: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Piliscsaba-Budapest.
- Őze Sándor, Medgyesy - Schmikli Norbert, Ötvös István 2013: *Nyolcszáz esztendő a ferences rend (I-II. kötet)* - Tanulmányok a rend lelkiségéről, történelmi hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről. Budapest, Magyar Napló Kiadó.
- Pacséri Károly 1900: *Nógrád Vármegye népoktatásának története*, Balassa-Gyarmati Könyvnyomda részvénytársaság, Balassa-Gyarmat.

- Pálmány Béla 1986: *Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újraterelítés korszakában 1663-1703*. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XII*. Kecskemét, Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, 100 évf. 1 sz., 141-145.
- Parti Zoltán: *Fülek*. Plectrum, Fülek, 2007.
- Peter Wiesflecker 2015: *Koháry Antónia (1797-1862). A 19. század egy magyar nemesasszonya a 20. századi európai dinasztiák őspanya*. In: Mayer László - Tilcsik György (szerk.): *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére*. Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 14., Budapest, 101-108.
- Pomogáts Béla: *Jankovics Marcell emléktáblája előtt*. Irodalmi Szemle, 2000/7-8 130-135.
- Popély Gyula 1991: *Népfogyatkozás*. Budapest.
- Popély Gyula 2014: *Felvidék 1918-1928*. Budapest, Kárpátia Stúdió.
- Popély Gyula 2017: *Felvidék 1929-1939*. Budapest, Magyar Napló.
- Popély Gyula 1998 : *A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)szlovákiában 1918-1945*. In: Filep Tamás Gusztáv: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 II.*, 1998, Budapest, Ister.
- Puntigán József 2006: *A civil társadalmi élet a (cseh)szlovákiai, kiemelten a nógrádi és losonci magyarság életében*. In: *Civil Szemle* 3. évf. 2. sz. (2006), 121-138.
- R. P. F: Urbani Fridrich:, *Historiae Provinciae Salvatoris*, Cassovia, MDCCLIX.
- Rabár Ferenc 2008: *A Szent Keresztről Elnevezett Irgalmas Nővérek Rendtartománya*. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem BTK.
- Reiszig Ede 1911a: *Nógrád vármegye nemes családjai*. In Borovszky Samu (szerk): *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Reiszig Ede 1911b : *Nógrád vármegye községei*. In Borovszky Samu (szerk): *Nógrád vármegye története*, Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Rendeletkötet, 1917, 704. A m. kir. honvédelmi miniszter 1917. évi 23.738. eln. számú rendelete, az orgonasipoknak hadicélokra igénybevételeiről.
- Rudolf Hudec 2009: *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238-1950*, Bratislava, Serafin.
- S. Nagy Anikó – Spekál József 2016: *Gulyáságyú és rohamsisak*. Budapest.
- Salacz Gábor 1938: *Magyar kultúrharca*, Bécs.
- Sarbó Vilmos 1927: *A nagy vihar hajótöröttei*. Budapest, Wodianer.
- Sebők László : *A katolikus egyházszerkezet változásai Trianon óta*. In *Regio - Kisebbségtudományi Szemle* 1991. 2. évf. 3.sz., 65-88.
- Shvoy Miklós: *Nógrád megye leírása 1874–1875* – In *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból* 51., 2006, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár.

- Simon Attila 2013: *Magyar szociáldemokrácia útkeresése a húszas évek Csehszlovákiájában*. In *Múltunk* 1. szám 2013., 36-64.
- Siptár Dániel 2012: *A szerzetesség első megtelepedési hulláma a töröktől visszafoglalt dunántúli városokban* In: *Urbs: magyar várostörténeti évkönyv*, 2012/7. 339-359.
- Slovenský biografický slovník I-V.*, Martin, 1992.
- Stofán György 1996: *Zadaveczi passió 1884–1965*. Los Angeles.
- Sturm Albert, szerk. 1892: *Országgyűlési almanach 1892–1897*. Budapest.
- Szabó Adorján 1913: *Kassai jezsuiták és ferencesek végnapjai és II. József császár Kassán*. Kassa, Kassai Könyvnyomda és Lapkiadó Részvénytársaság.
- Szabó György Piusz 1921: *Ferencrendiek a magyar történelemben*, Budapest.
- Szántó Konrád OFM 1987: *A katolikus Egyház története III. kötet*. Ecclesia, Budapest.
- Szászi Zoltán, *Füleki cserkészlet*, Nógrádi Szó, 5 (1992).
- Szávai Ferenc 2002: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának következményei*, Budapest, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Szeghy-Gayer Veronika 2018. *Államfordulat és az újrastrukturáló helyi elit Bártfán (1918–1919)* In: *Századok* 152. évf. (2018), 6. szám, 1215-1236.
- Szente Zoltán 2010: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban*, doktori értekezés, Budapest.
- Szijas Jolán 2004: *Salgótarján, 1919* in *Honvédő Város*. Salgótarján, 2004, (Discussiones Neogradenses 8. - konferencia kötet. Salgótarján, 2005.
- SzilárdyÖdön,https://www.kozterkep.hu/~13013/szilardy_odon_salgotarjan_bobaly_attila_2001.html, letöltés dátuma: 2018. augusztus 20
- Szinnyei József 1903: *Magyar írók élete és munkái, 9. kötet*, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedés.
- Szirácsik Éva 2013: *A Koháryak Nógrád vármegyei központú birtokainak pénzmozgásai (1720-1731)*. In: *Uradalmak térben és időben - Baranyai történelmi közlemények* 5. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 61-92.
- Szirácsik Éva 2015: *Koháry II. István, a birtokgyarapító katona*. In: *Végvár és mentalitás a kora újkori Európában - Studia Agriensia* 31., Eger, 217-245.
- Sztyahula László: *A Csehszlovákiai Magyar Katolikus Egyház Története 1918-1945*. Budapest, 2012, ELTE-BTK.
- Takács J. Ince–Pfeiffer János 2001: *Szent Ferenc fiai a Veszprémi Egyházmegyében a 17-18. században*, szerk. Kapiller Imre, Zalaegerszeg–Pápa–Szombathely.
- Tomášek, Dušan. *Nevyhlášená válka : boje o Slovensko 1918-1920*. Praha, Epoque, 2005.

- Toronyi Judit 2008: *Földbirtok és választójog a dualizmuskori Nógrád vármegyében*. In: Szívvel és tettel, Tanulmányok A. Varga László tiszteletére, Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár, 491-505.
- Tóth István György szerk. 2002: *Milleniumi magyar történet*, Budapest, Osiris Kiadó.
- Tóth Sándor 1975: *A 2. Ukrán Front jobbszárnyának felszabadító harcai Észak-Magyarországon (1944. november 7–december 31.)*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 22. évfolyam, 1. szám, 1975, 46-72.
- Vadnay Tibor 1927: *Károly király gyermeknyaraltatása*. In: Kádár Béla, Sarló
- Vanyó Tihamér: *A plébániatörténetírás módszertana*, Pannonhalma, 1941.
- Varga László 2016: *A csepeli csoda. Weiss Manfréd és vállalata a Monarchiában*. Várostarténeti Tanulmányok 15. Budapest, Főváros Levéltára, Budapest.
- Varga Szabolcs – Vértési Lázár 2006: *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai*. Pécs, Pécsi Egyháztörténeti Intézet.
- Volf György 1884: *Teleki Codex*. In: *Nyelvmléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok*. XII. kötet, Budapest, 275-349.
- Wick Béla 2005: *Szent Ferenc rendjének története Kassán*. Budapest, Múz. Antikvárium, Bookmaker.
- Zubková Jozefína 2009: *Život a služba biskupa Jozefa Čárskeho do roku 1939*. Historické rozhľady V.

Baucsek Csaba

A füleki ferencesek szervező szerepe Fülek társadalmában, művelődésében és kulturális emlékezetében a XIX. század végétől 1945-ig

A füleki ferencesek tevékenysége elválaszthatatlan Fülek város történetétől. A ferencesek szerepe a város kulturális életében főleg a huszadik század elejétől értékelődött fel. Füleken szinte nem volt olyan szervezet, egyesület, amelynek alapítója, védnöke vagy tagja ne lett volna a mindenkori zárdafőnök. Ezek az egyesületek a ferencesek támogatásával a város lakóinak havonta kulturális programokat szerveztek.

Trianon után szakadás állt be a felvidéki magyarság és a katolikus egyház életében. Egy új állam Csehszlovákia részeként, egyik napról a másikra, államalkotó magyar nemzetből kisebbségi közösségé degradálódott. Ez a lefokozás nemcsak lelkileg rázta meg a magyarságot, hanem a kulturális emlékezetre és emlékekre is romboló hatással volt. A magyar kulturális emlékezet és identitástudat 1920 után megtűrt kategóriába került. A csehszlovákok részéről megkezdődött a magyar emlékhelyek megsemmisítése és a magyar szellemiség eltörlése.

A békediktátum után a város életében a ferencesek kulturális küldetése még fontosabb szerepet kapott, s ők mindent meg is tettek azért, hogy ennek a küldetésnek minél jobban megfeleljenek. Tevékenységükkel nemcsak a város kulturális életére voltak hatással, hanem szerepvállalásukkal és a magyar szervezetek támogatásával, a helyi magyarság identitástudatának megőrzésében is komoly feladatot vállaltak. A füleki ferencesek tevékenységének is köszönhető, hogy 1920-1945 között létrejöhettek 15 magyar vallásos szervezet vagy egyesület. A füleki kolostorban íródott *Historia Domus* eseménytörténete nemcsak az egyházi eseményeket meséli el, hanem fontos mikrotörténeti adattár is. A ferencesek elvitathatatlan érdemeket szereztek a füleki magyarság emlékezet tudatának és a város eseménytörténetének megőrzésében.

Baucsek Csaba

The organizing role of the Franciscans of Fülek in its community and culture from the end of the 19 th century to 1945

The activity of the Franciscans of Fülek is inseparable from the history of its town. Their role increased mainly in the town's cultural life from the beginning of the 20th century. The current prioress has been a founder, a protector or a member of almost all organizations. These organizations organized cultural programmes to the town's people with support of the Franciscans monthly.

After the Treaty of Trianon, the Upper Hungarians and the Catholic Church were separated. It was formed a new state. It's called Czechoslovakia. The Hungarian nation has become a minor nation. This degradation has not only spiritually affected for the Hungarians, but it was also destructive for cultural memories. Since 1920 Hungarian cultural memory and the identity of consciousness have found into the permitted category. The state of Czechoslovakia started to destroy Hungarian monuments and to abolish Hungarian spirituality.

After the Treaty of Peace, the cultural mission of the Franciscans played a more important role in the town and that's why they did everything.

They were affected not only for the town's cultural life by their activities, but also they played an important role in the preservation of the local Hungarian identity. The Franciscans played a significant role in the founding of 15 Hungarian Religious Organizations between 1920 and 1945.

It was written *Historia Domus* in a monastery of Fülek. It narrates the events of the church as well as an important micro-historic database, too.

The Franciscans had a prominent role in the preservation of the culture of the Hungarians of Fülek.

Mellékletek:

1.1. Az első bécsi döntés előzményei és visszhangja Füleken, a második világháború eseményei a Historia Domus alapján

„ 1938 szeptember

Az eddigi békés politikai helyzetet felrobbanással fenyegeti a népek önrendelkezése utáni vágy. Mint egy varázsütésre a nemzetek lelkéből fölkiállt a szózat: Igazságot! A nép szabad és önálló akar lenni.

És ez különösen Csehszlovákiában volt érezhető. A Trianoni átkos és igazságtalan békeszerződés szégyenfoltja lett Európának és az árnya Damoklesz kardjaként folyton a béke felett lógott, várva, hogy lesújtson.

Elsőként a szudétánémetek 3 milliós tömegével nemzeti kulturális jogokat követelnek. Vezérük Henlein Konrád nagy szervező képességgel győzelemre viszi a népet. Nagy támogatója Hitler Adolf német birodalmi Kancellár. Hitler háborúval fenyegetődzik. A nagyhatalmak Runciman angol lordot Prágába meneszti, hogy tanulmányozza a kisebbségi kérdéseket. Olyan zűrzavar támad, hogy maga Runciman sem lát tisztán. A csehek fűhöz fához kapaszkodva kisebbségi „statumokat” dolgoznak ki, amelyek nem kielégítőek. Követelések azonban tovább folytatódnak. Angolország Runciman lord sikertelenségét látva Chamberlain miniszterelnököt Hitlerhez küldi megbeszélésre. Elvileg meg is állapodnak.

Mussolini 10:30-kor Triestben kifejti Olaszország álláspontját.

Hodza ugyanezen a napon 12-kor szlovák létére cseh nyelven, mint Prága kormány miniszterelnöke a cseh álláspontot ismerteti és a köztársaság nemzetiségeit a haza védelmére felszólítja.

Magyarország a felvidéki magyarok érdekében revíziós nagygyűlést tartott Budapesten, amelyen Zadravec István ofm. Tábori püspök megható beszédben vázolja a felvidéki magyarság húsz éves szenvedéseit.

Az az ellenszenv, amely Csehszlovákia iránt az egész európai kontinensen megnyilvánul, készíti Hodzsát, hogy kormányával lemondjon. A lemondás délelőtt 11-kor történik meg, amit

Beneš Eduárd el is fogad. Ugyanekkor Syrový Jánost, legionista őrmesterből tábornokká vedlett, az új kormány megalapításával bízza meg, amelyet 23-órakor a köztársasági elnök elfogad.

Varsóban ezen a napon hatalmas arányú revíziógyűlésen követelik a lengyelek Teschen lengyel lakosságú területek visszacsatolását.

Ezen a napon korán reggel falragaszok, az általános mozgósítást rendelik el. Az egész községben nagy a riadalom. Zárdánkból eltávozik P. Inocent Mazán és Fr. Hippolit Olosák, hogy bevonuljanak a kaszárnyákba. Ugyancsak megszállják a határokat és teljes erővel indul meg azok katonai megerősítése. A következő napok gyors ütemben termik a kialakulás lehetőségeit.

E napon délután 2-órakor, a járásfőnök parancsa folytán minden rádió készüléket a csendőrségre kell beszolgáltatni. Legfőképpen azért, mert este 7-órakor Hitler Adolf kancellár beszél a rádióban.

Szept. 27-én Chamberlain beszél

Szept. 28-án Daladier beszél.

Szept. 29. délelőtt 10-kor találkozó Münchenben.

Szept. 29. Este ½ 8-kor Őszentsége XI. Pius Békeszózata. A cseh katonaság sokasága folytán erősen érezhető az élelmiszerhiány. A férfi lakosságot kényszermunkára viszik. Schuszter Bélát két társával magyaros megnyilatkozásáért fogságba vetik. A kommunisták erős szimpátiájukat fejezik ki a csehekkel szemben, a gazdákat viszont megfenyegetik. Ilyen hangulatban érkezik a hír, hogy Hitler Adolf megkapta a Szudétanémet vidékeket.

Október

Okt. 1-én kezdi meg a német hadsereg a szudéta vidék 4-etapos megszállását. E napon lemond a prágai kormány a lengyel területekről. A köztársaság e napon a bomlás útjára lépett.

Este 7-órakor Imrédi Béla magy. Miniszter elnök rádiószózatot intéz a néphez, amit titkos készüléken hallgatunk.

Okt. 4-én este 7-órakor ünnepélyesen lemondott dr. Benes Eduárd a ČSR. Elnöke.

Okt. 5-én, a szlovák néppárt gyűlést tart az autonómia ügyében.

Egész Fülek községben lázasan tárgyalják, az eseményeket. Minden házban, erősen készülnek a magyar ruhák és magyar zászlók elkészítésére.

Okt. 6-án a szlovákok megkapják az autonómiát és az ügyek vezetését dr. Tiszo Józsefre bízzák.

Okt. 7-én este, a Magyar Egyesült Párt vezetői gróf Eszterházy János és Jaros Andor⁹⁰⁰ a pozsonyi rádióban szózatot intéz a felvidéki magyarokhoz.

Okt. 9-én ül össze a magyar és a szlovák határmegállapító bizottság Komáromban este 7-kor.

Okt. 13-án a cseh-szlovák bizottság elfogadhatatlan javaslatai folytán a magyar delegáció, a tárgyalásokat megszakítja és elhagyja Komáromot a négy nagyhatalomhoz folyamodnak döntés végett.

Ennek következtében, érezhetők a cseh ellenintézkedések.

Okt. 13-án a vendéglő záróját este 7 órától és a részére esti 8-órait állapítják meg. Az egész hónap izgalomban telik el.

A második világháború hadi eseményei Füleken a ferences rend szemszögéből

A ferencesek bejegyzései, ami a második világháború alatt történt eseményeket illeti igen szűkszavúak. A háztörténetben az első komolyabb Fülelkel kapcsolatos hadicselekményről 1944 márciusában írnak.: „Március 15-én volt az első komoly légiveszély Füleken, éppen ünnepség alatt, melyet a hősök emlékénel tartottunk meg, jöttek az ellenséges repülőgépek és vonultak el Fülek fölött. Bombázás nem történt.”⁹⁰¹

A háborúval kapcsolatos cselekményekről áprilisban ugyanolyan röviden, szűkszavúan írnak, mint az előző hónapban: „Mivel éjszakai berepülések gyakoriabbak lettek, páter maradt virrasztani a rádió mellett arra az esetre, ha légiriadó van, hogy felkeltsen bennünket. Az iskolákban a tanítást húsvétra az egész országban beszüntették.”⁹⁰²

⁹⁰⁰ Jaross Andor (1896-1946) szlovákiai magyar politikus, 1936-ban az Egyesült Magyar Párt elnöke, 1944-45 között tagja a szálasi kormánynak. 1946-ban, mint háborús bűnöst kivégzik. (*Slovenský biografický slovník II.*, Martin, 1992. 537)

⁹⁰¹ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 232.

⁹⁰² FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 233.

Hosszú kihagyás után a következő beírás augusztus 20-án⁹⁰³ Szent István napján került a Historia Domusba: „félelmetes felvonulást rendezett a szövetséges repülő raj: Vagy 800 repülő vonult át Fülel légterében, a szent Istváni nagymise el is maradt emiatt.“

A ferencesek a szeptember eleje és december vége közötti időszakról már részletesen informálnak. Beszámolójuk által egyedülálló, izgalmas, fordulatos, gazdag információkhoz jutunk hadi eseményekről és a Füleken átutazó menekültekről:

„Szeptember

Elején volt részünk a Sztálin-gyertyák világításában. Budapest bombázását is láhattuk. Hatvan bombázását hallottuk.

Szeptember 10-én megkezdtük iskolánkban a tanítást úgy az elemiben, mint a polgáriban rendesen folyik a hitoktatás is. Ritkán van légiriadó, ilyenkor hazamennek a tanulók.

Szeptember folyamán két alkalommal magyar katonatiszteket szállásoltunk el, csak két szobában, mert csak két szobánk van bebútorozva.

Október

Rendesen megkezdtük az októberi ájtatosságot, persze az elsötítés miatt korábban. Szent Ferenc napját is szépen megünnepeltük. Okt. 6-án az aradi vértanúk napján 9-kor volt a gyászmise a hatóságok, egyesületek és iskolák részvételével.

Okt. 10-én Jöttek a zárdánkba német tisztok, két szobát rendelkezésükre bocsátottunk.

Okt. 14-e a fő atya a gyöngyösi klerikátot feloszlatta és két student pátert küldött Fülekre P. Simon Platorát és P. Szántó Konrádot.

Okt. 16-án még egy főtisztnak adtunk szállást a provinciánkban, egy szobát raktárnak, az éléskamrát löszerraktárnak adtuk át. Itt láttuk személyesen az új fegyvereket. A III. rendi

⁹⁰³ 1944. augusztusában megkezdődött Magyarország szisztematikus bombázása. Az augusztus 20-ai bombázás Magyarországon nyitánya volt a pusztító szőnyegbombázásoknak. A Magyar Távirati Iroda a következőt jelentette: „Augusztus 20-án, a délelőtti folyamán, közel 1000 ellenséges bombázógép erős vadaskísérettel repült be az ország légterébe. A Balaton légterében történt gyülekezés után a gépek egy része észak felé elhagyta az ország légterét. Több erős kötelék Szolnokot, kisebb kötelékek pedig Szegedet bombázták. Épületkárok keletkeztek és több sebesülés történt. A bevetett vadászgépek az ellenséges bombázókat eredményesen támadták, és a légvédelmi tüzéség hatásosan tűzelt a berepülés egész útvonalán. Már eddig is több lelővést jelentettek.” Lásd Pataky-Rozsos-Sárhidai: Légi háborúk Magyarország felett. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/legi-haboru-magyarorszag-felett-6E95/masodik-kotet-75D7/a-frantic-iv-es-v-79A9/augusztus-9-tol-20-ig-79F4/> Letöltés dátuma 2019. március 10.

otthont szintén raktárnak katonák részére adtuk át, az iroda melletti szobát lefoglalták a fürdő melletti szoba volt a börtön.

Október 18-án valami kereskedő menekült Marosvásárhelyről ötödmagával, adtunk neki szállást az udvar felé való mosókonyhában és meleg ételt.

Október 19-én a szilágyi főjegyző feleségével menekült adtunk nekik szállást.

Október 20-án magyar tisztek lefoglalták a két mosókonyhát.

A könyvtár melletti nagy szobában a magyar tisztek laktak.

Október huszadikán érkezett meg P. Szántó Konrád a szétosztatott gyönygyösi klerikából. Még jurisdictiót nem kapott, mert még egy vizsgája van hátra.

Október 24-én temettünk egy német katonát, kit éjszaka egy levente nemzetőr véletlenül agyonlőtt. A temetés katonai pompával történt. Október 24-én este megint 2 menekült család vett szállást udvarunkban.

Október 26-án délután kilenc menekült kocsi érkezett Nyíregyháza és környékéről udvarunkban pihentek meg éjszakára.

Október 27-én a szerencsi katonai kórház keres helyet Füleken.

Ugyancsak 27-én este megint Szilágy megyéből jött hat kocsi menekült az udvarban szállásoltuk el őket.

Október 28-án a németek a zárdából kipakoltak és már délután egy német sem volt Füleken.

Délután 3-kor jött megint öt kocsi menekült Nyíregyházáról udvarunkba.

Este 4 kocsival jöttek az erdélyi székely páterek. P Odorik, P. Zsidor, P. Leander és P. András. Két napig voltak nálunk kocsikkal együtt. Innen Salgótarjánba mentek tovább.

November

Nov. 1-én akadálytalanul tartottuk az istentiszteleteket úgy délelőtt, mint délután. Este a mozgó kórháznak tisztjei, orvosai a zárdánkban vacsoráztak a saját főztjükből itt aludtak valószínűleg csak egy pár napig maradnak Füleken.

Halottak napján 9 órakor volt a nagymise. Egész nap esett az eső.

Az egész kórház osztagai november 4-én hagyták el zárdánkat, minden renumeráció nélkül.

November 5-én új német osztagok jöttek Fülekre és éppúgy mint azelőtt minden szabad helyet lefoglaltak a zárdánkban. November 9-én megtartottuk Fülek felszabadulásának emlék évfordulóját. Nagymise volt 9 órakor más ünnepség nem volt.

Mindennap tele van az udvarunk átmenő menekültekkel.

November 12-én jött egy nagy karaván a miskolci rendőrség menekülés közben itt pihent meg.

November 14-én egy pár napra Lévára vonuló magyar újoncok pihentek meg klástorunkban.

November 16-án az újoncok helyébe megint német vöröskeresztes osztag foglalta le zárdánkat.

November 17-én jött meg P. Albert Gácsról, ki Gyöngyösről menekült és P. Provinciális Rozsnyóra diszponálta, de oda már nem mert menni és így Füleken maradt.

November 18-án tíz katonát temettem el, kik metilalkohol mérgezésben haltak meg. Bánrétől Fülekre való utazáskor jutottak hozzá. A halottak között vasutasok is voltak. Beszélük, hogy útközben sokan haltak meg. November 18-án kidobolták a kiürítési rendeletet, mely szerint csak az mehet, aki akar, de már délután visszavonták.

Nov 20-án megint egy menekült 70 éves jegyzőt temettem, szintén metilalkohol mérgezésben halt meg.

November 24-én P. Pásztor Elemér és Fr. Czinege Lukács szülőfalujukba Peredre Csallóköz feletti faluba menekültek. Minden rábeszélés hiába való volt, hogy maradjanak.

November 26-án pedig P. Keresztes Vilmos káplán és hitoktató hagyta el a zárdát és a környékben bujkál. Ennek is sokat beszéltem, hogy ne menjen, de hiába.

November 25-én 3000 P. Azaz háromezer pengőt osztott ki a szegényebb cigányoknak P. Halász Jeromos házfőnök plébános.

November 28-án 1500 P. Azaz ezeröttszáz pengőt a füleki nőegylet pénzét a szegények között P. Szilágyi Bernát nőegyleti elnök kiosztotta.“

Az észak-magyarországi területek elfoglalása a 2. Ukrán Front jobb szárnyának volt a feleadata. Ez a hadművelet Budapest bekerítésének egy részművelete volt. Malinovszkij marsall úgy döntött, hogy a főcsapást Plijev altábornagy lovas-gépesített csoportjával a 2. és 4. gárda-gépesített hadtesttel megerősített 7. gárdahadsereg Hatvan irányába méri. Egyidejűleg a 40., a 27. és az 53. hadsereg parancsnokainak is elrendelte, hogy november 7-én reggel indítsanak határozott támadást. Véres küzdelem vette kezdetét az észak-magyarországi területekért. A front átvonulásáról és a füleki eseményekről értékes információkkal szolgál a háztörténet.:

„December

December 2-án még kiosztottunk a szegények között 400 pengőt.

December 2-án jött zárdánkba P. Dám Incze, ki Gyöngyösről⁹⁰⁴, Gyöngyöspatára⁹⁰⁵ menekült, de onnan is a tűzvonal miatt eljött. Ugyancsak ezen a napon érkezett meg P. Mészáros Albert, ki Nyíregyházáról menekült el, egy hónapig bolyongott míg végre Füleken kötött ki.

December 4-én reggel 6-kor volt az első hajnali szentmise a hívők szép számú példás részvételével.

December 8-án Szeplőtelen fogantatás ünnepe. Szentmisék úgy voltak, mint vasárnap. Egész oktáva alatt a roráték szentség kitételével voltak.

December 16-án az ebédlőnket is lefoglalták a katonák és mi a konyhába kényszerültünk menni.

December 18-án este 11-kor két bomba esett Fülel területére, sem kolostorunkban, sem templomunkban nem esett kár.

Menekültek még mindig nap nap után jönnek, mennek.

December 21-én⁹⁰⁶ délután félegykor és délután 3-kor voltak bombázások, melyek mind a vasútállomásra estek. A raktár épület egész nap és éjjel égett körülbelül 12 halott és sok a sebesült.

⁹⁰⁴ November 16-án a 2. Ukrán Front főcsapásának irányában tevékenykedő Plijev-csoport magasabb egységei, az 53. hadsereg 49. lövészhadtestével szorosán együttműködve, súlyos harcokat vívott Gyöngyös birtokba vételéért. A német 1. páncélos- és 76. gyaloghadosztály, valamint a magyar 2. páncélos és 25. gyaloghadosztály részei Jászárokszállás—Visznek arcvonalszakasról csapásokat mértek a támadó egységekre. November 17-én a szovjetek elfoglalták Karácsondot és Atkárt, a 23. harcokosi- és a 4. gárdalovashadtest ugyanakkor benyomult Gyöngyös déli részébe, maga előtt tolvá az 1. német páncéloshadosztály hevesen védekező egységeit. Másnap már a város utcáin folyt a harc, s estig a két szovjet hadtest Gyöngyösről véglegesen kiverte a védőket. Tóth 1975, 54.

⁹⁰⁵ Plijev tábornok Gyöngyös elfoglalása után északnyugatnak fordult, Szurdokpuspöki irányba támadott. Csapatai Gyöngyössolymos—Nagyréde—Ecséd szakaszon erős német-magyar ellenállásába ütköztek, és több napon át nehéz harcokat vívtak a védelem áttöréséért. November 25-ére, mikor a 7. gárdahadsereg csapatai megszállták Hatvant, az elkeseredetten védekező német—magyar egységeket sikerült visszazorítaniuk Gyöngyöspata—Rózsaszentmárton-kelet—Lőrinci vonalára. December 5-én a szovjet csapatok beékelődtek a németek védelmébe, másnap pedig ezt a Plijev-csoport kihasználva elfoglalta Lőrincit. A szovjet csapatok támadását sorozatos német ellenlökések lassították, így is december 7-ére Gyöngyöspatát, Apcot, Zagyvaszántót és Palotást sikerült birtokba vennie. Tóth 1975, 54-59.

⁹⁰⁶ December 21-én a szovjet csapatok tovább fokozták nyomásukat a mátrai arcvonal-kiszögellésben harcoló német erőkre. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste kiverte a 15. német gyaloghadosztályt Arló és Alsóhangony helységekből, a 27. magyar gyaloghadosztályt pedig Borsodnádásd, Szentdomokos, Tarnalelle, Bükkszenterzsébet feladására kényszerítette. Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste a nap folyamán 6—10 km-t nyomult előre. Vele szemben a 8. német vadászadosztály Pétervására—Nemti, a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály pedig Kisterenye—Lucfalva vonalában kísérelte meg az ellenállást. Tóth 1975, 68.

A templom és a zárda ablakainak jó része betört hol rámástól, hol pedig csak az üveg szakadt ki.

Este 10-től 11-ig erős ágyúzás volt. Óvóhelyre kellett menni. Dec. 22-én ágyúzás egész nap⁹⁰⁷. Délután négykor futott ki Losonc felé a menekülők utolsó vonata, de Őrhegynél Bozitanál lőtték a vonatot, mely le is állott, mert a mozdonyt találták el, több halott és sebesült. A vonaton lévő menekültek, ki hogy tudott úgy jött vissza Fülekre. A vonatot másnap húzták vissza.

December 23-án korán reggel halt meg Erzsébet nővér a Jó Isten nagyon szerette, hogy a következő rettenetes napoktól megmentette. Másnap ágyúzás repülőgépek zúgása között kísérte ki a temetőbe egyedül a házfőnök atya. Ő volt az utolsó kit, még kísérettel eltemethettünk utána már csak a temetőbe mentünk beszélni a halottakat.

December 24-én⁹⁰⁸ délután 4-kor volt az éjféli szentmise, vagy 150-en vettek részt, mert erős ágyútűz miatt nem mertek eljönni a pincéből a hívek.

Délután P. Konrád kiment gyalog Kovácsiba karácsonyi ünnepekre a hívők nagy meglepetésére, de öröme is másnap délután 3-ra szerencsésen vissza is érkezett Fülekre.

Este 5-től 8-ig P. Halász Jeromos házfőnök plébános a kántorral Benkó Dezsővel végig járta a nyilvános óvóhelyeket prédikálva és imádkozva, a szentestéről. A hívek a nagy szomorúságban igen boldogak voltak.

December 25-én karácsonykor rendesen meg voltak a szentmisék 7, 8, és 9 órakor, de csak egy-két hívő részvételével, mert erős ágyúzás miatt nem mertek előjönni az óvóhelyről.

Mise is volt a Breznyicky-féle pincében 9 órakor és a gyári konzum pincében 10 órakor igen sok hívő jelenlétében.

Mi a konyhában ebédeltünk, mert az ebédlőnket már napokkal előbb lefoglalta a katonaság.

⁹⁰⁷ December 22-én a német csapatok helyzete tovább rosszabbodott. A 8. vadászadosztály kénytelen volt feladni Pétervásárát, Ivádot és Nádújfalut, a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály pedig Márkházát, Lucfalvát, Vizslást és Kazárt ürítette ki az 53. hadsereg jobbszárnyának nyomására. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste Bükkszenterzsébet—Zabar szakaszon megközelítette a Tárna bal partját. A heteken át oly szívósan tartott mátrai arcvonal-kiszögellést erre az időre jelentősen összeszűkítették a szovjet csapatok, támadásuk már közvetlenül Salgótarjánt fenyegette. Ezáltal a front vésszen közeledett Fülek felé. Tóth 1975, 68.

⁹⁰⁸ December 24-én a 27. hadsereg 35. lövészhadtestének kötelékében harcoló 2. román hegyihadosztály visszaszorította a 15. német gyaloghadosztály egységeit Zabarból, a hadtest többi erői Szederkény-dél 1 km, Bárna-dél 2 km terepszakaszt érték el. Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste elfoglalta Mátraszelét Tóth 1975, 69.

Az erős éjjeli agyútűz miatt a pincében készítettünk ágyakat és kályhát, meg a pince meletti szobában aludtunk.⁹⁰⁹

December 26-án⁹¹⁰ és 27-én állandó agyútűz volt⁹¹¹, de azért kimentünk a pincékbe vigasztalni a híveket.

December 28-án igen erős ágyúzás volt, a német katonaság elhagyta a zárdánkat⁹¹², az ágyúzapor közt menekült hozzánk Benkó Dezső családjával a pincénkbe, szívesen adtunk nekik szállást. Házfőnök atya az irodában szállt meg, hogy közel legyen a Templomhoz különösen az Oltáriszentséget kellett vigyázni nehogy valami baj érje. Nagyobb belövéseknél megnézte nincs-e baja a templomunknak. 8 gránát csapott be a templom közvetlen közelébe, de csak a gránátszilánkok érték a templom és a zárda falát, direkt találat nem érte és teljes épségben maradt minden. Hála a jó Istennek, meg a drága Szűzanyának és Szent Antalnak, kiknek különös oltalmába ajánlottuk zárdánkat és szép templomunkat.

December 29-én gyengült az ágyúzás Fülekre úgylátszik távolann lóttek, de azért állandóan füttyültek a golyók a zárdánk fölött.⁹¹³

December 30-án reggel ½ 7-kor jelent meg először két orosz katona zárdánkban, de mindjárt el is mentek. 8-kor megint egy telefonista, mindjárt tovább ment. 10 órakor szállták meg egész zárdánkat az orosz katonák.⁹¹⁴ Egy alezredes a házfőnök atyát kereste föl és megmondta, hogy a templomba nyíló minden ajtót zárja le, nehogy bemejenek a katonák, de

⁹⁰⁹ *December 25-én a szovjet csapatok további területeket foglaltak el. A 27. hadsereg 35. lövészhadteste átvágta a Cered—Zagyvaróna műutat, elfoglalta Magyarzabart és Ceredet, Az 53. hadsereg 49. lövészhadteste Zagyvaróna-dél 2 km. Zagyvapálfalva déli és délnyugati szegélye terepszakaszt érte el. A német 8. hadsereg törzse napijelentésében a helyzetet így jellemezte: „Az ellenség mély betörést ért el Salgótarján dél és délkeleten.” Tóth 1975, 69.*

⁹¹⁰ *December 26-án az 53. és a 27. hadsereg csatlakozó szárnyain a 49. és 35. hadtest egy-egy hadosztálya együttes csapással elfoglalta Salgótarját. Managarov altábornagy az 53. hadsereg parancsnoka parancsára a 49. lövészhadtest energikusan támadott Bocsárlapujtó—Nógrádszakál irányba. Tóth 1975, 69.*

⁹¹¹ *December 27-én a 35. lövészhadtest birtokba vette Egyházasbástot, Tajtit, délről 2 km-re megközelítette Somoskőújfalu. Vecseklőért harcot vívott az ott állomásozó német csapatokkal. A 49. hadtest 110. gárda-lövészadosztálya Ságújfalu ostromolta a 24. gárda-lövészhadtest 1. gárda-légideszant hadosztálya pedig Magyarécet foglalta el. A 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály és a 8. vadászadosztály Szécsény tartása mellett Karancsság—Karancsalja—Somoskőújfalu vonalában próbálta helyreállítani a védelmet. Tóth 1975, 69.*

⁹¹² *December 28-án a 24. gárda-lövészhadtest csapatai elfoglalták Szécsényt, a 49. gárda-lövészhadtest Ságújfalu és Etes, a 35. gárda-lövészhadtest Somoskő és Somoskőújfalu, s a 49. gárda-lövészhadtesttel együttműködve pedig Karancsalja feladására kényszerítette a német csapatokat. A következő napokban a harcok hevessege fokozódott. Tóth 1975, 70.*

⁹¹³ *A 15. gyalogadosztály, a 8. vadászadosztály és a 4. SS-Polizei páncélgránátos hadosztály kétségbeesett erőfeszítésekkel próbálta lezárni a füleki irányt, de erőfeszítései nem jártak eredménnyel. December 31-én estig a szovjet csapatok az Ipoly bal partját megtisztították az ellenségtől, s több ponton átkelve a folyón, már Szlovákia területén harcoltak tovább. Tóth 1975, 70.*

⁹¹⁴ *Feltételezésem szerint a Füleket megszálló szovjet csapatok a 2. Ukrán Front 53. hadseregének 49. lövészhadteste vagy a 27. hadsereg 35. gárda-lövészhadtestének egységei lehettek. Tóth 1975, 70.*

mivel a felső folyosón nem lehet becsukni ő leszegeztette az ajtókat és őrt állított a folyosóra így templomunk berendezésének semmi baja nem történt.

Mivel a konyhában főztek a katonák mi az irodában főztünk könnyű is volt, mert egyik napon krumplilevest másnap meg bablevest főztünk, néha hatóságilag húst is kaptunk. Kenyeret az oroszoktól kértünk.⁹¹⁵

1.2. Érsekújvár bombázása és a front átvonulása a háztörténet alapján

1944 Október

Mindennapos az ellenséges bombázó repülőek jelzése: a szirénázás-éjjel betereli a tömeget az óvó helyiségbe, a legfontosabb munkák sem mehetnek. A vonatok ontják a menekülteket, itt kapnak élelmet s mennek tovább Szombathely felé. Nagy kerülővel jönnek: Erdélyből Szatmárnémeti, Miskolcz, Ipolyság, Léva, Érsekújvár s innen tovább. A templombajárás elég gyér, férfiak a fronton, gyermekek végzik öregekkel, asszonyokkal a gazdasági munkát.⁹¹⁶

1944, október 7. †

Érsekújvár fennállása óta egyik leggyászosabb, legvéresebb pusztulás napja!- Szombat volt D. e. 11 óra után már jelezték az ellenséges gépek berepülését. Nyugodtan ültünk ebédhez, már nem is igen vettük komolyan, mert számtalanszor százával szálltak fejünk felett hetes csoportban egy-egy feketeszínű vezetőgéppel az ezüstösnek látszó-bocsánat a kifejezésért tetűkhöz hasonló angol, azaz amerikai repülőek. Eltávoztuk után 10 percen belül hallatszott egy távoli célpont bombázása; már az a nézet alakult ki, hogy minket kihagynak vagy politikai okokból, vagy talán sok jó lelkek imájára....

1 óra után ismét jöttek kelet felől. De már gyanús volt az elhelyezkedésük egymásközt: 3-4 volt egy csoportban. Elhúztak északnyugatfelé, hamar visszafordultak. Most már tanácsosnak láttuk néhányan, akik könnyelműen kíváncsiskodtunk beszaladni az óvóhelyiségbe. Még be sem értünk, már hallatszottak a sivítások, a bombák robbanása. Többszörösen feladtuk az általános feloldozást. Aztán hamarosan úgy hangzott, mintha fejünk felett a zárda szétrepült volna nem

⁹¹⁵ FFRK Historia Domus Filekiensis 1913-1945, 233-240.

⁹¹⁶ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond Érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1944 október.

egyszer, a villanyszolgáltatás megszűnt, a kikészített gyertyák elaludtak, mintha a falak düllöngéltek volna, emberek elestek, ijedős asszonyok eszméletüket veszítették, halálordítások, az előimádkozó páterek hangja elakadt, por és erős égett szag, vagy hat-hét hullámban egymásután megisméltődött a borzalom, közben iszonyú ijedtséggel, halálra vártan, mint síró gyerek estek be, akiket kint ért a támadás és szinte csodaszerűen megmenekültek. Azok mondták el rémülettel, hogyan dőlnek össze a házak, melyik kapott itt a közelben. Közben igen buzgókká lettek az imában tekintettel az újonnan jöttekre, a feloldozás többszörös megisméltése, a sebesültek ellátása került sorra.- 3 óra után már úgy látszott, hogy több támadás nem lesz. P. Athanáz, P. Ferenc, P. Vince, P. Bertrand és P. Turul felkeresték a halálos betegeket, ha kellett segítettek is a mentésben. Istennek hála legyen: a zárda, templom még áll. De az ablakok mind betörve, sok ajtó kiszakítva. A templom ablakok mind beesve, főleg a szentélyben a festett vaskeretűek (szerencse, hogy nem volt ott senki:) és törmelék mindenütt, a tető cserepei nagyrészt lesöpörve. De alig 30 méternyire sok ház, emeletes és földszintes romokban, alig lehet a törmeléktől lépni az utcákon. Így pl. közelünkben az „Öreg Simor”-ban lakó leány elemi iskolát vezető Megváltás Nővérek földszintes háza nagyrészt romokban, ahol az óvópincéjük volt, az még a legjobban megmaradt, két nővér közben a kis kápolnájuk tabernákulumát a legszentebbel kimentette, mert a kápolna oltár mögötti oldala bedőlt s elhozták hősiesen hozzánk. Nálunk légiveszélykor az ebédlő egyik faliszekrényében szoktuk őrizni a legszentebbet. A támadás gócpontjai: az állomás felső-alsó környéke, gázgyár és a kaszárnya tája. Hallottak százával, ezernél több lett két hét alatt. Pontos adat nem kapható, mert sokan elmentek nyomtalanul, számosan megközelíthetetlenül a föld alatt. Legtöbb az állomás előtti mély téren volt, mert a veszteglő vonatokról sokszáz ide menekült a futó árokba. Német katona is sok száz pusztult el. Most mutatkozik meg a nagy hazugság először kézzelfoghatóan, amit az okosabbak már régen tudtak, hogy a hazug propaganda mögött már fogatlanul, kivénhedten, kifáradtan és tehetetlenül döglődik a Hitler-oroszlán. Egyetlen lövés nem volt az amerikai gépekre. A tízezerrel itt lebszelő német katona jobban szaladt és elbújt, mint a löport nem szagolt civil lakosság. Mikor pedig mentésről volt szó, csak a magukéval törődtek, a civil magyaroknak nem jöttek segítségükre! – Ha volt is valamelyes előkészület a mentési munkálatokhoz, az távolról sem közelítette meg az ily nagyvonalú támadás eshetőségét. A kórház és a katonai ideiglenes kórházak már nem tudták befogadni a sebesülteket, nem voltak emberek sem, felszerelés több helyen, ahol a romok alól még ki lehetett volna menteni az élőket.

= Október 14 = Megisméltődött az egy hét előtti rémes nap. Bár kisebb volt, de ez is romos volt több száz halottal, békés családi otthonok szétrombolásával. Rémes volt okt. 9-10 közötti éjszaka főleg 2 órától éjjel: minden félpercben egy-egy iszonyú robbanással légből röppült egy

hosszú vasúti szerelvény robbanó anyaggal telt 2-3 vagona. Szinte mintha az egész város pusztulásra lett volna ítélve.⁹¹⁷

A front átvonulása Érsekújváron a ferences Historia Domus tükrében

Január 6. Hihetetlen gyorsasággal jönnek az oroszok, sok meglepetést okoznak. Ez ünnep este vakmerő hirtelenséggel 10 óra tájban nagyon alacsonyan berepült egy orosz „rata” gép, mert világosságot látott a Kisfaludy-utcában, közel tornyokhoz egy modern lapos tetejű emeletes házból /: könnyelmű német katonák nem tartották magukra kötelezőnek, mint sok más törvényt sem az elsötétítést:/ - egy bombát dobtak le, mely a tornyunk melletti női kongr. Otthona mellett esett le. Sok ház megrongálódott, templomunkban s zárdánkban most több ablak tört be mint okt. 7-én.

Jan. 7 este 4 óra után ágyúcsatározás színhelye lett Érsekújvár. A nyilas vezetőség mintegy 2 nappal előbb ki akarta üríteni a várost, mindenki fusson Németországba, aki nem teszi, az hazaáruló, a futásban ők mutattak jó példát a város várnépe pénzét magukkal s maguknak mentve. Mi a néppel maradtunk. Már délelőtt bejöhettek volna az oroszok, de szerencsénkre kifáradtak s bort találva Szentpéteren és Bajcsón, lerészegedtek. Magyar katona már nem is volt németek is menekülőben. Ám egy derék páncélos őrnagy néhány száz emberével ügyes stratégiával megállította az orosz előretörést, felgyújtva egy lenkazalt a lengyárban, mintha egész Érsekújvár égett volna. A lengyár felé, de néhány ház a városban is, sok ágyútalálatot kapott. Kevés civil halott, mi 5 napon át és a nép is éjjel nappal a pincében illetve az óvóhelyiségben. Itt voltak a szentmisék is. 2-3 atya misézett fönn. Lényegtelen lövést kapott a háztetőnk is. Végre visszaszorították az ellenséget 30 kilométerre is, s már abban a téves reményben ringatóztunk, hogy megindult az eredményes ellenoffenzíva...

... P. Tót Turul már dec. elején hazament szüleihez. P. Atanáz Vajkra ment a téli hónapokra, tekintettel a bizonytalanságra, éltek a p. Provinciális engedélyével, hogy mindenki józan belátása szerint maradhat, vagy távozhat. A rendtartomány vezetőjéről eddig azt sem tudjuk hol lehet? Talán Veszprémben vagy Pápán. A kinevezett helyettese P. Pálkás Rogér sem sokat törődik velünk, illetve nincs is semmi lehetőség vele /: Szentantali zárda:/ kapcsolatban jutni. Csak Esztergommal tudunk találkozni. A németek febr. elején és végén, illetve március elején 2 ízben is 10-15 nagy teherautókkal betelepédtek a városunkba, parancsnokuk /: ezek finom

⁹¹⁷ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond Érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1944 október.

emberek voltak:/ a provincialátusban vettek szállást. Aránylag alig loptak sokat. Különösen az utóbbi páncélosok már lelkiismeretesebbek voltak.

1945 Nagyhét! Igen nagyhét volt nekünk. Nagyhétfőn este ismét bombatámadás repülőgépről a zárda közelében- Közbe kell iktatnom, hogy március 14-én megisméltődött a tavalyi október 7-iki nagy bombatámadás. Zárdánk Isten különös oltalmából megmaradt, csak a délnyugati sarka sznevedett és az udvari hosszú fás kamra tűnt el, a kertben két bombatölcsér, a környéken köröskörül 6 méter közelségben is bombatölcsérek, a szomszédházak összedőltek, utcák lettek lakatlanok 100%-osan!-Nagyszerdán délután egy akna esik a kvadrumba, de nem okoz bajt. Magyar katonák gyalog németek autón menekülnek eszeveszetten Nyitra felé. Este már a város szélén, nagycsütörtökön egész nap a város utcáin megállás nélküli ágyúzások, puskalövés. Pincében húzzuk meg magunkat. Hajnalban rettenetes detonációval felrobbantják a hidakat; nagycsütörtök-nagypéntek éjjel eltűnnek a németek, itt vannak az oroszok...”⁹¹⁸

1.3. A második világháború hadi eseményei Kassán a ferences rend szemszögéből

Kassa bombázása a ferences Historia Domus alapján

A kassai Historia Domus írója oldalakon át a régi kolostor tulajdonjogának visszaszerzése körüli jogi bonyodalmakat taglalja. A háztörténetből két eseményt emeltem ki, az egyik Kassa bombázása 1941. június 26-án, a másik pedig a város oroszok általi megszállása. A háztörténet ezt a két történelmi szempontból fontos eseményt pontosan és részletesen adja vissza.:

„1941. június hó 26-ika a borzalmak napja Kassán. Napsütéses szép napra virradt a város. Békésen végezték a dolgukat az emberek. A város felett 11 óra tájban gépek jelentek meg. A város lakosainak a gépek fel sem tűntek. A gépek keringését megszokták már amennyiben a repülőakadémia tisztjelöltjei nap-nap után végeztek iskola repülést. Az e délelőtt megjelent három gép azonban ellenséges gép volt. Vezetőik telve gyilkos-romboló szándékkal. A gépek egy időre eltűntek. Röviddel egy óra után tértek vissza és keletről nyugat fele tartva egész alacsonyán repültek. Elrepültek a dóm felett egy perc után robbanások zaja hallatszott. Az első

⁹¹⁸ SZNLP Töredékek a szlovákiai szalvatoriánus provincia dokumentumaiból, 1918-1950, fond Érsekújvári ferences kolostor, 2-es doboz, Historia Convectus Érsekújváriensis 1872 -1946, 1945 január-március.

bombát a fegyversánc utak apró házaira dobta, hol romba döntött és megrongált egynéhány házat. Az egyik kis ház lakója csodával határosan menekült meg a biztos haláltól. Ágyában feküdt. A szomszédos ház romba dőlt. Az ágya melletti fal is összeroppanzott, de mintha a felakasztott képek szót. Szív képe s szót. Erzsébet védték volna meg a haláltól. A következő bombák már a Rákóczi kr. házaira estek, a postát érte több telitalálat. A postával szemben lévő laktanyát is érték bombák. Az olvasóköri házat rombolta egy bomba porig. Majd a periféria egynéhány apró lakóházát érte bomba. A várost a támadás váratlanul érte. A bombák már elvégezték romboló-gyilkoló munkájukat, mikor felharsogtak az üvöltöző légvédelmi szirénák. A lakosság idáig azt hitte, hogy gyakorlatról van szó, most eszeveszetten rohant a légvédelmi helyre. A légvédelmi ágyúk még a szirénák előtt szólaltak meg, sajnos sikertelenül a bombázók, miután elvégezték orv támadásukat elrepültek. A gépeket, érdekes sokan látták, de senki sem jegyezte meg felségjelüket. Elindultak a találgatások, ki lehetett. A kurta utcában, közvetlenül egy sarokház mellett a földbe fúródott egy bomba, de nem robbant- ezt kiásták és rajta orosz felírást találtak. A gépek tehát orosz bombavetőek voltak, kik békés polgárokat támadtak meg és gyilkoltak le orvul. Beszélték az emberek azt is, hogy a bombázók csehek voltak, kik a visszafoglalt Kassán álltak bosszút. A bombázás rettenetes óráiban házunk tagjai csak részben voltak idehaza. A ház vikáriusa P. Anaklét., P. Kristóf és Hubert testvér felhasználva a szép nyári napot a Hernádhoz mentek ki üdülni. Odahaza csak Protár testvér tartózkodott. Röviddel egy óra után érkezett meg a házfőnök, ki a domonkos atyáknál járt. Alighogy megérkezett, a robbanások zaját hallja, gépfegyverek kattogását az utcára fut és ekkor hallja a szirénák zúgását. S csak ekkor döbben rá- légitámadás érte a várost. Sokáig halotti csönd borult a városra. Senki sem tudja, hogy mi történt. Csak rebesgetik az emberek: A posta romokban hever. Sok a halott! Végre megszólal a veszély elvonulását jelző sziréna. A házfőnök, Károly teológiai tanárral a postához megy, hogy lelki segílyt vigyen a sebesülteknek a postát borzasztóan megrongálva a kaszárnyát szintúgy és romhalmazzá lőttén látják az olvasóköri házat. A sérülteket már elszállították és még mindig folynak a mentési munkák. A rendőr kordon azonban nem engedi meg a belépést. Úgyhogy távozniuk kell. A város élete megbénult. Naponta többször is megszólal a sziréna üvöltő hangja. Templomba alig járnak a hívek. Az istentiszteletet mindazonáltal a megszokott sorrendben végezzük, de többször megtörtént, hogy a misét vagy ájtatosságot sziréna zavarta meg. Riadó esetén híveinket ugyan a Szeminárium bombabiztos légvédelmi pincéjébe vezették, mely a város legjobb óvóhelyei közé tartozik. Nagy az ijedelem kivált kép az asszony nép között. Lent példásan viselkednek imádkoznak, folytatják az ájtatosságot. A város csak sokára nyugszik meg. A riadók egyre gyéribben állnak be így megint

normális élet áll be. A halottak számát a sebesültekét pontosan nem lehet megállapítani, amennyiben a katonaság nem közli az elveszett egyének számát.”⁹¹⁹

Kassa elfoglalásának története a ferencesek szemszögéből

A ferencesek Kassa bekerítését és ostromát saját bőrükön is megtapasztalták. A Historia Domus az ostromot megelőző sikertelen kiugrási kísérletről és annak következményéről is beszámol. A ferencesek szomorúan konstatálták, hogy nem sikerült kilépni a háborúból, és mindemellett a Nyilas Párt ragadta magához a hatalmat.:

„1944. október 6- Fr. Protár testvér hazamenet egy kis kéregetés címén és egyben, hogy a nehéz időkben öreg szüleit megvigasztalja. Annál inkább, mert Vallaj-hoz, ahol szülei laknak már közel van az orosz ellenség.

Október 11-én tért csak haza, holott jó két nap múlva itthon akart lenni, de a nehéz vonatközlekedés és a sok ellenség elől menekülő magyar megnehezítette, úgy a hazajövetelt, valamint a questát.- Alig volt otthon egy napig már is parancs jött a falu kiürítésére, mert az ellenség közeledik. Nagy nehezen katonai autóval tudott csak Sátoraljaújhelyre jutni úgy Kassára, mert arra már a vonatok nem is közlekednek. Nyíregyházán találkozott a menekülő testvérekkel, akik Debrecenből és Nyíregyházáról menekülnek az orosz elől, akitől félnek, és joggal, mert a kommunista és vallástalan elvek miatt és a bementett hírekből nem sok jót reméltek. -

Október 15- Az ország nagy forduló napja. Délben 1-órákor külön híradásban közölte a rádió, hogy Horthy kormányzó békét kér az ellenségtől és leteszi a katonaság a fegyvert, mert amint a kiáltvány mondotta semmi reménye nincs a győzelemre és a szövetséges németek pedig nem teljesítették az ígéretet és az országot kifosztják és az ő érdekeikért hadszíntérré teszik! Hogy mi lesz?

Senki sem tudta abban a percben! Egyesek fellélegeztek, hogy vége a háborúnak, mások pedig féltek a megszállástól. Szinte ketté oszlott az ország hangulata. Mások meg puccsról beszéltek! Mindenki ennek hatása alatt volt! Vasárnap lévén egyszerre tele lett az utca emberekkel. Nem tudtunk mi se mit csinálni csak vártuk a fejleményeket!

⁹¹⁹SZNLE Historia Domus St. Antonii Cassoviae 64-67.

Este ½ 10 órakor megszólalt a rádió délutáni hallgatás után és kijelenti, hogy az ország vezetését, kormányzását a Nyilaspárt (Német irányú nemzeti szocialista Hungarista párt) vezére veszi át a németek segítségével. Erre vonatkozó napilapok eltéve! Nagy izgalom és várakozás minden oldalról! Az új kormányzat a maga elgondolása szerint intézi az ügyeket, német szövetségeseink szerint. A háborút tovább folytatja habár az ország fele meg van szállva az oroszoktól. Szeged-Debrecen-Nyíregyháza elesett és az oroszok fennhatósága alá került. A kormánynak mindennek dacára a véleménye, hogy ez csak átmenet. Terveit a kormány minden erővel keresztülhajtja. Nagy a német befolyás! Nagy tisztogató! Letartóztatások napirenden.”⁹²⁰

Kassa ostroma és elfoglalása 1944 októbere és 1945 januárja között a ferencesek feljegyzései alapján

„ 1944. október 30- Tistyán János Kandidátusunk bevonult, mert az új rendelkezések szerint a felső korosztályú leventéknek 18-évtől 20-ig be kell vonulni! Mi lesz velük nem tudjuk!

November 13- Reggel korán 7 órakor megszólaltak a szirénák jelezvén az ellenséges repülőgépek megjelenését, alighogy megszólaltak géppuska ropogás hallatszott az egész mélyen repülő gépektől. Géppuskázta a tömeget és a vonuló katonákat. Kár nem igen történt.

November 16- A november 13-iki esemény megismétlődött reggel 11 óra tájban. Közel van a harc nem csoda, hogy könnyen jöhetnek és hirtelen. Ungvár-Miskolc, Csap orosz kézen van!

November 22- Ismét légitámadásnak voltunk kitéve. Géppuskázás, bombaledobás is volt. Nagyobb kárt nem csinált.

December 9- Sok a riadó a nap folyamán és bombázás! Ágyúk lövése hangzik már közelből, majd egész nap.

December 14- Fokozódik az ágyúzás köröskörül majdnem éjjel nappal.-

December 17- Kora reggel meg nem szűnő ágyúzás egész közelről hallhatjuk.

December 18-23- Egy egész héten át állandó repülőgép támadás, bombázás kora reggeltől félnyolctól délután három óráig majdnem szüntelenül. A lakosság állandóan a pincékben-óvóhelyeken-tartózkodik. Sokan berendezkedtek szegényesen, szükségnek megfelelően az óvóhelyeken és estig fel sem jönnek, sőt még ott alszanak is. A templomi rendünk is megzavarodott. Mivel rendszerint félnyolc táján szokott jönni az ellenséges repülés-bombázás-

⁹²⁰ SZNLE Historia Domus St. Antonii Cassoviae 180-183.

a 8, órai 10 órai misék elmaradtak.- Leginkább a Lourdi oltárnál végeztük el a késői miséket, mert ott biztosabb. Meg-megremegtek a templom ablakai egy-egy közeli bombadobás hatása alatt. A Kordes utcai házunkhoz közel is esett bomba. A kereskedelmi iskola a zeneiskola előtt a Premontreiek szűk utcájába a Lócsei ház oldalába is esett bomba.- Az ablakok sorra betörték. A premontreiek templomán nem maradt ép ablak, amiért is az óvóhelyen miséznek addig, amíg rendbe nem tudják hozni valahogy. Nagyobb károk megelőzése végett bedeszkázni szándékoznak. Nálunk nem történt baj, egy ablaktábla betört ez volt az egész kár.-

Ezen veszedelmes idők alatt az oltáriszentséget levittük a Szeminárium óvóhelyére és ott a hívekkel, közönséggel imádkoztunk énekeltünk, sőt ott áldoztattunk is! Igen megható volt az ilyen ájtatosság. Sok bomba esett ezen idő alatt a város egyes részeire. Így bomba esett az említetten kívül a főutcára is a színház .- a Dóm a főutca végére, Fazekas utca egyik udvarára a Rákóczi internátus mellett (a malom árkon túl) a vasút körül is több és még sok helyre. Ahová bomba esett ép ablak a környéken nem maradt. Két embert is megölt. Egy fiút is megsebesített, aki az ágyban az ablakhoz közel feküdt. Az ablakon keresztül ment be a golyó... A bomba repeszdarabjai rengeteg kárt okoztak és a légnyomás. - A székesegyházban is két ablak betört. December 18-án vitték el Szlovákián keresztül Németországba a 17-20 év körüli levante fiúkat, hogy ott kiképezzék katonának. A hangulat a városban igen lehangolt, megállt jóformán a forgalom. Az emberek bujkálva jóformán kapuról kapura mentek az utcán és mindenki az eget kémlelte, amikor valami zúgást hallott, nem-e jön megint a repülőgép. A napokban szerelték le a villamost. Nem közlekedik a városi villamos – A kocsikat vasúton elszállították Szlovákián keresztül. Minden nagyobb gyárat leszereltek és elvittek, hogy esetleges betöréskor az ellenség ne találjon itten értéket. Igen komolyan kezdjük érezni a háborút! Csak néhány órára nyitnak a kereskedők! Cukor jóformán nincs a városban. Karácsonyra négy dekát kapott egy-egy személy. – A várostól kértünk fenyőfákat évi szokás szerint meg is kaptuk, úgy-hogy ha nem is úgy mint eddig oly bőséggel, szépen sikerült feldíszíteni a templomunkat, Az egyes cikkeket vagy nem lehet kapni, vagy szörnyű magas áron, amint mondani szokták feketén! Tüzelő a városban igen kevés és drága . – Tej literje: 2-3 pengő, de fizetnek 4-et is! Tojás rém drága darabja: 1-2 pengő – alma kilója: 10-15 pengő a fejadag lisztet is leszállították! Kevés a kenyér! Bor nincs. 10-20 pengővel talán itt-ott lehet kapni.

December 24- Az ágyúzás már éjjel kezdődött- Reggel félnyolckor kezdődött aztán a bombázás majd szüntelenül egészen 3 óráig. Az idén az éjféli misét délután 4 órakor kezdtük. Az egész napon át tartó zavarok dacára igen szépen voltak a templomban. Karácsonyt megelőzőleg sok gyónónk volt! A püspöki rendelet szerint a szent misét és a szentáldozást megelőzőleg 4 óras sacramentalét kellett tartani. – este a régi szokáshoz híven egy-kis karácsonyi hangulat volt

azért. Volt kis karácsonyfánk- amit az egyik német katona: P. Zsigmond ofm. Kölni provinciából- hozott- Tavalyi cukrot és díszeket akasztottunk rá! A kis Jézuska ajándéka is, igen szegényes volt. A szeretet és megértés viszont annál nagyobb.

December 25- Bombázás - Repülőtámadás, ma is volt a főutcára is esett bomba, a Dóm ablakai megvénültek. Az ünnepi szent misét délután tartottuk úgy mint tegnap. – Este nálunk volt vacsorán P. Zsigmond is, testvéri szeretettel fogadtuk. Egy kis ajándékkal megtiszteltük.

December 26- Ma hajnali három órától nagy ágyúzás hallatszott- Egy kis berepülés egyébként nyugodtabb volt már a helyzet. Délután 4 órakor a régi szokáshoz híven templomunkban a megyéspüspök dr. Madarász István tartotta az ünnepélyes pontifikális szentmisét, de délután 4 órakor, tekintve a zavaros háborús helyzetet és a reggeli időben előforduló bombázásokat! Igen szépen voltak a szent misén az énekkarunk elég jól énekelt. Utána pedig a püspök Úr óhaja szerint úgy mint eddig szlovákul énekelt a nép karácsonyi énekeket. A szentmise latin énekű volt!-

December 31- Karácsony másnapjától Szilveszter estéig csendesek, nyugodtak voltak a napok. A szilveszteri hálaadó ájtatosságot délután félötök tartottuk magyar nyelven, amelyen P. Juvenát házfőnök beszélt. A szlovák nyelvű ájtatosságot félnégy órakor volt ugyancsak assistenciával. Beszédet mondott P. Lőrinc. A hívek igen szépen megtöltötték a templomot. Hála az Úrnak, hogy dacára a sok bombázásnak Kassa még sok mindentől megmenekült, túl nagy kár még nincs.”⁹²¹

„1945. január 2- Az újév csendesen múlt el. Második napján már megjelentek a repülőgépek és zavarták az élet forgását. Nagyobb baj azonban nem történt.-

Január 5- Megint megjelentek a repülőök és bombákat dobtak. A déli zárda templomunk közelében is esett úgynevezett légi akna a templom kettő ablakát megsértette, ugyancsak a rendház két ablakát megrongálta.

Szörnyű látványban volt részük, akik délután kettő óra körül a főutcán jártak, a hatóság 14 embert akasztott fel elrettentő példának és a testüket kint hagyta 3 napon keresztül hóban-fagyban- Igen nem mertek a templomba se jönni a félelemtől, borzadálytól. Mindegyik akasztott ember nyakáról lógott a tábla, amelyen fel volt írva miért akasztották fel. Így például: Katonaszökevény voltam, raboltam, partizán voltam (segítettem az ellenséget). Ugyancsak a reggeli órák idején híre járt, hogy dr. Toszt László volt polgármester, országgyűlési képviselőt ismeretlen egyének- főispán parancsára hivatkozva- amit valószínű bizonyossággal ürügyül hoztak fel- autóba ültetve azzal, hogy hivatja a főispán kivitték Csermelyen keresztül a

⁹²¹ SZNLE Historia Domus St. Antonii Cassoviae 184-190.

Bankóra ott kiszállítva az autóból orvul lelőtték. Élet azonban volt benne és nagy kínnal elvánszorgott az erdőörhöz és annak utánjárásával- beszállították a kórházba, ahol egy napi kínlódás után meghalt.-

A fentnevezett dr. Toszt László, Toszt Barna plébános édes öccse volt- Az egész városban nagy felháborodás volt.

Január 8- Nagy részvéttel mint a város halottját temették el a Dóm-ban dr. Toszt Lászlót. A székesegyház tele volt érdeklődő és részvét együtt érző hívekkel.

Ma megkezdtek a házszentelést, azoknál akik bejelentették ebbeli óhajukat. Más évekhez viszonyítva kevesebben voltak a jelentkezők.

Január 11- Pár napi csend után a repülőik ismét jelentkeztek. Bombát is dobtak. Számottevő kár nem volt.-

Január 12- Tegnaphoz hasonlóan zavarórepülés volt a Város felett. Itt jegyzem meg, hogy tegnap is és ezelőtt is- megjelent hirdetés a bevonulásokra- Város kiürítésére vonatkozólag- Összeírták és bevonultatták a 17-évtől az összes férfi lakosságot és Szlovákián keresztül Németországba viszik őket. Tegnap megjelent egy plakát 18-45 év közöttiek is kötelesek jelentkezni hadiszolgálatra. Igen szegényesen állunk szegény hazánk sorsa az Isten kezében van, csak Ő segíthet rajtunk. Budapestet az orosz szovjet már két hete ostromolja. A harcok házról-házra-utcáról-utára folynak. Szörnyű helyzet! Uram segíts, hogy el ne vesszünk- Szűz anyánk véd meg országodat.-

Január 13- Ismét berepülés volt és több légi akna esett le. Sok ágyúzás is hallható volt. A nőknek a bevonulását eltolták- Úgy látszik az időjárás is befolyásolta a munkát. Kemény fagyok voltak.,⁹²²

Az orosz csapatok bevonulása Kassára

„Január 18- Már tegnap szállingózott a hír, hogy a német hadak elhagyják Kassát, sőt már javában el is hagyták. Maradt csak utóvédnek egynéhány, aki nem tett egyebet folyton csak robbantott. Ma egésznap késő éjjelig, folyton robbanásokat hallottunk. Este a sok robbanástól, füsttől vörös volt az ég a vasútfelőli részen. Felrobbantották a vasutat a villanyműveket hidakat, közlekedési utakat. Rettenetes dörgés volt, mindenre el voltunk készülve... már-már arra gondoltunk és utána is néztünk, hogy a pincében leszünk ott élünk-alszunk. Kályhát is levittünk oda.

⁹²² SZNLE Historia Domus St. Antonii Cassoviae 190-192.

Iszonyatosan nyomasztó volt a város hangulata már csak pár órától beszéltek, hogy bejönnek az oroszok. Plakátok jelentek meg a város evakuációjára vonatkozólag. Kivitelezésre azonban nem került rá sor, mert nyakunkon volt az orosz. Az érdekeltek azonban -Nyilasok- az utolsó percben kocsikon, autókon ma délután elmentek. Elment egy kis csapat gyalog is. Az utcák lassan kihaltak. Az utolsó percben délután az egyes helyeken a falakon a járdán orosz ciril betűs feliratokat írtak fel a németek. Röpcédulákat szórtak szét ciril betűvel.

Január 19- Sok töprengés és elképzeldés és nyugtalanság között virradt ránk január 19-dik napja péntek volt! A tegnapi izgalmat még egy kicsit enyhítette az, hogy repülőgépek nem jelentek meg. Reggel rendes időben 6 órakor átmentünk a templomba és végeztük a dolgunkat, amikor csak a hívek közül egy páran beszélnek 8 órakor „itt vannak az oroszok” és tényleg a legnagyobb csendben, rendben bevonult az orosz katonaság- A nap elég nyugodtan múlt el. Este azonban sok részeg ember garázdálkodott. Betörték a lakásokba, boltokat feltörték és egyéb kellemetlenségeket okoztak.

Január 20 - délután a kórházba ment a házfőnök P. Róberttel- hogy az apácákat meggyóntassa. Útközben be akartunk menni a déli testvérekhez, hogy megtudjuk, mi van velük ott értesültünk illetve útközben találkoztunk velük, ahogy menekültek- éppen az Úr Jézust vitték. Szombatra virradó éjjel kiforgatták őket, majdnem megölték! Nagyon szomorú dolog, hogy a helyzetet felhasználta az ottani hívek közül egy-kettő és fegyveres erőszak kíséretével rontott rá a testvérekre. Hajléktalanul elmenekültek, hol magánháza hol közházba laktak. Szegény jó testvérek nem tudom mikor jutnak vissza.

Január 21- vasárnap kimentünk a nyugtalanul töltött éjszaka után a templomba- Nagy katonai felvonulás! A hívek szorongva néztek körül, akik misére jöttek, hogy mi lesz! A templomba, mivel a főutcán vonult a katonaság nem lehetett bemenni és így a már előzőleg kapott engedély alapján rendházunk társalgójában mondta a házfőnök a misét. A hívek közül is úgy 30-an jöttek! Később a helyzet tisztult és a többi misét csendben prédikációk nélkül megtartottuk. A hívek persze kevesen voltak. Litániát nem tartottunk. Tegnapi is zárva tartottuk egyébként egész nap a templomot óvatosságból.

Január 22- Mára virradó éjjel a Kovács utcában kétes elemek- a szomszédságban feltörték két boltot. Mi is féltünk, azonban hála Istennek és szent Antal közbenjárásának minket nem háborgattak. Mivel csak 7 óra után szabad az utcán megjelenni a szentmisét $\frac{1}{4}$ 8 órakor tartottuk az elsőt és a többit egymásután.

Január 25- Hétfő 22-étől már nyugalom lett a városban, olyan nagyobb arányú kellemetlenségek nem fordultak elő. Ma délben itt volt P. Mátyás a déli házfőnök ebéden az itt meghúzódó fr.

Anicéfal. P. Mátyás egy ideig a domonkos rend szeretetét élvezte. Este illetve délután visszatértek az elhagyott kolostorukba. Megható volt a hívek ragaszkodása! Állandóan érdeklődtek, hogy-hogy vagyunk?! A déli testvérekkel különös és megható volt a hívek együttérzése! Amit csak tudtak mentettek.”⁹²³

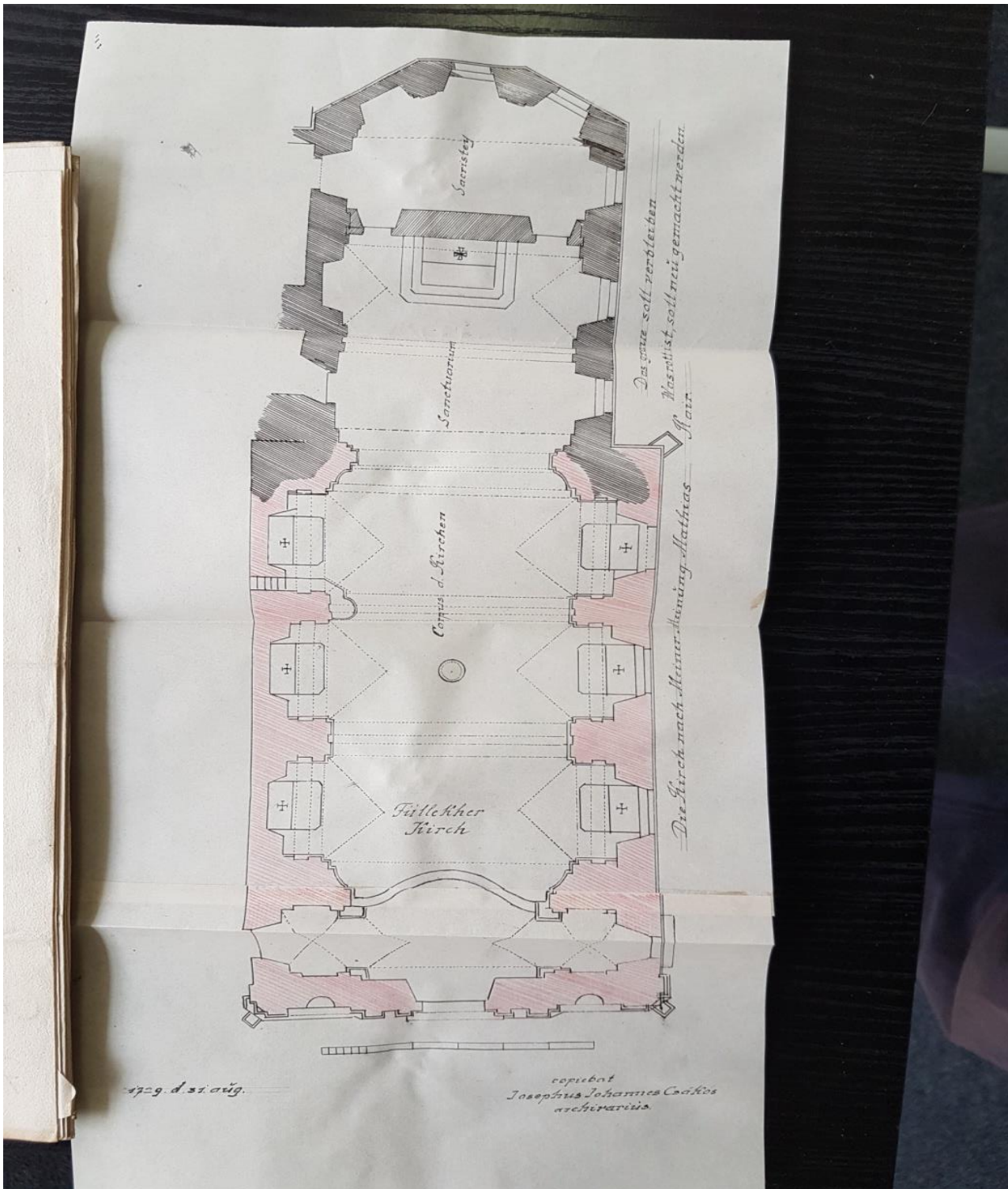
⁹²³SZLNLE Historia Domus St. Antonii Cassoviae 193-196.

Munkámban előforduló felvidéki (szlovákiai) magyar helységnevek szlovák megfelelői

Alsósebes-Nižná Šebastová
Antol (Szentantal)-Svätý Anton
Aranyosmarót-Zlaté Moravce
Bacúr-Bacúrov
Bajcs-Bajč
Balogfala-Blhovce
Bártfa-Bardejov
Bazin-Pezinok
Beckó-Beckov
Béna-Belina
Besztercebánya-Banská Bystrica
Bolesó-Bolešov
Bolgárom-Bulhary
Bolyk-Bol'kovce
Bosác-Bošáca
Bozítapuszta-Buzitka
Bussa-Bušince
Csábrág-Čabrad'
Csákányháza-Čakanovce
Csíz-Číž
Dévény-Devín
Dévénfalu- Devínska Nová Ves
Egyházabást-Nová Bašta
Eperjes-Prešov
Érsekújvár-Nové Zámky
Feled-Jesenské
Felsőszúcs-Horná Súča
Finta-Fintice
Fülel-Fil'akovo
Fülekkovácsi-Fil'akovské Kováče
Fülekpüspöki-Biskupice
Gács-Halič
Gajar-Gajar
Galgóc-Hlohovec
Galsa-Holiša
Garamszentbenedek-Hronský Beňadik
Garamszentkereszt-Žiar nad Hronom
Gömörpéterfala-Petrovce
Gömörsíd-Šíd
Guszona-Husiná
Homonna-Humenné
Igló- Spišská Nová Ves
Ilava-Ilava
Ipolynyitra- Nitra nad Ip'om
Jászó-Jasov

Jászóvár-Jasov
Jóka-Jelka
Jolsva-Jelšava
Kassa-Košice
Kátó-Katov
Királyhelmec-Kráľovský Chlmec
Körmöcbánya-Kremnica
Kralován-Kralovany
Léva-Levice
Losonc-Lučenec
Malacka-Malacky
Máriavölgy-Marianka
Mohi-Mochovce
Mucsín-Mučín
Murány-Muráň
Nagydaróc- Veľké Dravce
Nagydivény-Divina
Nagykapos-Veľké Kapušany
Nagymácséd-Veľká Mača
Nagymánya-Veľká Maňa
Nagyszombat-Trnava
Nyitra-Nitra
Okolicsnó-Okoličné
Pered-Tešedíkovo
Perse-Prša
Poprád-Poprad
Pozsonyborostyánkő-Borinka
Pozsony-Bratislava
Pozsonyszöllős-Vajnory
Pozsony-Virág völgy-Kvetná Dolina
Póstyén-Piešťany
Pruska(Poroszka)-Pruské
Ragyolc-Radzovce
Rap-Rapovce
Rátka-Ratka
Ratkóc-Ratkov
Récse-Rača
Rimaszombat-Rimavská Sobota
Rózsahegy-Ružomberok
Rozsnyó-Rožňava
Ruttka-Vrútky
Sátorosbánya- Šiatorská Bukovinka
Sebeskellemes-Šarišské Lúky
Selmezbánya-Banská Štiavnica
Sóvár-Solivar
Sőreg-Šurice
Szakolca-Skalica
Szentantal- Svätý Anton
Szentgyörgy- Svätý Jur
Szentpéter-Svätý Peter

Szitnya- Sitno
Sztropkó-Stropkov
Szucsány-Sučany
Tajti-Tachty
Tornalja-Tornaľa
Tótmegyer-Palárikovo
Trencsén-Trenčín
Trsztyená-Trstená
Túrócszentmárton-Martin
Vajk-Vajka nad Žitavou
Vámos-Mýto pod Ďumbierom
Várgede-Hodejov
Vecsekló-Večelkov
Verbó-Vrbove
Vilke-Veľká nad Ipl'om
Zólyom-Zvolen
Zsolna-Žilina

1. Kép A füleki templom felújításának tervrajzát Mathias Hair, 1729-ben készítette el (Besztercebányai Állami Levéltár, Koháry-Coburg család levéltára). A fotót saját kutatásaiból Martí Tibor bocsátotta rendelkezésemre. A tervrajz szerint szürkével satírozott falakhoz nem kellett hozzányúlni, viszont a pirossal jelölteket át kellett építeni.

2. kép A templomba beépített régi kolostor bejáratának részlete

3. kép A régi kolostor bejárata felett olvasható latin szöveg

4. kép Kapás Arnold a füleki hívek körében

5. kép Kapás Arnold síremléke a füleki temetőben

ISTEN ÁLDJA A TISZTES IPART!

MEGHIVÓ.

A FÜLEKI KATHOLIKUS OLVASÓKÖR ÉS LEGÉNYEGYLET

1924. évi április hó 20-án, husvét
vasárnapján, 20 éves fennállásának
alkalmából, a „Füleki Magyar
Dalkör“ közreműködése mellett

JUBILEUMI ÜNNEPÉLYT

rendez, melyre kívül címzettel és b. család-
ját tisztelettel meghívja az ELNÖKSÉG.

•••••

A fenti napon délelőtt $\frac{3}{4}$ órakor gyülekezés az egylet helyi-
ségében, onnan az egyleti zászló alatt felvonulás a székesegyházba;
szentmise után az egylet nagytermében

DISZKÖZGYÜLÉS

a következő programmal:

1. Jelige. Éneklí a Füleki Magyar Dalkör.
2. Ünnepi dal. Irtá Lóska Béla. Szavalja Jáeger János.
3. Elnöki megnyitó. Tartja Bálint Benedek.
4. Az egylet 20 éves történelme. Ismerteti Illés József Lajos.
5. Az egyleti zászló megkoszoruzása a füleki magyar lányok által.
6. Titkári jelentés az 1923 évről. Előadja Nagy Pál.
7. Zárszó. Mondja Benkó János.
8. Kath. legényegyleti induló. Éneklí a Füleki Magyar Dalkör.

•••••

Este fél 8 órakor színelőadás és táncmulatság.

Műsor a tuloldalon.

Vigh, Lucénc

1. Viharban. Éneklí a Füleki Magyar Dalkör.

2. **Gyurkovits lányok:**

Hercegh Ferenc vigjátéka 3 felvonásban.

Gyurkovicsné	Eötvös Valika
Katinka)	Szabó Bözsike
Sári	Molnár Juliska
Ella) Gyurkovits	Lukaszi Irénke
Mici leányok	Takács Bözsike
Liza	Bucskó Ilonka
Terka	Fehér Rózsika
Klári	Takács Mancika
Radványi ezredes	Benkó Iván
Radványi Gida	Siegert Rudolf
Horkay Feri	Mihalik Laci
Sándorffy	Lakatos László
Kemény Tóni	Fehér László
Semessey	Schuszter Béla
Jankó	Molnár István
Czigány primás	Blabla Ferenc

3. Katholikus legény egyleti induló zenekísérettel. Éneklí a Füleki Magyar Dalkör.

Ezután tánc reggelig.

○○○○○○

Helyárak vigalmi adó nélkül 1—4 sor 10 kor., 5—10 sor 8 kor.,
a többi sor 6 kor., állóhely 5 kor.

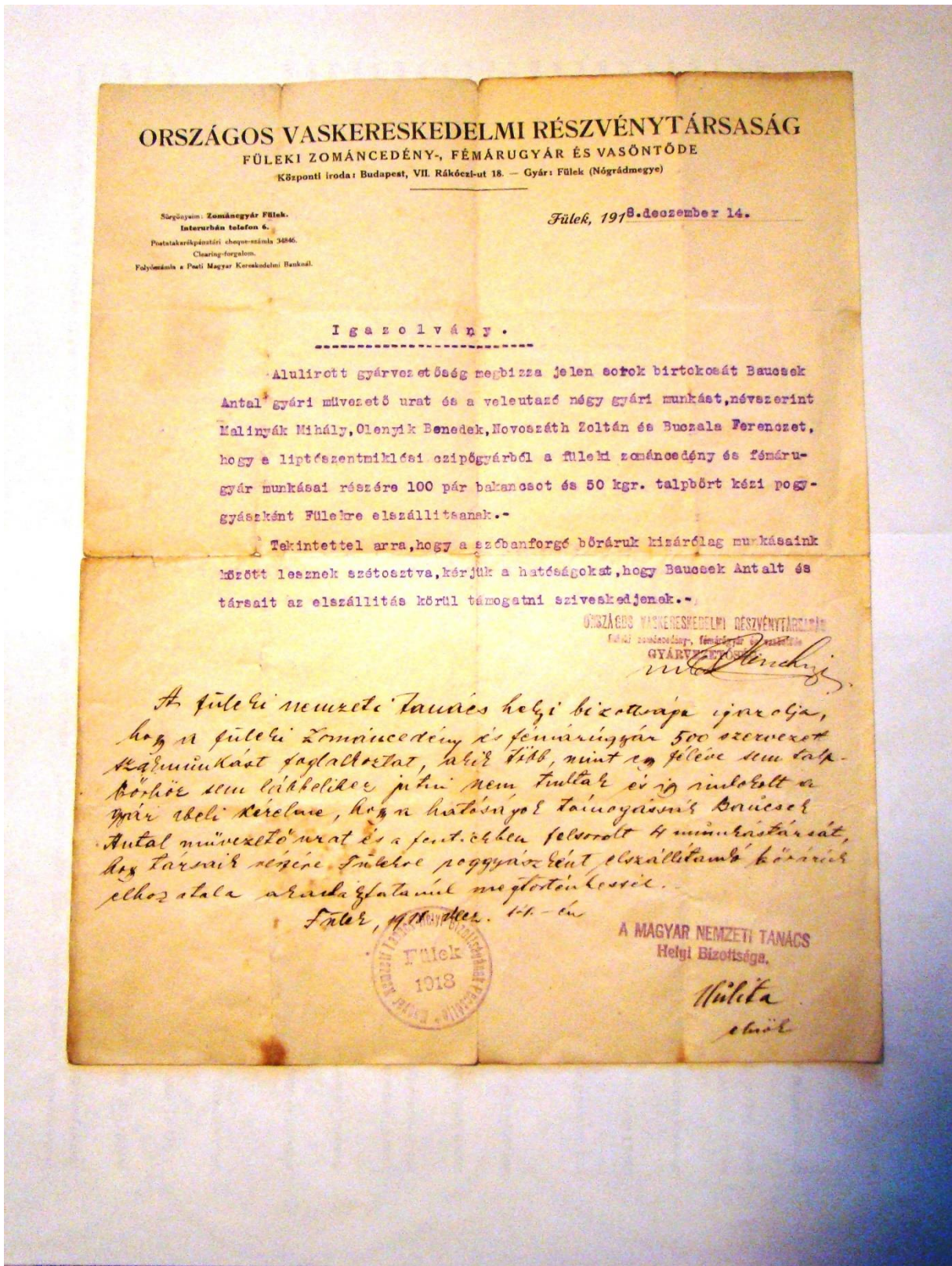
Jegyek előre válthatók Fellner Tihánér ur üzletében.

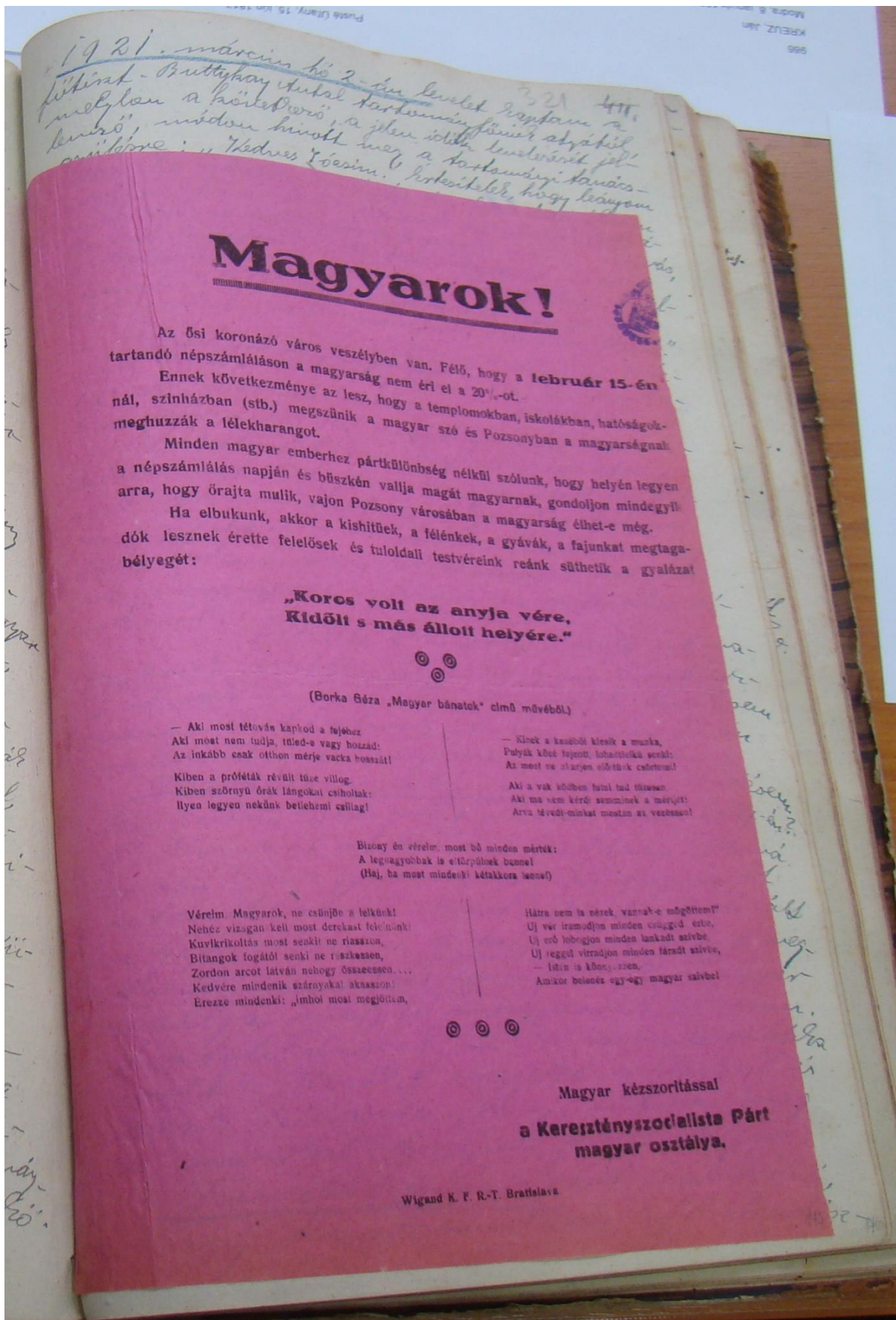

8. kép Legényegylet tagsági díj befizetési bizonylata - Családi archívum

9. kép Hulita Vilmos által kiállított igazolvány – Családi archívum

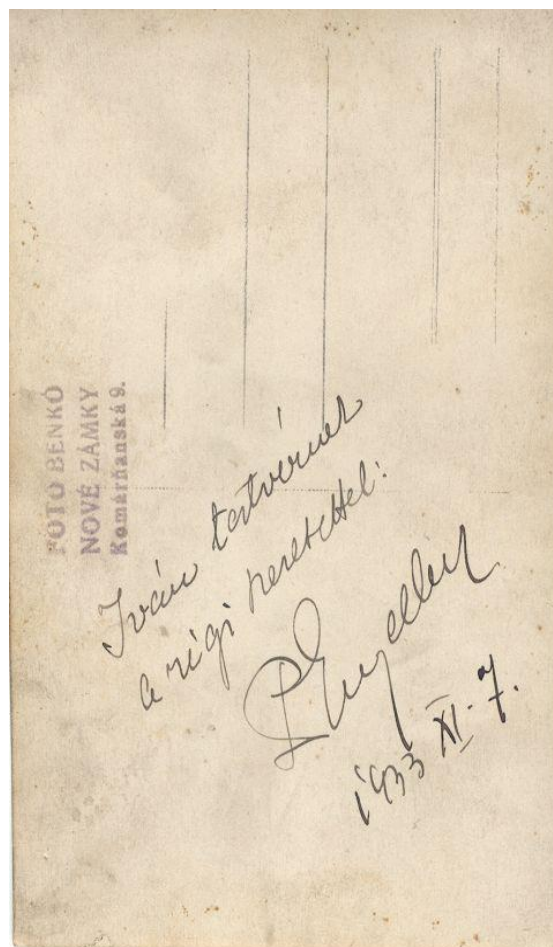

10. kép Olsovsky Mansvét által beragasztott röpirat a pozsonyi Historia Domusba

11. kép Szent Orbán szobor

12. Kép P. Engelbert a füleki cserkészlet megalapítója, nagyapámnak Baucsek Ivánnak dedikált fénykép (1933) – Családi foto archívum

13. kép Hulita Vilmos gyárigazgató mellszobra Füleken

14. kép Harangszentelési ünnepség (1924)-Családi foto archívum

15. kép Harangszentelési ünnepség (1924)-Családi foto archívum

16. Kép A harang felvonása a toronyba (1924)-Családi foto archívum

17. kép A füleki pincesor 1920-as évek- Családi foto archívum

18. - 21. kép Pillanatképek a füleki cserkészzet életéből (1933-1938)- Családi foto archívum

22-23. kép Fülek hazatérését ünneplő tömeg 1938

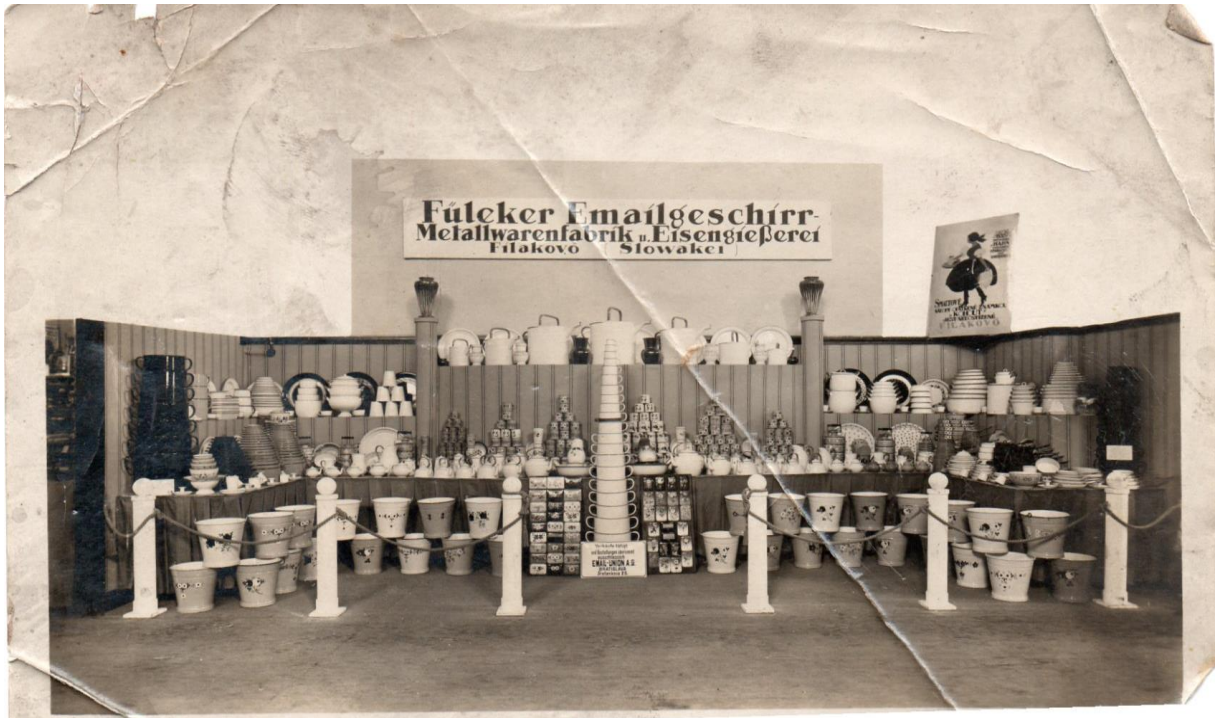
24. kép Fülek visszatért 1938- díszkapu a vasútállomáson

25. kép Fülek hazatérését ünneplő tömeg 1938

26. kép A Szent Jobb Füleken

27-29. kép A füleki zománcédenygyár megjelenítése a nemzetközi vásárokon – Családi foto archívum

A Füleki Zománcédeny-, Fémárugyár és Vasöntöde R.-T. kiállítása az 1925. évi Budapesti Nemzetközi Vásáron.

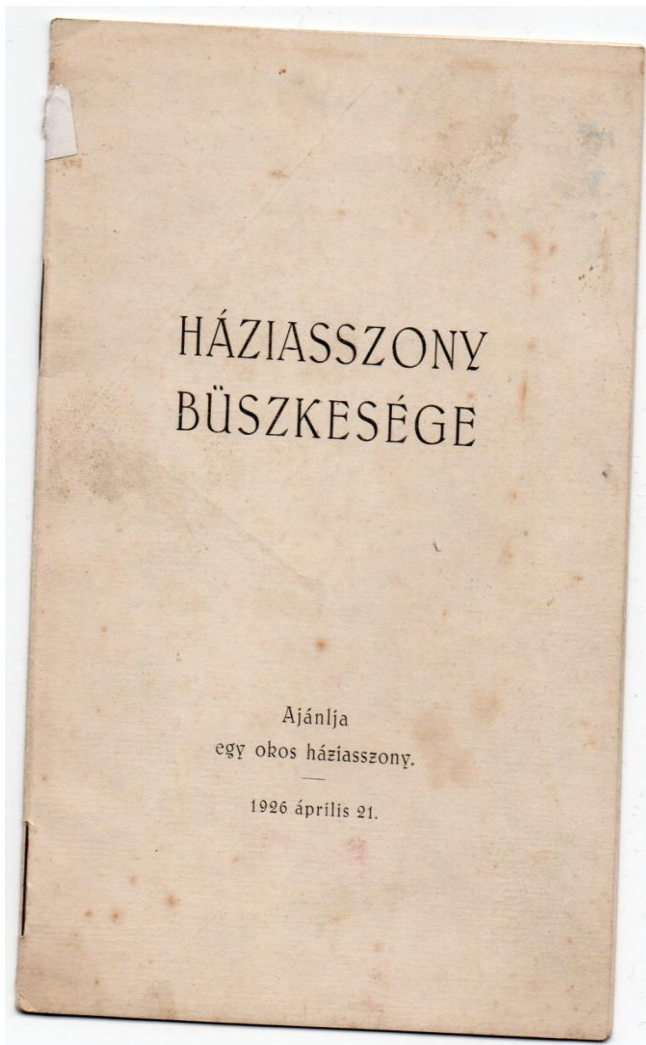
Bestellungen werden aufgenommen:
bei Landes Eisenhandels Actiengesellschaft
Budapest, V. Méréleg-utca 11. 1/1.

Versäumen Sie nicht un- seren Stand No. 7907/09 in der Rotunde, Abteilung D, bei der V. Internationalen Wiener Messe in Wien, welche vom 2. bis 8. Sep- tember stattfindet, zu be- suchen.	N' oubliez pas visiter notre stand No. 7907/09, dans la rotonde, section D, à la Foire Internationale d' échantillons à Vienne, qui aura lieu du 2 au 8 Septembre 1923.	Do not neglect to visit our stands No. 7907/09 in the Rotunde, departement D, at the V th International Fair in Vienna which will take place from the 2 nd till the 8 th Sep- tember 1923.
--	---	---

Füleker Emailgeschirr, Metallwarenfabrik und Eisengiesserei A. G.
Febrique de vaiselles en émail, d'objets métalliquer et fonderei S. A.
Manufactory of enameled utensiles, metal goods and foundry, Joint-Stock-Comp.
FILAKOVO. — FÜLEK. — SLOVENSKO.

Typ. I. Lévai Rim.-Sobota 184—923

30. kép A füleki zománcédenygyár megjelenítése a nemzetközi vásárokon – Családi archívum

a szép konyha.

Aranyat ér a saját otthon!

De igazán csak akkor értékes, ha a konyhában jó tűzhely áll s a főzésre szép és tartós edényünk van.

És milyen legyen ez az edény?

Csakis tisztán kidolgozott zománc-edény, amely garantált sav- és tűzállósággal kerül forgalomba.

1

Az ilyen edény a háziasszony igazi
gyönyöre!

Nem ékessége-e a berendezésnek
a szépen dekorált edény? Igazán
csak így csinos a konyha! Hisz fenn-
áll még a régi közmondás:

„Gyomron át jutni a férjszívhez!”

A háziasszony léte csupa élet-
komolyság s így ugyancsak hamar
tudatára ébred a régi közmondás-
nak, szépítgeti folyvást konyháját

2

kiválasztva a legjobbakat, amit az
állandóan haladó idő felszínre hoz.

Jó eledelt csak jó edényben főz-
hetünk, mert mi sem zavar jobban
a munkában mint a bosszúság, ami
a jó edénynél elkerülhető. Mily
örömmel mutatja a háziasszony ko-
nyháját vendégének!

„Nézzétek csak pompás edényei-
met, nézzétek csak mily gyönyörű
rajtuk a dekoráció!”

3

„Edényeink kitarthatják a legerősebb
tűzet is és nem kerülhet zománcszí-
lánk az ételbe!”

Szállítóm a következőket mondta:

„Az az edényt, melynek zománca
az első használatnál lepattog, be-
cserélem. A zománcgyár, melynek
gyártmányait én tartom — ügyeljen
a kakas védjegyre — arra törek-
szik, hogy a tőle telhető legjobbat
szállítsa, mert hisz a gyár a vevő-
közönség érdekében létezik.”

4

Tudja az a háziasszony, hogy miért
beszél így, aki ezeket mondja:

A KAKAS VÉDJEGYŰ
ZOMÁNCEDÉNYT TARTOM
A LEGJOBBNAK!

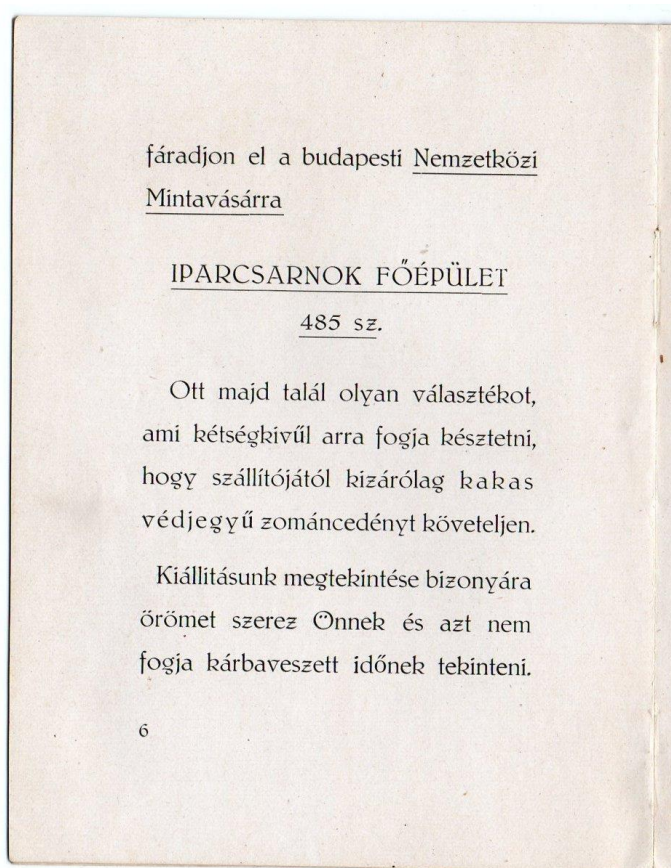
Ha kívánja látni ezen edényeket,
valamint a tűzhelyeket és kályhákat,
melyeket a

FÜLEKI ZOMÁNCEDÉNY-,
FÉMÁRUGYÁR ÉS VASÖNTÖDE

R. T.

gyárt,

5

31. kép Reklámanyag a háziasszonyok számára – Családi archívum

32. kép A füleki zománcedénygyár alkalmazottai – Családi foto archívum

33. kép P. Kubovics Konrád- az utolsó szlovákiai magyar ferences pap

Képek jegyzéke:

1. kép **A füleki templom felújításának tervrajza Mathias Hair 1729**, 28. oldal.
2. kép. **A templomba beépített régi kolostor bejáratának részlete** 28. oldal.
3. kép **A régi kolostor bejárata felett olvasható latin szöveg** 28. oldal
4. kép **Kapás Arnold a füleki hívek körében** – Családi fotoarchívum 60. oldal.
5. kép **Kapás Arnold síremléke a füleki temetőben** 63. oldal.
- 6-7. kép **Meghívó az olvasókör 1924-es jubileumi ünnepségére** 109. oldal Családi archívum.
8. kép **Legényegylet tagsági díj befizetési bizonylata**- Családi archívum 112 oldal.
9. kép **Hulita Vilmos által kiállított igazolvány** – Családi archívum 127. oldal
10. kép **Olsovsky Mansvét által beragasztott röpirat a pozsonyi Historia Domusba** 155. oldal
11. kép **Szent Orbán szobor** – 163. oldal.
12. kép **P. Engelbert a füleki cserkészlet megalapítója (1933)** Családi foto archívum, 185. oldal
13. kép **Hulita Vilmos gyárigazgató mellszobra Füleken** – 195. oldal
14. kép **Harangszentelési ünnepség (1924)**-Családi foto archívum, 205. oldal
15. kép **Harangszentelési ünnepség (1924)**-Családi foto archívum, 205. oldal
16. kép **A harang felvonása a toronyba (1924)**-Családi foto archívum, 205. oldal
17. kép **A füleki pincesor 1920-as évek**- Családi foto archívum, 209. oldal
- 18-19-20-21. kép **Pillanatképek a füleki cserkészlet életéből 1933-1938** – Családi foto archívum 214. oldal
- 22-23. kép **Fülek hazatérését ünneplő tömeg 1938** – 218. oldal
A fotók kolorizálását Mesiarik Marian végezte
24. kép **Fülek visszatért 1938- díszkapu a vasútállomáson** – 219. oldal
A fotók kolorizálását Mesiarik Marian végezte
25. kép **Fülek hazatérését ünneplő tömeg 1938** – 219. oldal
A fotók kolorizálását Mesiarik Marian végezte
26. kép **A Szent Jobb Füleken** – 223. oldal FFRK- Historia Domus Filekiensis 1913-1945 184. oldal.
- 27-30. kép **A füleki zománcédénygyár megjelenítése a nemzetközi vásárokon** - Családi foto archívum, 227. oldal
31. kép **Reklámanyag a háziasszonyok számára** - Családi archívum, 227. oldal
32. kép **A füleki zománcédénygyár alkalmazottai** - Családi foto archívum, 227. oldal
33. kép **P. Kubovics Konrád- Az utolsó szlovákiai magyar ferences pap** – 241. oldal